

TÜRKÜLERDE SEVGİLİ TİPİ

Hatice ERTEKİN

**Yüksek Lisans Tezi
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Doç. Dr. Reyhan KELEŞ
2019
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Hatice ERTEKİN

TÜRKÜLERDE SEVGİLİ TİPİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Reyhan KELEŞ

ERZURUM - 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

18/03/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Türkülerde Sevgili Tipi " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

18/03/2019

Hatice ERTEKİN

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

F-83/00/22.12.2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Reyhan KELEŞ danışmanlığında, Hatice ERTEKİN tarafından hazırlanan bu çalışma 18/03/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Reyhan KELEŞ

İmza:

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

İmza:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi A. Hilal KALKANDELEN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XI
ABSTRACT	XII
KISALTMALAR DİZİNİ	XIII
ÖNSÖZ.....	XIV
GİRİŞ	1
I. TÜRK EDEBİYATINDA SEVGİLİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	1
A. Âşık Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar.....	1
B. Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar	6
C. Divan Edebiyatında Sevgili ile İlgili Çalışmalar	9
D. Tanzimat Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar	19
E. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar.....	21
F. Halk Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar	26
II. HALK EDEBİYATINDA TÜRKÜ TÜRÜ	28

BİRİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİ İLE İLGİLİ TÜRKÜLERDE DİNÎ İÇERİKLİ MOTİFLER

1.1. ALLAH	38
1.2. MELEKLER.....	46
1.3. CENNET VE CEHENNEM.....	48
1.4. DİNÎ KİTAPLAR.....	51
1.5. PEYGAMBERLER	51
1.6. KAZA VE KADER	53
1.7. AHİRET İLE İLGİLİ MEFHURLAR.....	54
1.8. DİN İLE İLGİLİ MEFHURLAR	56
1.9. İBADET İLE İLGİLİ MEFHURLAR	59

İKİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİYE AİT GÜZELLİK UNSURLARI

2.1. SEVGİLİ	65
2.1.1. Kozmik Unsurlar	65

2.1.1.1. Ay	65
2.1.1.2. Güneş	67
2.1.1.3. Yıldız	67
2.1.2. Anâsır-ı Erbaa	68
2.1.2.1. Ateş	68
2.1.2.2. Hava	68
2.1.2.3. Su	69
2.1.3. Değerli Taşlar	69
2.1.3.1. Altıntopu	69
2.1.3.2. Gümüş	71
2.1.3.3. Yüzük Kaşı	71
2.1.4. Hayvanlar	72
2.1.4.1. Güvercin	72
2.1.4.2. Kelebek	72
2.1.4.3. Koyun	73
2.1.4.4. Kumru	74
2.1.4.5. Maral	75
2.1.4.6. Tavus	75
2.1.5. Meyveler	76
2.1.5.1. Ayva	76
2.1.5.2. Portakal	76
2.1.6. Çiçekler	77
2.1.6.1. Gül	77
2.1.6.2. Leylak	78
2.1.6.3. Sümbül	79
2.1.7. Yiyecekler	79
2.1.7.1. Badem İçi	79
2.1.7.2. Bal	80
2.1.7.3. Ceviz İçi	80
2.1.7.4. Fındık	81
2.1.7.5. Karabiber	81
2.1.7.6. Karanfil ve Tarçın	81

2.1.7.7. Kaymak.....	82
2.1.8. Sevgilinin Benzetildiği Diğer Unsurlar	83
2.1.8.1. Hurma Dalı	83
2.1.8.2. Merhem.....	83
2.1.8.3. Misk.....	83
2.1.8.4. Peygamber Tavukları.....	84
2.2. SEVGİLİYE AİT GÜZELLİK UNSURLARI	84
2.2.1. Ağız	84
2.2.1.1. Badem.....	84
2.2.1.2. Bal.....	85
2.2.1.3. Gonca.....	85
2.2.1.4. Hurma	86
2.2.1.5. Kahve Fincanı.....	86
2.2.1.6. Kehribar	86
2.2.1.7. Mercan.....	87
2.2.1.8. Şeker	88
2.2.2. Alın.....	88
2.2.3. Bilek	88
2.2.4. Bel	89
2.2.5. Ben	90
2.2.5.1. Şekil Bakımından Ben	90
2.2.5.2. Renk Bakımından Ben.....	92
2.2.5.3. Sayı Bakımından Ben	93
2.2.5.4. Vücutta Bulunma Yerleri	96
2.2.5.5. Ben'e Teşbih Edilen Unsurlar	97
2.2.6. Boy	99
2.2.6.1. Dal	100
2.2.6.2. Dalga.....	100
2.2.6.3. Dalyan.....	101
2.2.6.4. Dolma	101
2.2.6.5. Fidan	102
2.2.6.6. Minâre.....	102

2.2.6.7. Reyhan	102
2.2.6.8. Servi.....	103
2.2.6.9. Suna	103
2.2.6.10. Şah	104
2.2.7. Boyun	104
2.2.8. Burun	106
2.2.9. Çene.....	107
2.2.10. Dil.....	107
2.2.10.1. Badem.....	107
2.2.10.2. Badem İçi.....	108
2.2.10.3. Bal.....	108
2.2.10.4. Bülbul	109
2.2.10.5. Kaymak.....	109
2.2.10.6. Kışmış.....	109
2.2.10.7. Kuş.....	110
2.2.10.8. Meze	110
2.2.10.9. Tûtî	111
2.2.11. Diş	111
2.2.12. Dudak	112
2.2.12.1. Renk Bakımından Dudak	112
1.2.12.2. Dudağa Teşbih Edilen Unsurlar	114
2.2.13. El	117
2.2.14. Gamze.....	119
2.2.15. Gerdan	121
2.2.16. Göğüs	125
2.2.16.1. Ay	126
2.2.16.2. Bağdat Hurması	126
2.2.16.3. İlaç	126
2.2.16.4. Kar	127
2.2.16.5. Tekir Yaylası	127
2.2.17. Göz	127
2.2.17.1. Renk Bakımından Göz	128

2.2.17.2. Şekil Bakımından Göz.....	131
2.2.17.3. Göze Teşbih Edilen Unsurlar	132
2.2.18. Kaş.....	136
2.2.18.1. Şekil Bakımından Kaş	136
2.2.18.2. Renk Bakımından Kaş	139
2.2.18.3. Kaşa Teşbih Edilen Unsurlar	140
2.2.19. Kirpik	140
2.2.19.1. Çimen	141
2.2.19.2. Kalem	141
2.2.19.3. Ok	142
2.2.20. Kol	142
2.2.21. Kulak	144
2.2.22. Parmak.....	145
2.2.22.1. Kalem	145
2.2.22.2. Keki Parmak	146
2.2.22.3. Sırça	146
2.2.22.4. Tel.....	146
2.2.23. Saç	147
2.2.23.1. Şekil Bakımından Saç.....	147
2.2.23.2. Renk Bakımından Saç	151
2.2.23.3. Koku Bakımından Saç	154
2.2.23.4. Uzunluk-Kısalık Bakımından Saç	155
2.2.23.5. Saça Teşbih Edilen Unsurlar	156
2.2.24. Ten.....	162
2.2.24.1. Rengi Münasebetiyle Ten.....	163
2.2.24.2. Tene Teşbih Edilen Unsurlar	165
2.2.25. Ter	166
2.2.26. Tırnak	168
2.2.26.1. Cez.....	168
2.2.26.2. Sedef	168
2.2.27. Topuk	168
2.2.28. Yanak	170

2.2.28.1. Ay	170
2.2.28.2. Bal.....	171
2.2.28.3. Çiçek.....	171
2.2.28.4. Elma.....	172
2.2.28.5. Gül	172
2.2.28.6. Lâle	173
2.2.28.7. Limon	173
2.2.28.8. Nar	173
2.2.28.9. Karpuz	174
2.2.29. Yüz	174
2.2.29.1. Ay	174
2.2.29.2. Gonca.....	175
2.2.29.3. Gül	176
2.2.29.4. Güneş	176
2.2.29.5. Kaymak.....	177
2.2.29.6. Keklik	177
2.2.29.7. Ördek	178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SEVGİLİYE AİT EŞYALAR

3.1. KİYAFET	179
3.1.1. Ayakkabı	179
3.1.2. Bindallı	181
3.1.3. Cepken.....	181
3.1.4. Çarşaf	183
3.1.5. Çember/Yazma.....	183
3.1.6. Çizme	186
3.1.7. Çorap	186
3.1.8. Duvak	187
3.1.9. Entari/Elbise	188
3.1.10. Etek.....	192
3.1.11. Ferace	193

3.1.12. Fes	193
3.1.13. Gömlek	194
3.1.14. Kemer	195
3.1.15. K�rep	196
3.1.16. Kuşak	196
3.1.17. Mendil	199
3.1.18. Nikap/Peçe	202
3.1.19. Pe�tamal	203
3.1.19.1. Şekil Bakımından Pe�tamal	203
3.1.19.2. Kumaş �zelli�i BakımındanPe�tamal	203
3.1.19.3. Renk Bakımından Pe�tamal	204
3.1.20. Pijama	205
3.1.21. �al	205
3.1.22. �alvar	206
3.1.23. Yelek	207
3.2. MAKYAJ MALZEMELER�	209
3.2.1. Kına	209
3.2.2. Rastık	211
3.2.3. Sürme	211
3.3. S�S EŞYALARI	212
3.3.1. Ayna	212
3.3.2. Tarak	212
3.4. TAKI	213
3.4.1. Bilezik	213
3.4.2. Gerdanlık	214
3.4.3. Halhal	215
3.4.4. Hızma	216
3.4.5. Küpe	216
3.4.6. Yüzük	218

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SEVGİLİYE AİT TAVIR VE DAVRANIŞLAR

4.1. BAKIŞ	220
4.2. BÛSE	221
4.3. NAZ	223
4.4. DURUM, HÂL.....	224
4.5. GÜLÜŞ.....	226
4.6. HUY.....	226
4.7. KOKU	228
4.8. YAŞ.....	231
4.9. YÜRÜYÜŞ	234

BEŞİNCİ BÖLÜM
SEVGİLİYLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

5.1. SEVGİLİNİN AYAK BASTIĞI TOPRAK	238
5.2. IRK, MEMLEKET	238
5.2.1. Acem	238
5.2.2. Çerkes.....	239
5.2.3. Çeçen.....	239
5.2.4. Dadaş.....	239
5.2.5. Türkmen	240
5.2.6. Rum	240
5.2.7. Ağrı.....	240
5.2.8. Antalya	241
5.2.9. Aydın.....	242
5.2.10. Bağdat.....	242
5.2.11. Balıkesir	243
5.2.12. Bartın.....	243
5.2.13. Bayburt	244
5.2.14. Bingöl.....	244
5.2.15. Bitlis	245
5.2.16. Bolu	245

5.2.17. Bursa.....	247
5.2.18. Cezayir	247
5.2.19. Çorum.....	248
5.2.20. Denizli	248
5.2.21. Diyarbakır.....	248
5.2.22. Erzurum	249
5.2.23. Gaziantep.....	250
5.2.24. Giresun	250
5.2.25. Gümüşhane.....	251
5.2.26. Iğdır	251
5.2.27. İzmir	252
5.2.28. Kars	252
5.2.29. Kayseri	253
5.2.30. Kerkük.....	253
5.2.31. Kıbrıs.....	254
5.2.32. Konya	254
5.2.33. Malatya.....	255
5.2.34. Maraş.....	255
5.2.35. Mardin	256
5.2.36. Muğla	256
5.2.37. Ordu.....	257
5.2.38. Rumeli	257
5.2.39. Samsun	258
5.2.40. Siirt.....	259
5.2.41. Sivas	259
5.2.42. Tokat.....	259
5.2.43. Urfa.....	260
5.2.44. Uşak.....	260
5.2.45. Van	260
5.2.46. Yozgat	261
5.3. İSİM.....	262
5.4. İŞ, UĞRAŞ.....	300

5.5. MEVKİ-MAKAM.....	304
5.6. UNVAN	305
5.6.1. Can	305
5.6.2. Cânân.....	306
5.6.3. Canımın İçi	306
5.6.4. Ciğerimin Köşesi.....	306
5.6.5. Dilber.....	307
5.6.6. Domuz	307
5.6.7. Efendim	307
5.6.8. Güzel	308
5.6.9. Küçük Hanım	308
5.6.10. Mektepli/Tâlimli Yâr.....	308
5.6.11. Padişah	308
5.6.12. Perî	309
5.6.13. Pîr	309
5.6.14. Sultan.....	310
5.6.15. Suna.....	310
5.6.16. Yosmanın Kızı.....	310
5.7. YAKINLIK DERECEŚİ.....	311
SONUÇ.....	313
KAYNAKÇA	315
ÖZGEÇMİŞ.....	324

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÜLERDE SEVGİLİ TİPİ

Hatice ERTEKİN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Reyhan KELEŞ

2019, XVI+324 Sayfa

Juri: Doç. Dr. Reyhan KELEŞ

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

Dr. Öğr. Üyesi A. Hilal KALKANDELEN

Bu çalışmada TRT Türkü Repertuarı'nın tamamı *Türk Halk Müziği Sözler Antolojisi 1. ve 2. Cild'i* taranarak ortaya çıkarılmış ve sevgiliye ait özelliklerin yer aldığı türküler tespit edilerek çalışmaya aktarılmıştır. Çalışma giriş ve beş bölümden oluşmaktadır.

Girişte, halk edebiyatı, âşık edebiyatı, dinî-tasavvufî Türk edebiyatı, divan edebiyatı, Tanzimat edebiyatı ve Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatıyla ilgili kısaca bilgi verilmiş, adı geçen edebiyatlarda sevgiliye ilgili yapılmış olan akademik çalışmalardan örnekler sunulmuştur. Çalışmanın devamında halk edebiyatı anonim halk şiiri olan türkünün tanımına ve türkülerde sevgilinin hangi özellikleriyle ele alındığına değinilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde sevgili ile ilgili dinî içerikli motiflerin yer aldığı türkülere, ikinci bölümünde sevgili hakkında genel bilgi ve sevgilinin fiziksel özelliklerine ait güzellik unsurlarının yer aldığı türkülere, üçüncü bölümde sevgiliye ait eşyaların yer aldığı türkülere, dördüncü bölümde sevgilinin tavır ve davranışlarıyla ilgili türkülere ve son bölümde de sevgili ile ilgili diğer unsurlar dediğimiz, ilk dört bölümde bulunmayan sevgili özelliklerinin yer aldığı türkülere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk edebiyatı, tür, türkü, sevgili, güzellik.

ABSTRACT

MASTER’S THESIS

TYPES OF BELOVED İN FOLK SONGS

Hatice ERTEKİN

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Reyhan KELEŞ

2019, XVI+324 Pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. Reyhan KELEŞ

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

Assist. Prof. Dr. A. Hilal KALKANDELEN

In this study, TRT Türkü Repertuarı was found by scanning the first and second volume of Turkish Folk Music Anthology and folk songs with features belonging to the beloved were identified and transferred to the study. The study consists of five parts.

In the introduction part, brief information about folk literature, literature, religious-mystic Turkish literature, divan literature, tanzimat literature and Turkish literature in the Republican period were given. Also the examples of academic studies that are related to beloved were given. In the following work, definition of folk songs which is folk poetry of folk literature and how beloved was mentioned were addressed. In the first part of the study, folk songs which include religious motives about beloved were mentioned. In the second part, general information about the beloved and beauty elements of her/him were stated. In the third part, folk songs which include belongings of beloved were mentioned. In the fourth part, folk songs which include behaviors of the beloved were mentioned and in the last part, folk songs with features which were not mentioned in the first four part were addressed.

Key Words: Folk literature, genre, folk song, beloved, beauty.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s	: Aleyhisselâm
c.c.	: Celle Celâluhû
<i>DİA</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfa sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
vb.	: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vs.	: Vesâire

ÖNSÖZ

“Sevgili” kavramı, edebiyat tarihinde birçok nazım türünün ve nazım şeklinin içinde farklı açılardan yer almıştır. Bu kavram, anonim halk şiirimiz olan türkülerde de çeşitli açılardan ele alınmıştır. Türkülerde sevgilinin fiziksel güzelliğinin yanı sıra diğer özellikler üzerinde de durulmuştur.

Türküler, Anadolu insanının tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. İnsanların yaşadıkları dönemdeki hüznüleri, mutlulukları, aşkları, giyim-kuşamları, kullandıkları eşyalar, örf ve adetleri, savaşları türkölere yansımıştır. Böyle bir çalışma yapmamızın nedeni sevgili tipinin edebiyatın diğer alanlarında (divan şiiri, âşık şiiri, tasavvufî şiir gibi) çokça araştırılmasına rağmen türkölere bu tarz bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Çalışmanın amacı, türkölere sevgilinin hangi yönleriyle ele alındığının ortaya konulmasıdır.

Çalışmanın hazırlanmasında emeğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Reyhan KELEŞ’e, değerli katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Hilal KALKANDELEN’e ve Prof. Dr. Orhan BAŞARAN’a teşekkür ederim.

Erzurum-2019**Hatice ERTEKİN**

GİRİŞ

Türk İslâm Edebiyatı, Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra özellikle Karahanlıların devlet düzeyinde İslâm dinini seçmeleriyle resmî olarak başlamış olan bir edebiyattır. İlk örneklerini Yûsuf Has Hâcib, Kaşgarlı Mahmud ve Edib Ahmed Yüknekî'nin verdiği bu edebiyat günümüze kadar çeşitli adlar alarak devam etmiştir. Bunlar âşık edebiyatı, dinî-tasavvufî Türk edebiyatı, divan edebiyatı, tanzimat edebiyatı, Cumhuriyet dönemi edebiyatı, halk edebiyatı vs.'dir.

Çalışmamızın konusu olan sevgili ile ilgili bu edebiyatlarda şimdiye kadar neler yapıldığına göz atıp asıl alanımız olan halk edebiyatında türkû türü ile ilgili malumatlar vererek bu türde sevgiliye dair neler söylendiğine bakalım:

I. TÜRK EDEBİYATINDA SEVGİLİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

A. Âşık Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar

Âşık edebiyatında sevgili ile ilgili lisansüstü çalışmalardan bazıları şöyledir:

1- Vahap Çetin, *Türk Saz Şiirinde Âşık-Sevgili-Rakip*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009.

Çetin'in 2009 senesinde savunduğu *Türk Saz Şiirinde Âşık-Sevgili-Rakip* isimli yüksek lisans tezinde, sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırıp verici oluşunun başta geldiği, cevri oku atıp cana kasteddiği, zulüm ve eziyette sınırları aşırı zorladığı belirtilmiştir.¹ Çalışmada, hiç kimsenin sevgiliye hesap soramayacağı hatta bunların günah bile olsa meleklerin sevgiliye günah yazmayacağı, gönlünün taş olduğu, âşığa yâr olmayacağı, ele geçmeyeceği, vuslatın olmayacağı, söz verip sözünde durmayacağı, ağlayıp inlemenin sevgiliye tesir etmeyeceği, merhametsiz oluşu, âşığın ağlamasının sevgiliye zevk vereceği, âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar makbul olacağı, sebepsiz yere cevri ü cafâ ettiği, zulmettiği kişilerin zavallı günahsız âşıklar olduğu, âşığın âh u feryadını duymazdan geldiği ve bütün bu hallerin sevgilinin kendine has sıfatları olup

¹ Vahap Çetin, *Türk Saz Şiirinde Âşık-Sevgili-Rakip*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, 104.

yadırganmayacağı, ayıplanmayacağı, çünkü sevgilinin, gönül mülkünün sultanı olduğu ifade edilmiştir.²

2- Âdem Balkaya, *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Balkaya, *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma* isimli doktora çalışmasında, aşk ve sevgili konusunun her edebî türün temelini oluşturduğunu, şaire konuşma, yazara yazma kudretini verenin bu konu olduğunu belirtmiştir.³

3- Münir Cerrahoğlu, *20. Yy. Âşık Şiirinde Konular (Tahlil ve Karşılaştırma)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

Cerrahoğlu 2012 de savunduğu *20. Yy. Âşık Şiirinde Konular* başlıklı doktora tezinde, aşkın ve sevdanın, âşık şiirinin varlık sebebi ve en önemli konusu olduğunu, âşıkla sevgili arasındaki gönül ilişkisinin Leylâ ile Mecnûn'u aratmadığını ifade etmiştir.⁴

4- Maşuta Akgöynük, *17. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili Motifi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2012.

Akgöynük, *17. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili Motifi* isimli yüksek lisans tezinde şunları belirtmiştir:

“Şiirlerin baş kahramanı sevgilidir. Güzelliği ile şiirlere konu edilir. Sevgili şiirlerde sultandır. Âşık ise sevgiliye kulluk eden bir köledir. Yalnızca âşık değil tüm dünya sevgilinin etkisi altındadır. Güzelliği, zerafeti ile tüm dikkatleri üzerine çeker. Onu bir kez gören bir daha etkisinden kurtulamaz. Vazgeçilmezdir. Sevgili bütün bunların farkındadır ve bu özelliklerini âşığa karşı kullanır. Âşığa daima acı ve ızdırap çektirir, zulmeder. Güzelliği ile âşığın gönül evini yakar. Attığı cevri okları ile âşığın canına kasteder. Çeşitli naz oyunları ile âşığı kendisine bağlar. Daha sonra ona karşı

² Çetin,104.

³ Âdem Balkaya, *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, 170.

⁴ Münir Cerrahoğlu, *20. Yy. Âşık Şiirinde Konular (Tahlil ve Karşılaştırma)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, 212.

alakasız davranarak âşığı perişan eder. Sevgilinin çektiirdiğı tüm bu cefalar karşısında âşık acınası durumlara düşer. Yüreğı taşlaşmış olan sevgili, âşığa hiç vefâ göstermez, merhamet etmez. Onun karşısına daima bir rakip çıkarır. Bütün bunlar âşığın gözyaşı dökmesine sebep olur. Âşığın döktüğü gözyaşları da sevgiliye zevk verir. Ancak sevgili bütün bunları yapmasına rağmen suçlanıp; dışlanmaz. Hatta onun yaptığı her şey hoş görülür, günah bile sayılmaz.”⁵

5- Abdullah Topcu, *Âşık Tarzı Şiir Geleneğı Bağlamında Zikri Aliyâr'ın Şiir Dünyası Üzerine Kuramsal İncelemeler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

Topçu, bu çalışmasında aşkın pek çok âşık tarafından ele alınan bir konu olduğunu ve Zikri Aliyâr'ın da aşkı şiirlerine konu edindiğini ifade etmiştir.⁶

Topçu, çalışmasında yer alan Aliyâr isimli âşığa ait şunları söylemektedir: “Bir şiirinde aşk yüzünden yüreğı küle dönen Aliyâr sevgiliden birtakım isteklerde bulunur. Âşığın gözünde sevgilisi en güzel şekilde yaratılmıştır. Dolayısıyla başına güller takmamalı, doğal hâliyle kalmalıdır. Aliyâr sevgilinin olumlu olumsuz her türlü tepkisine hazırdır; ama yine de onun için gönlünde büyüttüğü sevgisini yıkmamasını istemektedir. Ayrıca âşık sevgiliye karşı öylesine büyük bir sevgi beslemektedir ki acı ve kederle dolu yüreğine bakarak sevgilinin üzülmelerini veya olumsuz etkilenmesini istememektedir.”⁷

6- Âdem Korkmaz, *19. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili (Seyranî, Ruhsatî ve Dadaloğlu)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2014.

Korkmaz 2014'te savunduğı tezinde, sanatın doğuşunda sevgilinin muhakkak olduğunu, 19. yüzyıl edebiyatında da sevgilinin her vasfıyla karşımıza çıktığını, onun

⁵ Maşuta Akgöynük, *17. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili Motifi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2012, 17.

⁶ Abdullah Topcu, *Âşık Tarzı Şiir Geleneğı Bağlamında Zikri Aliyâr'ın Şiir Dünyası Üzerine Kuramsal İncelemeler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, 79.

⁷ Topcu, 79.

güzelliğiyle akılları baştan alan, bakışıyla meftun eden, türlü cefâlarla âşığa eziyet eden, murat ettiği kadar âşığını güldüren olduğunu ifade etmiştir.⁸

Âşık edebiyatıyla ilgili makalelerden bazıları şöyledir:

7- Âdem Balkaya, “Kerem ile Aslı Hikâyesinde Kerem’in Sevgili Tasvirleri Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (4), 2008, 90.

Balkaya bu çalışmada, daha önce divan edebiyatı ile halk edebiyatının benzer ya da ayrılan yanları üzerine birçok çalışma yapıldığını, çalışmalarda daha çok edebiyatın her iki sahasında da ortak kullanılan tema, motif, mazmun vb. unsurların aydınlatılmaya çalışıldığından bahsetmiştir.⁹

Çalışmada, her iki alanda birçok ortak nokta bulunduğunu, bunlardan birisinin de her iki alanda da mevcut metinlerin hemen hemen aynı sevgiliden bahsediyor olmaları, sevgilinin her ikisinde de aynı şekilde incelendiğini; ama bazı farklılıkların da yok olmadığını, “divan edebiyatında daha ayrıntılı ve incelikli bir şekilde derinleştirilen sevgili, halk edebiyatında daha hayati ve gerçekçi bir halde”¹⁰ olduğunu ifade etmiştir.¹¹

8- Aziz Ayva, “Âşıkların Dilinde ‘Elma - Sevgili’ İlişkisi”, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2 (1), 2009, 94.

Aziz Ayva, “Âşıkların Dilinde ‘Elma - Sevgili’ İlişkisi” isimli çalışmasında, divan edebiyatında görülen kalıplaşmış benzetmelerin (mazmun) halk edebiyatında da var olduğunu, buna göre âşıkların, sevgililerini anlatırken yeşil başlı ördek, inci diş, elma yanak, badem göz, kiraz dudak, keman kaş, sırma saç, selvi boy gibi benzetmeleri sıkça kullandıklarını, sözlü gelenekte olduğu gibi yazılı kültürde de elmanın renginin ve şeklinin âşıkların şiirlerine konu yaptığı sevgilinin tasvirinde çeşitli söz sanatları çerçevesinde sıkça kullandıklarını belirtmiştir.¹²

⁸ Âdem Korkmaz, *19. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili (Seyranî, Ruhsatî ve Dadaloğlu)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2014, 11.

⁹ Âdem Balkaya, “Kerem ile Aslı Hikâyesinde Kerem’in Sevgili Tasvirleri Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (4), 2008, 90.

¹⁰ Gonca Gökalp Alpaslan, *XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 799.

¹¹ Balkaya, 90.

¹² Aziz Ayva, “Âşıkların Dilinde ‘Elma - Sevgili’ İlişkisi”, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2(1), 2009, 94.

9- Özlem Düzlü, “Ercişli Emrah’ın Şiirlerinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Bakımından Klasik Edebiyat Hususiyetleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, (26), 2011, 3.

Düzlü, bu makalesinde Ercişli Emrah’ın şiirlerindeki sevgilinin, divan şiirindeki sevgiliyle benzer vasıflara sahip olduğundan, dolayısıyla onun da vefâsız oluşundan, âşığın yüz vermeyen, nazlı sevgilinin aynı zamanda körpe, nâzenîn, hercâî ve zalimliğinden bahsetmiştir.¹³

10- Bağdagül Bulut, “Âşık Şenlik’in Şiirlerinde Güzel Tipi”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4 (16), 2012, 23.

Bulut’un bu makalesinde, âşıklık geleneğinde kişinin, genellikle bade içme sırasında bir güzele âşık olduğunu ve bundan sonra sürekli o güzelin peşinde koştuğunu, hangi güzeli tarif etse aslında kendisinin gördüğü veya öyle kurguladığı güzelin özelliklerini söylediğini, bu bağlamda âşıkların, ideallerindeki güzele yakın özelliklere sahip kişileri güzel olarak adlandırdığı, onların peşine düştüğü, ona kavuşamamanın ızdırabıyla yataklara düşebileceği, yurdunu, yuvasını, anasını, babasını terk edip, malını mülkünü, servetini kaybedip perişan olabileceği dile getirilmiştir.¹⁴

11- Erman Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı* (4.Baskı), Karahan Kitabevi, Adana 2011, 164.

Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı* isimli kitabında sevgilinin, âşıklık geleneğinde soyut ve somut yönleriyle belli ölçüler ve benzetmeler çerçevesinde anlatıldığı, tekke âşıkları dışındaki âşıkların, güzeli ve güzelliği yeryüzünde aradıkları belirtilmiştir.¹⁵

Artun çalışmasında; günlük yaşamda kızla erkeğin biraraya gelememesini, hayali, düşsel, idealleştirilmiş bir sevgili tipini ortaya çıkardığını, gelenekte sevginin ve sevgilinin, soyutluğuyla ve ulaşılmazlığıyla mistik bir renge bürünüp gizemli bir boyut kazandığını, güzele duyulan tutkunun, âşığın yetiştiği çevreye göre değişerek somut güzelden hiçbir zaman kopmadan soyutla somut arasında gidip geldiğini, bir ölçüde

¹³ Özlem Düzlü, “Ercişli Emrah’ın Şiirlerinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Bakımından Klasik Edebiyat Hususiyetleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, (26), 2011, 3.

¹⁴ Bağdagül Bulut, “Âşık Şenlik’in Şiirlerinde Güzel Tipi”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4 (16), 2012, 23-29.

¹⁵ Erman Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı* (4. Baskı), Karahan Kitabevi, Adana 2011, 164.

klasik eğitim alan veya divan şiirinin çevresinde yetişen âşıkların güzellerinin divan güzelini andırdığını, bu tür şiirlerde güzelin, somuttan soyuta kayarak âşığın içinde yaşattığı bir ideal olarak sunulduğunu, şehirden köye yaklaştıkça sevgilinin ete kemiğe büründüğünü dile getirmiştir.¹⁶

Çalışmada, âşıkların güzellerinin divan güzelini andırdığı, kaşlarının yay, kirpiklerinin ok olduğu, gamzesinin âşığı öldürmek için yay tuttuğu, kirpiklerinin ok attığı, âşığı en onulmaz yerinden yaraladığı, aşkıyla tutsak ettiği ve öldürmekten beter ettiği de ifade edilmiştir.¹⁷

Değerlendirme: Âşık edebiyatı ile ilgili yukarıdaki çalışmaları incelediğimizde, sevgili kavramının bütün edebî türlerde bulunduğunu farkediyoruz. Divan edebiyatındaki sevgili özelliklerinin, âşık edebiyatındaki sevgili özellikleriyle benzeştiğini, arada çok az farklılıklar bulunduğunu söyleyebiliyoruz.

Divan edebiyatında daha soyut ve ulaşılmaz olan sevgili halk edebiyatında daha somut özellikleriyle yer almaktadır. Bunun dışında, çalışmalarda sevgilinin fizikî özelliklerinin çeşitli nesnelere benzerliğinin her iki edebiyatta da aynı oldukları ifade edilmiştir.

B. Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı, şekilde halk edebiyatı ile klasik edebiyat arasında köprü olup her iki edebiyat şubesinin birbirinden uzaklaşmasına engel olan denge unsuru, muhtevada ise tamamen orijinal bir edebiyattır.¹⁸

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında sevgili ile ilgili çalışmalardan bazıları şunlardır:

1- Şekere Kavaklı, *Şeyh Galib Divanı'nın Dini ve Tasavvufi Tahlili*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2004.

2004 yılında Şekere Kavaklı tarafından savunulan tezde, tasavvufta aşkın, varoluşun esas gayesi ve her şeyin özü olduğu, aşkın temelinde güzellik, güzelliğin

¹⁶ Artun, 164.

¹⁷ Artun, 164.

¹⁸ Abdurrahman Güzel-Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (3. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2005, 170.

kaynağında ise Allah'ın var olduğu belirtilmiştir.¹⁹ Çalışmada, yaratılışındaki güzellik ile varlığın temelini oluşturan insanın, güzele ilgi duymasının sebebinin bu olduğu, bu ilginin aşkı doğurduğu, böylece âlemi ve âlemde olan herşeyi ilahî sevginin eseri ve ilahi güzelliğin tecellisi, zuhuru olarak gören tasavvuf erbabının, kâinatta mevcut herşeyi gönülden severek “mutlak güzel”e, yani Allah’a ulaşacaklarına inandıklarını, Allah’tan sevgiyi değil de sevgi hissini ve zevkini istemek şeklinde tezahür eden bu anlayışa göre, varoluş içinde tek bir sevenin (Allah) var olduğu, dolayısıyla âlemin hem seven hem de sevilen olduğu ifade edilmiştir.²⁰

2- Halime Gül, *İbrahim Bin Edhem ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.

Gül, 2008’de savunduğu *İbrahim Bin Edhem ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri* isimli yüksek lisans tezinde muhabbetin; aşk, sevgi demek olduğunu, muhabbetullahın ise Allah sevgisi olduğunu ifade etmiştir.²¹ Çalışmada, tasavvufta muhabbetin hakikatinin, her şeyini sevdiğine bağışlamak olduğu, kendine de hiçbir şeyi bırakmamak olduğu ve ilk sûflerin genellikle “Allah sevgisi” tabirini kullandıkları, “Allah aşkı” tabirinin ise hicrî dördüncü asırda ortaya çıkmış olacağı ve ancak altıncı asırdan sonra umumileşmiş olduğu belirtilmiştir.²²

3- Said Ahmet Şirin, *Elmalılı Yusuf Sinan-ı Ümmî’nin (V.1067/1657) Tasavvûfî Görüşleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2012.

Şirin, tezinde hakiki aşkın, Allah aşkı olduğu ve Cenab-ı Hakk’ın bir kudsi hadiste, "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım" buyurduğunu ki ilâhî aşkın kaynağının da bu olduğunu, çünkü Allah’ı bilmenin, tanımanın, ancak aşk ile olacağını, Allah’ı gerçekten seven kişinin O’nun yarattıklarını da aynı şekilde

¹⁹ Şekere Kavaklı, *Şeyh Galib Divanı’nın Dini ve Tasavvufî Tahlili*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2004, 144.

²⁰ Kavaklı, 144.

²¹ Halime Gül, *İbrahim Bin Edhem ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, 44.

²² Gül, 44.

seveceğini, Yaratan'dan ötürü yaratılanı seveceğini çalışmasında dile getirmiştir.²³ Çalışmada bu aşkın güzele değil, güzelliğe olacağını, herkesi, herşeyi sevmek olduğunu, varlıklarda tezâhür eden Allah'ın sanatını, kudretini, rahmetini, lütfunu ibretle temaşa etmek olduğunu ve bu aşka bazen "mecâzî aşk"la da ulaşılabileceğini, bundan dolayı "mecâzî aşk, gerçek aşkın köprüsüdür" denildiğini ifade etmiştir.²⁴

4- Mesut Bayram Düzenli, *Hüseyin B. Ahmed Sirozî'nin Câmi'ü'l-Envâr'Alâ Tefsîri'l-İhlâs Adlı Eseri (1b-192b, İnceleme-Metin)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2014.

Düzenli tarafından savunulan tezde âşğın; derviş, mürid, tasavvuf ehli, yani Hakk'a gönül bağlamış anlamında; mâşuğun da, bütün isim ve sıfatlarının tecellisi ile kullarını kendine sevdiren ve cemâl-i hüsnüne hayran bırakan "Yaratıcı" anlamında kullanıldığı, "mâşuk" kelimesi yerine bazen "mahbûb" kelimesinin de kullanıldığı ifade edilmiştir.²⁵

5- Nurten Altuntop, *Dede Ömer Rûşenî Dîvânında Tasavvuf*, (Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2015.

Çalışmada şu görüşler paylaşılmıştır: "Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında tasavvuf ehlinin maşuku Allah'tır; mutasavvıf yani sûfide âşık konumundadır. Allah'a ulaşmak için "bir yola", tasavvuf yoluna girmiştir. Bu yolda çeşitli sınavlardan başarı ile geçtikten sonra Allah'a ulaşmayı, kavuşmayı hak eder. Tasavvuf ile ilgili şairler bir insanın güzelliğine karşı aşklarını söyledikleri zaman, onun şeffaf varlığından geçip güzelliğin gerçek sahibi olan Allah'a yönelirler."²⁶

Değerlendirme: Dinî-tasavvufî Türk edebiyatıyla ilgili yukarıdaki çalışmaları incelediğimizde şu sonuçlara vardığımızı söyleyebiliriz:

²³ Said Ahmet Şirin, *Elmalılı Yusuf Sinan-I Ümmî'nin (V.1067/1657) Tasavvûfî Görüşleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2012, 48.

²⁴ Şirin, 48.

²⁵ Mesut Bayram Düzenli, *Hüseyin B. Ahmed Sirozî'nin Câmi'ü'l-Envâr'alâ Tefsîri'l-İhlâs Adlı Eseri (1b-192b, İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2014.

²⁶ Erman Artun, *Dini-Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri* (I. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, 106-108.

Tasavvufta insanın varoluş gayesinin aşk olduğu, aşkın temelinde de güzellik olduğu ve güzelliğin kaynağının da Allah olduğu düşüncesinden hareketle yaratılıştaki güzellik ile varlığın temeli olan insanın, güzele ilgi duymasının sebebinin bu olduğu, bu ilginin aşkı doğurduğu ve böylece âlemi ve âlemde olan herşeyi ilahî sevginin eseri olarak gören tasavvuf erbabının, kâinatta var olan herşeyi gönülden severek “mutlak güzel”e, yani Allah’a ulaşacaklarına inanma fikri tasavvufta aşkın hedefidir.

Aşkın iki türlü olduğu, bunlardan birinin beşerî veya mecâzî aşk olduğu, diğerinin ilahî veya hakikî aşk olduğu, tasavvufta gerçek aşkın ise ilahî aşk olduğu ve Yaratandan ötürü yaratılanı sevmenin de gerekli olduğu çalışmalarda belirtilmiştir.

Tasavvufta mâşukun Allah, âşığın ise mutasavvıf olması ve mutasavvıfın, mâşuku Allah’a ulaşması için geçireceği merhalelerin varlığı, âşığın bu merhaleleri başarıyla geçtikten sonra Allah’a kavuşmayı hak edeceği düşüncesi çalışmalardan çıkarılacak sonuçlar arasındadır.

C. Divan Edebiyatında Sevgili ile İlgili Çalışmalar

Divan edebiyatının doğuşu, Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra İslam medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları etkisinde ortaya koydukları edebiyat türüdür. “İslâmî Edebiyat, Yüksek Zümre Edebiyatı, Havâs Edebiyatı, Saray Edebiyatı, Enderun Edebiyatı, Klasik Edebiyat, Eski Edebiyat” gibi adlarla da anılan bu edebiyat en yaygın ama eksik bir kullanımla *Divan Edebiyatı* adıyla anılmış ve yaygınlaşmıştır.²⁷

Divan edebiyatında sevgili ile ilgili lisansüstü çalışmalardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Sevda Undu, *Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2007.

Undu, tezinde Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nda sevgilinin karakterine ve fizikî yapısına uygun düşecek pek çok kelime ve terkibe yer verildiğini, bunların ya doğrudan doğruya sevgili için ad olarak kullanıldığını ya da teşbih ve mecazlar yoluyla sevgilinin sıfatı olduğunu, bu kelime ve terkiplerden bazılarının da şunlar olduğunu belirtmiştir: Cân,

²⁷ Pala, 5.

göl, gül fidanı, gonca, perî, sâki, âhû, gazal, sanem, büt, âfet, şeh, şâh, padişah, şûh, tabib, fettân, âşûb, hurşid, mâh (meh), cadû, sahir, İsi-nefes, dilber, dilber-i hõdbin, hõd-bin, dil-nüvâz, dil-nevâz dil-rûba, levend, doğan, vs.²⁸ Çalışmada, Fehîm-i Kadîm'e göre sevgilinin en belirgin özelliğinin âşıklarına karşı takındığı zalimce tavır olduğu, sevgilinin âşığa karşı amansız, zâlim ve kan dökücü olduğu, onun, cefâ sanatında usta olan bir varlık olarak tahayyül edildiği ifade edilmiştir.²⁹

2- Sinem Karçebaşı, *Şeyhülislâm Yahyâ'nın Gazellerinde Âşığa ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010.

Sinem Karçebaşı bu tezinde, sevgilinin divân şiirinin başkarakteri olduğuna ve sevgili mefhumuna divanın içinde çeşitli isimlerle rastlanıldığına şu ifadelerle değinmiştir: Can, cânân, yâr, sultan, şah, şeh, mah, afitab, şuh, meh-pare, dilber, dilara vs. Ancak çalışmada bu kelimelerin bazılarının sıfat olarak da kullanıldığı, sevgiliye bu sözlerle hitap edildiği, sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici olmasının en başta geldiği, ızdırap okları attığı, kılıç çektiği, zulmettiği ifade edilmiştir.³⁰

3- Hüseyin Gönel, *15.-16.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

Gönel doktora tezinde, sevgili kavramına bütün divanlarda ya doğrudan doğruya ya da ona isim olan veya ismi yerine kullanılan kelime ve terkipler altında tesadüf etmekte olduğumuza dikkati çekmiş, bu kelimelerin bir kısmının benzetme ilgisi dolayısıyla bir kısmının da sevgilinin sıfatı olmaları münasebetiyle kullanıldıklarını, bunların sevgilinin boy, yüz, kaş, dudak, ağız vb. unsurları ile oluşturulan terkipler olduklarını belirtmiştir.³¹

²⁸ Sevdâ Undu, *Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2007, 7.

²⁹ Undu, 7.

³⁰ Sinem Karçebaşı, *Şeyhülislâm Yahyâ'nın Gazellerinde Âşığa ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010, 1.

³¹ Hüseyin Gönel, *15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, 113.

4- Ayşe Nacar, *Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2011.

Ayşe Nacar'a ait bu tezde, klasik edebiyatın aşkı bir dantel gibi işlediği, işlerken de türlü benzetmelere, türlü güzelliklere baş vurduğu, aşkı ifade ederken ona hak ettiği yüceliğe çıkardığı, bunu yaparken bazı teşbihler kullandığı ve bunlara anlamlar yüklediği belirtilmiştir.³² Çalışmada, âşık, maşuk (sevgili), rakip ve kuy-cânân motiflerinin birleştirip bir aşk dantelâsı oluşturulduğu, sevgilinin güzelliğinin büt ve cennet hurisi gibi sıfatlar yanında afet gibi isimlerle anıldığı, sevgilinin özelliklerinin de gelenek tarafından belirlenmiş olduğu, şairlerin bu geleneğin elverdiği çerçevede onların güzelliğini anlattıkları ve sevgilinin de bütün hususiyetleri kendinde toplayarak tek bir güzel afet özelliğine girdiği, geleneğin sevgilinin güzel tipini boyundan, saçlarından, gözünden, kaşından dudaklarına kadar bütün özelliklerini tespit ettiğini, işlenişini ise şairlerin yaptığı dile getirilmiştir.³³

5- Ömriye Bayrak, *Şeyhî ve Nedîm Divanlarında Sevgili*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2012.

Bayrak, tezinde aşk temasının divan şiirinin merkezini oluşturduğunu, tasavvufta aşkın, hakikî sevgiliye varabilmek için lazım olan evsafın başında geldiğini, aşkın, uzvî temayüllerden en mücerret mefhumlara teveccüh eden sevgiye kadar gittikçe tekâmül eden bir heyecan ve ihtiras olduğunu dile getirmiştir.³⁴

Şeyhî'nin şiirlerinde tasavvufun izlerine çok fazla rastlanılması, dolayısıyla ilahî bir aşkın, soyut ve ilahî bir sevgilinin zaman zaman beyitlerde karşımıza çıkması, var olan her şeyin Allah'ın güzelliğinin bir yansıması olduğunu düşüncesinin bir kanıtıdır.³⁵

³² Ayşe Nacar, *Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2011, 6-7.

³³ Ayşe Nacar, *Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2011, 6-7.

³⁴ Ömriye Bayrak, *Şeyhî ve Nedîm Divanlarında Sevgili*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2012, 9.

³⁵ Bayrak, 15.

Nedim sanatkâr mizacı sayesinde şiirlerinde ne tasavvufa ne de öğüt verici konulara yer vererek eski şiirimizi tekrarlamaktan kurtulmuştur. Nedim'in şiirlerinde yer alan sevgililer hayattan alınmış gerçek tiplerdir. Nitekim bunlar bazen bir Hristiyan dilberi, bazen Cezayirli bir âfet, bazen bir çengi güzeli, bazende gururlu bir Türk kıızıdır.³⁶

6- Ayşe Işıl Taş, *Şeyh Gâlib Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2013.

Taş'ın tezinde, divan şiirinin baş kişisinin sevgili olduğu, cân, cânân, yâr, dost, mahbûb, ma'sûk, âfitâb, mâh, dilber vs. kelimelerin çok zaman istiâre yoluyla sevgilinin ifadesinde kullanıldığı, sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşunun başta geldiği, cevri okları atıp, cana kast ettiği, kimsenin ona hesap soramayacağı, hatta bunların günah bile olsa meleklerin ona günah yazmayacağı dile getirilmiştir.³⁷

7- Vejdi Mehmed Hasan, *17. Yüzyıl Divan Edebiyatı ve Nef'i*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya 2014.

Hasan 2014'te savunduğu doktora tezinde, divan şiirinde sevgilinin soyut bir şekilde tasvir edildiğini, sevgilinin (fiziksel durumunun dışındaki davranışlarının) vefâsız olduğunu, sevgisine güvenilmeyeceğini dile getirmiştir.³⁸

Çalışmada âşğın kul, sevgilinin sultan olduğu, sevgilinin özellikleri arasında acı ve ızdırap verici olduğu, sevgilinin aşğa sebepsiz yere eziyet ettiği, nazlı, âşüfte, fettan hatta hafif meşrep olduğu, bu özelliklerin divan şiir geleneğinde sevgiliyi sevgili yapan özellikler olduğu için ayıplanacak özellikler olmadığı da belirtilmiştir.³⁹

8- Özlem Bilge, *Esrâr Dede Divânı'nda Âşık ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2015.

³⁶ Bayrak, 192-193.

³⁷ Ayşe Işıl Taş, *Şeyh Gâlib Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2013, 1.

³⁸ Vejdi Mehmed Hasan, *17. Yüzyıl Divan Edebiyatı ve Nef'i*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya 2014, 36.

³⁹ Hasan, 36.

Özlem Bilge yüksek lisans tezinde, divan şiirinde âşık, sevgili ve rakipten oluşan aşk üçgeninin en önemli unsurunun sevgili olduğunu, eğer o olmazsa âşığın olmayacağını, âşık olmazsa da aşkın mevzu bahis olamayacağını ifade etmiştir.⁴⁰

Bilge çalışmasında, sevgilinin divan şiirinde aşkın temeli ve ilham kaynağı olduğunu, Esrâr Dede Divanı'nda da sevgilinin genel divan şiirindeki özellikleri doğrultusunda tasvir edildiğini belirtmiştir.⁴¹

9- Murat Yanık, *Neşâtî Divanı'nda Sevgili Tipinin İncelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

Yanık'ın yüksek lisans tezinde, Neşâtî'nin şiirlerinde sevgili için “yâr, cân, cânân, nigâr, dilber, dildâr, büt, sanem, dost, şeh, şûh, gül, gonce gül, âfitâb, âfet, nâzenin, sultan, perî, şahbâz, melek, hûb, fettân, kâfir, cev-r-pîşe, cefâyî, çeşm-i siyeh, dâmen-i nâz, lâle-ruhsâr, serv-kad” kelimelerinin kullanıldığı, sıklıkla kullanılan bu kelimelerin dışında bilhassa sevgilinin uzuvlarını niteleyen sıfatların tekrara düşmemek adına sevgilinin güzellik unsurları incelenirken bu başlıklar altında verileceği belirtilmiştir.⁴²

Divan edebiyatında sevgili ile ilgili makalelerden bazıları şöyledir:

10- Ümran Ay, “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 2009, 121.

Ay'ın, bu çalışmasında makaleye konu olan güneş benzetmesinin en yaygın olanlarından biri olduğu, eşsiz güzelliği, tek olması, âşığın gönlünde yüce bir makamda bulunması, âşığa hayat vermesi, ulaşılmazlığı, bulunduğu yeri aydınlatması, şöhretinin bütün âleme yayılması, yüzünün parlaklığı, gelişiyile gönüllerin aydınlanması, gidişiyle âşığın dünyasının kararması, göz kamaştırıcı güzelliğinin yanında başka güzelliklerin

⁴⁰ Özlem Bilge, *Esrâr Dede Divânı'nda Âşık ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2015, 124.

⁴¹ Bilge, 124.

⁴² Murat Yanık, *Neşâtî Divanı'nda Sevgili Tipinin İncelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, 82.

sönük kalması gibi özellikleriyle divan şairinin ana karakteri olan sevgili ile güneşin pek çok benzerlik arzettiği ifade edilir.⁴³

11- Songül Aydın Yağcıoğlu, “Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 578.

Yağcıoğlu bu makalesinde, şairlerin şiirlerinde aşkın hem ilahî hem mecâzî anlaşılmasına müsait ifadelerle ele alındığını, aşkın muhatabı olan sevgili tipi için de benzer sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmiştir.⁴⁴ Çalışmada, divan şiirindeki sevgili ve sevgilinin cinsiyetinin belirsizliğini Tanpınar: “İdeal sevgili portresini veren tipin kendisine sadık eserlerde sevgilinin cinsini tayin güçtür.” sözleriyle dile getirdiği belirtilmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte XVI. asırda ayrı coğrafyalarda yaşamış olan Fuzûlî ve Bâkî’nin bazı şiirlerinde sevgili olarak kadının anlatıldığının görülmesi, sevgilinin, şairlerin bazı beyitlerinde açıkça kadın olarak karşımıza çıktığı gibi bazen de sevgilinin cinsiyetinin müphem bırakıldığı, söz konusu şairlerin şiirlerinde, sevgilinin cinsiyetine dair belirsizliğin bilinçli olduğu muhakkak olmakla birlikte bu durumun, araştırmacılar için de yoruma açık bir alan olduğu Yağcıoğlu tarafından çalışmada ifade edilmiştir.⁴⁶

12- Hüseyin Gönel, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 214.

Hüseyin Gönel, bu çalışmasında, Divan şiirinin konusunun ve mecaza dayanan yapısının melez bir hüviyet göstermekle beraber sevgili tipiyle ilgili de bir karışımdan söz etmenin mümkün olduğunu, onun ne tamamen Türk, ne de Arap veya Fars olduğunu, Arap şiirinde kadın sevgiliden hareketle beşerî sevgilinin ön plana çıktığını, İran şiirinde ise tasavvufun etkisiyle idealize edilmiş bir sevgili ile karşılaşıldığını, divan şiirinin bahsedilen her iki tipi de bünyesinde yaşattığını dile getirmiştir.⁴⁷

⁴³ Ümran Ay, “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 2009, 121.

⁴⁴ Songül Aydın Yağcıoğlu, “Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 578.

⁴⁵ Yağcıoğlu, 578.

⁴⁶ Yağcıoğlu, 578.

⁴⁷ Hüseyin Gönel, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 214.

13- Mehmet Pektaş, “XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Şairin Sevgili Karşısındaki Konumu”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 480.

Pektaş bu makalede, divan edebiyatı içerisinde sevgilinin özel bir yere sahip olduğunu, bilhassa gazellerde âşğın neredeyse tek muhatabının sevgili, tek arzusunun da ona kavuşmak olduğunu, sevgilinin bu özel yerini, Divan şiirinin devrini tamamladığı Tanzimat dönemine kadar sürdürdüğünü, bu dönemden itibaren sevgilinin sorgulanmaya ve tartışılmaya başlandığını dile getirmiştir.⁴⁸

14- Melike Gökcan Türkdoğan, “Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 2011, 113.

Türkdoğan bu makalesinde, fizikî özellikleri açısından gazellerde çizilen sevgili tipinin şu unsurlarla örüldüğünü dile getirmiştir: “Ok gibi görünen kirpikler, yay gibi gerilmiş tehditkâr kaşlar; nergis gibi mest gözler; görünmez olan, yok farz edilen, fakat varlığı yakutu ya da şarabı hatırlatan ağız; rüzgârda dağılmış sümbüller olan saçlar; ay ve güneş gibi bir yüz ve yüzü gölgeleyen tüyler yani hat; kement gibi tehlikeli zülüfler; misk ü amberi veya bir ‘Hindu’yu çağrıştıran benler; servi gibi hatta daha da uzun endamlı boy.”⁴⁹ Bu tasvirin, çoğu kez cinsiyeti, hatta insani vasıfları belirgin olmayan tamamen stilize bir varlığı göstermekte olduğu, şiire ilham kaynağı olan “sevgili”nin, beşerî özelliklerinden ziyade taşıdığı sembolik anlamlarla şiirin rengini vermekte olduğu çalışmada dile getirilmiştir.⁵⁰

15- Nurgül Özcan, “15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 2012, 162.

Özcan bu çalışmasında, klasik Türk şiirindeki sevgilinin vasıflarının oluşmasında Fars edebiyatının etkisinin büyük olduğunu; ama bunun yanında Türk düşünce dünyasının ve tasavvufun da rolünü göz ardı etmemek gerektiğini, Fars edebiyatının bu konuda sadece Türkleri değil, Arap dünyasını da derinden etkilediğini; fakat her milletin zamanla, etkilendikleri unsurları kendi bünyelerinde eriterek millîleştirdiklerini, Arap,

⁴⁸ Mehmet Pektaş, “XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Şairin Sevgili Karşısındaki Konumu”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 480.

⁴⁹ Melike Gökcan Türkdoğan, “Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 2011, 113.

⁵⁰ Türkdoğan, 113.

Fars ve Türk edebiyatının en büyük ortak paydasının din ve dinden doğan tasavvuf anlayışı olduğunu söylemiştir.⁵¹

Ayrıca çalışmada, mecâzî sevgiliyi hakiki sevgiliye giden meşakkatli bir yol, aşılması gereken bir geçit olarak gören doğu dünyasında; özellikle, sevgili ile ilgili kavramlarda dinî kelimelerin anlam ve çağrışımlarından faydalanılmasının tabii olduğu dile getirilmiştir.⁵²

16- İncinur Atik Gürbüz, “Kerbelâ Şehidinden Sevgili İmgisine: Hz. Hüseyin”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (64), 132.

Gürbüz’ün bu çalışmasında, “şeh-i hûbân-ı zaman” olarak tanımlanan sevgili başlıklı bölümünde, ilk bakışta gazellere Alevî-Bektâşî şiirinin karakteristik özelliklerinin hâkim olduğunun görüldüğü; Kerbelâ Hadisesi’nin, Yezid’in lanetlenmesinin, Hz. Hüseyin’in şehâdeti ve güzel hasletleriyle onun takipçisi olmanın gerekliliği üzerinde durulduğu belirtilmiştir.⁵³

Çalışmada ayrıca divan şiiri geleneğinin aşk anlayışı içerisinde Hz. Hüseyin’in sevgiliyi, onun yolundan giden dervişlerin âşıkları, Yezid’in ise rakibi temsil eden bir sembole dönüştüğü örnek beyitlerle ifade edilmiştir.⁵⁴

17- Metin Hakverdioğlu, “Sevgili Neden Servi Boyludur?”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7), 2016, 218.

Hakverdioğlu, bu makalesinde divan şiirinde en çok sözü edilen ağaç çeşidinin servi olduğu, servinin, uzun ve düzgün boylu olduğu, Divan şiirinde boyu nedeniyle sevgilinin serviye benzetildiği ifade edilmiştir.⁵⁵

18- Sıtkı Nazik, “Klasik Türk Şiirindeki Sevgili Anlayışının Hurilerle İrtibatı”, *Turkish Studies*, 12 (15), 2017, 469.

⁵¹ Nurgül Özcan, “15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 2012, 162.

⁵² Özcan, 162.

⁵³ İncinur Atik Gürbüz, “Kerbelâ Şehidinden Sevgili İmgisine: Hz. Hüseyin”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (64), 2012, 132.

⁵⁴ Gürbüz, 132.

⁵⁵ Metin Hakverdioğlu, “Sevgili Neden Servi Boyludur?”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7), 2016, 218.

Sıtkı Nazik bu makalesinde, klasik Türk şiirinde sevgilinin, beşerî olmaktan ziyade ideal vasıflar taşıyan ve hatta ilahî havaya büründürülen bir sevgili olduğu, bu itibarla kutsallık kazanan sevgilinin, şairler tarafından benzetildiği varlıkların da hûrî ve melek gibi her bakımdan yüce bir konumda olan varlıklar oldukları, öte yandan sevgilinin, sahip olduğu güzellikler yönüyle bu varlıklardan da üstün tutulduğu ifade edilmiştir.⁵⁶

19- Mustafa Öztürk, “Divan’ı Bağlamında Fuzûlî’de Sevgili Kavramının Beşerî ve İlahî Boyutları ile Sevgiliden Şikâyet”, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 2017, 44.

Çalışmada, divan şiiri geleneğinde üstün bir derinlik ve zenginlikte ele alınan sevgilinin, hayatın türlü cefaları ve mihnetleri karşısında aşkına sığınacak yegâne varlık olarak ele alındığı, bilhassa Fuzûlî’de sevgilinin, işlenen temlerin en başında geldiği ve aşkla beraber onun şiirinin mihverini oluşturduğu, gelenekteki birçok şair gibi Fuzûlî’nin de kimi zaman sevgilinin aşkına sarılarak necat bulduğu, kimi zaman onun vasıflarını övmekten büyük haz aldığı, kimi zaman da sevgiliden şikâyet ederek sevgiliyi şiirinin temel unsuru hâline getirdiği, bu kavramın Divan şiirinde ve Fuzûlî’de derinlik kazanmasının sevgili kavramının tasavvufî yönüyle de ilintili olduğu, çünkü sevgilinin Allah olduğu dile getirilmiştir.⁵⁷

20- Mehmet Akkaya, “Dîvan ve Halk Şiirinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, *Turkish Studies*, 13 (20), 2018, 48-49.

Mehmet Akkaya, bu makalesinde şairlerin, tepeden tırnağa sevgilinin güzellikleri üzerine ince hayallerle, somut gözlemlerle çok değişik, çok güzel teşbihlerde bulunduklarını, bu teşbihlerde dikkati çeken hususun şu olduğunu dile getirmiştir: “Sevgilinin herhangi bir güzellik unsurunu övmek, üstün kılmak için teşbih unsurları,

⁵⁶ Sıtkı Nazik, “Klasik Türk Şiirindeki Sevgili Anlayışının Hurilerle İrtibatı”, *Turkish Studies*, 12(15), 2017, 469.

⁵⁷ Mustafa Öztürk, “Divan’ı Bağlamında Fuzûlî’de Sevgili Kavramının Beşerî ve İlahî Boyutları ile Sevgiliden Şikâyet”, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 2017, 44.

şiiire girmiştir. Yani denebilir ki çok zaman teşbihten maksat, mukayesedir ve neticede sevgiliyi yüceltmektir.⁵⁸

Yapılan çalışmada sevgili ile ilgili şu tespitlere varılmıştır:

“1. Sevgili, halk şiirinde de divan şiirinde de yaşı küçük olarak vafsedilir. Divan şairleri üstü kapalı bir ifadeyle tıfl derken, halk şairleri açıkça yaşını vermekten çekinmezler.

2. Halk ve divan şiirinde güzellik unsurlarının çeşitliliği dikkat çekicidir. Divan şiiri için önem arz eden ayva tüyleri, halk şiirinde dikkate alınmamıştır.

3. Halk şiirinde yaşanan, her zaman görülebilecek daha somut sevgili tipi dikkati çekerken, divan şiirinde adeta resmedilmiş hayalî bir sevgili tipi kendini gösterir.”⁵⁹

Divan edebiyatında sevgili ile ilgili kitap çalışması şöyledir:

21- Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, XIII.

Erdoğan’ın bu çalışmasında, divan edebiyatında sevgilinin genel hatlarıyla uzun boylu, ince belli, siyah, uzun ve dalgalı saçlı, siyah gözlü, uzun kirpikli, küçük burunlu, beyaz tenli, pembe yanaklı, parlak yüzlü olup periler ve huriler kadar güzel olduğu belirtilmiştir.⁶⁰

Değerlendirme: Çok azına yer verdiğimiz divan edebiyatında sevgili ile ilgili yapılan çalışmalarda şu sonuçlara vardığımızı söyleyebiliriz:

Divan edebiyatının baş karakteri sevgilidir.

Sevgili çeşitli benzetmelerle anılır: Yusuf, İsa, Süleyman, Hızır, perî, melek, hurî, şem, hakan, hüsrev, padişah, cân, tabîb, gonca, gül, fîdan, serv, ay, güneş, yıldız, tıfl, dürr, güher, câdû, âhû, gazal, hümâ, bahar, sabah, su, sanem, kâfir vb.

⁵⁸ Mehmet Akkaya, *Divan ve Halk Şiirinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, *Turkish Studies*, 13 (20), 2018, 48-49.

⁵⁹ Akkaya, 48-49.

⁶⁰ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, XIII.

Sevgili ulaşılmazlığıyla ve güzelliğiyle peri, melek, hûrî; acımsızlığıyla kâfir, zalim, âşkın gönlüne hükmetmesiyle sultan, padişah'tır. Sevgili nazlıdır; fakat âşık sevgilinin bu nazından şikâyetçi olmaz.

Sevgilinin yüzü güneş gibi parlak, aydınlatıcı ve şekil olarak da yuvarlaktır. Âşığın çok az görünür, güneş olan sevgilinin yanına yaklaşılmaz. Yanına yaklaşan âşkın gönlünü yakar. Âşkın gönlünü ısıtan ve aydınlatandır. Yüzü ay gibi parlak ve nurludur. Sevgilinin saçları gece, siyah ve yılan olarak tasavvur edilir. Boyu servi gibi uzun, fidan gibi tazedir. Bel inceliğinden yok kabul edilir. Gözler ahu, kirpikler ok, kaşlar hilal ya da yay, çene elma, ayva tüyleri sebz, ter inci, dudaklar gonca, ab-ı hayat, yanaklar güldür. Sevgilinin kokusu misktir. Sevgili ürkekliğiyle ve zor elde edilmesiyle ceylandır.

Çalışmalardan birinde, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi olayında Hz. Hüseyin sevgili, Hz. Hüseyin'in yolundan giden dervişler âşık, Yezid ise rakib olarak düşünülmüştür.

Fuzûlî'de hem mecâzî, hem ilahî aşkın var olduğu, tasavvufun Fuzûlî için araç olduğu kanısına varılmıştır.

Divan edebiyatının oluşmasında Fars edebiyatının etkisi ile birlikte Türk edebiyatı ve tasavvufunun da etkisinin unutulmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Divan edebiyatını halk edebiyatıyla karşılaştırdığımızda, halk edebiyatında daha somut özelliklerle ele alınan ve kavuşulan sevgilinin divan edebiyatında ulaşılmazlığı ve soyut özelliklere sahip olduğu, divan edebiyatında sevgilinin özellikleriyle ilgili küçük ayrıntılara dikkat edilirken halk edebiyatında bunların görmezden gelindiği gibi farklılıklar göze çarpmaktadır.

Divan edebiyatında tasavvufun etkisiyle ulaşılmak istenen en büyük sevgilinin Allah olduğu, beşeri aşkın da hakiki aşka götüren yol olduğu savunulan görüşlerden birisidir.

D. Tanzimat Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar

Tanzimat edebiyatı, eski edebiyata bir tepki olarak doğar. Bu nedenle geçmişe değil geleceğe yöneliktir. Doğuya değil, batıya bağlıdır. Sanat anlayışında somuta önem verir. Batıdan yapılan çevirilerin etkisiyle sanatçılar sosyal konulara ilişkin kavramları

öğrenirler. İlk devre sanatçıları, yöneticilere karşı toplumu koruma görevini üstlenirler. Vatan ve millet sevgisi bu dönemde canlılık kazanır.⁶¹

Tanzimat edebiyatı (1839-1895) yılları arasında yaşayan edebiyatımızdır. 1839-1860 arası tanzimat edebiyatının kuruluş devresidir. 1860-1895 arası Tanzimat edebiyatının gelişme ve olgunlaşma devridir.⁶²

Yaptığımız araştırmada bu edebiyatla ilgili sevgili muhtevalı çalışmalara çok tesadüf edemedik. Bu konuda yapılan bu çalışma şöyledir:

1- Yıldırar Bulut “Namık Kemal’in Tiyatro ve Romanlarına Genel Bir Bakışla, Bu Eserlerinde Sevgiliye ve Vatana Duyulan Aşk”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (19), 2015, 200-212.

Yıldırar Bulut’un bu makalesinde, Namık Kemal’in her piyesinde sevgiliye duyulan aşk olgusuna rastlamanın mümkün olduğu, bu olgunun eski edebiyatta aşka verilen önemin ve edebiyatın merkezine aşkın oturtulmuş olmasının varlığıyla açıklanabileceği, çalışmada Namık Kemal’in edebiyata öncelikle eskinin penceresinden baktığı ve bu etkileniş sebebiyle de piyeslerinin tamamına aşk olgusunu yerleştirdiği belirtilmiştir.⁶³

Çalışmada, Namık Kemal’in piyeslerinin ve romanlarının tamamında aşk olgusunun, konuya sindirilmiş bir biçimde bulunduğu ve işleniş romantik bir bakış açısıyla gerçekleştirdiği, her ne kadar realist romanlar yazmak arzusunda olsa da türünün ilk örnekleri olan *İntibah* (ilk Türkçe dram, ilk edebî roman) ve *Cezmi*’nin (ilk tarihî roman) romantik bakış açısıyla yazılmış romanlar olduğu ifade edilmiştir.⁶⁴

Bulut, söz konusu eserlerin tümünde aşkın, diğer sevgilerin üstünde tutulan; ama diğer sevgilerin de dolaylı bir biçimde çıkış kaynağı olan bir olgu olduğunu, sadece vatanına bağlı olan piyes veya roman kişilerinin sevgililerine duydukları sevgiyi öteleyebildiklerini, onlar için tek gerçeğin vatan olduğu ve vatan olmazsa, sevilen

⁶¹ Hüseyin Tuncer, *Arayışlar Devri Türk Edebiyatı: Tanzimat Edebiyatı* (Genişletilmiş III. Baskı), Akademi Kitabevi, İzmir 1996, 23.

⁶² Bekir Öztürk, *Tanzimat Edebiyatı*, Mimoza Yayınları, Konya 1995, 71-72.

⁶³ Yıldırar Bulut “Namık Kemal’in Tiyatro ve Romanlarına Genel Bir Bakışla, Bu Eserlerinde Sevgiliye ve Vatana Duyulan Aşk”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (19), 2015, 200-212.

⁶⁴ Bulut, 200-212.

sevgiliye kavuşmanın da mümkün olmayacağını, çalışmasında belirtmiştir.⁶⁵ Çalışmada, âşık olunan kişiye kavuşmak için aşılması gereken büyük engellerin var olduğu, bu engellerden en büyüğünün çoğu zaman bir savaş veya çatışma olduğu, bazı piyeslerde ve romanlarda, aşkın sadece iki kişi arasında yaşanan bir olgu da olmadığı ve çoğunlukla üçgen şeklinde ilerlediği, bazen de üçüncü bir kişinin, kötü yürekliliğiyle sevenleri ayırmayı kafasına koyduğu, pek çok eserde aşkın sonunun trajik olduğu, mutlu biten tek aşkın *Vatan Yahut Silistre*'de kendini gösterdiğine değinilmiştir.⁶⁶

Diğer tüm eserlerin sonunun aşk açısından kötü olduğu, İttihâd-ı İslam'ı gerçekleştirmek için aşklarını öteleyen vatan âşığı kimselerin, çoğunlukla merkezî kişilerden seçildiği, bu kişilerin eserlerde yer alan fikirlerin, Namık Kemal'in de hayat görüşünü yansıttığı ve bu görüşle vatan konusunu eserlerinin başat konusu olarak belirleyen yazar için milli romantik ifadesini kullanmanın yanlış olmayacağı Bulut tarafından çalışmada dile getirilmiştir.⁶⁷

E. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda Sevgili ile İlgili Çalışmalar

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatını, kendi içinde tam bir bütünlüğe sahip bir edebiyat, süreç, başı veya sonu belli bir edebiyat dönemini ifade eden bir adlandırma olarak düşünmemek gerekir. Cumhuriyet dönemi edebiyatı, edebiyatta Tanzimat'tan sonra başlayan modernleşme akımının son ve en büyük halkası veya atılımı olmaktan başka türlü ele alınamaz. Yani bu edebiyatın oluşumunda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ortaya çıkan siyasi, sosyal, ekonomik olay ve durumların, yeni edebiyat hareketlerinin inkâr edilemez bir yeri vardır.⁶⁸

Cumhuriyet döneminde edebiyatımızın, daha önceki devirlerle kıyaslandığında çok dikkate değer bir dinamizm kazandığını belirtmek yanlış olmayacaktır.⁶⁹

Bu edebiyatta sevgili ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

⁶⁵ Bulut, 200-212.

⁶⁶ Bulut, 200-212.

⁶⁷ Bulut, 200-212.

⁶⁸ Gürhan Yazıcı, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı", Kemal Albayrak (Ed.), Edebiyatist Yayınları, İstanbul 2017, 7.

⁶⁹ Alim Gür-Ertan Engin (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, 11.

1- Şevkiye Kazan Nas, “Klâsik Türk Şiirindeki Leylâ Mazmunundan Modern Türk Şiirindeki Leylâ İmgesine: Mehmet Akif’in Kaleminden Leylâ Şiiri”, *Sutad*, (42), 2017, 252-269.

Nas, bu makalesinde klâsik Türk şiirinde Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı Leylâ, mâşukun; erkek kahramanı Mecnûn ise âşığın benzetileni olarak ele alındığını; şairlerin, bazen her ikisini bazen de tek tek anarak onların maceralarını telmih ettiklerini belirtmiştir.⁷⁰

Çalışmada, gelenekten büyük oranda istifade eden modern Türk şairlerinin şiirlerinde tasvir ettiği kadının Leylâ olmasının, klâsik şiirdeki Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı olan Leylâ’nın kadın ve aşk imajından faydalanmak için olduğu, Leylâ’nın, gerek mazmun gerekse bir kadın kahraman olarak aslında bir toplumun zihinsel inancı bağlamında bazı kutsal değerleri, kadın erkek ilişkilerini, aşkı ve cinselliğe bakışını şekillendirmeye sebep olan bir olgunun da adı olduğu ifade edilmiştir.⁷¹

Çalışmada, klâsik Türk şiirinde, şairlerin, çoğu zaman Leylâ’nın lügat anlamı yani “karanlık ve gece” sözcükleri üzerinde sanat yaptıklarını; sevgilinin saçını bir mazmun hâline getirdiklerini; tenasüp, tevriye, telmih gibi sanatlarla da Leylâ ve Mecnûn hikâyesinden bahsettiklerini, Mecnûn’un, sevgiliye olan aşırı düşkünlüğünün; ızdıraba, cevriye ü cefaya olan sabrının; aşkı nedeniyle içinde bulunduğu cünûn hâlinin; aşk ve cünûn içinde çöllerde dolaşmasının ve vahşi hayvanlarla arkadaşlık etmesi gibi birtakım özelliklerinin şiire girdiğini, Leylâ’da olduğu gibi Mecnûn kelimesi üzerinde de lügat manası kastedilerek tevriye veya iham-ı tenasüp yapıldığı; âşık veya gönül için benzetilen olduğu dile getirilmiştir.⁷²

Çalışmanın devamında, modern şiirde Leylâ’nın, Cumhuriyet sonrası Türk şiirinde de görülmekte olduğunu, kimi şairlerin yüzyılların ötesinde kalan Mecnûn’un Leylâ’sını yeniden yaşatırlarken kimi şairlerin de Leylâ imgesiyle gelenekteki Leylâ’nın aksine âşığa, sevgiliye ve aşka yeni yorumlar getirdiklerini; daha gerçekçi

⁷⁰ Şevkiye Kazan Nas, “Klâsik Türk Şiirindeki Leylâ Mazmunundan Modern Türk Şiirindeki Leylâ İmgesine: Mehmet Akif’in Kaleminden Leylâ Şiiri”, *Sutad*, (42), 2017, 252-269.

⁷¹ Nas, 252-269.

⁷² Nas, 252-269.

davrandıklarını, çoğu zaman adı Mecnûn'la birlikte anılmayan Leylâ'nın, genellikle aşka karşı duyarsız, cefa çektirmeyen, mağdur ve hatta herhangi birisi olduğu belirtilmiştir.⁷³

Çalışmada, modern Türk şiirinde de pek çok şairin, geleneğin etkisinde kalarak yüzyılların ötesinde kalan Leylâ ile Mecnûn'u yeniden yaşatmaya devam ettikleri, bu şairlerden bir kısmının Leylâ'yı kendi ruh hâline göre yansıttıkları; zaman zaman hikâyedeki Leylâ'ya eleştirel bir gözle baktıkları, şahsî tepkilerini ortaya koydukları; gelenekteki Leylâ'nın aksine Leylâ'ya yeni anlamlar yükledikleri ve daha gerçekçi yaklaştıkları belirtilmiştir.⁷⁴ Modern şiirde çoğu zaman adı Mecnûn'la birlikte anılmayan Leylâ'nın, aşka karşı duyarsız, cefa çektirmeyen ve mağdur bir kadın olduğu, çoğu şaire göre Leylâ'nın, herhangi birisi olduğu, çalışmada dile getirilmiştir.⁷⁵

Leylâ'nın bir taraftan mazmun olurken bir taraftan da imaja dönüştürüldüğü, her şairin Leylâ'sının farklı farklı olduğu, Mehmet Akif'in kendi Leylâ'sını, peşinden koştuğu şeyleri anlattığı, Mehmet Akif'in bir başka deyişle Mecnûn'un Leylâ'sının millet olduğu belirtilen çalışmada,⁷⁶ Mecnûn'un, Leylâ'nın gelişini beklediği, Leylâ'nın gelmesinin, Müslümanların kurtuluşu, İslâm birliğinin yeniden kurulması, İslâm'ın geleceği demek olduğu, Mehmet Akif'in, Leylâ'nın gelmesi için her şeyini vermeye razı olduğu, onun, bir bakıma hayatı boyunca bu Leylâ için mücadele ettiği, onun için yaşadığı ve ızdırap çektiği ifade edilmiştir.⁷⁷

2- Sema Özher Koç, “Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerinde Aşk/Sevgi Temi ve Bu Temin Nesnesi ‘Kadınlar’ ”, *Turkish Studies*, 7 (2), 2012, 882-883.

Sema Özher Koç bu çalışmasında, şairin Desem Ki adlı şiirde “sen” diye hitap edilen güzel kadının, ‘bir nisan akşamı’ gibi en mutedil zamanda rüzgârların en ferahlatıcısının estiği; denizlerin en mavisinin seyredildiği; toprakların en bereketlisinin sürüldüğü yer olarak tasavvur edilmiştir.⁷⁸ Burada sen’e eklenen sıfatların en üstünlük

⁷³ Nas, 252-269.

⁷⁴ Nas, 252-269.

⁷⁵ Nas, 252-269.

⁷⁶ Nas, 252-269.

⁷⁷ Nas, 252-269.

⁷⁸ Sema Özher Koç, “Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerinde Aşk/Sevgi Temi ve Bu Temin Nesnesi ‘Kadınlar’”, *Turkish Studies*, 7 (2), 2012, 882-883.

derecesinde kullanılmış olması dikkati çekerken mavi renkle birlikte özgürlük, kutsiyet ve düşsel çağrışımlara ortam hazırlayan; insanın içini açan aydınlık imgelere sahip kadının güzelliğine getirilen ve açılmanması gereken nitelikin “bereket” olması da çalışmada yer almıştır.⁷⁹

Sema Özher Koç çalışmasında şunlara da yer vermiştir: “Özellikle ‘Otuz Beş Yaş’ adlı kitaptan itibaren Cahit Sıtkı şiirlerinde sen dediğimiz kadın imgesi yer yer anne, sevgili, yâr gibi farklı biçimlerde görüntü bulmaya başlar.⁸⁰

3- Ramazan Gülendamlar, “Cahit Sıtkı Tarancı’nın Hikâyelerinde Kadın”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012 (26), 2012, 33-56.

Ramazan Gülendamlar, makalesinde “*Ben aşk adamıyım*” diyen Cahit Sıtkı’nın, hayatı boyunca pek çok kıza ve kadına âşık olduğunu, hayatı kadınlarla sevdiğini ve onlarla duyduğunu, bunların bir kısmıyla gönül eğlendirme amaçlı kısa süreli ilişkiler yaşasa da birkaç tanesinin onun hayatında önemli yer ettiğini belirtmiştir.⁸¹

Güendamlar çalışmasında, yaşadığı bohem hayattan memnun olmayan, yalnızlıktan, parasızlıktan ve çirkinlikten şikâyet eden Cahit Sıtkı’nın, hikâyelerine de aynı özellikleri taşıyan kahraman-anlatıcılar (erkekler) yerleştirdiğini; bu erkeklerin kadına bakışının ve kadınlarla olan ilişkilerinin pek çok hikâyenin hareket noktası olduğunu, çirkinlik kompleksinin yanında erken yaşta annesinden ayrılmasını, babasıyla anlaşamamasını, büyük şehirde yaşadığı yabancılığı ve yalnızlığı, hatta II. Dünya Savaşı’nın getirdiği bazı psikolojik problemlerin sanatçının kadına bakışını etkilediğini dile getirmiştir.⁸²

Çalışmanın devamında, hikâyelerde çizilen ideal sevgilinin/kadının vasıflarını verecek bazı sıfatların sıralanması halinde; bu kadının “*iri yeşil, mavi veya elâ gözlü, (açık) kumral saçlı, kırmızı ve etli dudaklı, orta veya uzun (incecik) boylu, zayıf, narin, nahif, hayat dolu ve neşeli ama yılışık değil, ciddi ve vakur, hanım, olgun, uysal, kültürlü, mütevazı, kafaca ve ruhen zengin, konuşmasını, oturmasını, yürümesini, sade*

⁷⁹ Koç, 882-883.

⁸⁰ Koç, 882-883.

⁸¹ Ramazan Güendamlar, “Cahit Sıtkı Tarancı’nın Hikâyelerinde Kadın”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012(26), 2012, 69-90.

⁸² Güendamlar, 69-90.

ve zarif giyinmesini, etrafındakileri incitmeden idare etmesini bilen, zeki ve aynı zamanda iyi kalpli, samimî, saf, şefkatli, munis, tatlı ve müşfik konuşan, muhabbetli bakışları olan, merhametli, ruhu da vücudu da güzel vs.” bir varlık olduğu dile getirilmiştir.⁸³

4- Cemal Aksu, “Yahya Kemal’in Gazellerinde Sevgili ve Âşık Tipi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (40), 2009, 12-19.

Cemal Aksu, çalışmasında şunları aktarmıştır: “Yahya Kemal’in gazellerindeki sevgili tipi için şunları söyleyebiliriz: Şair, gazellerinde tasvir ettiği güneşe bir divan şairinde olduğu gibi kayıtsız şartsız bağlı değildir. ‘Söz Meydanı’ şiirindeki sevgili bir kenara bırakılacak olursa, parlak bir aya benzeyen ve kırmızı yanağıyla, servi boyuyla onaltı yaşındaki bu güzel Lâle Devri eğlencelerinde boy göstermektedir. Bu haliyle ve özellikle Perestiş şiiriyle divan şairlerinin güzellerinden çeşitli unsurlar almıştır fakat Batılı ressam ve onların tesiriyle yetişmiş Türk ressamlarının Lale Devrini anlatan resimlerindeki güzellere de çok benzemektedir.

Yahya Kemal’in gazellerindeki sevgili tipi klasik şairlerin sevgili anlayışından uzaktır. Klasik şairlerin sevgili tipi, asla ulaşılamayan bir konumdur, dilediğini yapmakta muhayyerdir ve nerdeyse insanüstü bir varlık mahiyetindedir. Yahya Kemal’in gazellerinde ise daha ziyade somut bir sevgiliyle karşılaşırız. Yahya Kemal, Klasik şiirdeki sevgili ve âşık tipine dışarıdan bir gözle bakmış, bu tipleri kendi estetik anlayışı ile yeniden yorumlamıştır.”⁸⁴

Değerlendirme: Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatıyla ilgili yapılan çalışmaları incelediğimizde, klasik Türk şiirinde mâşuk rolündeki Leylâ ve âşık konumundaki Mecnûn’un modern Türk şairlerince de işlendiği, bunun sebebinin de Leylâ’nın toplumun zihninde bazı kutsal değerleri, kadın-erkek ilişkilerini, aşkı şekillendirmeye sebep olan bir olgu olduğudur. Modern şiirde, bazı şairlerin klasik şiirdeki Leylâ’yı yeniden yaşatırken, bazı şairlerin de geleneğin Leylâ’sının aksine yeni yorumlar getirerek, Mecnûn’la anılmayan, aşka duyarsız bir Leylâ ortaya çıkardıkları görülmüştür. Çalışmada her şairin Leylâ’sının farklı olduğu, Mehmet Akif’i Mecnûn

⁸³ Gülendamlar, 69-90.

⁸⁴ Cemal Aksu, “Yahya Kemal’in Gazellerinde Sevgili ve Âşık Tipi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (40), 2009, 12-19.

konumunda düşündüğümüzde Leylâ'nın, Müslümanların kurtuluşu, İslam birliğinin yeniden kurulacağı demek olduğu ifade edilmiştir.

Çalışmalarda kadın; en ferahlatıcı rüzgârların estiği, denizlerin en mavisinin seyredildiği ve toprakların en bereketlisinin sürüldüğü yer olarak tasavvur edilmiş, hava kadar lazım, ekmek kadar mübarek, su gibi aziz görülmüş, mahşer gününde bile ortalığa düşülüp aranacak bir nimet olduğu belirtilmiştir.

Cahit Sıtkı Tarancı; küçük yaşta annesinden ayrılma, babasıyla anlaşamama, içkili sıkıcı bir hayat yaşama, parasızlık, büyük şehirde yaşadığı için yalnızlık hissi, onun kadınlara sığınma duygusuyla yaklaşmasına sebep olmuştur. Kendisini olduğu gibi kabul edecek kadın arzusuyla yaşamıştır. Kadınsız ve aşksız bir hayatı düşünemeyen sanatçının, kadınlara yaklaşımındaki asıl unsur “çocuk kalma, kire bulaşmama ve ilk safiyeti koruma endişesi” içinde olmasıdır

Yahya Kemal'in gazellerindeki sevgili, klasik şiirdeki sevgilinin aksine daha somut özelliktedir ve Yahya Kemal, gazellerinde tasvir ettiği güzele bir divan şairi gibi kayıtsız, şartsız bağlı değildir. Yahya Kemal, klasik şiirdeki sevgili ve âşık tipine dışarıdan bir gözle bakmış, bu tipleri kendi estetik anlayışı ile yeniden yorumlamıştır.

F. Halk Edebiyatı'nı Sevgili ile İlgili Çalışmalar

Edebiyat, insanların duygu, düşünce ve amaçlarını söz ve yazı ile anlatma biçimidir. Halk edebiyatı, oluşumu, gelişimi, türleri ve yaşayışı bakımından kendine özgü geleneksel dinamikleri ve dünyası olan bir edebi alandır. Dili, şekli, düşünce yapısı ve sanat anlayışı bakımından içli, samimi, duygu ve heyecanla dolu olan halk edebiyatı geleneği, nazım ve nesir ürünleriyle Türk halk hayatının oluşturduğu binlerce yıllık tarih ve kültür yumağıdır.⁸⁵

Halk edebiyatında sevgili ile ilgili yapılan çalışmaların azlığı sebebiyle türkülerde sevgili konusunu çalışmaya karar verdik. Bu edebiyatta yapılan çalışma şöyledir:

1- Sibel Bayram, “Sevdalinka ve Türkülerde Sevgili ve Aşk Algısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 2015, 114.

⁸⁵ Aslan, 5.

Sibel Bayram'ın bu çalışmasında, kadın kelimesinin etimolojik incelemesinde hem kelimenin kökü hem de içerdiği anlamlarla ilgili önemli bilgiler bulunduğunu, farklı coğrafya ve kültürlerde kullanılan bu kelimenin kullanıldığı dönemlerin kültürleriyle ilgili de ipuçları sunduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ "*Kadın kelimesi eski İran dili olan Soğdça'ya bağlanılmaktadır. Bu isim eski tespitlerde 'ağanın, reisin, yöneticinin karısı' anlamındadır. Kaşgarlı Mahmut, bu kelimeyi sözlüğüne 'katun' olarak almıştır. İlk hecesi Farsçada uzun olan 'hatun' kelimesi Türkçeye daha önce geçen 'katun' kelimesi ile kökteştir.*"⁸⁷ "*Osmanlıcadaki xatun 'zevce, yüksek sınıf kadını, hanım sözcüğünün yeni Farsça'dan nispeten yeni bir geçiş olduğu âşikârdır.*"⁸⁸

Çalışmada, kadın için kullanılan kelimelerden birinin de Arapça "helâl" kelimesi olduğunu, helâlin, dinî kurallara göre yasaklanmamış anlamında olduğunu, bununla birlikte yüksek seviyedeki kadınlar için "*melike, sultan, hatun, terken*" gibi kelimelerinde de kullanıldığını dile getirmiştir.⁸⁹

Bayram, kadın kelimesine devirden devire farklı anlamlar yüklenmiş olsa da kadının, sosyal ve kültürel hayatın merkezinde yer almaya, şiirin, türkülerin ilham kaynağı olmaya devam etmekte olduğunu da çalışmasında ifade etmiştir.⁹⁰ "*Âşığa aynı şekilde naz eder, daha düzgün bir ifade ile zulmeder. Kirpiklerini ok eder, atıp âşığı yaralar. Çoğu zaman rakibe yüz verir ve âşığı delirtir. Bel ince, ağzı gonca, dudak bal, yanak gül kırmızısıdır.*"⁹¹ Çalışmada, sevgili olarak sevdalinkalarda, türkülerde baş aktör olarak karşımıza çıkan kadının isminin değişse de özelliklerinin aynı kaldığı, bazen sevgilinin adının Emina bazen Mehlika... vb. olduğu dile getirilmiştir.⁹²

Sevdalinkalarda da türkülerde de sevgili tipinin ortak özellikleri bulunduğunu, sevdalinkaların, aşk şarkıları olduğu için kadın ve kadının fiziksel özellikleri, gözleri, dudakları, saçlarının tasvirinin geniş yer tuttuğunu, özellikle sevdalinkalarda sevgilinin dilber olarak nitelendirildiğini, dilber kelimesinin dil ve ber kelimelerinden oluşmakta

⁸⁶ Sibel Bayram, "Sevdalinka ve Türkülerde Sevgili ve Aşk Algısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 2015, 114.

⁸⁷ Bayram, 114.

⁸⁸ Bayram, 114.

⁸⁹ Bayram, 114.

⁹⁰ Bayram, 114.

⁹¹ Bayram, 114.

⁹² Bayram, 114.

olduğunu, Farsça kökenli olup "*gönlü alıp götüreren, güzel, kız adı*" anlamında kullanılıp, borden fiilinin muzari kökü “ber”in, alıp götürmek anlamına geldiği, dilberin ise gönül hırsız, gönül alıp götürmek anlamında karşımıza çıkıp güzel, alımlı sevgili olarak kullanılmakta olduğu çalışmada belirtilmiştir.⁹³ Bayram, dilber kelimesinin Türkçe’de olduğu gibi Boşnakçada da aynı anlama geldiğini, dilber kelimesinin sevgilinin adıyla birlikte kullanıldığı gibi sevgilinin isminin yerine de kullanıldığını çalışmasında dile getirmiştir.⁹⁴

II. HALK EDEBİYATINDA TÜRKÜ TÜRÜ

Halk edebiyatı adı altında değerlendirilen anonim halk edebiyatı, sahibi belli olmayan yani halkın ortak malı sayılan bütün nazım-nesir tür ve biçimlerin yer aldığı bölümdür. Manzum olanlar nazım biçimlerine göre türkü ve mâni olarak ayrılmaktadır.⁹⁵

Anonim Türk halk edebiyatının mâniden sonra en yaygın, en çok ilgi gören ve en etkili ürünü türküdür.⁹⁶ Sözlü folklor ezgilerinin her çeşidi için en çok kullanılan terim türküdür. Türkü söylemek ruhî bir ihtiyaç olduğundan, yeryüzündeki her halk türkü söyler.⁹⁷

Türkü, hem bir edebiyat terimi hem de müzik terimidir. Müzik terimi olarak halk müziğinde beste formunun adıdır ve genel olarak “*uzun havaların*” dışındaki bütün bestelere türkü denir. Edebiyat terimi olarak türkü, halk şiirinde bir nazım şeklinin adıdır.⁹⁸ Ezgi ile söylenen anonim halk edebiyatı nazım biçimidir.⁹⁹ Hece ölçüsünün yaygın olan kalıplarıyla (7, 8, 11) söylenir.¹⁰⁰ Halk edebiyatının esas nazmı ve en zengin sahası türkülerde görülür. Türküler hem anonim halk edebiyatının hem de saz ve

⁹³ Bayram, 114.

⁹⁴ Bayram, 114.

⁹⁵ Nurettin Albayrak, *Halk Edebiyatı-Kapsamı, Biçimi ve Tür Özellikleri-Literatürü-*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, 7-8.

⁹⁶ Albayrak, 24.

⁹⁷ Mehmet Özbek, *Folklor ve Türkülerimiz* (1. Basım), Ötüken Yayınları, İstanbul 1975, 63.

⁹⁸ Cemal Kurnaz, *Türkülerin Gücü*, Berikan Yayıncılık, Ankara 2013, 7.

⁹⁹ Nurettin Albayrak, “Türkü”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXI, 611.

¹⁰⁰ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (3. Basım) , Sütun Yayınları, İstanbul 2011, 603.

halk şairlerinin en çok müşterek olduğu umumi bir nazım şeklidir. Görülüyor ki, türkülerin çeşitleri şekle göre değil, hep makama göre ayrılmaktadır.¹⁰¹

Türkü teriminin kaynağı Türk sözcüğüdür.¹⁰² Türkçe söylenmiş şiir anlamına gelen “Türkü” Türk kelimesine Arapça “ı” ilgi ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. “Türk’e has” anlamına gelen bu söz, halk ağzında “Türkü” şekline dönüşmüştür.¹⁰³ Türk dünyasını oluşturan Türk boylarının uzun tarihleri boyunca oluşturdıkları ezgili sözler; ır, yır ve cır olarak adlandırılmış ve özellikle Batı Türklerinin diğer toplumlarla olan ilişkilerinin artması üzerine bu ezgili sözler “Türkü” adını almıştır.¹⁰⁴ Türkü, Türklerin ezgileri anlamında kullanılmalıdır.¹⁰⁵ Bir ezgi ile söylenen halk şiirinin her çeşidine türkü denir. Türk halkının ortak malı olan sözlü ve ezgili ürünlerdir. Türk halk müziğinde ise “türkü” terimi, bir sanat endişesi taşımadan ve daha ziyade kırsal kesimde yaratılmış sözlü eserlerin genel adıdır.¹⁰⁶

Türküler, umumiyetle herkesin anlayabileceği ortak, sade ve tabii bir dille, hece vezni ile söylenmekte veya yazılmaktadır; ancak az da olsa aruz vezni ile meydana getirilmiş örnekleri vardır. Bazı ilim adamlarının hece vezni olarak da düşündükleri aruz vezni ve Divan edebiyatı nazım şekilleri ile ortaya konulan bu türkülere: “Divan, Selîs, Semaî, Kalenderî, Satranç ve Vezn-iâher” adları verilmektedir.¹⁰⁷

Fuat Köprülü, türkülerin tarihi gelişim ve değişim seyri içerisinde ilk icracılarını ve icra ortamlarını şu şekilde ifade etmiştir: “*Türklerin İslamiyet’ten önce vücuda getirdikleri edebiyat Çin, Hint, İran tesiriyle vücuda getirilen bazı ehemmiyetsiz tercümeler müstesna olmak üzere, sazla söylenen halk şiirlerinden ibaretti. Esasen Türklerin o devre ait bütün sosyal müesseselerinde, lisanda, dinde, ahlak ve adetlerde, hukukta tamamıyla kavmin ruhunu ve şahsiyetini gösteren iptidai bir asliyyet vardı. Çin, Hint, İran medeniyetleri bazı sahalardaki Türkler arasında nüfuz etmeye başlamış*

¹⁰¹ Nurettin Albayrak, “Türk Halk Şiirinde Biçim ve Tür Sorunu”, *Motif Akademi*, 1 (2), 144.

¹⁰² Hüseyin Akgül, *Manisa Türküleri*, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü Yayını, Manisa 1998, 3.

¹⁰³ Doğan Kaya, *Anonim Halk Şiiri* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 147.

¹⁰⁴ Metin Ekici, “Türkü İncelemelerinin Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme”, Kadir Pürlü (Ed.), *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri 22-25 Ekim 2011- Sivas* (ss.43- 49), Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas 2013.

¹⁰⁵ Öcal Oğuz, *Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi*, 16,

¹⁰⁶ Akgül, 3-4.

¹⁰⁷ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981, 189.

olmakla beraber, bu hulûl çok kısmî ve sathî kalmış, merkezden muhite yani münevverlerden halk kitlesine geçmediği için cemiyet üzerinde hakiki bir tesir yapamamıştı. İşte o devirdeki Türk edebiyatını teşkil eden eserler de cemiyetin başka unsurlarına uygun olarak yabancı etkilerden uzak bulunuyor, kavmin bütün hususiyetlerini samimiyetle aksettiriyordu. Hakandan en ehemmiyetsiz nefere kadar bütün fertler o şiirlerde kendisini duyuyordu. Bu devirdeki şairler, hepsi birbirine benzeyen, elleri kopuzlu, basit adamlardı. Oba oba dolaşarak umumi yahut hususi toplanışlarda eski kahramanların menkıbelerini terennüm ederler, milli destanlar söylerler veya yeni hadiseler hakkında yeni türküler bağlarlardı. Bunların aynı zamanda kopuzlarıyla sihirbazlık, falcılık ettikleri de olurdu. ‘Sığır’ denilen milli av ayinlerinde, ‘şölen’ yani umumi ziyafetlerde ‘yuğ’ yani matem merasiminde şairler mutlaka bulunurlardı.¹⁰⁸

Türkü, Türk Halk Şiiri’nin en eski türlerinden biridir. Türkü adlı ilk parçanın XV. asrın başlarında Horasan’dan çıktığı kayıtlarda sabittir.¹⁰⁹ Türkü’nün Anadolu’da ilk örneklerine XVI. yüzyılda da rastlanır.¹¹⁰ Hikmet Dizdaroğlu Anadolu’da “türkü”nün ilk örneğini Öksüz Dede’nin verdiğini belirtir.

Türkü asıl sözlerinin bulunduğu bend ile nakarattan meydana gelir. Nakarat her bendin sonunda tekrarlanır. Bu kısma bağlama veya kavuştak da denir.¹¹¹ Türküler şekilleri bakımından tek kalıbın içine sokulamazlar. Bir mısralı, iki mısralı, üç mısralı, dört mısralı ve nakaratlı türküler vardır.¹¹² Türküler başlangıçta sahibi belli ürünlerdir. Ancak zamanla “türkü”nün asıl sahipleri unutulur ve sonraki nesiller tarafından halkın dilinde dolaşa dolaşa farklı coğrafyalara yayılır. Türküler böylelikle anonimleşirler.¹¹³

Türküler başlangıçta bir olay üzerine yakılırlar. Bu olaylar bütün bir milleti ilgilendirecek kadar büyük nitelikler taşıyabileceği gibi, dar çevrelerde meydana gelen

¹⁰⁸ Begüm Kurt, *Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2016, 68.

¹⁰⁹ “Türkü”, *Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, VIII, 447.

¹¹⁰ Kaya, 147.

¹¹¹ *Edebiyat Ansiklopedisi*, Milliyet Basımevi, 1991, 362.

¹¹² Ali Balım, *Destanlar ve Türküler*, Emek Basım Yayımevi, Ankara 1957, II.

¹¹³ Kaya, 148.

cinsten de olabilir.¹¹⁴ Hatta gerçek bir vaka olmayıp sılaya kavuşma isteği gibi ferдин basit bir duygusu da olabilir. Aşk, gurbet, ölüm, seferberlik, tabii afetler, oymak kavgaları, eşkıya baskınları, bir kalenin düşmesi, bir vatan parçasının elden çıkması, sevdâ, talhe kızma, şansa küsm gibi beşikten mezara kadar ferdi ve toplumu ilgilendiren her olay türkünün yakılmasına sebeptir.¹¹⁵ Halkımızın yaşama mücadelesinin dile ve tele yansımaları sağlayan bir aynadır türkülerimiz.¹¹⁶ Toplum hayatında geçebilen/yaşanan karşılığı olan her şey türkölere konu olabilir.¹¹⁷ Onun içindir ki, Anadolu insanı düğününü, kara gününü, kınasını, yakınmasını, mizahını, taşlamasını, kahramanlığını, aşkını, gurbetini, hatta sevgilisine sitemini dahi turnanın kanadında dile getirmeye çalışmıştır.¹¹⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar “*Türk insanının yazılmayan romanı türköllerde saklıdır*” der. Türkölere dinleyen her insanın “sıcak ekmek gibi insan ızdırabıyla, azmiyle, hasretle, ölümle” baş başa kaldığını vurgular.¹¹⁹

Bayram Bilge Tokel, “‘Türköl’ dediğimiz zaman, olmuş bitmiş bir müzikal durumdan, dondurulmuş bir tarih veya zaman diliminden değil her an yeniden yaratılan ve yaşatılan, her an kendini yeniden üreten son derece canlı ve dinamik bir yapıdan söz ediyoruz. Her söylenişte yeni anlamlar kazanan, söyleyeni ve dinleyeni her seferinde yeni bir yolculuğa davet eden türköl hayatımızın her anını kucaklayan çeşitliliği ve zenginliği ile doğumdan ölüme uzun ince bir çizgiyi ifade eder” der.¹²⁰

Bir Yunan filozofuna göre: “Bir ulusun türköllerini yapanlar, kanunlarını yapanlardan daha güçlüdür.” Âşık Veysel şöyle diyor: “Biz türkölümüzü daima artan bir heyecan ile söyleriz. Halk alâka duyduktan, bizi can u gönülden dinledikten sonra biz daha çok taşar ve coşarız.”¹²¹

¹¹⁴ Özbek, 63.

¹¹⁵ Akgöl, 6.

¹¹⁶ Halil Atılğan, “Türköl Üstüne”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (4), 1997, 1.

¹¹⁷ Karataş, 603.

¹¹⁸ Atılğan, 1.

¹¹⁹ Karataş, 603.

¹²⁰ Karataş, 604.

¹²¹ Seyit Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü* (2. Basım), Yelken Basımevi, İstanbul 1978, 770.

Cahit Öztelli: “*Halkın iç âlemini yaşatan beşikten mezara kadar bütün yaşayışını içine alan en dikkate değer edebi mahsuller türkülerdir*” der.¹²²

Milletimizin gönül bahçesinin gülleri olan türkülerimiz; Aydın'da zeybek, Toroslar'da bozlak, Erzurum'da tatyan, Karadeniz'de yol havası, Urfa'da hoyrat, Malatya'da ise arguvan olmuş dökülmüştür.¹²³

Doğan Kaya da çalışmasında yer alan çeşitli türkü tanımlardan sonra türkü için şöyle bir tanım yapıyor: “*Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı ana bölümlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen manzum ve ezgili anonim ürünlere türkü denir.*”¹²⁴

Hüseyin Akgül'ün, *Manisa Türküleri* isimli kitabında türkülerin tasnifinin üç bakımdan yapıldığını görürüz:

a) Ezgilerine Göre Türküler

Türküler ezgilerine göre usulsüzler ve usullüler olarak ikiye ayrılır. Usulsüzlerin divan, bozlak, koşma hoyrat, kayabaşı, Çukurova gibi çeşitleri vardır. Bunların hepsi de uzun havalardır. Çeşitli uzun havalar ağız denilen mahalli üslupla birbirinden ayrılırlar. Avşar ağzı, Kerkük ağzı, Eğin ağzı vb. Usullü türküler, belli bir ölçü ve ritmi olanlardır. Urfa'da kırık hava, Konya'da oturak diye adlandırılır. Ayrıca bölgeden bölgeye, ezgilerine ve ölçülerine göre değişik isim alırlar. Zeybek, horon vb.

b) Konularına Göre Türküler

Türkülerin konu bakımından çok çeşitli sınıflamaları yapılmıştır. Türkülerde belli başlı konular göz önüne alınarak Hikmet Dizdaroğlu, Cahit Öztelli ve Cem Dilçin konularına göre türkülerini şöyle sınıflandırır:

1. Ninniler ve çocuk türküler
2. Doğa ve çoban türküler
3. Aşk türküler

¹²² Kaya, 147.

¹²³ Atılğan, 1.

¹²⁴ Kaya, 148.

4. Kahramanlık türküleri
5. Askerlik türküleri
6. Tören türküleri
7. İş türküleri
8. Eşkîya türküleri
9. Acıklı olaylarla ilgili türküler
10. Güldürücü türküler
11. Karşılıklı türküler
12. Oyun türküleri
13. Ölüm türküleri (ağıtlar)

“Üniteler arasında kesin sınırlar bulunmadığından, bu ayırım şekilde kalmadan ileri gidemez. Bir yiğidi koçaklamada aşkıyla, insan sevgisiyle, tabiat tutkusıyla, ağıtıyla yanyana buluruz. Bu durumu göz önüne alarak aşağıdaki sınıflandırmamızı da kesin kabul etmemek gerekir.” diyerek Mehmet Özbek de şu tasnifi yapmaktadır:

A. Lirik Türküler:

İnsanî duyguların çok etkili ve coşkun bir şekilde anlatıldığı türküler bu guruba girer.

1. Aşk, sevda türküleri
2. Gurbet türküleri (ayrılık, asker, mapushane türküleri)
3. Ağıtlar (ölüm, tabii afetler üzerine)
4. Ninniler

B. Satirik Türküler:

Kişiyi ve toplumu kınayan, yeren türküler bu guruptadır.

5. Güldürücü türküler
6. Taşlamalar, ilenmeler

C. Olay Türküleri

7. Tarihî türküler

8. Eşkıya türküleri

D. Tören ve Mevsim Türküleri

9. Kına, düğün, esvap giydirme töreni türküleri

10. İtikat ve mezhep törenleri türküleri

E. İş ve Meslek Türküleri

11. Esnaf türküleri

F. Pastoral Türküler

Kır yaşamını anlatan, tabiat güzelliklerini konu edinen türküler bu guruba girer.

12. Çoban türküleri

G. Didaktik Türküler

Dinleyene birşeyler öğreten, ders veren türküler

H. Oyun Türküleri

13. Ritmik dans türküleri

14. Temsilî oyun türküleri

Türkülerin konularına göre yapılan tasnifi yetersiz bularak “Türkünün içeriği ile gördüğü iş, söylenmesini şartlandıran vesile ayrı ayrı düşünelemez” diyen P. N. Boratav, türküleri birbiriyle bileşik iki ana bölümde şöyle sınıflandırmaktadır:

“A” Bölümü:

1. Lirik türküler: Ninniler, Aşk türküleri; Gurbet türküleri; askerlik türküleri, hapisane türküleri; Ağıtlar; Çeşitli başkaca duyguluk konular üzerine türküler.

2. Taşlama, yerli ve güldürme türküleri

3. Anlatı Türküleri: Efsane konulu türküler; Bölgelere ya da bireylere özgü konuları olan türküler; Tarihlik konuları olan türküler.

“B” Bölümü:

4. İş Türküleri

5. Tören Türküleri: Bayram türküleri; Düğün türküleri; Dinlik ve mezheplik törenlerine ait türküler; Ağıt töreninde söylenen türküler.

6. Oyun ve dans türküleri: Çocuk oyunlarında söylenenler; Büyüklerin oyunlarında söylenenler.

c) Yapılarına Göre Türküler

Türkülerin yapısı çok değişiktir. Halk şiiri türlerinden her biri türkü olduğu için yapı ve şekil bakımından farklılık gösterirler. Bentlerinin ve bağlantılarının özellikleri göz önüne alınarak yapılan bu sınıflandırmada en yaygın olanlarını kapsamaktadır. Bütün türkülerini içine aldığı söylemenin imkânsız olduğu bu sınıflandırma şöyledir:

1. Bentleri mâni dörtlükleriyle kurulu türküler
2. Bentleri dörtlüklerle kurulu türküler
3. Bentleri üçlüklerle kurulu türküler
4. Bentleri beyitlerle kurulu türküler
5. Bağlantıları başta olan türküler
6. Her bentten sonra değişik kalıpta iki ayrı bağlantısı olan türküler¹²⁵

Halk oyunları ve türkülerimiz, hiç şüphe yoktur ki Orta Asya'dan günümüze kadar sürüp gelen köklü ve millî bir kültürümüzdür. Duygu ve düşüncelerimize en güzel, en içli bir şekilde hitap eden ve hâlâ sıcaklığını kaybetmeden gündün güne daha da değer kazanan bu millî kültürümüz bizim ayrılmaz bir parçamızdır. Halkımız oynusuz, halk türküsüz bir düğün, bir yayla göçümü, bir herfene ve bir imece düşünemez. Çünkü; oyun ve türkülerimizde birlik, beraberlik, yürek, sevgi, bağ, duygu, vatan ve bayrak bütünlüğü gibi millî değerler mevcuttur.¹²⁶

Merdan Güven'in, *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma* isimli Doktora Tezi'nde dinî içerikli türkülerin şunlar olduğu belirtilmiştir:

“**İlâhi:** İlâhi, Türk halk şiiri içinde bir türdür. Tekke şairlerinin Allah sevgisini, varlığını ve birliğini dile getirmek için yazmış oldukları şiirlerin müzik eşliğinde söylenmesinden ilâhi türü türküler meydana gelmiştir. Bugün bile çok yaygın olarak

¹²⁵ Akgül, 9-14.

¹²⁶ Mustafa Uçar, *Erzincan'da Giyim Kuşam Halk Oyunları ve Halk Türküleri*, Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Erzincan 1993, 101.

tanınan, mevlit törenlerinden kına gecelerindeki gelin ağlatma havalarına kadar çok geniş bir sözlü kültür ortamında yaşamaya devam eden ilahiler, hem hece ölçüsüyle hem de aruz vezniyle kurulmuş eserlerdir. Bazı tarikatlarda ilahi türlerinden Mevlevî tekkelerinde okunan eserlere “âyin”; Gülşenî tekkelerinde okunan eserlere de “tapuğ” denilmektedir.

Nefes: Alevî-Bektaşî şairlerinin dinî konularda meydana getirdikleri şiirleri müzik eşliğinde söylenmesiyle meydana gelen türkülere ”nefes” adı verilir. Nefeslerin hemen hemen hepsi iki duraklı 11, duraksız 7 ve 5’li hece ölçüsüyle okunurlar. Bu şiirlere aruz vezni daha sonra girmiştir. Müziksiz olan nefeslere “nutuk” denir. Nefesler, on iki imam anlatırsa “dûvaz imam”, Hz. Muhammed’e övgü varsa “nat-ı nebi”, Kerbela olayını anlatıyorsa “mersiye” adını alır. Nefeslerin müzikleri de sözleri gibi içtenlik ve açık yüreklilik taşır. Nefeslerin müzikleri sade (bazen lirik), yapmacıksız ve bir o kadar da güzeldir.

Semah (Samah, Semâ): Semah, Alevî-Bektaşî kültüründe özellikle dinî merasimler esnasında Allah aşkı ile ve ibadet gereği olarak yapılan düzenli ve anlamlı hareketler topluluğu (halk dansı) olarak bilinir. Bu eylemler esnasında söylenen türkülere de semah türküleri denir.

Gülbank (Gülbang): Mevlevî, Alevî-Bektaşî tekkelerinde topluca yapılan dua; savaş zamanında ulufe dağıtımı ve benzeri merasimlerde okunan duaya “Gülbâng” denir. Günümüzde bu duaların özellikle Alevî-Bektaşî toplulukları tarafından müzik eşliğinde okunanlarına bu ad verilmektedir. Bir tür dua türküleri denilebilir.

Nevruziye: Nevruz geleneklerini anlatan, özellikle de Bektaşî tarikatları arasında çok yaygın olan ezgili manzum eserlerden meydana gelen nevrüziyeler, zaman zaman kırlarda genellikle de dergâhlarda okunmak amacıyla meydana getirilmiştir. Nevruz, Bektaşîler tarafından Hz. Ali’nin doğum günü olarak kabul edildiği için bu güne özel bir önem verilmiş ve bu sebeple de şiirler yazılmıştır.

Savt: Tekke ilahilerinin, Kadiri, Celveti ve Gülşenî tarikatlarında okunan türüne “savt” denilmektedir. Savtın temel özelliklerinden birisi, belli bir dizenin veya beyitin söyleyiş esnasında sıkça tekrarlanıyor olmasıdır. Ayrıca saba makamında söylenmesi bu türü belirleyen önemli bir unsurdur.

Münâcât: Tanrının af ve mağfiretini, peygamberin şefaati ve ruhaniyetini dile getiren eserlerdir.

Na't: Hazreti peygamberin yüce vasıflarını ve şefaati niyaz eden eserlerdir.

Medhiye: Din ulularının çeşitli vasıflarını övücü eserlerdir.

Nutuk: Tarikat ehli kişilerin, mürşitlerin, ahlak ve tarikat adabına dair söyledikleri eserlerdir.

Buyruk: Şah İsmail'in ceddi Şeyh Sâfi'nin sorulara verdiği Alevi itikadını okşayan eserlerdir.

Devriye: Daha çok Bektaşî şairlerinin yazdığı, insanın bitki, hayvan, insanı kâmil olup Tanrı'ya ulaşması düşüncesini dile getiren eserler. Devriyelerin bir diğer türü de tarikata giriş, teslim ve ikrar konusunu işler.

Ayrıca Türk halk şiiri içinde “nazire (tanzir), şathiyat, muamma, lûgaz, uçlama vb.” şiir türleri de kullanılmıştır.”¹²⁷

¹²⁷ Merdan Güven, *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, 88-90.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİ İLE İLGİLİ TÜRKÜLERDE DİNÎ İÇERİKLİ MOTİFLER

Çalışmamızda sevgili ile ilgili dinî motiflerin yer aldığı türküler şöyledir:

1.1. ALLAH

Allah (c.c), genel olarak şiirlerde Esmâü'l-Hüsna'sıyla ele alınır. Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur. Hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır. Yücedir. Dilediğine dilediğini verir. Duaları kabul edicidir. Koruyandır. Çok merhametlidir. Şiirlerde yukarıdaki özellikleriyle ele alınan Allah (c.c), tasavvufta sevgilinin kendisidir. Halk edebiyatı ürünü olan türkülerde ise Allah'ın nasıl ele alındığını inceleyelim:

Muğla/Fethiye yöresine ait şu türküde iyi, güzel manasında kullanılan hûb ifadesiyle¹²⁸ sevgilinin hilâl şekilli, siyah kaşlarının her şeye gücü yeten Kadir esmasıyla yer alan Mevlâ tarafından güzel yaratıldığı ifade edilmiştir.

Kadir Mevlam hob yaratmış onları

*Hilal hilal kaşlarının karası*¹²⁹

Rize yöresine ait şu türküde ise âşık, sevdiğine kavuşturması için Allah'a yalvarmıştır.

Sugut ed daşlı dere

Derdumi dinlesana

Gurban olayım Mevlâ

*Bizi gavuştursana*¹³⁰

Erzurum yöresine ait aşağıdaki türküde de Kudret-i Mevlâ'nın neler yaşatacağını seyretmek gerektiği ve Allah'a sığınıldığında, adaleti yüce Allah'ın neler yapabileceği belirtilmiştir.

Seyreyle güzel Kudret-i Mevlâ neler eyler

*Allah'a sığın adl-i Taâlâ neler eyler*¹³¹

¹²⁸ Mehmet Kanar, Farsça-Türkçe Türkçe- Farsça Sözlük, Say Yayınları, İstanbul 2015, 259.

¹²⁹ Türkü İsmi: “Bir Kız ile Bir Gelinin Bahsi Var”; Yöre: Muğla/Fethiye; Kaynak Kişi: Ali Yelken, Veysel Yelken; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹³⁰ Türkü İsmi: “Akaylı Daşlı Dere”; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Hasan Tunç; Derleyen: Cemile Cevher.

Ankara/Çubuk/Karaköy yöresine ait bir diğer türküde ise âşık, kendisine aşkı verenin Hazret-i Mevlâ olduğunu belirtmiştir.

*Beni mecnun etti o saçı Leylâ
Bana aşkı veren Hazret-i Mevlâ
Dertli ben dertliye durmaz can ağlar
Güzeller sultanı (dost) sen sefa geldin*¹³²

Denizli/Acıpayam yöresine ait türküde ise kader vurgusu yapılmış, âşığın sevgilisiyle ayrılma sebebi Allah'ın kaderi olarak görülmüş ve âşığın, Allah'a ölüm dahi verip ayrılık vermemesi için dua ettiği ifade edilmiştir.

*Ufak tefek şu dağların mazısı
Goydu beni ayrılığın acısı
Bu ayrılık bize Hakk'ın yazısı
Ölüm ver Allah'ım ayrılık verme*¹³³

Ordu/Gölköy yöresine ait şu türküde âşık, evliliğin Allah'ın dilemesiyle olacağını belirtmiş ve Allah'tan güzel olanın güzel olanla evlenmesini takdir etmesini istemiştir.

*Tabakamda tütün az
(Kerime'm) getti bahar geldi yaz
Gurban olduğum Allah
Gözeli gözele yaz*¹³⁴

Elazığ yöresine ait türküde ise âşık, yüreğinde aşk yarasının bulunduğunu ifade etmiş ve Allah'tan başkasının bu derdin çaresini bilemeyeceğini belirterek, bu derdin çâresinin ne olduğunu bildirmesini istemiştir.

*Sende hançer bende yürek yaresi
Nedir Allah bu derdimin çâresi*¹³⁵

¹³¹ Türkü İsmi: "Seyreyle Güzel Kudret-i Mevlâ"; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Raci Alkır; Derleyen: Raci Alkır.

¹³² Türkü İsmi: "Gönül Arzumanım Sensin Ezelden"; Yöre: Ankara/Çubuk/Karaköy; Kaynak Kişi: Burhan Gökalp; Derleyen: Burhan Gökalp.

¹³³ Türkü İsmi: "Arabalar Tıkır Mıkır Geliyor"; Yöre: Denizli/Acıpayam; Kaynak Kişi: Süleyman Uğur; Derleyen: Celâl Vural.

¹³⁴ Türkü İsmi: "Tabakamda Tütün Az"; Yöre: Ordu/Gölköy; Kaynak Kişi: Ahmet Sırtbaş; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

Kul Himmet'e ait aşağıdaki Sivas/Tokuş yöresi türküde, sevgilinin Allah yolunda olduğu ifade edilmiştir. Halk ozanı Kul Himmet, on altıncı asırda yaşamıştır. Kabri, memleketi Tokat vilayetine bağlı, Almus ilçesinin, Görümlü (Varzıl) köyündedir. Alevi-Bektaşî mezhebinden, Erdebil Tekkesi'ne mensup, Safeviye kolundandır. Yedi Ulu Ozan'dan birisi olan Kul Himmet'in adı Pir Sultan Ve Hatayi ile anılmıştır. Zor bir hayat geçirmiştir, hapisanelerde yatmıştır. Pir Sultan Abdal'ın idamından sonra, köyüne dönüp burada öldüğü düşünülmektedir. Bu konuda kesin bir bilgi mevcut değildir. Eserlerinde sevgi, barış ve dostluk egemendir. Sadettin Nüzhet, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri* adlı eserinde Kul Himmet'ten şu şekilde söz etmektedir: Yaşamı hakkında bir bilgiye sahip değiliz. *Menakıbü'l-Esrar Behcetü'l-Ahrar* isimli eserde bazı şiirleri kayıtlı olduğundan dolayı, on altıncı yüzyılda yaşadığı kuvvetle muhtemeldir. Bektaşîlerin düzenledikleri dergilerde Hatayi ve Pir Sultan'la birlikte en çok bu şairin manzumelerine rastlanmaktadır. Bu da gerek yaşadığı zamanda ve gerekse ileriki devirlerde büyük bir şöhret yakaladığını göstermektedir. Şiirleri tam olarak tespit edilememiştir. Kul Himmet, güçlü bir mutasavvıf şairdir.¹³⁶

*Kul Himmet'in deste gülüm elinde
Daima zikreder Hakk'ı dilinde
Bir güzel sevmişim Allah yolunda
O da bencileyin zail olmadı¹³⁷*

Amasya yöresine ait şu türküde ise gelin gönderme merasiminden bahsedilmiş ve gelinin Allah Allah nidalarıyla ata bindirilip gönderildiği anlatılmıştır.

*Allah Allah dedik ata bindirdik
Hayır duayla yola gönderdik
Gible tarafında elden aldirdik
N'ettin Kızılırmak allı gelini¹³⁸*

¹³⁵ Türkü İsmi: “Vardım Baktım Demir Kapı Sürgülü”; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Hıdır Karaduman; Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu.

¹³⁶ <https://www.turkudostlari.net/kimdir.asp?kim=58>, 10/04/2019.

¹³⁷ Türkü İsmi: “Aklım Fikrim Zay Eyledi”; Yöre: Sivas/Tokuş Köyü; Kaynak Kişi: Yüksel Yıldız; Derleyen: Erkan Sürmen.

¹³⁸ Türkü İsmi: “Allah Allah Dedik Ata Bindirdik”; Yöre: Amasya; Kaynak Kişi: Mehmet Hulusi; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

Aşağıdaki türküde âşık, sevgilisinin oka benzettiği kirpikleriyle,¹³⁹ kendisini yaralamamasını, kemana benzettiği kaşlarıyla¹⁴⁰ kanına girmemesini, ayrılık acısıyla¹⁴¹ hasta düştüğünü ve onun bu duruma bir çâre bulmasını, dermansız derdine hekime teşbih ettiği sevgilisinden ilaç bulmasını ve bunların hepsini gönlündeki Allah sevgisi için yapmasını istemiştir.

Atma müjgan okların bu canıma Allah için

Girme ey ebru kemanım kanıma Allah için

Hastayım bir çâre kıl hicrânıma Allah için

Ey hekim-i vaktolan gel yanıma Allah için

*Bir ilaç et derd-i bidermânıma Allah için*¹⁴²

Kerkük yöresine ait türküde ise âşık, sevgilisinin Allah’a el açıp yalvarmasını istemiş, kaderlerini Allah’ın yazdığını ve kendi yapabileceği bir şey olmadığını belirtmiştir.

Ayağında dar şarvar

El kaldır Hakk’a yarvar

Hudam bele yazıptı

*Menim elimde ne var*¹⁴³

Tunceli yöresine ait türküde âşık, Tunceli/Dersim ilçesinde sevdiği olduğunu belirtmiş ve Allah’tan, Dersim’i her türlü kaza belaya karşı korumasını duasıyla istemiştir.

Dersim bir dağ içinde

Gülü bardağ içinde

Hak dersimi saklasın

*Bir gülüm var içinde*¹⁴⁴

¹³⁹ TRT, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara 2000, 125.

¹⁴⁰ TRT, 125.

¹⁴¹ TRT, 125.

¹⁴² Türkü İsmi: “Atma Müjgan Okların (Allah İçin)”; Yöre: Kayseri/Sarız; Kaynak Kişi: Hacı Bayrak/Haydar Bayrak; Derleyen: İhsan Öztürk.

¹⁴³ Türkü İsmi: “Ayağında Dar Şarvar”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: İbrahim Terzi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk.Thm. Md.

Çankırı/Çerkeş yöresine ait türküde de âşık, Allah’a çok yalvarmasına rağmen duasının kabul olmadığını dile getirmiştir.

*Çıra çattım yanmadı da
Meyil verdim almadı da
Ben Allah'a çok yalvardım
Duam kabul olmadı da*¹⁴⁵

Yozgat/Akdağmadeni yöresine ait şu türküde ise âşık, sevdiği yüzünden çektiği acılar sonucunda sevdiğine beddua ederken, Elazığ yöresine ait bir sonraki türküde, Allah’ın canını alacaksa bile sevdiğinin kucağında alması için dua etmiştir.

*Köprünün altı diken
Yaktın beni gül iken
Allah da seni yaksın
Üç günlük gelin iken*¹⁴⁶

*Değirmen bucağında
Mum yanar ocağında
Allah canımı alsın
O yârin kucağında*¹⁴⁷

Rumeli yöresine ait aşağıdaki türküde âşık, sevdiği kızı ikna için: “Allah’ını seversen bohçanı al ve benimle kaç” demiştir.

*Dama çıkma baş açık
Arpalar gara gılçık
Kız Allah'ın seversen
Bohçan al da yola çık*¹⁴⁸

¹⁴⁴ Türkü İsmi: “Dersim Bir Dağ İçinde”; Yöre: Tunceli; Kaynak Kişi: Muzaffer Sarısözen; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁴⁵ Türkü İsmi: “Çıra Çattım Yanmadı”; Yöre: Çankırı/Çerkeş; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁴⁶ Türkü İsmi: “Dar Köprüden Geçerken”; Yöre: Yozgat/Akdağmadeni; Kaynak Kişi: Hamdi Tüfekçi - Nida Tüfekçi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁴⁷ Türkü İsmi: “Değirmen Sala Benzer”; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Hafız Osman Öge; Derleyen: Mehmet Özbek.

Orta Anadolu yöresine ait türküde ise âşık, Nâciye isimli sevgilisinden kendisini ancak Allah'ın ayıracağını dile getirmiştir.

Sap benden keser benden (Nâciye'm)

Gitmiyor eser benden

Keserse Allah keser (Nâciye'm)

*Kim keser seni benden*¹⁴⁹

Şanlıurfa yöresine ait aşağıdaki türküde şair, yârinden ayrılanlara Allah'tan sabır istemiştir. Türkünün hikâyesi şöyledir: “‘Kel Hamza’ lakabı ile bilinen Hamza Şenses, Urfa'nın meşhur ses sanatkârlarından birisidir. Taş plak yapınca ünü bütün yurt çapına yayılır. Bunun üzerine esas mesleği olan "keçeciliği" bırakarak, ses sanatçılığı ile geçimini temin etmeye başlar. Urfa'daki Aynzeliha Gazinosu, Çardaklı Kahve gibi müzikli yerlerde çalışır. Sık sık gittiği yerlerden biri de Diyarbakır'dır. Diyarbakırlılar Hamza Şenses'i çok severler. Diyarbakırlı meşhur ses sanatkârı Celal Güzelses de Kel Hamza'nın en yakın arkadaşlarından biridir. Hamza Şenses, ailesine tez vakitte döneceğini söyleyerek birkaç gün çalışmak üzere Diyarbakır'a gider. Israrlı talepler üzerine programını birkaç kez uzatır ve bir aydan fazla bir süre Diyarbakır'da kalır. Birkaç günlüğüne gidip, bir aydan fazla kalan Hamza'dan bir haber alamayan ailesi meraklanır. Babasını çok seven kızı, babasına, hem özlemini hem de endişesini dile getiren bir mektup yazarak gönderir. Mektubunun sonuna da şu dördlüğü yazar:

Diyarbakır bu mudur

Testi dolu su mudur

Gittin ki tez gelesin

Tez geldiğin bu mudur

Hamza Şenses, kızının mektubunu ve sonundaki mısraları okuyunca, içine ayrılık ateşi düşer. Eşine ve çocuklarına özlemini mısralara dökerek kızına şöyle cevap verir:

Diyarbakır dört köşe

İçinde billur şişe

¹⁴⁸ Türkü İsmi: “Dama Bulgur Sererler”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Osman Pehlivan; Derleyen: Azize Tözem.

¹⁴⁹ Türkü İsmi: “Dere Boyu Gidelim (Nâciye'm)”; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Refik Başaran; Derleyen: Plâktan Yazıldı

Mevlam sabırlar versin

*Yarından ayrılmışa*¹⁵⁰

Gurbette ayrılık hasreti ile kızının yazdığı ve kendisinin kızına karşılık yazdığı bu mısraları daha sonra besteler ve plağa okur.”¹⁵¹

Kilis yöresine ait türküde de âşık, sevdiğini o senenin güz ayında da gördüğü için ve bunun Allah’ın dilemesiyle olduğu için Allah’a şükretmiştir.

Kebabı közde gördüm

Sürmeyi gözde gördüm

Şükür olsun Allah'a

*Seni bu güz de gördüm*¹⁵²

Samsun/Ladik yöresine ait türküde âşık, sevdiğini elinden alana Allah’tan bulması için beddua etmiştir.

Gadifenin oyası

Yâr sevmedim doyası

Yâr’i elimden aldı

*Hey Allah'tan bulası*¹⁵³

Aksaray yöresine ait türküde âşık, sevdiğinin kendisine küskün olduğunu inandırıcılık açısından Allah’ın isimleriyle yemin ederek belirtmiştir.

Hey hey hey

Şu berberin usturası keskindir

*Vallah billah o yâr bana küskündür*¹⁵⁴

Antalya yöresine ait türküde ise âşık, yapılan işten haberi olmadığını Allah’ın isimleriyle yemin ederek “vallah billah” ifadeleriyle belirtmiştir.

¹⁵⁰ Türkü İsmi: “Diyarbakır Bu Mudur”; Yöre: Şanlıurfa; Kaynak Kişi: Hamza Şenses; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹⁵¹ <https://www.Repertukul.Com/Diyarbakır-Bu-Mudur-1761>, 24/03/2019.

¹⁵² Türkü İsmi: “Elma Tekerlendi Yâr”; Yöre: Kilis; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁵³ Türkü İsmi: “Garşıda Gördüm Seni”; Yöre: Samsun/Ladik; Kaynak Kişi: Salih Çağlar; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

¹⁵⁴ Türkü İsmi: “Şerif Hanım Ata da Biner Estirir”; Yöre: Aksaray; Kaynak Kişi: Ahmet Gürses; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

*Hücremin anahtarı gümüşten
Vallah billah haberim yok bu işten
Benim yarım şimdi gelir cünbüsten*¹⁵⁵

Aydın yöresine ait türküde de âşık, Müzeyyen isimli kızı sevdiğini yine “vallah billah” ifadeleriyle dile getirmiştir.

*Müzeyyen’in geydiği al değil pembe
Vallah billah (hovarda) Müzeyyen
Gönlüm var sende*¹⁵⁶

Manisa/Soma yöresine ait şu türküde âşık, sevdiğini görenin nazar vermemesi açısından “maşallah” demesini istemiştir.

*Şişede zeytinyağı
Görünen Soma Dağı
Aman yavrum ya leylim
Gören maşallah desin
Kimin var böyle yari
Aman yavrum ya leylim*¹⁵⁷

Tokat/Reşadiye yöresine ait türküde âşık, yayladan gelen ve boyu güzel olan kızın, evlerine gelin olmasını Allah’tan “inşallah” ifadesiyle dilemiştir.

*Yayladan mı geliyon da boylarına
Maşallah
Bizim evde gelin yok da sen olursun
İnşallah*¹⁵⁸

Orta Anadolu yöresine ait türküde âşık sevdiğinin, sevgisine inanması için Allah adıyla yemin manasında “vallah” ifadesini kullanmıştır.

¹⁵⁵ Türkü İsmi: “Dinar Yolu Gide Gele Aşındı”; Yöre: Antalya; Kaynak Kişi: Zeki Yantaş/Mehmet Ali Dayıoğlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁵⁶ Türkü İsmi: “Müzeyyenin Geydiği Al Değil Pembe”; Yöre: Aydın; Kaynak Kişi: Aydın’lı Fatma; Derleyen: İstanbul Belediyesi Konservatuvarı.

¹⁵⁷ Türkü İsmi: “Payama Bak Payama”; Yöre: Manisa/Soma; Kaynak Kişi: Hikmet Çoban, Derleyen: Ahmet Sis.

¹⁵⁸ Türkü İsmi: “Yeni Çiftlik Derler (Yayladan Mı Geliyon)”; Yöre: Tokat/Reşadiye; Kaynak Kişi: Ümit Tokcan; Derleyen: Tuncer İnan.

Bahçelerde hurmayım

Yesil başlı durnayım

Vallah severim seni

*Gençliğime doymayım*¹⁵⁹

Türkülerde Allah'ın (c.c) daha çok Kadir, Hakk, Mevlâ, Hudâ isimlerine yer verildiği görülmüştür. Ayrıca, âşığın sevgilisine kavuşmak için Allah'a yalvarması, canını yakan sevgilisini Allah'a havale etmesi, bazen sevgilisinin güzelliğine nazar değmemesi adına “maşallah” denilmesini istemesi, gerçekleşmesini istediği dualarının kabulünü Allah'a bırakıp, Allah dilerse manasında “inşallah” ifadesini kullanması ve gerek sevgiliyi, gerekse diğer insanları inandırmak için “vallah, billah” gibi yemin ifadelerini kullanması, Allah'ın insan kaderini yazması hasebiyle âşığın kaderine yazılana müdahale edememesi türkülerde ele alınmıştır.

1.2. MELEKLER

Melekler gözle görülmeyen nurâni varlıklardır. Hûrîlerin de cennette görüleceğine inanılır. Meleklerin de hûrîlerin de çok güzel olduklarına inanılır. Ayrıca meleklerin günahsız, masum ve hatasız oldukları da meleklerle ilgili düşünceler arasındadır. Şiirlerde genellikle sevgili; güzelliğinden, âşığın çok gözükmemesinden ve masumluğundan dolayı melek ya da huriye benzetilir. Melek ve huri kavramlarının türkülerde ele alınışı ise şöyledir:

Ankara/Çubuk yöresine ait şu türküde şair, dünyada bir tane güzel bulunduğunu ve onun güzelliğinden ötürü huri ya da melek olabileceğini dile getirmiştir.

Aslın belli asaletin sormadım

Destur alıp divanında durmadım

Hûrî midir melek midir bilmedim

*Dünyada türemiş bir tane güzel*¹⁶⁰

¹⁵⁹ Türkü İsmi: “Bahçelerde Hurmayım”; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Necmiye Hanım/Muzaffer Özden; Derleyen: Erkan Sürmen.

¹⁶⁰ Türkü İsmi: “Aslın Paktır Hiç Kin Yoktur Özünde”; Yöre: Ankara/Çubuk; Kaynak Kişi: Baki Kılıçaslan; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

Sivas yöresine ait türküde ise şair, âhû gözlü ve nazlı güzelin hûrî ya da melek olabileceğini belirtmiştir. Çünkü melekler ve hûrîler çok güzeldir. İrfaniye göre de bu sevgili ancak huri ya da melek olabilir.

*İrfani'yem der ki ey âhû gözlüm
Bilmem hûrî midir melek mi nazlım
Bir elinde kadeh birinde sazım
Yâr kadeh kaldırır (hey dostlar) elleri sarhoş
Leyli Leyli Leyli Leyli elleri sarhoş¹⁶¹*

Mecâzî anlamda güzel yüzlü, iyi huylu, masum kimse anlamına gelen melek, sevgili için benzetilen olmuştur. Artvin yöresine ait aşağıdaki türküde de âşık, sevgilisini yayla güzeli olarak tarif etmiştir. Artvin yaylaları ile ünlü şehirlerimizden birisidir. Ayrıca türküde; güzelliği, iyi huylu oluşu ve masumluluğu yönüyle melek olarak tasavvur edilen sevgili, uzun siyah saçlarının beyaz topuğuna kadar uzanmasıyla ele alınmıştır. Güneşin parlaklık ve yakıcılık özellikleri, sevgilinin doğan güneşe benzetilmesine sebep olmuştur.

*Yayla güzelini gördüm bezeli
Bir melek misali döner yayladan
Siyah saçlarak topuğa uzalı
Doğar güneş gibi yanar yayladan¹⁶²*

Kırşehir yöresine ait şu türküde ise sevgili, âşıklarının canına kastetmesi yönüyle Azrail'e teşbih edilmiştir. Türküde âşığın canının ve gönlünün sevgilinin saçlarında olduğu düşünülürse¹⁶³ sevgilinin saçlarını sallaması, sevgilisine kavuşamayan âşık için canının alınması kadar acı vericidir. Sevgilisinden ayrı olan âşık, kendisini sevgilisinin kulu olarak görmekte ve sevgilisini kendisine yaptığı bu büyük cefâyı devam ettirmesi durumunda düşmanı olacağını belirtmiştir.

¹⁶¹ Türkü İsmi: “Bir Ceylan Bahçeye Götürdü Beni”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Yüksel Yıldız; Derleyen: Süleyman Yıldız.

¹⁶² Türkü İsmi: “Yayla Güzeline Gördüm Bezeli”; Yöre: Artvin/Ardanuç; Kaynak Kişi: Âşık Efkarî; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı

¹⁶³ Sefercioğlu, 150.

Sallama saçların (yâr yâr) sende bulunsun
Ezrâil misali (yâr yâr) canım alırsın
Etme bu cefayı (yâr yâr) kanlım olursun
*Bu kul senin kulun kulun değil mi*¹⁶⁴

Ele alınan türkülerde sevgili, güzelliğinden ötürü meleğe ve huriye benzetilirken, son türküde âşığının canını yakması sebebiyle can alan Azrail'e teşbih edilmiştir.

1.3. CENNET VE CEHENNEM

Cennet ve cehennem ahiret hayatıyla ilgili kavramlardır. İnsanın dünya hayatındaki yaşantısına göre ahirette ebedi yaşayacağı iki yerin ismidir. Dünyada iyilik yapanların, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun yaşayanların gideceği yer cennet olarak belirtilirken, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun yaşamayıp, nefis ve şeytanın isteklerini yerine getirenlerin gidecekleri yer ise cehennem olarak belirtilmiştir. Cennet güzel özellikleriyle tasavvur edilirken, cehennem kötü özellikleriyle tasavvur edilen bir yerdir. Edebiyatta sevgilinin yüzü, yanağı güzellik açısından, yanı da huzur verici yer olma açısından cennet olarak düşünülür. Sevgilinin yokluğu ise âşığa acı verme açısından cehennem azabına benzetilir. Sevgili cennete lâyıktır. Cennete günahsızlar girecektir. Türkülerde cennet ve cehennem kavramları şöyle ele alınmıştır:

Erzincan yöresine ait şu türküde şair, dile düşmesinden korktuğu için adını söylemeyeceğini belirttiği güzeli cennet kadını olarak nitelendirmiştir.

Bugün ben bir güzel gördüm
Cennet kadını kadını
Desem dile düşürürler
*Demem adını adını*¹⁶⁵

Sivas/Kangal yöresine ait türküde ise Âşık İlyas, sevdiğinin yüzünü cennete teşbih emiş ve sevgilisine olan düşkünlüğünden kapısında hizmetçi olmak istediğini belirtmiştir:

¹⁶⁴ Türkü İsmi: "Açma Zülüflerin Yellere Karşı"; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Neşet Ertaş; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

¹⁶⁵ Türkü İsmi: "Bugün Ben Bir Güzel Gördüm"; Yöre: Erzincan; Kaynak Kişi: Fidan Engin; Derleyen: Turan Engin.

*Lütfunla sevdiğim eyle bir kâmet
Cemalin görenler istemez cennet
Biçâre İlyas da kapında hizmet
Reddetme sevdiğim meftuna benzer¹⁶⁶*

Yozgat yöresine ait şu türküde de âşık, sevdiği olmadan cennetin en üst kısmına bile girmeyeceğini, sevdiği uğruna cehennem ateşiyle bile yanacağını dile getirmiştir.

*Gel beri gel beri ben adam yemem
Saklarım sırrını ellere demem
Cennet-i âlâya ben sensiz girmem
Cehennem narına bile yanarım
Aman aman sürmelim aman¹⁶⁷*

Kevser, cennette bir suyun adıdır. Kuran-ı Kerim’de Kevser Sûresi vardır. Tefsirlerde Kevser hakkında çok çeşitli izahlar yer alır. Akarsu veya göl olduğu, boyunun Mekke ile Yemen; enini de Safa ile Aden arası kadar olduğu, etrafında kıymetli kâseler bulunduğu oradan bir kez içenin bir daha susamadığı vs. bunlardandır. Kevser suyu süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak diye tasvir edilir. Edebiyatta sevgilinin dudağı için benzeyen olur.¹⁶⁸ Sevgilinin dudağının Kevser olarak tasavvuru sevgiliye verilen değere ve onun, bir cennet varlığı olarak düşünülmesine dayanır.¹⁶⁹ Erzurum yöresine ait yukarıdaki türküde sevgilinin dudağı Kevser Irmağı’na teşbih edilmiştir.

*Sıva beyaz kolların altın bulaktan kamiye
Ey dudağı havz-ı Kevser’den nişanım bir su ver¹⁷⁰*

Cennet, imanlı ve iyi kimselerin ölümden sonra Allah tarafından mükâfat olarak konulacakları ve içinde ebediyen yaşayacakları, her türlü tasavvurun üstünde güzellik

¹⁶⁶ Türkü İsmi: “Bugün Ben Güzeller Şahını Gördüm”; Yöre: Sivas/Kangal; Kaynak Kişi: Âşık İlyas Güldibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁶⁷ Türkü İsmi: “Sabahınan Esen Seher Yeli Mi”; Yöre: Yozgat; Kaynak Kişi: Hamdi Tüfekçi/Fevzi Akyol; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹⁶⁸ Pala, 268.

¹⁶⁹ Sefercioğlu, 208.

¹⁷⁰ Türkü İsmi: “Yandı Canım Tende”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Hulusi Seven; Derleyen: Nida Tüfekçi.

ve nimetlerle dolu yerin ismidir. Cennet; çok güzel, iç açıcı, huzur verici yerdir.¹⁷¹ Artvin yöresine ait bu türküde sevgilinin yüzü, her türlü tasavvurun üstündeki güzellikle dolu, cennetin giriş kısmı olan cennet kapısına benzetilmiştir. Sevgilinin yüzünün cennetin kapısına benzetilmesi sevgiliye verilen değeri ve yüceltmeyi gösterir. Ayrıca âşık, kemençesinin Arhavi ilçesinde imal edildiğinden de bu türküde bahsetmiştir.

Elimdeki kemençe (de)

Arhavi yapisidur

Aç yüzünü güzelim (de)

*Cennetin kapisidur*¹⁷²

Erzincan yöresine ait şu türküde ise şair, yabancılara gönül verenlerin cehennem ateşiyle pişmeleri için beddua etmiştir.

Munzur dağı ıslıl ıslıl ıslıldar

Geyikleri suya düşmüş mışıldar

Yadellere gönül veren gişiler

Dilerim ki cehenneme düşeler

*Düşelerde cızır mızır bişeler*¹⁷³

Trabzon/Maçka yöresine ait türküde âşık, sevgilisine sitem ederek onun için akıttığı gözyaşlarını silmesini istemediğini belirtmiş ve akıttığı gözyaşları sebebiyle sevdiğinin cehenneme gitmesini, gözyaşlarının da sevdiğine cehennem suyu olmasını istemiştir.

Silme göz yaşlarımı (da)

Gözlerimde kurusun

Akıttığım gözyaşı

*Cehennem suyu olsun*¹⁷⁴

¹⁷¹ Ayverdi, I, 472.

¹⁷² Türkü İsmi: “Okudun Mu Güzelim”; Yöre: Artvin/Arhavi; Kaynak Kişi: Yaşar Turna; Derleyen: Yaşar Turna.

¹⁷³ Türkü İsmi: “Munzur Dağı ıslıl ıslıl ıslıldar”; Yöre: Erzincan/Kemaliye (Eğin); Kaynak Kişi: Osman Nizamoğlu; Derleyen: Mustafa Özgül.

¹⁷⁴ Türkü İsmi: “Silme Göz Yaşlarımı”; Yöre: Trabzon/Maçka; Kaynak Kişi: Ali Kaya/Sami Mataracı; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

1.4. DİNÎ KİTAPLAR

İslam dininde dört büyük kitabın Allah tarafından peygamberler aracılığıyla insanlara doğru yolu göstermesi için gönderildiği düşüncesi hâkimdir. Zebur Hz. Davut’a, İncil Hz. İsa’ya, Tevrat Hz. Musa’ya, son kutsal kitap Kur’an-ı Kerim ise Hz. Muhammed’e gönderilmiştir. Müslümanlar dört kitabın dördünün de gerçek olduğuna inanırlar. Şiirlerde genellikle dinî kitaplar yemin etmek amacıyla yer alır. Türkülerde dinî kitaplar şöyle yer almıştır:

Erzincan/Kemaliye yöresine ait şu türküde âşık, sevdiğinin kendisine inanması için dört kitap üzerine yemin etmiştir.

*Yabani güllerin dikenini çoktur
Yasemin güllere diyecek yoktur
Gökten inen dört kitabın hakkı için
Benim senden başka sevdiğim yoktur¹⁷⁵*

Kahramanmaraş yöresine ait türküde ise âşık, sevdiğinin başkasını sevmesi durumunda dört kitabın onu çarpması için beddua etmiştir.

*Endim yârin bahçasına şişte dönüyor kebab
Eğildim baktım yüzüne sanki doğmuş âfitap
Benden başka seversen çarpsın seni dört kitap¹⁷⁶*

Türkülerde dört kitap yemin etmek amaçlı ve sevgilinin yanlış iş yapması sonucu onu çarpması açısından ele alınmıştır.

1.5. PEYGAMBERLER

Peygamberler, Yüce Allah (c.c.) tarafından insanlar arasından seçilmiş, güzel ahlaklı, Allah’ın emir ve yasaklarına uygun yaşayan, insanları doğru yola davet eden ve yanlışlardan uzak durmaları için uyaran elçilerdir. İlk insan Hz. Âdem aynı zamanda ilk peygamberdir. Peygamberlik, insanlık tarihiyle başlamış olup, son peygamber Hz. Muhammed’e kadar birçok peygamber Allah tarafından gönderilmiştir. Edebiyatta her

¹⁷⁵ Türkü İsmi: “Bülbül Yuva Yapmış Gülün Üstüne”; Yöre: Erzincan/Kemaliye (Eğin); Kaynak Kişi: Mustafa Özgül; Derleyen: Mustafa Özgül.

¹⁷⁶ Türkü İsmi: “Yine Göynüm Havalandı”; Yöre: Kahramanmaraş; Kaynak Kişi: Döne Özcan; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

bir peygamber kendi ahlâki özelliğine uygun olarak ele alınmıştır. Örneğin; Yusuf Peygamber güzelliği ile, Eyüp Peygamber sabrı ile, Musa Peygamber Allahla konuşması ile, İsa Peygamber ölüyü diriltmesi ile vs. anılır. Türkülerde peygamberlerin ele alınışı ise şöyledir:

Bilecik yöresine ait şu türküde, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'den (s.a.v.) bahsedilmiştir ve salat u selam getirilmiştir.

*Altın nalın giymiş sağ ayağına
Kırmızı gül bitmiş sol yanağında
Tazece açılmış guşluk çağında
Yeşil sancak ile gelir Muhammet
Allahümme sallı ala Muhammet¹⁷⁷*

Erzincan/Tercan yöresine ait türküde ise Âşık Daimi, sevdiğine Yusuf Peygamber'in sabırla Mısır'a sultan olduğunu örnek vererek, üzüntülerin bir gün geçeceğini ve sabretmesi gerektiğini söylemiştir.

*Daimi'yem her can ermez bu sırra
Gerçek âşık olan erer o nura
Yusuf sabır ile vardı Mısır'a
Bu da gelir bu da geçer ağlama¹⁷⁸*

Amasya/Merzifon yöresine ait şu türküde de, Hz. Eyüp Peygamber'e felek tarafından dert verilip, derdinden Allah aşkına düşüşü anlatılmıştır.

*Akıl ermez şu feleğin işine (cânan işine)
Doyulur mu cünbüşüne cûşuna
Ahirinde ağu kattı aşıma
Eyub'a dert verip yâra düşürdün (cânan düşürdün)¹⁷⁹*

¹⁷⁷ Türkü İsmi: "Altın Nalın Geymiş Sağ Ayağına"; Yöre: Bilecik; Kaynak Kişi: Süleyman Cengiz/Rıza Ulucan; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹⁷⁸ Türkü İsmi: "Ne Ağlarsın Benim Zülfü Siyahım"; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Âşık Daimi (İsmail Aydın); Derleyen Mine Yalçın

¹⁷⁹ Türkü İsmi: "Felek Şad Olacak Günün Görmedim"; Yöre: Amasya/Merzifon; Kaynak Kişi: Âşık Musa Aslan; Derleyen Muzaffer Sarısözen.

Türkülerde son peygamber Hz. Muhammed'den bahsedilmiş, Yusuf Peygamber'in sıkıntılara sabretmesi sonucu Mısır'a sultan olmasına ve sevgilinin de sabretmesi sonucu kötü günlerinin sona ereceğine, son türküde ise kaderde yazılı olana müdahale edilemeyeceğine ve Eyüp Peygamber'in dert sonucu Allah aşkına düşüşüne değinilmiştir.

1.6. KAZA VE KADER

İslâm inancında kader, insanın başına gelecek her şeyi Allah'ın önceden bilmesine, kaza ise gerçekleşeceği bilinen olayların zamanı geldiğinde Allah tarafından yaratılmasına denir. Kader ve kaza Allah'ın izni ve bilgisiyle gerçekleşir. İnsan geleceğini bilmekten acizdir; fakat Allah gelecekle ilgili her türlü bilgiye sahiptir. Edebiyatta genelde kader, alın yazısı olarak görülmüş ve insanın buna müdahale edemeyeceği savunulmuştur. Türkülerde ise kader ve kaza şöyle ele alınmıştır:

Yozgat/Akdağmadeni yöresine ait şu türküde âşık, Allah'ın alın yazısına gözü mavi, kaşı sarı bir kız yazdığını dile getirmiştir.

*Pınarın başı sarı da
Üstünün taşı sarı
Mevlâ'm alnıma yazmış da
Gözü gök kaşı sarı*¹⁸⁰

Hatay yöresine ait türküde ise şair, kader ve kismetinin değişmeyeceğini, bu konuda kimsenin bir şey yapamayacağını dile getirmiştir. Çünkü kader ve kismet Allah'ın istemesiyledir.

*Şu karşıki dağda titirer dallar
Benim gönlüm arzu çeker tomurcuk güller
Kader kismet böyleymiş ne yapsın eller*¹⁸¹

Malatya/Polat yöresine ait türküde de âşık, sevdiğiyle ayrılmasından kaderi sorumlu tutmuştur.

¹⁸⁰ Türkü İsmi: "Boğazında Hakik Var"; Yöre: Yozgat/Akdağmadeni; Kaynak Kişi: Sait Dağkiran; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹⁸¹ Türkü İsmi: "Şu Karşıki Dağda Kar Var Duman Yok"; Yöre: Hatay; Kaynak Kişi: Emel Akçay/Halide Alkan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

*Beyler deresinden aştım gediği
Gutnu gumaş fistan yarin geydiği
Herkesin yanında gezer sevdiği
Kör olası kader ayırdı bizi*¹⁸²

Kars yöresine ait şu türküde ise, Allah'ın yazdığı yazının bozulmayacağı dile getirilmiştir.

*Mukadderde hilaf olmaz
Hakk'ın yazısı bozulmaz
Yapı taşı yerde kalmaz
İrfan meclis düzenlendi*¹⁸³

Ele aldığımız türkülerde kaderin Allah tarafından yazıldığı ve bu hususta kimsenin kadere müdahale edemeyeceği belirtilmiştir.

1.7. AHİRET İLE İLGİLİ MEFHURLAR

Ahiret, insanların ölümlerinden sonra kıyametin kopuşuyla başlayacakları ikinci hayatlarıdır. Bu hayatın ebedi olduğuna inanılır ve dünyada yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılığının bulunacağı yer olarak bilinir. Türkülerde ahiret ile ilgili nelerin ele alındığını görelim:

Muğla/Meke Köyü'ne ait türküde âşık, sevdiğinin annesinin kızını vermediği takdirde işledikleri günahların annesinden sorulacağını ifade etmiştir. İnsanlar ahirette hesaba çekilir ve ona göre ya cennete ya da cehenneme gönderilir.

*İğneli şamının Ayşe'm gulpu yok
Bugün bize bir arada uyku yok
Eğer anan seni bana vermezse
Ahirette ikimize sorgu yok*¹⁸⁴

¹⁸² Türkü İsmi: “Beyler Deresinden Aştım Gediği”; Yöre: Malatya/Polat; Kaynak Kişi: Hasan Durak; Derleyen: Mehmet Seske.

¹⁸³ Türkü İsmi: “Beğim Gözün Aydın Olsun”; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: Âşık Dursun Cevlani; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁸⁴ Türkü İsmi: “Evler Guşu Yuva Yaptı Başıma”; Yöre: Muğla/Meke Köyü; Kaynak Kişi: Mustafa Bozdağ; Derleyen: İbrahim Ethem Yağcı.

Ordu/Ünye yöresine ait türküde ise âşık, normalde insanların cezalarını ahirette yanarak göreceklerini fakat kendisinin ve sevdiğinin bu dünyada yandıklarını dile getirmiştir.

*Odada yeşil sandık
Oynadık da usandık
Herkes ahrette yanar
Biz yeryüzünde yandık*¹⁸⁵

Sivas yöresine ait türküde de âşık, sevdiğinin kendisine yaptıklarını ahirette çekeceğini belirtmiştir.

*İreyhan eker misin
Balınan şeker misin
Dünyada ettiğini
Ahrette çeker misin*¹⁸⁶

Gaziantep/Nizip yöresine ait türküde âşık, sevdiğinden bu dünyada hakkını alamazsa ahirette alabileceğini dile getirmiştir.

*Kara üzüm salkımı
Yâr sen aldın aklımı
Bu dünyada olmazsa
Ahrette alırım hakkımı*¹⁸⁷

Ele alına türkülerde, âşığın ahiret inancı olduğundan ve aşk yüzünden sevdiğiyle birlikte cehenneme gitmeden bu dünyada yandıklarından bahsedilmiş; ayrıca sevdiğindeki hakkının ahirette sorulacağı da belirtilmiştir.

¹⁸⁵ Türkü İsmi: “İncir Koydum Sepete”; Yöre: Ordu/Ünye; Kaynak Kişi: İsmail Soysal; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹⁸⁶ Türkü İsmi: “İreyhan Eker Misin”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Sırrı Sarısözen; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁸⁷ Türkü İsmi: “Bağa Girdim Üzüme”; Yöre: Gaziantep/Nizip; Kaynak Kişi: Cuma Pamuk; Derleyen: Nida Tüfekçi.

1.8. DİN İLE İLGİLİ MEFHURLAR

Din, insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıracak kurallar bütünüdür. Din kavramının içeriği çok geniştir. Şimdi türkülerde din ile ilgili hangi mefhumlardan bahsedildiğini görelim:

*Sensiz çıkıp şu yaylayı yaylayamam
Sırrın açıp yad ellere söyleyemem
Çok günah işledim inkâr eylemem
Günah bende değil sendedir sende¹⁸⁸*

Sivas/Divriği yöresine ait yukarıdaki türküde şair, çok günah işlediğini fakat günahı işlemesine sebep sevdiğinin güzelliği olduğunu dile getirmiştir. Günah, insanın şeytana ve nefsi arzularına uyması sonucu işlenir ve tevbe edilmezse ahirette insanı cehenneme götürür.

*Hele yâr yâr zâlim yâr
Hayın yâr kâfir yâr çapkın yâr
Le le leylim le yâr leylim le yâr
Ne zâlimsin yârim
Ben sana kurbanım
Yüzüne müstâkım
Sevgili sultanım¹⁸⁹*

Diyarbakır yöresine ait türküde ise âşık, sevdiğini kâfir olarak nitelendirmiştir. Kâfir gerçeği örten, gizleyen manasında kullanılsa da türküde sevgilinin acımasız olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

*Gözlerin inkara benzer ebrular keman olur
Her kaçan yüzüne baksam katlime ferman olur
Yüzünü görse bir kâfir şüphesiz iman bulur
Mah yüzüne bir nikap tut ben yandım el yanmasın¹⁹⁰*

¹⁸⁸ Türkü İsmi: “Beni Görüp Yüzün Öte Dönderme”; Yöre: Sivas/Divriği; Kaynak Kişi: Nuri Üstünses; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹⁸⁹ Türkü İsmi: “Hele Yâr Zalim Yâr”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Celâl Güzelses; Derleyen: İzzet Altınmeşe.

Tokat/Zile yöresine ait türküde âşık, ay olarak tasavvur ettiği sevgilisinin güzel yüzünü gören kâfirin dahi doğru yolu bulup iman sahibi olacağını ifade etmiştir.

Altın yüzük parmaktan

Sallana sallana

Çektim çıkmaz tunaktan güzel

Hayranım men ona

Tovbalyam ayrılmam

Sallana sallana

Korkum var ayrılmaktan güzel

*Hayranım men sana*¹⁹¹

Kerkük yöresine ait türküde de âşık, sevgilisiyle ayrılmaktan korktuğu için ayrılmaya tövbeli olduğunu dile getirmiştir. Tövbe pişmanlık duymak ve yapılan eylemi bir daha yapmamaya karar vermek demektir.

Yürü dilber yürü ömrümün varı

Eridi kalmadı dağların karı

Kendi gönlü ile sevmiyen yarı

*Bir daha sevmeyim tövbeler olsun*¹⁹²

Çorum yöresine ait bu türküde ise âşık, kendi gönlüyle sevmeyen yâri bir daha sevmeyeceğine dair tövbe ettiğini belirtmiştir.

Yola yolladım seni de

Yollar yollasın seni

Hızır elinden tutsun da

*Bana yollasın seni*¹⁹³

¹⁹⁰ Türkü İsmi: “Bir Güzeli Methedeyim”; Yöre: Tokat/Zile; Kaynak Kişi: Sadık Doğanay/Âşık Ahmet Başer; Derleyen: Ali Ekber Çiçek.

¹⁹¹ Türkü İsmi: “Altın Yüzük Yeşil Kaş”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Küzecioğlu; Derleyen: Nurettin Çamlıdağ.

¹⁹² Türkü İsmi: “Cevahir Taşına Kıymet Biçilmez”; Yöre: Çorum; Kaynak Kişi: İfakat Yaykar-Sabite Taşkaya; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁹³ Türkü İsmi: “Başındaki Yazmayı Sarıya Mı Boyadın”; Yöre: Tokat/Reşadiye; Kaynak Kişi: Mührican Bahar; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

Tokat/Reşadiye yöresine ait türküde âşık, duasının kabul olup, Hızır tarafından sevdiğinin kendisine gönderilmesini istemiştir. Hızır Peygamber'in karşısına çıkan insanlar Hızır'ın (a.s) duasını aldıkları takdirde her işleri yolunda gidermiş. Bu nedenle türküde âşık, böyle bir dilekte bulunmuştur.

*Peştemali kırmızı
Her zaman güler yuzi
Ne isteyusun benden
E Müslümanın kızı*¹⁹⁴

Rize/Hemşin yöresine ait türküde âşık, peştemalı kırmızı renk olan ve yüzü her daim güleç olan sevgilisine “Müslümanın kızı” diye hitap etmiştir.

*Başındaki yazmanın
Dalı var çiçeği yok
Şu mel'ûnun kızının
Benden geçeceği yok*¹⁹⁵

Ordu/Mesudiye yöresine ait türküde, herkesin lânet ve nefret ettiği kimse anlamında kullanılan mel'ûn,¹⁹⁶ başında dal desenli yazma bulunan sevgilinin anne ya da babası için benzetilen olmuştur. Âşık, sevgilisinin kendisinden vazgeçmeyeceğini de dile getirmiştir.

*(Haydindi) Ata binesim geldi
Çayda inesim geldi
O gâvurun kızını
Gine göresim geldi*¹⁹⁷

¹⁹⁴ Türkü İsmi: “Peştemalin Duğumi”; Yöre: Rize/Hemşin; Kaynak Kişi: Mustafa Sırtlı; Derleyen: Emin Yağcı.

¹⁹⁵ Türkü İsmi: “Kemençemin Başında”; Yöre: Ordu/Mesudiye/Yukarı Fallica; Kaynak Kişi: Rüştü Tuncalı; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹⁹⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (12.Baskı), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, 610.

¹⁹⁷ Türkü İsmi: “Ata Binesim Geldi”; Yöre: İzmir/Uzundere Köyü; Kaynak Kişi: Ali Tutgaç; Derleyen: Ahmet Günday.

İzmir yöresine ait türküde ise mecâzî anlamda; merhametsiz, acımasız, inatçı anlamında kullanılan gâvur,¹⁹⁸ sevgilinin anne ya da babası için kullanılmıştır. Âşık, sevgilisini görmek istediğini dile getirmiştir.

*Vardım kiliseye baktım haçına
Gönlümü bağladım sırma saçına
Gel seni götürüm İslam içine*¹⁹⁹

Elazığ yöresine ait türküde de âşık, gönlünü bağladığı sırma saçlı sevdiği için kiliseye uğrayıp haçına bakmış ve sevdiğini İslam içine götürmek istemiştir.

*Aya bak nice gider
Ay dolanır gece gider
İki de kaşın arası
Bir yol var hac'a gider*²⁰⁰

Erzurum yöresine ait türküde, sevgilinin kaşlarının arası hac ibadetini yapmak üzere gidilen yola teşbih edilmiştir. Bu teşbihde sevgilinin ne kadar değerli olduğu belirtilmiştir.

Türkülerde din ile ilgili; günah, kafir, iman, Müslüman, mel'un, Hızır, tevbe, kilise, haç ifadelerinin ele alındığını görüyoruz.

1.9. İBADET İLE İLGİLİ MEFHURLAR

İbadet, Allah'a inanan insanların kulluklarını çeşitli söz ve şekillerle göstermeleridir. İslâm dininde ibadetlerin başlıcaları namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek, kurban kesmek vs.dir. İslâm dininde ibadet kavramı çok geniştir. Türkülerde hangi ibadetlerin ele alındığını inceleyelim:

*Mihrâbımdır iki kaşın arası
Meskenimdir gül sinenin goncası*²⁰¹

¹⁹⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, 729.

¹⁹⁹ Türkü İsmi: "Ahçıği Yolladım Urum Eline (Ahçik)"; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Enver Demirbağ/Zülfü Altan; Derleyen: Mehmet Özbek.

²⁰⁰ Türkü İsmi: "Aya Bak Nice Gider"; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Raci Alkır/Muharrem Akkuş; Derleyen: Alaattin Seçgel.

²⁰¹ Türkü İsmi: "Sabah Sabah Seyrederim Yalıyı"; Yöre: Tekirdağ/Malkara; Kaynak Kişi: Sadullah Koşucu; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

Mihrap imamın namaz kıldırmak için bulunduğu cami ve mescitlerdeki girintili kısımdır. Mecâzî anlamda sevgilinin kaşlarına mihrâb denir.²⁰² Tekirdağ yöresine ait bu türküde iki kaş arası, şekil olarak mihraba benzetilmiştir. Sevgilinin yüzünün Kâbe olarak tasavvuru, Kâbe'nin Müslümanların ibadet için yöneldikleri makam oluşu, kible ve secdegahların yönünün Kâbe'ye doğru oluşu önemli bir unsurdur. Kâbe mümine huzur verir. Âşık için sevgilinin yüzünü görmek de âşığa huzur verir. Bu sebeple kaş Kâbe'nin mihrabı, secdegâhıdır.²⁰³ Ayrıca sevgilinin kaşlarının arasının mihraba benzetilmesi sevgiliyi övme, yüceltme hissinden dolayıdır.

Kaşların bismillah vechin Beytullah

Seni öz nurundan yaratmış Allah

Sevmişem ben seni terketmem Billah

*Aşkın hançeriyle (canım) vursalar beni*²⁰⁴

Beytullah, Mekke'de bulunan kutsal bir yapıdır. Müslümanlar namaza başlarken bu tarafa yönelirler ve hac ibadeti sırasında burayı ziyaret ederler.²⁰⁵ Sivas yöresine ait bu türküde, Beytullah'a benzetilen sevgilinin yüzüdür. Yüz âşık için Beytullah gibi kutsaldır. Yüzün Beytullah'a benzetilmesinin bir başka sebebi de Beytullah'a karşı yapılan duaların kabul olmasıdır. Âşık sevgilinin yüzünü görünce kavuşmayı diler.²⁰⁶

Bu küçe uzun küçe

Küçeye serdim keçe

Hak yoluna üç kurban

*Yâr gele burdan geçe*²⁰⁷

Diyarbakır yöresine ait yukarıdaki türküde ise âşık, sevdiğinin görebileceği yoldan geçmesi uğruna Allah yoluna üç kurban verebileceğini ifade etmiştir. Burada kurban, adak olarak adanmıştır. Yani sevgilinin geçme şartına bağlı olarak Allah'a verilen bir sözdür. Kurban kesmek, Müslümanlar için vacip bir ibadettir. Kurban

²⁰² Devellioğlu, 646.

²⁰³ Sefercioğlu, 162.

²⁰⁴ Türkü İsmi: "Siyah Saçların Da Hatem Yüzlerin"; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Feyzullah Çınar; Derleyen: Mehmet Özbek.

²⁰⁵ Erdoğan, 200.

²⁰⁶ Erdoğan, 200.

²⁰⁷ Türkü İsmi: "Çay İçinde Döğme Taş"; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Tarık Çıkıntaş; Derleyen: Neriman Tüfekçi.

Bayramı'nda kesilebileceği gibi çeşitli sebeplerle adak, şükür, akika veya hac cezaları için de kurban kesilebilir. Kurban ibadeti İbrahim Peygamber'in, Allah'a kendisine bir erkek çocuğu vermesi için dua etmesi ve bu çocuğu Allah yolunda kurban edeceğini söz vermesi üzerine, Allah'ın İbrahim Peygambere oğlu İsmâîl'i vermesi ve bunun sonucunda İbrahim peygamberin sözünü tutmasını istemesiyle başlamıştır. İbrahim Peygamber sözünü tutup oğlunu kurban edecekken Allah (c.c.) Cebrâîl'le bir koç göndermiş ve onu Allah yolunda kurban edebileceğini söylemiştir. Bu olaydan sonra da Müslümanlar için kurban kesme ibadeti başlamıştır.

*Bir oda yaptırdım yüceden yüce
İçinde oturdum üç gün üç gece
Kurbanlar keseyim geldiğin gece*²⁰⁸

Malatya yöresine ait türküde de âşık, sevdiğinin gelmesi uğruna geleceği gece kurbanlar keseceğini yine Allah'a söz verme şeklinde adanmıştır.

*Hamayil var boynunda
Cerresi var kolunda
Sana kurbanlar kestim
Sultan Şehmus yolunda*²⁰⁹

Mardin yöresine ait türküde âşık, boynunda hamayili (muska)²¹⁰ bulunan ve kolunda cerresi olan (toprak testi)²¹¹ sevgiliyle kavuşma ümidiyle, Mardin'de bulunan Sultan Şehmus Türbesi'nin yolunda kurbanlar kestiğini belirtmiştir.

*Çay önünü çağladım
İfak ifak ağladım
Dediler yarin gelir
Çifte kurban bağladım*²¹²

²⁰⁸ Türkü İsmi: "Bir Oda Yaptırdım Hurma Dalından"; Yöre: Malatya; Kaynak Kişi: Fahri Kayahan; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

²⁰⁹ Türkü İsmi: "Bir Tel Çektim Mardin'den (Sabiha)"; Yöre: Mardin; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: İzzet Altınmeşe.

²¹⁰ TRT, 162.

²¹¹ TRT, 162.

²¹² Türkü İsmi: "Çayın Öte Yüzünde"; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Nurettin Balcı/Necdet Eşkinat; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Elazığ yöresine ait türküde ise âşık, yârinin geleceğini duyma sevincinden, çifte kurbanlar kestiğini dile getirmiştir.

Kurşunlu Camii’de kıldım namazı

Sünneti kılarken unuttum farzı

*Ben yâri görünce niderim nazi*²¹³

Namaz ibadeti farz namazlar, vacip namazlar ve sünnet namazlar olmak üzere ayrılır. Her namazın da sünnet, farz ve son sünnet denilen bölümleri vardır. Namazın farz kısmı kesinlikle kılınması gereken kısmıdır. Hz Muhammed “Namaz dinin direğidir” ifadesiyle namazın İslâm dini açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamak istemiştir. Bilecik yöresine ait türküde şair, Bilecik’te bulunan diğer adı Orhan Gazi olan Kurşunlu Camii’de namaz kıldığını, sünnetini kılıp farzını unuttuğunu ve sevdiğini görünce naz etmeyeceğini belirtmiştir.

Odasına vardım namaza durmuş

Kaşları gözleri kendine uymuş

*Sanarım karşımda bir aydır doğmuş*²¹⁴

Diyarbakır yöresine ait türküde ise âşık, ay olarak tasavvur ettiği sevgilisinin odada namaz kıldığını ifade etmiştir.

Al Fadime'm bal Fadime'm

Yanakları gül Fadime'm

Uyan uyan sabah oldu

*Namazını gıl Fadime'm*²¹⁵

Afyon/Emirdağ yöresine ait türküde âşık, yanaklarını güle benzettiği Fadime isimli sevgilisinin, namazını kılması için uyanmasını istemiştir.

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Bu hikâye, Emirdağ’da yaşanmış gerçek bir aşk öyküsüdür. Türkünün kahramanlarından Al Fadime'nin Avustralya'da yaşayan kızı

²¹³ Türkü İsmi: “Ben Yare Yolladım Bir Elmas Kutu”; Yöre: Bilecik; Kaynak Kişi: Nuriye Yılmaz; Derleyen: Saadet Yılmaz.

²¹⁴ Türkü İsmi: “Odasına Vardım Olur Mu Böyle”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Celâl Güzelses; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

²¹⁵ Türkü İsmi: “Evlerinin Önü Yoldur (Al Fadime'm)”; Yöre: Afyon/Emirdağ; Kaynak Kişi: Metin Akın; Derleyen: Ali Demirhan.

Leman Bostan'ın annesi hakkında ki açıklamaları şöyledir: Yaşadıkları aşk türküye dökülen ve tüm sevdaları türkü sözleriyle anlatılan Fadime ile Efe Kadir'in yanan gönüllerinden dökülen sevgi sözcükleri sarışın, pembe yanaklı, sırma saçlı, uzunca boylu, ceylan bakışlı Fadime kıza, Al Fadime ünvanını kazandırmıştır. Bu aşk serüveni bundan 60 yıl önce yaşanmıştır. Al Fadime, Emirdağ'ın Sağırlı Köyü'ndendir. Emirdağ Cevizli Köyü eski adıyla Konara Köyü'nden Efe Kadir namıyla bilinen Kadir Kilci isimli delikanlı ile Al Fadime birbirlerini severler. Bu iki köy o zaman Bayat'a bağlıdır. Her ikisi de Morcalı Aşireti'ne mensuplardır. Efe Kadir, Al Fadime'yi ailesinden o günün törelerine uygun bir şekilde ister. Fakat köyün en güzel kızı, al yanaklı, selvi boylu, ardı kırk belikli güzel Fadime'yi, Efe Kadir'e vermezler. Bunun üzerine Efe Kadir Fadime'yi kaçırmaya karar verir. ve birbirini seven iki genç kaçarlar. Ancak Fadime'nin dayıları, o günün Morcalı Kolu'nda adı - sanı anılan, gözü kara, babayiğit kişilerdir. İyi niyetle yola çıkan genç âşıkların bu küçücük aşk kervanını yakalamak için peşlerine düşerler. Zira olayı hazmedemezler. Aşka, sevgiye, gönül sesine kulak veren yoktur. Sözde namuslarını kurtaracaklarını düşünürler. Oysa Fadime, Efe Kadir'in helali olacaktır. Çok geçmez sıkı takip sonucu genç âşıkları Emirdağ merkezinde yakalatırlar. Sorgu hakimi, yaşının küçüklüğü nedeniyle Al Fadime'yi ailesine teslim ederken, Efe Kadir'i de cezaevine gönderir. Sevdığı adam hapiste iken ailesinin baskısı ile Al Fadime kendi köyünden Musa Bostan, nam-ı diğer Kara Musa isimli şahıs ile evlendirilir. Efe Kadir, mapushanede yattığı süre boyunca, elinden alınan Fadime'si için türküler yakar. Türkülerinde Fadime'sine duyduğu seveda, ayrılığın acısını nakış nakış işler. 9 ay mahkumiyetten sonra tahliye olur ve köyüne döner. Fadime'nin, Kara Musa ile olan evliliğinden altı çocuğu olur. (Güleser, Şehriban isimli ikizleri, Mustafa, Leman, Rasime ve Ali Osman... Üçüncü çocuğu olan Mustafa, yıldırım düşmesi sonucu vefat eder.)²¹⁶

Aşağıdan geliyor hamazlar

İkimizi bir yerlere komazlar

*Senin için kaldı benim namazlar*²¹⁷

²¹⁶ <https://www.Repertukul.Com/Evlerinin-Onu-Yoldur=-Al-Fadime-M=-3505>, 24/03/2019.

²¹⁷ Türkü İsmi: "Aşağıdan Geliyor Hamazlar"; Yöre: Bursa; Kaynak Kişi: Hüsnü Ortaç; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Bursa yöresine ait bu türküde, dedikoducular anlamında kullanılan hamazların²¹⁸ aşığı yönden geldikleri ve âşığın, sevgilisi uğruna geçirdiği namazları konu edilmiştir.

Kuyu dibi derinden

Sular içtim serinden

Abdes aldım namaz kıldım

*Güzellerin elinden*²¹⁹

Balıkesir yöresine ait türküde ise şair, güzellerin elinden abdest alıp namaz kıldığını belirtmiştir.

Çalışmada, türkülerde namaz, hac ve kurban ibadetlerinin sıkça işlendiği görülür.

Türküler halk ürünüdür ve gerçekte yaşanmış olaylar sonucu ortaya çıkarlar. İncelediğimiz türkülerde Allah inancının var olduğu, Allah'ın her şeyden yüce olduğu, sevgiliyle kavuşmak için Allah'a yapılan duaların varlığı, yine sevgiliyle âşığı ayıranların Allah'a havale edilmesi dini değerlerin türkülere yansımalarının bir göstergesidir. Sevgiliyle kavuşmak için Allah'a adanan kurbanlar, âşığın önemseydiği namaz ibadetinin sevgili uğruna geçmesi ve bunun türkülerde yer alması, sevgilinin namaz için uyanmasının istenilmesi, sevgilinin yüzünün cennete, Kâbe'ye; kaşlarının mihraba, besmeleye; kaş aralarının hac yoluna, dudağının Kevser Irmağı'na benzetilmesi, sevgilinin melek ya da hûrî olarak tasavvur edilmesi; ayrıca, sevgiliye peygamberlerin hayatlarının örnek olarak gösterilmesi, yanlış yapan sevgiliyi inanılan dört kitapın çarpmasının istenilmesi, kaderin Allah'ın elinde olduğu düşüncesi ve o Yüce gücün güzel kader yazması için dua edilmesi de dinin türkülerde var olduğunun bir sonucudur. İncelenen türkülerde âşıktaki ahiret inancının varlığı ve hesabın sorulacağı yerin ahiret olduğuna da değinilmiş, iman kâfir, günah, tevbe, kilise, Müslüman gibi ifadelerle de yer verildiği görülmüştür.

²¹⁸ TRT, 65.

²¹⁹ Türkü İsmi: "Kuyu Dibi Derinden"; Yöre: Balıkesir; Kaynak Kişi: Salih Urhan; Derleyen: Ahmet Yamacı.

İKİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİYE AİT GÜZELLİK UNSURLARI

2.1. SEVGİLİ

Halk edebiyatımızın bir türü olan türkülerde sevgili kavramını araştırdığımız bu çalışmada, sevgilinin sanlar için hayati önem taşıyan nefese, yakıcılığı ve parlaklığıyla dikkat çeken ateşe, parlaklık, ışık ve yakıcılık özellikleri taşıyan güneşe, geceleri gökyüzüne serpilmiş ışıklı noktalar olarak tasavvur edilen yıldıza, geceyi ışıyla aydınlatan aya, ürkekliği ve gözlerinin güzelliğiyle tanınan ceylana, beyazlığı ve güzelliğiyle güvercine, güzel kokusu ve tazeliği ile leylağa, güle, menekşeye vs. benzetildiğini gördük.

Şimdi türkülerde tespit edebildiğimiz sevgiliye ait güzellik unsurları üzerinde duralım:

2.1.1. Kozmik Unsurlar

Kozmik unsurlar başlığı altında sevgilinin ay, güneş ve yıldıza teşbih edildiği türküler şöyledir:

2.1.1.1. Ay

Ay, beyaz ve parlak bir gök cismidir.²²⁰ Ay, bir ışık kaynağıdır. Işığı ise, güneş gibi ateş değil, nurdur. Ay, nuruyla güzeldir ve geceye güzellik verir.²²¹

Burdur yöresine ait şu türküde, Arvalı denilen yerin önünde çeşmelerin ve dikenlerin bulunmasından bahsedilmiştir. Mecâzî anlamda güzel, beyaz kadınlar için kullanılan ay gibi²²² ifadesiyle, güzelliği, nurlu oluşu ve beyazlığı yönüyle aya benzetilen sevgilinin pencerede bulunuşundan bahsedilmiştir. Ay, parlaklığıyla, beyazlığıyla ve geceyi aydınlatmasıyla dikkat çeken bir gök cismidir. Sevgilinin aya olan benzerliğinin bir başka sebebi de âşkın, sevgilinin aşkı yüzünden kararan gönlünün sevgiliyi görünce aydınlanmasıdır. Devamında âşık, Hatice isimli sevgilisiyle ayrı olduğunu ve üzüntüsünden sürekli ağladığını dumanlı dağlarla paylaşmıştır.

²²⁰ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, 220.

²²¹ Pala, 42.

²²² “Ay”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, I, 922.

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Kaynak kişi Seyfettin Türkol'un oğlu Metin Türkol'un anlatımına göre; "Denizin Dibinde Haçcem Demirden Evler" adlı türkü üç ayrı Hatça türküsünün birleşiminden oluşmuştur. Metin Türkol, o dönemde yaşayan fakir köylü kızların küçük yaşta istemedikleri kişilerle evlendirilmeleri sonucunda, sonradan yaşanan olaylardan dolayı yakılan üç ayrı türkünün sözlerinin anonim bir ezgide birleşmesiyle oluşan bir türkü olduğunu ve repertuarda altı kıta görünmesine rağmen aslında türkünün on iki kıtadan oluştuğunu söylüyor.

"Denizin Dibinde Hatçam Demirden Evler" dizesinde bahsedilen ilk Hatça (Hatice) Burdur'un Kayış Köyü'nden kocasını bırakıp sevdiği adam ile Antalya Merkez'e kaçan bir kızın hikâyesi. Burada "demirden ev" denilerek kastedilen de sahilde etrafı demir çitler ile çevrili villalar...

"Yüce Dağ Başında Hatçam Ekin Ekilmez" ve "Yüce Dağ Başında Hatçam Harmanın Mı Var" diye başlayan dörtlüklerde anlatılan Hatça ise Burdur'un Beşkavak Köyü'nden uzak ve yüksek bir dağ köyüne gelin giden başka bir Hatça'nın türküsü.

"Arvallı'nın Önünde Pınarlar Harlar" dizesinde geçen Hatça ise Burdur'un Arvallı Köyü'nden. Köydeki vekil öğretmene tutkun olan ve çok güzel bir kız olan Arvallılı Hatça'yı zorla köyün çobanına verirler. Vekil öğretmen köyden gittikten sonra kaderine razı olan Hatça, çoban kocasından bir tane de çocuk sahibi olur. Çobanı hiç sevmeyen Hatça, sonraki yıllarda köyde Süleyman isminde bir gence gönlünü kaptırır. Süleyman'ın samimi arkadaşlarından olan Bekir'in, duruma itirazı ve tüm uyarılarına rağmen Süleyman da Hatça'ya gönlünü kaptırır. Bir süre sonra Hatça, çocuğunu da bırakarak Süleyman ile birlikte köyden kaçır. Süleyman'ın arkadaşı olan Bekir de bu duruma bir türkü yakar.”²²³

Arvallı'nın önünde de pınarlar hârlar

Haçcem çıkmış pencereye ay gibi parlar

Ben Haçceyi yitirdim de dumanlı dağlar

*Gözlerimin pınarları durmadan çağlar*²²⁴

²²³ <https://www.repertukul.com/DENIZIN-DIBINDE-HACCEM-DEMIRDEN-EVLER-1455>, 24/03/2019.

²²⁴ Türkü İsmi: “Denizin Dibinde Haçcem Demirden Evler”; Yöre: Burdur/Arvalı Köyü; Kaynak Kişi: Seyfettin Türkol; Derleyen: Mehmet Erenler.

Ayın yeni hâli olan hilâlin bir başka anlamı da ince ve kıvrık olan²²⁵ manasınadır. Yozgat yöresine ait olan türküde sevgilinin hilâle benzetilmesi, sevgilinin bedeninin ince olması ve teninin hilâl gibi parlak olmasındandır. Türküde hilâl ile yıldız kıyaslanmış ve hilâl daha üstün tutulmuştur. Bu üstün tutulma yıldızın uzaktan yuvarlak ve küçük görülmesi sebebiyle, hilâlin ise daha büyük olmasından kaynaklıdır.

Sular coşkun akar mı

Kevgir gibi bina çöker mi

Hilâl gibi yâr olan da

*Hiç yıldıza bakar mı*²²⁶

2.1.1.2. Güneş

Yâr oturmuş dağ başına

Güneş de gibi parlıyor

Elini yüzüne koymuş

*Yârim diye ağlıyor*²²⁷

Işık ve parlaklık daima güneşle birlikte bulunur. Gözün, güneşe parlaklık nedeniyle bakamaması ve güneşin gözleri yaşartması,²²⁸ güneşle ilgili çeşitli tasavvurlara sebep olmaktadır. Bilecik yöresine ait bu türküde, sevgilinin güneş olarak tasavvuru güneşin; güzellik, parlaklık ve yakıcılık özelliklerinden kaynaklıdır.²²⁹ Ayrıca sevgilinin dağ başında oturuyor olarak telakki edilmesi ve güneşe benzetilmesi, güneşin yükseklerde bulunuşu ile ilgilidir.

2.1.1.3. Yıldız

Harmana çıktım da koyunlar kuzu

Yerin çiçeğisin göğün yıldızı

*Aldattın beni de zalımın kızı*²³⁰

²²⁵ “Ay”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, 922.

²²⁶ Türkü İsmi: “Sulara Den Akmasın”; Yöre: Yozgat/Akdağmadeni; Kaynak Kişi: Süreyya Özer; Derleyen: Nida Tüfekçi.

²²⁷ Türkü İsmi: “Yâr Oturmuş Dağ Başına”; Yöre: Bilecik; Kaynak Kişi: Nuriye Yılmaz; Derleyen: Saadet Yılmaz Bircan.

²²⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (28. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2017, 268.

²²⁹ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev’î Divanının Tahlîli* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2001, 138.

²³⁰ Türkü İsmi: “Harmana Çıktım Da Koyunlar Kuzu”; Yöre: Sivas/Zara; Kaynak Kişi: Hasan İrmak; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

Sivas yöresine ait bu türküde şair, sevgilisini yeryüzündeki en güzel canlı olan çiçeğe ve gökyüzünde kendi kendine ışık saçan ve ışıklı bir nokta halinde görülebilen gökcismi olan²³¹ âdeta gökyüzüne serpilmiş ışıklı noktalar gibi kabul ettiğimiz yıldıza²³² benzetmiştir.

2.1.2. Anâsır-ı Erbaa

İnsan yaşamı için gerekli olan dört temel unsur dediğimiz ateş, hava, su ve topraktan, sevgilinin benzetildiği ilk üç unsuru aşağıdaki türkülerde inceleyelim:

2.1.2.1. Ateş

Gökten zembil iniyor

Hatça'm parıl parıl parlıyor

Ataş mı oldun kız Hatça'm

(amanın) Seni gören yanıyor²³³

Bilecik yöresine ait bu türküde Hatice isimli sevgili, teninin parlaklığı ve kendisini görenleri yakması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

2.1.2.2. Hava

Engindir duyulmaz figanım sesim

Açıktır o yâre gönül kafesi

Yaşarken aldığım havam nefesim

Ayrılamam ben o gül yüzlü yârdan²³⁴

Bu türküde âşık; uçsuz bucaksız feryadının duyulmamasından, kuş olarak tasavvur ettiği sevgilisinin, gönül kafesine girmesi için her daim kafesin kapısının açık olduğundan bahsetmiştir. Türküde âşık, sevgilisini insanların hayata başlaması ve hayatın devamı için en temel şart olan nefes alıp vermeye benzeterek sevgilisinin ne kadar değerli olduğunu belirtmiş, sevgilisinin olmadığı bir hayatı istemediğini

²³¹ “Yıldız”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 803.

²³² Yavuz Unat, “Yıldız”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXXIII, 534-538.

²³³ Türkü İsmi: “Mavili Mavili Mor Çiçek”; Yöre: Bilecik; Kaynak Kişi: Mustafa Yüksel; Derleyen: Zeynel Demir.

²³⁴ Türkü İsmi: “Zalim Felek Onu Çok Görme Bana”; Kaynak Kişi: Muhlis Akarsu.

vurgulamıştır. Türküde sevgili sadece nefesle ilişkilendirilmemiş, bir taraftan kuşa teşbih edilirken diğer taraftan yüzü güle benzetilmiştir.

2.1.2.3. Su

(aman) Yâr pınarın başı mısın

Gökte yıldız işi misin

Kırk güzeller başı mısın

*Yıldız ey vay sebep ey ey*²³⁵

Erzincan yöresine ait bu türküde sevgili önce pınar başına, daha sonra adeta gökyüzüne serpilmiş ışıklı noktalar gibi görülen yıldıza²³⁶ benzetilmiştir. Devamında âşık, “kırk güzeller” derken kırk pınar veya kırk gözeli pınardan bahsetmiş ve yine sevgilisinin bu pınarların başı olduğundan dem vurmıştır.

Su, duru ve parlak bir maddedir.²³⁷ Hayatın kaynağı ve bilinen bütün hayat formlarının vazgeçilmez ögesi olan su, yerkürenin yapısı ve canlıların yaşaması için hayati öneme sahiptir.²³⁸ Dolayısıyla bu türküde sevgilinin suya ve geceleri gökyüzünü süsleyen yıldızlara benzetilmesi, âşığın gözünde sevgilinin değerli olduğunu gösterir.

2.1.3. Değerli Taşlar

Sevgilinin çeşitli değerli taşlara benzetildiği türküler şöyledir:

2.1.3.1. Altıntopu

*Şahnişene*²³⁹ *yaptım kapı*

Kırıldı keserin sapı

*Benim yârim altıntopu*²⁴⁰

Sevgili bu türküde altıntopa benzetilmiştir.

²³⁵ Türkü İsmi: “Yıldız Gidersin Bir Yana”; Yöre: Erzincan; Kaynak Kişi: Hafız Şerif Tanındı; Derleyen: Nizamettin Bayram.

²³⁶ Unat, 534.

²³⁷ Erdoğan, 212.

²³⁸ Hacı Mehmet Günay, ”Su”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 442-443.

²³⁹ TRT, 162. Şahnişen: Odaların Dışarıya Doğru Çıkış Kapalı Balkon Durumundaki Yerine Denir.

²⁴⁰ Türkü İsmi: “Bir Taş Attım Çaya Düştü”; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Vasfi Akyol; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Altıntopla ilgili şöyle bir hikâye anlatılır: “Zengin bir ailenin fakir bir komşusu varmış. Evlerindeki saadet dalgalanmaları zengin ailenin duvarlarını aşarak kulaklarına kadar ulaşmış. Akşam olup fakir ailenin evindeki gülme ve saadeti duyunca zengin komşu gıpta edermiş. Bir gün karısına demiş ki:

-Biz bu kadar zengin olduğumuz halde neden neşemiz yok. Sen yarın fakir komşunun hanımından sor. Bakalım mutluluklarının sebebi neyse biz de yapalım. Biz de onlar gibi mutlu olalım.

Kadın sabah olunca fakir komşuyu ziyarete gider. Konuşma arasında evdeki mutluluğun sebebinden sual edince fakir komşunun hanımı demiş ki:

-Bizim küçük bir altıntopumuz var. Akşam olunca ben efendime o da bana altıntopu atar, oynar, eğleniriz.

Akşam olunca zenginın karısı meseleyi kocasına anlatmış. Adam ertesi gün bir kuyumcuya giderek bir altıntop sipariş etmiş. Topu aldığı günün akşamı karısı ile karşı karşıya oturup altıntopu birbirlerine atmaya başlamışlarsa da hayal ettikleri neşe bir türlü doğmamış. Hatta madeni topun ağırlığından canları yanmış, vücutları morarmış. Sabah olur olmaz zenginın karısı alelacele gidip fakir kadına:

Biz senin dediğin altıntopu yaptırdık fakat bir türlü neşelenemedik, der. Fakir komşu:

-A komşum o bildiğin gibi bir top değil, bizim bir bebeğimiz var, biz ona altıntop diyoruz. Akşam olunca kâh benim kucağıma kâh babasına koşar ve bizi eğlendirir. Onunla meşgul olurken yorgunluğumuzu unuttur, neşeleniriz, der.”²⁴¹

Elazığ yöresine ait yukarıdaki türküde altından yapılmış top anlamındaki “altıntop” ifadesinin, paylaştığımız hikâyeden yola çıkarak sevgili için çok sevilen, değer verilen anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.

Ben yâre yolladım bir elmas kutu

Kutunun içinde on türlü koku

*Yârimi sorarsan cevahir topu*²⁴²

²⁴¹ www.Gencdergisi.Com/8469-Mutlulugun-Sirri-Altin-Top.Html, 24/02/2019.

Bilecik yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisine içinde on çeşit koku bulunan, değerli bir maden olan elmastan yapılmış bir kutu gönderdiğinden bahsetmiştir. Devamında sevgili, mücevher anlamına gelen cevahir topuna²⁴³ benzetilmiştir. Bu benzetme sevgilinin çok değerli olduğunu göstermek maksatlıdır.

2.1.3.2. Gümüş

Meşe meşeye benzer

Meşe kamışa benzer

Bölük Emin'in kızları

*Dökme gümüşe benzer*²⁴⁴

Bursa yöresine ait bu türküde, Bölük Emin isimli şahsın kızları, beyaz tenli ve değerli olmaları bakımından erimiş gümüşün kalıba dökülerek biçimlendirilmesi yöntemiyle elde edilen dökme gümüşe benzetilmiştir.²⁴⁵

2.1.3.3. Yüzük Kaşı

Altın yüzük yaptırdım

Kaşı sensin sevdiğim

Çok güzeller gördüm de

*Başı sensin sevdiğim*²⁴⁶

Yüzüğün taşı tutan mıhlayıcıyı taşıyan başlıca kısmına yüzük kaşı denir.²⁴⁷ Ankara yöresine ait bu türküde âşık, altından yüzük yaptırdığından ve sevgilisini o yüzüğün kaşına benzetişinden bahsetmiştir. Yüzüğün görsel olarak en dikkat çekici unsuru kaşıdır. Sevgilinin yüzük kaşına benzetilmesi, sevgilinin önemli olduğunu belirtmek maksadıyladır. Devamında âşık, güzeller içinde sevdiğinden daha güzelini görmediğini, sevgilisinin güzellik hususunda başı çektiğini belirtmiştir.

²⁴² Türkü İsmi: “Ben Yâre Yolladım Bir Elmas Kutu”; Yöre: Bilecik; Kaynak Kişi: Nuriye Yılmaz; Derleyen: Saadet Yılmaz.

²⁴³ TRT, 133.

²⁴⁴ Türkü İsmi: “Denizin Ortasında”; Yöre: Bursa; Kaynak Kişi: Kıymet Varol; Derleyen: İsmet Akyol.

²⁴⁵ “Döküm”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, V, 302.

²⁴⁶ Türkü İsmi: “Altın Yüzük Yaptırdım (Garanfilli Yâr Allı Yâr)”; Yöre: Ankara/Çubuk/Karaköy; Kaynak Kişi: Burhan Gökalp; Derleyen: Nida Tüfekçi.

²⁴⁷ “Kaş”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, VII, 62.

2.1.4. Hayvanlar

Sevgilinin çeşitli hayvanlara teşbih edilmesi aşağıdaki türkülerde olduğu gibidir:

2.1.4.1. Güvercin

Güvercin, beyaz rengi sebebiyle masumiyet ve saflık açısından sevgiliyi karşılar. Toplumsal alanda ise haberleşme, sofralarda ise yiyecek olarak geçer. “Güvercinlerin posta görevinde kullanıldığı da meşhurdur.”²⁴⁸

Şu derenin inciri

Saatimin zinciri

Dün gece neredeydin

*Gönlümün güvercini*²⁴⁹

Malatya/Darende yöresine ait bu türküde gizli mesajların, mektupların taşıyıcısı hükmünde olan güvercin, âşığın gizli sırlarını ve dertlerini bilen sadece sevgili olduğunu belirtmek için benzetilen olmuştur. Aynı zamanda bir süs kuşu olan güvercinler dünyanın her yerinde barışın sembolüdürler. Güvercinlerin insanlar arasında barış ve sevgi remzi olarak dolaştığına inanılır.²⁵⁰ Bu yönüyle de sevgili, âşığın gönlüne sevgi getirdiği için güvercine benzetilmiş ve türküde âşık, sevgilisinin bir önceki gece nerde olduğunu sorgulamıştır.

2.1.4.2. Kelebek

Bahar ve yaz aylarında insanların gönlünde tarifsiz ve sebepsiz bir mutluluk, bir heyecan oluşur. Kelebekler daha çok bahar ve yaz mevsimlerinde ortaya çıkan hayvanlardır. Bahar mevsiminin müjdeleyicisi hükmünde olan ve çeşitli renkleriyle uçuşan kelebekler, baharın insan gönlündeki heyecan ve mutluluğunu daha da artırır.

Haydi haydi yosma kız

Bu aşkıma basma kız

El oğluna varıp da

²⁴⁸ Erhan Akın, Erdem Akın, Gökhan Ayverdi, “Şeyh Galib Divanında Mitolojik ve Efsanevî Kuşlar”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (9), 2016, 82-98.

²⁴⁹ Türkü İsmi: “Değirmen Üstü Çiçek”; Yöre: Malatya/Darende; Kaynak Kişi: Nazmi Özalp; Derleyen: Turhan Karabulut.

²⁵⁰ Kübra Eskigün, *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006.

Beni ipe asma kız
Göz nurumun bebeği
Gönlümün kelebeği
Gel kaçalım düşünme
*Başına geleceği*²⁵¹

Trabzon/Çaykara yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisine “yosma”²⁵² diye hitap etmiş ve sevgilisinin, ona duyduğu aşkı ezip geçmemesinden, başka birisine varıp ölümüne sebep olmamasından bahsetmiştir. Sevgilisinin kendisi için çok önemli olduğunu “göz nurumun bebeği” ifadesiyle vurgulayan âşık, sevgilisini gönlünü hareketlendiren, heyecanlandıran ve sevindiren kelebeğe teşbih etmiştir.

2.1.4.3. Koyun

Şu dağlar oyum gibi
Meşesi boyum gibi
Bizim köyün kızları
*Gınalı goyun gibi*²⁵³

Koyunlar, evcil ve uysal hayvanlar oldukları için masumiyetin sembolü olarak türkülerde yer alırlar. Koyun, türkülerde aynı zamanda kadının sembolüdür. Güzel ve süslü sevgili, kınalı koyuna benzetilir.²⁵⁴

Anadolu’da kurbanlık koyunlara kına yakma âdeti vardır. Arapça’da gerek maddî gerekse manevî her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlam yelpazesine sahip olan kurban kelimesi dinî terminolojide kendisiyle Allah’a yaklaşılacak şeyi, özel olarak da Allah’a yakınlık sağlamayı, yapılan ibadeti ifade eder.²⁵⁵

Türk-İslam geleneğinde; hem sağlık, hem güzellik, hem de törensel açıdan özel bir yeri olan ve Dede Korkut Hikâyelerinde de sözü edilen kına, Türk inanç sisteminde

²⁵¹ Türkü İsmi: “Evi Beyaz Kireçli (Yosma Kız)”; Yöre: Trabzon/Çaykara; Kaynak Kişi: Yusuf Cemal Keskin; Derleyen: İbrahim Can.

²⁵² “Yosma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 823. Yosma: Genç, Güzel ve Fettan Kadın; Süsüne ve Giyimine Düşkün Kadın.

²⁵³ Türkü İsmi: “Uzadım Gamış Oldum”; Yöre: Denizli; Kaynak Kişi: Özey Gönlüm; Derleyen: Özey Gönlüm.

²⁵⁴ Aktan Müge Yılmaz, “Sembolik ve Gerçek Anlamlarıyla Türkü Metinlerine Yansıyan Hayvanlar” *Folklor/Edebiyat*, 17(66), 2011, 229-250.

²⁵⁵ Ahmet Güç, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 433.

adanmış olmanın da işaretidir. Bunun içindir ki; “vatana kurban olsun” diye asker adayına, “Allah’a kurban olsun” diye kurbanlık koçlara, “eşine kurban olsun” diye geline kına yakılır.²⁵⁶

Denizli yöresine ait bu türküde de âşığın köyünün; güzel, süslü, masum kızları kınalı koyuna teşbih edilmiştir. Bu benzerlik evlenecek kızların kocalarına iyi bir eş olacakları inancından dolayı da ele alınmış olabilir.

2.1.4.4. Kumru

Kırklareli yöresine ait şu türküde, Bulgaristan’ın güneydoğusunda modern bir endüstri merkezi durumunda bulunan, Novoselska ve Asenovska ırmaklarının birleştiği noktada, büyük Trakya ovasının kuzey köşesinde Balkan dağlarının eteklerinde yer alan, özellikle XIX. yüzyılda kalabalık nüfuslu, yirmiden fazla camisi bulunan, halkın yarısını müslümanların oluşturduğu, 1834’te kurulmuş olan dokuma fabrikasıyla Balkanlar’daki ilk endüstri şehri olarak önem kazanmış İslimye²⁵⁷ isimli yerin güzellerinin kumruya benzerliğinden söz edilmiştir.

Kafeste kumruya benzer

Güzeli İslimye’nin

Hiç var mıdır bir diyarda

*Güzeli İslimye’nin*²⁵⁸

Kumru, Aslı Arapça’da kumrî olan bir güvercin türüdür. Boynunun gerisinde siyah bir çizgi bulunmaktadır. Bu nedenle kolyeli kumru olarak da adlandırılmaktadır. Kumru, insana yakın bir kuştur. Şehirlerde ve diğer yerleşim yerlerinde insanlarla birlikte yaşamayı sever. Kumruların boynunda gerdanlık gibi görünen, tüylerden bir halka vardır.²⁵⁹ Kumru, kuş kadrosu içerisinde zarafeti, sevimliliği ve daha da önemlisi beğenilen sesiyle yer alır.²⁶⁰ Bu türküde de sevgili zarif, güzel sesli, konuşkan ve sevimli

²⁵⁶<http://www.Meleklermekani.Com/Threads/Turk-Orf-ve-Adetlerine-Gore-Kina-Gecesi.30691/> 24/02/2019.

²⁵⁷ Machiel Kİel, “İslimye”, *DİA*, Ankara 2001, XXIII, 73-75.

²⁵⁸ Türkü İsmi: “Gider Oldum Padişahım”; Yöre: Kırklareli; Kaynak Kişi: Âşık Ali Tanburacı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

²⁵⁹ Erhan Akın, Erdem Akın, Gökhan Ayverdi, “Şeyh Galib Divanında Mitolojik ve Efsanevî Kuşlar” , *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (9), 2016, 82-98.

²⁶⁰ Muhittin Turan, “Ahmedî Divanı’nda Kuşlar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 2014, 33.

olması sebebiyle kumruya benzetilmiştir. Ayrıca İslimye adlı yerin güzelleri gibi güzelin başka hiçbir yerde olmadığı belirtilmiştir.

2.1.4.5. Maral

Geyiğin dişisine, ceylana maral denir.²⁶¹ Ceylan ise; çok güzel gözlü, hızlı koşan, Arabistan’da ve kuzey Afrika’da yaşayan gazal çeşididir.²⁶² Güzel kokulu, güzel gözlü ve ürkektir.²⁶³ Sevgili; ürkekliğiyle, güzel gözleri, kokusu, zarafeti, güzelliği ve zor ele geçmesi sebebiyle şu türküde maral olarak vasıflandırılmıştır. Adana yöresine ait şu türküde ayrıca sevgilinin boyu; ince oluşu ile dala, siyah kaşları ince ve kavisli olması bakımından hilâle benzetilmiştir.

*Boyu uzun bir dal gibi
Kara kaşlar hilâl gibi
Geziniyor maral gibi²⁶⁴*

2.1.4.6. Tavus

*Güzel senin hüsnün sebep
Olup gören eyler talep
Cennetten mi çıktın acep
Tavus gibi nakışın var²⁶⁵*

Kayseri yöresine ait bu türküde sevgiliyi görüp de ona ilgi duyanların bu davranışlarının sebebinin sevgilinin bizzat kendisi olduğu söylenmiş ve sevgili dış görünüşündeki zarafetle tavusa teşbih edilmiştir.

Tavus, sülüngiller ailesinden narin, zarif ve iri vücutlu, parlak tüylü, başı ve boynu mavi, altı yaldızlı yeşil kuyruğu 1,5 m. kadar ve uçları değişik renklerde benek bulunan 100-150 kadar telekten ibaret olan bir kuştur.²⁶⁶ Türküde ayrıca tavusun cennetle olan münasebetine de temas edilmiştir: Bir efsaneye göre tavus, cennette bir

²⁶¹ “Maral”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, VIII, 362.

²⁶² “Ceylan”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, II, 879.

²⁶³ Pala, 14.

²⁶⁴ Türkü İsmi: “Yandı Çukurova Yandı”; Yöre: Adana; Kaynak Kişi: Selahattin Sarıkaya; Derleyen: Halil Atılğan.

²⁶⁵ Türkü İsmi: “Ey Sevdığım Artık Yeter”; Yöre: Kayseri/Develi; Kaynak Kişi: Yusuf Seyranı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

²⁶⁶ Gencay Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, 734.

kuş iken şeytanın cennete girmesine alet olmuş ve Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi yemelerinden sonra cennetten çıkarılmıştır.²⁶⁷ Renkli tüyleri ve yerde sürünen uzun kuyruğuyla güzel görünümlü ve alımlı bir kuştur. Tavis kuşunun baş özelliği süslü ve güzel oluşudur. Tavis kuşunun görkemli güzelliği kanatlarını gerip kuyruğunu açtığında belli olur. Çok süslü bir kuş olmasına karşın tavis kuşu pek uçmaz.²⁶⁸

Nitekim bu türküde sevgili endamlı, alımlı ve kıyafetleriyle güzel görünüşünden dolayı tavusa benzetilmiştir.

2.1.5. Meyveler

Sevgilinin çeşitli meyvelere teşbih edildiği türküler aşağıdaki gibidir:

Garşıdaki garimiş

Günden yanı erimiş

Otuz iki meyvanın

*En datlısı yâr imiş*²⁶⁹

Tokat yöresine ait bu türküde sevgili ile meyve arasında lezzet açısından bir benzetme yapılmıştır ve sevgili otuz iki adet meyvenin en tatlısı seçilmiştir.

2.1.5.1. Ayva

Ayva gelin elma gelin nar gelin

*Sen küstürdün gel gönlümü al gelin*²⁷⁰

Çıldır yöresine ait bu türküde sevgili, ayva, elma ve nara yüzünün yuvarlaklığı, yanaklarının rengi dolayısıyla benzetilmiştir. Sevgilinin yanakları şekil ve renk bakımından kırmızı renkli elmaya, dudakları renk bakımından nara, teni renk açısından ayvaya benzetilmiştir.

2.1.5.2. Portakal

Portakalım çiçeğim

Yol verin ki geçeyim

²⁶⁷ Pala, 443.

²⁶⁸ Eskigün, 71.

²⁶⁹ Türkü İsmi: “Dağdan Davar Aşdı Mı”; Yöre: Tokat/Kavaklık; Kaynak Kişi: Âşık Veli Aydın; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

²⁷⁰ Türkü İsmi: “Gezdim Gurbet Eli Seyran Eyledim”; Yöre: Ardahan/Çıldır; Kaynak Kişi: Âşık Nuri Şenlik; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

*Yârim bana darılmış
Ağular mı içeyim*²⁷¹

Burdur yöresine ait bu türküde sevgili ile portakal çiçeği arasında güzelliği ve kokusu yönüyle ilgi kurulmuştur. Tohumlu bitkilerin, çoğu zaman bir kılıfla çevrili üreme organlarını taşıyan, bölümleri parlak renkli veya hoş kokulu olabilen karakteristik organı olan çiçek,²⁷² sevgilinin teni için tazelik, renk ve güzel kokulu olma bakımından benzetilen olmuştur. Türküde sevgilisinin kendisine darılması karşısında ne yapacağını bilemeyen ve çâreler arayan âşık, zehir içmeyi düşündüğünü belirtmiştir.

2.1.6. Çiçekler

Sevgilinin çeşitli çiçekler olarak tasavvuru şöyledir:

2.1.6.1. Gül

*Pencerede şişesin
Gül ile menevşesin
Benim düştüğüm gibi
Pencereden düşesin*²⁷³

Van yöresine ait bu türküde sevgili gül ve menekşeye benzetilmiştir. Aslında bir çeşit dikenli çalı olan gül; güzel kokusuyla, çeşitli renklerdeki muhteşem çiçekleriyle çağlardan beri insanları derinden etkilemiştir.²⁷⁴ Gözün görebileceği tüm güzelliklerin özeti çiçekler ise, çiçeklerin sultanı da güllerdir²⁷⁵ ifadesiyle gülün önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Ayrıca türküde sevgili, baharla birlikte nemli çayırları ve ormanları dolduran, albenili renkleri ve mis kokularıyla en çok sevilen kır çiçekleri olan menekşeye²⁷⁶ de

²⁷¹ Türkü İsmi: “İspanaktan Ezel Çıkar Merdeme”; Yöre: Burdur; Kaynak Kişi: Tepeli Hasan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

²⁷² “Çiçek”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 221.

²⁷³ Türkü İsmi: “Pencerede Şişesin”; Yöre: Van; Kaynak Kişi: Dursun Uzel; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

²⁷⁴ Merve Güven, *Kadın Divan Şairlerinde Çiçekler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.

²⁷⁵ Güven, 38.

²⁷⁶ Güven, 158.

benzetilmiştir. Sevgili, güle ve menekşeye güzellik, güzel kokulu olma ve tazelik açısından benzetilmiştir.

2.1.6.2. Leylak

Kastamonu yöresine ait türküde; Kastamonu iline 97 km, İnebolu ilçesine 7,5 km uzaklıkta olan, Karadeniz iklimi etki alanı içerisinde bulunan Gıydivan'ın kızlarından bahsedilmiştir. Köyün bilinen adları; "Esmerizo, Gilirye, Kıydivan, şimdiki adı ise Taşburun"dur. Eski isimlerden en bilineni ise Kıydivanı'dır.²⁷⁷ Gıydivan isimli yerin kızları; baharla birlikte, henüz tam yapraklanmadan önce, hoş kokulu çiçeklerle donanan, birçoğu katmer çiçekli olan, rengi saf beyazdan pembeye, mora, kobalt mavisine ve koyu erguvana kadar değişen leylağa benzetilmiştir.²⁷⁸ Nitekim bu benzerlik sevgilinin güzel kokulu olma ve teninin tazeliği, yumuşaklığı sebebiyledir. Devamında sevgilinin, âşığının yanına sessizce gelmesi gerektiğinden aksi halde mahalle sakinlerinin bunu duyacağından da bahsedilmiştir.

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Beşik kertmesi iki gencin bozulan yazgısını anlatır, Batı Karadeniz kıyılarının bu türküsü. Ne kız ne de oğlan caymazlar bu sözden. Zamanı gelince törelere uygun bir biçimde istenecektir beşik kertmesi ailesinden. Oğlan askere gitmeden önce söz kesilir, hemen takılır yüzükler. Delikanlı uğurlanır askere anlı şanlı, ailesi ve kız gözler yolunu heyecanlı. Ramazan olur, hayırlı ay getirir köye beraberinde bir hoca. Öyle bir hoca ki çocuk vermez diye yıllardır karısından uzakta, gözü işte lakin aklı oynasta. Kandırmasın mı nişanlısı olan beşik kertmesi kızı. Gitmesin mi hocanın ardından bu bilgisiz genç kız. Anlı şanlı askere giden ve döndüğünde duydukları ile ölüp ölüp dirilen delikanlı hem sözden hem gözden kaçıp gitmiş İstanbul'a.”²⁷⁹

Gıydivan'ın kızları (Huriye'm)

Birer salkım leylaktır (Huriye'm)

Usul usul bas da gel (Huriye'm)

*Bizim mehle dillektir (Huriye'm)*²⁸⁰

²⁷⁷ <https://www.Frmartuklu.Org/Konu/Tasburun-Koyu-İnebolu-Kastamonu.136073/>, 28/02/2019.

²⁷⁸ Güven, 176.

²⁷⁹ <https://www.Repertukul.Com/Gıydivan-In-Gızları-629>, 24/03/2019.

²⁸⁰ Türkü İsmi: “Gıydivan'ın Gızları; Yöre: Kastamonu/İnebolu; Kaynak Kişi: Orhan Dağlı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

2.1.6.3. Sümbül

Ocakta kahve pişirir

Gören aklını şaşırır

Çıkış bahçe de devşirir

Susam mıdır sümbül müdür

Güle de (gül) gül müdür bilmem²⁸¹

Sivas yöresine ait bu türküde, sevgilinin ocakta kahve pişirdiğinden, sevgiliyi görenin şaşkın kalışından ve sevgilinin bahçeyi dermesinden, toparlamasından²⁸² bahsedilmiştir.

Bu türküde sevgili; beyaz çiçekli, yağlı taneleri nedeniyle çok eski çağlardan beri ekilen, süs bitkisi olarak da yetiştirilen, yağı tatlı, hemen hemen renksiz olan, boyu 60 cm'yi bulan, beyaz çiçekli otsu bitki susama²⁸³ teninin rengi, ufak tefek oluşu ve lezzet açısından benzetilmiştir.

Sevgilinin; dik salkımlar oluşturan hoş kokulu ve çansı, düz ya da katmerli, mavi, mor, sarı, kırmızı, pembe ya da beyaz çiçek²⁸⁴ olan, deste deste olma, tazeliği²⁸⁵ gibi sık anılan özellikleri bulunan sümbüle benzetilişi; tazelik, güzel kokulu olma özelliği sebebiyledir. Bunlar, güzel ve canlı renkleri, keskin kokuları ve erken çiçek açmaları nedeniyle aranan süs bitkileridir.²⁸⁶ Özellikle sevgilinin saçları şekil ve koku bakımından sümbüle benzetilir. Sevgilinin güle benzetilmesinde tazelik, güzel koku; sevgilinin yüzü veya yanağı söz konusu olduğunda da gülün rengine teşbih edilmiştir.

2.1.7. Yiyecekler

Sevgilinin yiyecek olarak tasavvur edildiği türküler aşağıdaki gibidir:

2.1.7.1. Badem İçi

Cici pabucum cici

²⁸¹ Türkü İsmi: “Ocakta Kahve Pişirir”; Yöre: Sivas/Kangal; Kaynak Kişi: Ali Rıza Bozkurt; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

²⁸² TRT, 623.

²⁸³ “Susam”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 630.

²⁸⁴ Güven, 144.

²⁸⁵ Pala, 415.

²⁸⁶ Güven, 145.

Gezdiğim çimen içi
Benimde sevdiceğim
*Kavrulmuş badem içi*²⁸⁷

Bursa yöresine ait bu türküde sevgili ile badem içi arasında ilgi kurulmuştur. İki çenekliler sınıfının gülgiller familyasından, pembe ve beyaz çiçekler açan, 5-12 m. boyunda ağaç ve bu ağacın sert, kabuklu meyvesine badem denir. Çağla olarak yendiği gibi, kabuklandıktan sonra kabuğun içindeki kısım yenir ve şekerlikte badem şekeri denilen şekerin içine konularak kullanılır.²⁸⁸ Badem meyvesinin içi ateşte kavrulunca daha da lezzetli olur. Nitekim bu türküde sevgili, kavrulmuş badem içine benzetilmiştir.

2.1.7.2. Bal

Bahçeleri bademli
Aman o yâre ne demeli
Sevdiğim yâr bal olmuş
Yavrum parmak parmak
*Aman parmak parmak yemeli*²⁸⁹

Bartın yöresine ait bu türküde sevgilinin, çok tatlı ve lezzetli olan bala²⁹⁰ benzetilmesi, sevgilinin sevimli, şirin olması yönüyledir.

2.1.7.3. Ceviz İçi

A benim ceviz içim
Ölüyom senin için oy
Ben öldüm senin için Saniye'm
*Sen kaldın kimler için*²⁹¹

Bolu yöresi, iklim itibarıyla cevizin yetiştiği bir yerdir. Bu durum türkülere de yansımış ve Bolu yöresine ait bu türküde sevgili ile ceviz içi arasında ilgi kurulmuştur.

²⁸⁷ Türkü İsmi: "Cici Pabucum Cici"; Yöre: Bursa; Kaynak Kişi: Nevin Akol; Derleyen: Nevin Akol.

²⁸⁸ İlhan Ayverdi, *Büyük Misalli Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006, I, 252.

²⁸⁹ Türkü İsmi: "Kapelesi Ak Gibi"; Yöre: Bartın; Kaynak Kişi: İbrahim Akın; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

²⁹⁰ Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (25. Basım), Yazar Yayınları, Ankara 2014, 145.

²⁹¹ Türkü İsmi: "Fırın Üstünde Fırın"; Yöre: Bolu/Göynük; Kaynak Kişi: Cemil Aydaş; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Cevizin kabuğundan ziyade içi daha değerlidir. Ceviz içi; küçük, lezzetli ve yuvarlak şekillidir. Bu türküde sevgili değerli olması ve tip olarak ufak tefek olmasından dolayı ceviz içine benzetilmiştir. Türküde ayrıca âşık, sevgilisi Saniye için ölümü göze aldığından bahsetmiş, sevgilisinin ise kimin için yaşadığını sorgulamıştır.

2.1.7.4. Fındık

*Benim mini mini güzel fındığım
Bilmiyon mu benim sana yandığım²⁹²*

Mecâzî anlamda cilveli, hareketli, ufak, tefek kadın anlamını taşıyan fındığa²⁹³ benzetilen sevgili, Çorum yöresine ait bu türküde bu anlama uygun olarak yer almıştır. Devamında âşık, fındık olarak tasavvur ettiği sevgilisine duyduğu özel ilgiyi ve sevgilinin bunu bilip bilmediğini sorgulamıştır.

2.1.7.5. Karabiber

Aksaray yöresine ait şu türküde mecâzî anlamda ufak tefek, esmer ve sevimli kimse anlamında kullanılan karabiber,²⁹⁴ sevgilinin; ufak tefek, esmer tenli ve sevimli olması yönüyle ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin mecâzî anlamda sevimli, cana yakın, tatlı ve güzel anlamlarını taşıyan ve şekil olarak yuvarlak olan top top şeker²⁹⁵ benzetilmesi, sevgilinin sevimli birisi olduğunu göstermek içindir.

*Karabiberim biberim
Top top şekerim şekerim
Nasıl edelim edelim edelim
Nereye gidelim gidelim gidelim²⁹⁶*

2.1.7.6. Karanfil ve Tarçın

Manisa/Soma yöresine ait şu türküde sevgili, yapraklarını dökmeyen, sıcak iklim ağacı ve bu ağacın baharat olarak kullanılan ve karanfil yağı çıkarılan çivi biçimindeki

²⁹² Türkü İsmi: “Fistan Giymiş Kırmalı”; Yöre: Çorum/Sungurlu; Kaynak Kişi: Rıfat Özserağ; Derleyen: Ali Canlı.

²⁹³ Doğan, 537.

²⁹⁴ Doğan, 954.

²⁹⁵ “Şeker” *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 749.

²⁹⁶ Türkü İsmi: “Kara Biber Aş M’olur”; Yöre: Aksaray; Kaynak Kişi: Ahmet Gürses; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

koyu renkli tanesi olan karanfile²⁹⁷ benzetilmiştir. Türküde sevgilinin karanfile teşbihi, sevgilinin esmer tenli olması ve ufak tefek olmasından kaynaklıdır. Türküde ayrıca sevgilinin, defnegillerden birçok türleri olan, keskin kokulu ağaç ve bu ağacın baharat olarak kullanılan kabuğu olan tarçına²⁹⁸ teşbihinde güzel koku ve tat açısından bir benzerlik söz konusudur.

Karanfilsin tarçınsın

Neden böyle hırçınsın

Aman yavrum ya leylim

Ne küçüksün ne büyük

Tamam benim harcımsın

Aman yavrum ya leylim²⁹⁹

Olur olmaz şeylere kızarak kırıci davranışlarda bulunan, aksi anlamında kullanılan hırçın³⁰⁰ ifadesi de türkümüzde sevgilinin ahlâkı için sıfat olarak kullanılmıştır. Devamında âşık, sevgilisinin hırçın olma sebebini sorgulamakta ve yaş olarak sevgilisinin, kendisine uygun yaşta olduğunu belirtmiştir.

2.1.7.7. Kaymak

Uşak yöresine ait şu türküde kullanılan kaymak gibi ifadesi; bembeyaz, pürüzsüz, çok yumuşak ve lezzetli³⁰¹ anlamlarındadır. Türküde, beyaz olan üzümün parmak büyüklüğünde olduğundan ve sevgilinin teninin beyaz, yumuşak ve pürüzsüz olması dolayısıyla kaymağa benzetilmesinden bahsedilmiştir. Türküde ayrıca âşık, sevgiliyle ayrılımlarına sebep olanların kavak ağacı gibi devrilmelerini istemiştir.

Ak üzüm parmak gibi

Sevdiğim gaymakgibi

Ah seni benden ayıran

Devrilsin gavak gibi³⁰²

²⁹⁷ Ayverdi, II, 1573.

²⁹⁸ Doğan, 1638.

²⁹⁹ Türkü İsmi: “Payama Bak Payama”; Yöre: Manisa/Soma; Kaynak Kişi: Hikmet Çoban; Derleyen: Ahmet Sis.

³⁰⁰ “Hırçın”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, V, 819.

³⁰¹ Ayverdi, II, 1620.

³⁰² Türkü İsmi: “Ak Üzüm Parmak Gibi”; Yöre: Uşak/Banaz/Karaca Hisar Köyü; Kaynak Kişi: Sadri Gürçan; Derleyen: Mehmet Karadedeli.

2.1.8. Sevgilinin Benzetildiği Diğer Unsurlar

2.1.8.1. Hurma Dalı

Aydın yöresine şu türküde sevgilinin hurmadalına benzetilmesi, sevgilinin boyunun ve bedeninin bu tatlı yemişin uzun, ince ve genç dalına şekil olarak benzetilmesiyle ilgilidir. Ayrıca türküde âşık, hiç kimsenin sevgilisinin kendi sevgilisi kadar güzel olamayacağını belirtmiş, dolayısıyla sevgilisini görenlerin maşallah çekmesini istemiştir.

Pazardan aldım halı

Sevdiğim hurma dalı

Görenler maşallah çeksin

Kimin var böyle yârî³⁰³

2.1.8.2. Merhem

Merhem hastaya şifa verir. Âşık çektiği aşk acısından yaralıdır ve bu derdin dermanı, merheme teşbih ettiği sevgilidedir. Çarşamba yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisinin bakışıyla gönlünde oluşan yakıcı etkiden ve o bakışla yaralanan gönlünün çâresinin, sevgili olmasından bahsetmiştir.

Suların akışına

Ben yandım bakışına

Seni merhem dediler

Sinemin yarasına³⁰⁴

2.1.8.3. Misk

Lambalarda is misin

Ceketimde mis misin

Ah hiç haberin gelmiyor

Yoksa bana küs müsün³⁰⁵

³⁰³ Türkü İsmi: “Pazardan Aldım Halı”; Yöre: Aydın/Bozdoğan/Dereköy; Kaynak Kişi: İbrahim Çilingir; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁰⁴ Türkü İsmi: “Sular Durulur Derler”; Yöre: Samsun/Çarşamba; Kaynak Kişi: Faik Okutken; Derleyen: Ahmet Yamacı.

Mis, Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins erkek ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu bir maddedir.³⁰⁶ Uşak yöresine ait bu türküde sevgilinin miske benzetilmesi ise güzel kokulu olması sebebiyledir.³⁰⁷

2.1.8.4. Peygamber Tavukları

Giresun yöresine ait şu türküde âşık, kadifeden dikili başlık olan kavuğu başına koymayacağından bahsetmiş ve türkünün devamında kızlar manasına gelen “peygamber tavukları”³⁰⁸ nın pencereden baktığını belirtmiştir:

Ben başıma koyamam

Kadife kavukları

Pencereden bakıyor

*Peygamber tavukları*³⁰⁹

2.2. SEVGİLİYE AİT GÜZELLİK UNSURLARI

Bu bölümde sevgilinin fizikî özelliklerine ait güzellik unsurlarının yer aldığı türkü örneklerini ele almaya çalışacağız.

2.2.1. Ağzı

Sevgilinin ağzı; küçüklüğü, rengi, tatlılığı, hayat verici oluşu ve konuşması bakımından ele alınır ve en belirgin vasfı yokluk derecesinde küçük olmasıdır.³¹⁰ Bu özellikleriyle sevgilinin ağzı çeşitli unsurlara benzetilmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

2.2.1.1. Badem

Ağzı bâdem dili kişmiş

Kirpikler gözden su içmiş

Varmış bu çöllere düşmüş

*Acep yârim içinizde mi*³¹¹

³⁰⁵ Türkü İsmi: “Ak Üzüm Parmak Gibi”; Yöre: Uşak/Banaz/Karacahisar Köyü; Kaynak Kişi: Sadri Gürçan; Derleyen: Mehmet Karadedeli.

³⁰⁶ Sefercioğlu, 158.

³⁰⁷ Sefercioğlu, 158.

³⁰⁸ TRT, 636.

³⁰⁹ Türkü İsmi: “Oy Miralay Miralay”; Yöre: Giresun; Kaynak Kişi: İsmail Doğan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³¹⁰ Erdoğan, 304.

Bâdem, gülgiller familyasından, pembe ve beyaz çiçekler açan ağacın sert ve kabuklu meyvesidir.³¹² Çekirdeksiz kuru üzüme Erzurum ağzında kışmış denir.³¹³

Kars yöresine ait bu türküde sevgilinin ağzı, şekil itibariyle bademe, dili de tatlı sözler söylemesi yönünden kışmışe benzetilmiştir.

2.2.1.2. Bal

Evleri var oymak oymak

Hiç olur mu yâre doymak

Ağzı bal dudağı kaymak³¹⁴

Muş yöresine ait bu türküde sevgilinin ağzı, mecâzî anlamda çok tatlı, lezzetli şey olan bala, güzel ve tatlı sözler söylemesi yönüyle benzetilmiştir. Türküde ayrıca kaymak ifadesi, sevgilinin dudağı için lezzet ve yumuşaklık³¹⁵ açısından benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.2.1.3. Gonca

Cilveli, oynak; çok nazlı yetiştirilmiş, şımarık; ince yapılı, nârin anlamlarında kullanılan nâzenîn³¹⁶ ifadesinin yer aldığı Azerbaycan yöresine ait şu türküde sevgilinin işveden uzak olamayacağı belirtilmiştir. Henüz açılmamış çiçek ve gül anlamını taşıyan gonca³¹⁷ küçük ve kapalı oluşu yönüyle ağzın en çok benzetildiği unsurlardandır.³¹⁸ Ucunda beliren küçük kırmızılık, darlığı ve rengi itibariyle sevgilinin ağzını andırmaktadır.³¹⁹ Sevgilinin dudağının âşığı için güzel sözler söylemesi açısından dudak bala, yukarıda sıraladığımız özellikler açısından da ağız goncaya benzetilmiştir.

Yâr eğer nâzenîn olsa

Bilirem işvesiz olmaz

³¹¹ Türkü İsmi: “Bayırda Gezen Bacılar”; Yöre: Kars/Sarıkamış; Kaynak Kişi: Âşık Dursun Cevlani; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³¹² Ayverdi, II, 252.

³¹³ Selahattin Olcay, *Erzurum Ağzı İnceleme-Derleme-Sözlük*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1966, 123.

³¹⁴ Türkü İsmi: “Evleri Var Hane Hane”; Yöre: Muş; Kaynak Kişi: Fikri İbiş; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³¹⁵ Ayverdi, II, 1620.

³¹⁶ Devellioğlu, 812.

³¹⁷ Erdoğan, 308.

³¹⁸ Erdoğan, 339.

³¹⁹ “Gonca”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III, 344.

Leblerin bal gonce dehen
*Özü de gamzesiz olmaz*³²⁰

2.2.1.4. Hurma

Cerrev'in kulpu burma
Doldur cerrevi durma
Yengi bir yâr sevmişem
*Dili bal ağzı hurma*³²¹

Bu türküde, Kerkük yöresinde testi manasına gelen cerrevin³²² kulpunun burma şeklinde oluşundan ve sevgilinin testiye doldurmasından bahsedilmiştir. Devamında, âşışın yörede yengi olarak telaffuz edilen yeni³²³ bir yâr sevdiğinden ve o yârın dilinin güzel sözler söylemesi açısından tatlı olan bala, ağzının da yine tat açısından hurmaya benzetilmesinden söz edilmiştir.

2.2.1.5. Kahve Fincanı

Seni seven oğlan neylesin malı
Yumdukça gözünden döker mercanı
Burun fındık ağzı kahve fincanı
*Şeker mi şerbet mi bal Acem kızı*³²⁴

Kırşehir yöresine ait bu türküde sevgilinin burnu küçüklüğü bakımından fındığa, ağzı ise yuvarlaklığından ve küçüklüğünden ötürü kahve fincanına benzetilmiştir. Devamında da ağız tatlı olan şekere, şerbete ve bala teşbih edilmiştir. Bu benzerlik ağızdan dökülen sözlerin sevimli ve güzel oluşuyla alakalıdır.

2.2.1.6. Kehribar

Açık sarıdan kıızıla kadar çeşitli renklerde veya siyah renkte, yarı şeffaf, kolay kırılan, bir yere sürtüldüğü zaman hafif maddeleri kendine çekeabilen, sigara ağızlığı,

³²⁰ Türkü İsmi: “Yâr Eğer Nâzenîn Olsa”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

³²¹ Türkü İsmi: “Cerrevin Kulpu Burma”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Küzecioğlu; Derleyen: Nurettin Çamlıdağ.

³²² TRT, 201.

³²³ TRT, 201.

³²⁴ Türkü İsmi: “Çırpınıp da Şanovaya Çıkınca”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Çekiç Ali; Derleyen: Osman Özdenkçi.

tespih, bıçak sapı ve ufak tefek süs eşyaları yapımında kullanılan fosilleşmiş reçineye kehribar denir.³²⁵ Samsun yöresine ait şu türküde, sevgilinin güzel ve sevimli sözlerinin âşık için kehribar değerinde olduğu vurgulanmıştır. Türkünün devamında sevgili, gerek kokusu gerekse rengi bakımından çok güzel olup daima taze olan güle³²⁶ benzetilmiştir. Türküde ayrıca sevgilinin ağzı, güzel ve sevimli sözler söylemesi sebebiyle şekere benzetilmiştir.

Ağzı da şeker
Kehribar akar
Yâr gül kokar
*Yâr sana kurban*³²⁷

2.2.1.7. Mercan

Hey Acem gızı
Buyur efendim
Ağzını görem alayım seni
Ağzını görem sarayım seni
Ağzımı görüp neyliyen beni
*İnci de mercan gördüğün yok mu*³²⁸

Mercan, sudan çıktığında katılaşıp taşlaşır ve süs eşyası olarak kullanılır. Çeşitli renkteki mercanlardan özellikle kırmızı renkli olanı meşhurdur ki bu türkülere de yansımıştır. Değerli bir süs eşyası olan mercan yine başka bir değerli taşla inci-mercan şeklinde bir arada kullanılır.³²⁹ Gaziantep yöresine ait bu türküde Azeri ya da İranlı olan sevgilinin ağzının mercan olarak tasavvuru, mercan gibi kırmızı renkli ve değerli olmasından dolayıdır.

³²⁵ Ayverdi, II, 1633.

³²⁶ Zavotçu, 277.

³²⁷ Türkü İsmi: “Dolama Giyer Dolama”; Yöre: Samsun; Kaynak Kişi: Şinasi Önal; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³²⁸ Türkü İsmi: “Acem Kızı (Boyların Görem Alayım Seni)”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Beyzan Kaptan; Derleyen: Talip Özkan.

³²⁹ Yılmaz, 235-236.

2.2.1.8. Şeker

Trabzon/Maçka yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisine “yavrum” diye hitap etmektedir ve sevgilisinin ağzını tatlı oluşuyla şekere benzetmiştir:

*Hamsiköy dere içi
Yayılır koyun keçi
Kesme şekere benzer
Yavrum ağzının içi³³⁰*

Bir diğer türküde sevgilinin küpelerinin ağır olup kulağından sarkmasından, zülüflerinin yanağına dağınık olarak tane tane dökülmesinden bahsedilmiş, sevgilinin dudağından âşığın gönlünü hoş eden sözlerin çıkması yönüyle dudaktan akan bala, o sözün çıktığı yer olan ağız da şekere benzetilmiştir.

*Küpeleri ağır düşer kulaktan
Zülüfleri tel tel etmiş yanaktan
Ağzı şeker bal akıyor dudaktan³³¹*

2.2.2. Alın

Çalışmamızda sevgilinin alınının direkt olarak ele alındığı türkü Konya yöresine ait şu türküdür:

*Konma bülbül konma dalım yok benim
Alnı top kâküllü yârim yok benim³³²*

Alın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç kâkül denir.³³³ Bu türküde sevgili, sitem ederek alnında yuvarlak kâkülü bulunan bir sevgilisinin olmayışını anlatmaktadır.

2.2.3. Bilek

Çalışmamızda sevgilinin bileği beyazlığıyla ve kalın oluşuyla ele alınmıştır:

³³⁰ Türkü İsmi: “Yan Yana Oturalım”; Yöre: Trabzon/Maçka; Kaynak Kişi: Mehmet Alan; Derleyen: Volkan Konak.

³³¹ Türkü İsmi: “Dane Dane Benleri Var Yüzünde”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Muharrem Ertaş/Neşet Ertaş; Derleyen: Nida Tüfekçi.

³³² Türkü İsmi: “Yaylı Geldi Kapılara Dayandı”; Yöre: Konya/Bozkır; Kaynak Kişi: Ali Sandal/Orhan Güler; Derleyen: Nida Tüfekçi.

³³³ Devellioğlu, 483.

Evlerinin direği
Kardan beyaz bileği
Yârinden ayrılanın
*Elbet yanar yüreği*³³⁴

Sevgilinin kardan daha beyaz olan bileği kıyaslama ve mübalağa ile Ankara yöresine ait bu türküde yer almıştır. Ayrıca türküde, yârinden ayrılanın yüreğinin yanması kadar doğal bir durumun olamayacağı da ifade edilmiştir

Aman deyin bir gelin
Suyun yolları serin
Gördüm ayağı yalın (da)
*Tombul bilekli gelin*³³⁵

Sevgilinin çıplak ayağı ve kalın bileği, Yozgat yöresine ait bu türküye konu olmuştur.

2.2.4. Bel

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin belinin en belirgin özelliğinin ince olması ele alınmıştır:

Sabahınan esen seher yeli
Galemden incedir yârimin beli
Köşelerden melil melil bakarım
*Yoksa bugün ayrılığın günü mü*³³⁶

Denizli yöresine ait bu türküde sabah rüzgârının esmesini dile getiren âşık, sevgilisinin belini incelik bakımından kalemle kıyaslamış ve belin kalemden ince olduğunu, mübalağa sanatıyla belirtmiştir. Âşık, köşelerden hüzünlü bir şekilde bakmasından, bunun sebebinin de sevgilisiyle ayrılmaları olabileceğinden bahsetmiştir.

İslandı da ötmeyi
Kemençemun telleri

³³⁴ Türkü İsmi: “Tarlalarda Örene”; Yöre: Ankara/Çubuk/Karaköy; Kaynak Kişi: Burhan Gökarp; Derleyen: Burhan Gökarp.

³³⁵ Türkü İsmi: “Ekin Ekilen Yere”; Yöre: Yozgat; Kaynak Kişi: Âşık Ali; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³³⁶ Türkü İsmi: “Yaveş Yaveş Esen Seher Yeli mi”; Yöre: Denizli; Kaynak Kişi: Özay Gönüm; Derleyen: Özay Gönüm.

Kaliba mi döktürdün(da)

*Ha bu zenne belleri*³³⁷

İnce, zarif anlamlarında kullanılan zenne³³⁸ ifadesi, Trabzon yöresine ait bu türküde, sevgilinin belinin kalıba dökülmüş kadar düzgün ve ince oluşunu belirtmek için kullanılmıştır.

Köprüden indim düze

Atı saldım nergise

Acep ben neler ettim

*Şu kıvrak belli kıza*³³⁹

Âşık, köprüden düzlük bir yere gelmesinden ve atını nergis çiçeklerinin bulunduğu bir yere bırakmasından bahsettiği Muğla/Bodrum yöresine ait bu türküde sevgilisinin, canlı, hareketli anlamlarına gelen kıvrak³⁴⁰ belli oluşuyla; hızlı hareket eden, aktif biri olduğunu veya sevgilisinin güzel raks ettiğini de belirtmiş olabilir.

2.2.5. Ben

Yüzde ve bazı uzuvlarda bulunan şâme, pek ufak ur, kumral veya siyah nişana ben denir.³⁴¹ Edebiyatta genellikle yüzde bulunan benler ile bu benlerin renginin siyahlığı ile küçüklüğünden bahsedilir.³⁴² Sevgilide bulunan benleri türkülerde geçtiği özelliklere göre şekil, renk, sayı bakımından ve vücutta bulunduğu yerler açısından şöyle sıralayabiliriz:

2.2.5.1. Şekil Bakımından Ben

Sevgilinin, çeşitli şekillere teşbih edilen benlerini inceleyelim:

Kızın adı Ayşe

*Benleri var köşe köşe*³⁴³

³³⁷ Türkü İsmi: “İslandı Da Ötmeyi”; Yöre: Trabzon/Vakfıkebir/Pınarlı Köyü; Kaynak Kişi: Hasan Kum; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

³³⁸ TRT, 490.

³³⁹ Türkü İsmi: “Köprünün Altı Desti”; Yöre: Muğla/Bodrum; Kaynak Kişi: Şerif Günay; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁴⁰ “Kıvrak”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, VII, 272.

³⁴¹ Gönel, 322.

³⁴² Taş, 164.

³⁴³ Türkü İsmi: “Kızın Adı Dudu”; Yöre: Antalya/Elmalı; Kaynak Kişi: Mehmet Görgülü; Derleyen: Ahmet Yamacı.

Antalya/Elmalı yöresine ait bu türküde Ayşe isimli yârin benlerinin köşeli şekilde olduğu üzerinde durulmuştur.

Altı kızlar altı kızlar

Altı kızın biri Fatma

Benleri var çatma çatma

*Altı kızlar altı kızlar*³⁴⁴

Aydın yöresine ait bu türküde kavuşmuş, bitişmiş, aralıksız, asık, buruşturulmuş halde bulunan gibi anlamlara gelen çatma ifadesiyle³⁴⁵ altı kızdan biri olan Fatma'nın benlerinin, bitişik şekilli olduğu vurgulanmıştır.

Aynı türküde altı kızdan biri olan Meryem'in benlerinin ise şekil olarak eğri büğrü olduğundan bahsedilmiştir:

Altı kızlar altı kızlar

Altı kızın biri Meryem

Benleri var eyrem büyrem

*Altı kızlar altı kızlar*³⁴⁶

Erzincan/Tercan yöresine ait şu türküde sevgili, her gece gözükmeyen ve bu haliyle gökyüzünde belirmesi kesin olmayan; fakat şafak vakti ortaya çıktığında gökyüzünü süsleyen ışıklı nokta olarak tasavvur edilen yıldıza benzetilmiş; küçük, siyah ve yuvarlak şekliyle noktaya benzetilen benin de sevgilinin gerdanında bulunuşundan ve sayı olarak çokluğundan bahsedilmiştir.

Yıldız gibi muallakda

Doğarken gördüm şafakta

Gerdanında nokta nokta

*Benlerini sayamam ki*³⁴⁷

Kars yöresine ait şu türküde sevgilisinin uzun boyunu yabancıların görmemesi için onun bahçeye inmesini istemeyen âşık, sevgilisinin beyaz yüzünde, küçük ve

³⁴⁴ Türkü İsmi: "Altı Kızlar"; Yöre: Aydın; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁴⁵ Doğan, 296.

³⁴⁶ Türkü İsmi: "Altı Kızlar"; Yöre: Aydın; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁴⁷ Türkü İsmi: "Bugün Cânân Geldi Bize"; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Âşık İsmail Aydın (Daimi); Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

yuvarlak şekliyle goncaya benzetilen beninden (hal),³⁴⁸ sevgilisinin ellere (yabancılar) verileceği şöyle bahsetmiştir:

*(ey) Bahçaya girme yâr boyun görerler
Ağ yüzünden gonca halı dererler
Gorharam ki seni yâda vererler*³⁴⁹

Dâne ifadesi; tâne, tohum, çekirdek anlamlarına gelmektedir.³⁵⁰ Kırşehir yöresine ait şu türküde sevgilinin yüzünde tek tek bulunan ve şekil olarak tohuma benzeyen benlerin varlığından söz edilmiştir. Devamında sevgilinin bakışlarının; âşığın canını alacak kadar âşığı etkilemesinden, gönlünü heyecanlandırmasından, edasının ve nazının âşığına farklı zevkler yaşatmasından bahsedilmiştir.

*Dane dane benleri var yüzünde
Can alıcı bakışları gözünde
Bin bir dat var edasında nazında*³⁵¹

Diyarbakır yöresine ait şu türküde âşık, sevgisinin küçüklük ve yuvarlaklık açısından fincan olarak tasavvur ettiği güllerinin bulunduğu bahçesine girdiğini dile getirmiş, sevgilinin yanağında bulunan iki beninin her birini, çeşitli renkleri olan ve değerli olan mercana benzetmiştir.

*Vardım yârin bahçesine
Gülleri fincan gibi
Yanağında çift ben var
Tanesi mercan gibi*³⁵²

2.2.5.2. Renk Bakımından Ben

*Kınanın okkası çıktı elliye
Benden selam olsun esmer benliye*³⁵³

³⁴⁸ Erdoğan, 339.

³⁴⁹ Türkü İsmi: “Ay Gara Gaş Eğil Öpem Gaşından”; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: İsmail Başaran/İslam Özınan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁵⁰ Devellioğlu, 164.

³⁵¹ Türkü İsmi: “Dane Dane Benleri Var Yüzünde”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Muharrem Ertaş/Neşet Ertaş; Derleyen: Nida Tüfekçi.

³⁵² Türkü İsmi: “Vardım Yârin Bahçesine”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Celâl Güzelses; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

Mersin yöresine ait bu türküde, sevgilinin beninin siyah rengine temas edilmiştir.

Yine bir diğer türküde “dilber” diye hitap edilen ve âşğın birlikte kaçmak istediğı sevgilinin zülfünün ve gerdanında bulunan benlerinin siyah olduğı belirtilmiştir.

Kaçalım zülfü siyahım dilber

*Gerdanda benleri siyahım dilber*³⁵⁴

2.2.5.3. Sayı Bakımından Ben

Aşağıdaki türküde sevgilinin açık gerdanında bulunan benlerin çokluğu ile sevgilinin güzellikte denginin bulunmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca, türküde sevgilinin kaşı, kirpiğı âşğın gönlünde yaptığı etkiden dolayı yaralayıcı veya öldürücü olarak kullanılan yaya ve oka şekil olarak benzetilmiştir.

Gerdan açık benlerin çok

Güzellikte menendin yok

Kaşların yay kirpiğın ok

*Vurduğunu öldürürsün*³⁵⁵

Sevgilinin kaşının, gözünün siyah renkli olmasından, ikili benlerinin sıra ile dizilişinden bahsedilen Adana yöresine ait şu türküde, gelinin her bir bakışına bedel biçilmiş ve âşık, o bedeli peşin olarak vereceğini belirtmiştir:

Gaşın gara gözün gara

Çifte benler sıra sıra

Her bakışın beşbin lira

*Gel vereyim peşin gelin*³⁵⁶

Çılgın gönlünün yeniden coştüğünü dile getiren âşık, gülün güzel kokulu, güzelin de neşeli olduğunu belirttiğı Sivas yöresine ait şu türküde, sevgilinin güneşe ışık

³⁵³ Türkü İsmi: “Geyinmiş Kuşanmış Yayladan Gelir”; Yöre: Mersin/Silifke-Mut; Kaynak Kişi: Musa Eroğlu; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

³⁵⁴ Türkü İsmi: “Atımın Yelesi Beyaz”; Yöre: Edirne; Kaynak Kişi: Rakım Ertür/Şerif Ercan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁵⁵ Türkü İsmi: “Pencereden Bakan Dilber (2)”; Kaynak Kişi: Karacaoğlan; Derleyen: Cem Yıldız.

³⁵⁶ Türkü İsmi: “Gaşın Gara Gözün Gara”; Yöre: Adana; Kaynak Kişi: Huriye Koç; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

verecek kadar parlak ve beyaz olan yüzünü ay olarak tasavvur etmiştir. Sevgilinin sıra sıra dizilmiş benlerine doyamadığını da türkünün sonunda dile getirmiştir.

*Yine deli gönül geliyor coşa
Güllerde koku var güzelde neşe
Mah cemalin ziya verir güneşe
Sıra sıra benlerine doyamam³⁵⁷*

Âşık, Manisa yöresine ait aşağıdaki türküde Kayaser adlı yere doğru yola koyulduğundan ve kurulan mecliste, yedi tane beni olan Nadire isimli kızı kendisine çok mu gördüklerini sorguladığından bahsetmiştir:

*Kayaser'dir yolumuz
Mencilis mi kurdunuz
Yedi benli Nadire'yi
Bana çok mu gördünüz³⁵⁸*

Şekil olarak bağlamalı şalvar giyinen ve on yedi tane beni olan sevgili, âşığının gönlünde büyük etki uyandırmasıyla Denizli yöresine ait şu türküye konu olmuştur.

*Ne yandasın on yedi benlim ne yanda
Ahdim galdı bağlama şalvar geyende³⁵⁹*

Âşık, sevgilisinin şekil olarak fincana benzeyen gül dolu bahçesine girdiğinden bahsettiği Rumeli yöresine ait şu türküde, sevgilinin gerdanında bulunan üç adet benin her birisinin katılıkta taş gibi olup, suyun içinde adeta bitki gibi olan ve rengârenk çiçek bahçesini andıran mercan³⁶⁰ gibi olduğunu ifade etmiştir. Bu benzerlik renk bakımındandır

*Atladım bahçene girdim
Gülleri fincan gibi*

³⁵⁷ Türkü İsmi: “Gonca Gülün Kokusuna Meftunum”; Yöre: Sivas/Şarkışla/Sivrialan Köyü; Kaynak Kişi: Âşık Veysel Şatıroğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

³⁵⁸ Türkü İsmi: “Kayaser'dir Yolumuz”; Yöre: Manisa; Kaynak Kişi: Haydar Bayçın/Mustafa Kantar; Derleyen: Mustafa Hoşsu.

³⁵⁹ Türkü İsmi: “Kekliği Vurdum Geldim”; Yöre: Denizli/Çal/Bekilli; Kaynak Kişi: İsmail Erik; Derleyen: Özay Gönüm.

³⁶⁰ Yılmaz, 235-236.

*Gerdanında üç beni var
Her biri mercan gibi*³⁶¹

Ankara yöresine ait şu türküde ise kırmızı renkli ferace giyinen sevgilinin, kimin kızı olduğu âşık tarafından sorgulanmış ve sevgilinin gerdanında bulunan beş adet benin, karanlığın sona erme vakti olan seherde çıplak gözle bakıldığında gökte ışıklı bir nokta olarak görülen yıldıza şekil olarak benzediği belirtilmiştir.

*Şu gelen kimin kızı
Feracesi kırmızı
Gerdanında beş beni var
Sandım seher yıldızı*³⁶²

Manisa yöresine ait türküde iki tane beni olan sevgilinin; Avrupa modeli saçlarını tarayıp, ayakkabısını boyayıp, sallanarak âşığının yanına gitmesinin, âşık tarafından istendiği ifade edilmiştir.

*Hadi hadi güllüm
Çifteli benlim
Durmasın gelsin
Avrupa'sın tarasın
Kundurasın boyasın
Sallansın gelsin*³⁶³

Çiçekleri, gökkuşağını andıran mavi, mor, sarı gibi albenili renklere bürünmüş olan süsenlerin,³⁶⁴ coşkun akan Dicle nehri civarında bulunuşu ve sevgilinin beyaz gerdanı üzerindeki siyah renkli beninin çok sayıda oluşu “püskürme ben”³⁶⁵ ifadesiyle Siirt yöresine ait şu türküde şöyle belirtilmiştir:

³⁶¹ Türkü İsmi: “Atladım Bahçene Girdim”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

³⁶² Türkü İsmi: “Ah Öleyim Vah Öleyim”; Yöre: Ankara; Kaynak Kişi: Genç Osman; Derleyen: Nida Tüfekçi.

³⁶³ Türkü İsmi: “Kapının Önünde Taş Ben Olaydım”; Yöre: Manisa; Kaynak Kişi: Haydar Baycın/Selim Önder; Derleyen: Emin Aldemir.

³⁶⁴ Güven, 166.

³⁶⁵ Erdoğan, 276.

Oy süsen süsen süsen oy
Çılgın Dicle süseni
Ak gerdan üstüne konmuş
Siyah püskürme beni³⁶⁶

2.2.5.4. Vücutta Bulunma Yerleri

a. Alın

Çatık kaşın arasında var benin
Benlerin aklıma geldi ağlarım³⁶⁷

Burun üstünde birleşmiş kaşa çatık kaş denir.³⁶⁸ Kütahya yöresine ait bu türküde sevgilinin buruşturulmuş kaşları arasında beni olduğu ve bunun âşığın aklına gelmesiyle âşığın ağladığı belirtilmiştir.

b. Gerdan

Şu gelen kimin kızı
Yanakları kırmızı
Gerdanında beni var
Sandım seher yıldızı³⁶⁹

Omuzlarla baş arasında kalan vücut bölümüne gerdan denir.³⁷⁰ Burdur yöresine ait bu türküde kırmızı yanaklı olan sevgilinin kimin kızı olduğu âşık tarafından sorgulanmış ve gerdanında, şekliyle yıldıza benzeyen ben olduğu belirtilmiştir.

c. Kaş

Evleri var su başında
Benleri var sol kaşında
Saramadım genç yaşında³⁷¹

³⁶⁶ Türkü İsmi: “Oy Süsen Süsen Oy”; Yöre: Siirt; Kaynak Kişi: Nihat Öztörün; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁶⁷ Türkü İsmi: “Eremedim Vefâsına Dünyanın”; Yöre: Kütahya; Kaynak Kişi: Hisarlı Ahmet (İnegöllüoğlu); Derleyen: Mustafa Hisarlı.

³⁶⁸ Doğan, 296.

³⁶⁹ Türkü İsmi: “Ay Doğdu Düze Düştü”; Yöre: Burdur; Kaynak Kişi: Faik İnce; Derleyen: Hamit Çine.

³⁷⁰ “Gerdan”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, V, 123.

Rumeli yöresine ait bu türküde ise, su başında evleri olan sevgilinin sol kaşında benleri olduğu ifade edilmiştir. Âşık, genç yaşında sevgilisine sarılamadığını dile getirmiştir.

d. Yüz

Şu türküde âşık, sevgilisi kayboldu bile onu sağ yüzünde bulunan iki tane beni sebebiyle tanıyacağını belirtmiştir. Türküde, benlerin sağ yanakta bulunduğu vurgulanmıştır.

Mâni bilirim elli

Yitirsem yâri belli

Ben yârimi bilirim

Sağ yüzü çifte benli³⁷²

Yine Yozgat yöresine ait şu türküde ise âşık, sevgilisinin dişlerinin beyaz olmasından ve kırmızı yanağının üstünde benlerinin çok olmasından bahsetmiştir. Türküde ayrıca âşık, gözleri sürmeli sevgilisini yanına çağırır ve kendisinin sevgilisinin yanına gitmeye hali olmadığını belirtmiştir.

Ağzının içinde dişlerin akdır

Al yanak üstünde benlerin çokdur

Yanına gelmeye mecâlim yokdur

Ya sen gel buraya ya ben varayım

Aman aman sürmelim aman³⁷³

2.2.5.5. Ben'e Teşbih Edilen Unsurlar

a. Dane

Dane dane benleri var yüzünde

Can alıcı bakışları gözünde

Bin bir dat var edasında nazında³⁷⁴

³⁷¹ Türkü İsmi: “Ak Bakırlar Susuz Kaldı”; Yöre: Rumeli/Silistre/Aşağıbağva; Kaynak Kişi: Osman Şanlıtuna; Derleyen: Necmi Berbergil.

³⁷² Türkü İsmi: “Eşme Eşdim Sabahtan”; Yöre: Yozgat/Akdağmadeni/Muşali; Kaynak Kişi: Sait Dağkiran; Derleyen: Nida Tüfekçi.

³⁷³ Türkü İsmi: “Sabahınan Esen Seher Yeli Mi”; Yöre: Yozgat; Kaynak Kişi: Hamdi Tüfekçi/Fevzi Akyol; Derleyen: Nida Tüfekçi.

Kırşehir yöresine ait bu türküde sevgilinin yüzünde bulunan benler, tohum, çekirdek anlamlarını taşıyan daneye³⁷⁵ teşbih edilmiştir. Bu benzerlik sayı olarak tek tek olma ve şekil olarak küçük, yuvarlak daneye benzetmeyle ilgilidir. Sevgilinin bakışlarının can alıcı etkisinden bahsedilen türküde, nazının ve edasının da âşığa çeşitli zevkler tattırmasından söz edilmiştir.

b. Gonca

Kars yöresine ait şu türküde sevgilinin beni, küçük ve yuvarlak oluşundan dolayı goncaya benzetilmiştir.

(ey) Bahçaya girme yâr boyun görerler

Ağ yüzünden gonca halı dererler

Gorharam ki seni yâda vererler³⁷⁶

c. Nokta

Yıldız gibi muallakda

Doğarken gördüm şafakta

Gerdanında nokta nokta³⁷⁷

Erzincan/Tercan yöresine ait bu türküde küçüklük, siyahlık ve yuvarlaklık açısından nokta olarak tasavvur edilen sevgilinin beninin, gerdanında bulunuşu dile getirilmiştir.

d. Şeker

Erzincan yöresine ait şu türküde âşık, hamamcıya hamama kimin geldiğini sormuş, hamamcı da cevap olarak hamama ince belli, duddu dilli, şeker benli bir sevgilinin geldiğini söylemiş, ben ile şeker arasında ilgi kurmuştur.

Ey hamamcı bu hamama güzellerden kim geldi

İnce belli duddu dilli şeker hâllı yâr geldi

Al hançeri çal sineme gör sinemde neler var³⁷⁸

³⁷⁴ Türkü İsmi: “Dane Dane Benleri Var Yüzünde”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Muharrem Ertaş/Neşet Ertaş; Derleyen: Nida Tüfekçi.

³⁷⁵ “Dane”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 374.

³⁷⁶ Türkü İsmi: “Ay Gara Gaş Eğil Öpem Gaşından”; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: İsmail Başaran/İslam Özınan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁷⁷ Türkü İsmi: “Bugün Cânân Geldi Bize”; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Âşık İsmail Aydın (Daimi); Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk Thm Md.

e.Yıldız

Şu gelen kimin kızı
Yanakları kırmızı
Gerdanında beni var
*Sandım seher yıldızı*³⁷⁹

Yıldızlar uzaktan yuvarlak ve küçük görünürler.³⁸⁰ Geceleri gökte ışıklı bir nokta olarak görülen yıldız,³⁸¹ Ankara yöresine ait bu türküde sevgilinin gerdanında bulunan beni için benzetilen olarak kullanılmıştır. Bu benzetme şekil yönüyledir.

2.2.6. Boy

Sevgilinin boyu, genellikle uzunluğuyla ve düzgünlüğüyle ele alınır;³⁸² fakat türkülerimizde az da olsa kısa boya da yer verilmiştir:

(ah) Dereler salkım saçak
Alçak boylusun alçak
Benim yârim çok küçük
*Bunun sonu ne olacak*³⁸³

Tokat/Reşadiye yöresine ait bu türküde sevgilinin boyunun kısa ve aynı zamanda yaşının küçük oluşundan bahsedilmiştir.

Yüzdürdüm kayuğumi
Rizeliyim Rizeli
Boyu ufacuk ama
*Yârim dünya güzeli*³⁸⁴

³⁷⁸ Türkü İsmi: “Ey Hamamcı Bu Hamama”; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Âşık Davut Sulari; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

³⁷⁹ Türkü İsmi: “Karpuz Kestim Yiyen Yok”; Yöre: Ankara; Kaynak Kişi: Genç Osman; Derleyen: Nida Tüfekçi.

³⁸⁰ Erdoğan, 296.

³⁸¹ “Yıldız”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 803.

³⁸² Erdoğan, 411.

³⁸³ Türkü İsmi: “Dereler Gölgeledi”; Yöre: Tokat/Reşadiye; Kaynak Kişi: Mihrican Bahar; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm. Md.

³⁸⁴ Türkü İsmi: “Yüzdürdüm Kayuğumi”; Yöre: Rize/Hemşin; Kaynak Kişi: Remzi Bekar; Derleyen: İbrahim Can.

Bu türküde âşık Rizeli olduğundan bahsetmiş ve sevgilisinin boyunun kısa; fakat çok güzel olduğunu dile getirmiştir.

Uzun olur Amasya'nın selvisi
Bilemedim benim (de) yârim hangisi
Orta boylu kalem kaşlı kendisi
*Bilemedim benim (de) yârim hangisi*³⁸⁵

Tokat/Erbaa yöresine ait bu türküde ise sevgilinin orta boylu ve kalem kaşlı olduğu belirtilmiştir.

Sevgilinin boyunun teşbih edildiği unsurlar şöyledir:

2.2.6.1. Dal

Dal; ağaç, ağaççık veya çalılarda, gövdeden ayrılan odunsu uzantılardır.³⁸⁶ Dallar ince ve taze olur. Adana yöresine ait şu türküde boyun dala benzetilmesi; incelik, tazelik (gençlik) ve uzunluk bakımındandır. Ayrıca türküde, siyah ve ince kaşlı sevgilinin ceylan gibi gezindiği de dile getirilmiştir.

Boyu uzun bir dal gibi
Kara kaşlar hilal gibi
*Geziniyor maral gibi*³⁸⁷

2.2.6.2. Dalga

Bugün (de) benim efgârım var aman
Efgârım var gamım var
Ne söylersin halim yaman aman
Dalga da boylu yârim var
*(Fidan da boylu yârim var)*³⁸⁸

³⁸⁵ Türkü İsmi: “Uzun Olur Amasya'nın Selvi'si”; Yöre: Tokat/Erbaa; Kaynak Kişi: İbrahim Karataş; Derleyen: Hulki Rıza İpek.

³⁸⁶ “Dal”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 348.

³⁸⁷ Türkü İsmi: “Yandı Çukurova Yandı”; Yöre: Adana; Kaynak Kişi: Selahattin Sarıkaya; Derleyen: Halil Atılğan.

³⁸⁸ Türkü İsmi: “Üç Güzeller Alları Geymiş”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Safiye Kahraman; Derleyen: Rüstem Avcı.

Mecâzî anlamda şekil ve hareket olarak dalgayı andıran şeyler de dalga olarak adlandırılır.³⁸⁹ Rumeli yöresine ait bu türküde âşık, o gün için dertli ve üzüntülü olduğundan ve halinin yaman olduğundan bahsetmiş, sevgilisinin boyunu ise uzunluk açısından dalgaya benzetmiştir.

2.2.6.3. Dalyan

Hop nanay nanay

İncide dişlim nanay

Kalem kaşlım nanay

Sırmada saçlım nanay

*Dalyan boylum nanay*³⁹⁰

Boylu boslu anlamlarında kullanılan dalyan gibi deyimi;³⁹¹ Diyarbakır yöresine ait bu türküde sevgilinin boyunun uzunluğunu anlatmak için kullanılmıştır. Türküde ayrıca, sevgilinin küçük ve sıralı dizilişi, parlaklık ve beyaz olma yönüyle inciye benzetilen dişlerinden, kaleme benzetilen kaşlarından ve sırma saçlarından bahsedilmiştir.

2.2.6.4. Dolma

Yoluna Sıdika'm yoluna

Al beni Sıdika'm koluna

Makinede fistan biçtireyim Sıdika'm

*O senin dolma da boyuna*³⁹²

Şişkin, kabarık anlamlarında kullanılan dolma³⁹³ ifadesiyle sevgilinin boyunun kısa olduğu vurgulanmak istenmiştir. Bursa yöresine ait bu türküde âşık, Sıdika isimli sevgilisinin koluna girme isteğini ve kısa boyuna fistan biçtirmek istediğini dile getirmiştir.

³⁸⁹ Doğan, 340.

³⁹⁰ Türkü İsmi: “Karanfilsin Tarçınsın”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Ahmet Yüksekse; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁹¹ “Dalyan”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 359.

³⁹² Türkü İsmi: “Zembilli Sıdika'm Zembilli”; Yöre: Bursa; Kaynak Kişi: Tütüncü Kızlardan Derlenmiştir; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

³⁹³ “Dolma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 817.

2.2.6.5. Fidan

Ah fidan boylum sallan da gel göreyim aman

Ah geliver de yâr olduğun bileyim aman

*Sen gelmezsen kime yârim diyeyim aman*³⁹⁴

İnce, uzun, mütenasip vücutlu anlamında kullanılan fidan,³⁹⁵ Burdur yöresine ait bu türküde gençliğin ve tazeliğin sembolü olarak boy için benzetilen olarak kullanılmıştır.³⁹⁶

2.2.6.6. Minâre

Emine'm huylu musun

Minare boylu musun

Her gelen seni sorar

*Altın hamaylı mısın*³⁹⁷

Boyun minare olarak tasavvuru; minarenin şeklinin ince, yüksek ve düzgün olmasıyla ilgilidir.³⁹⁸ Ordu yöresine ait bu türküde herkesin sevgiliyle ilgilenmesi, sevgilinin boynunda altından muska anlamında hamayıl³⁹⁹ taşıdığını düşündürmüştür.

2.2.6.7. Reyhan

İrafa koydum narı

Ağlarım zarı zarı

Küstürdüm de yolladım

*İreyhan boylu yâri*⁴⁰⁰

Kırşehir yöresine ait türküde âşık, halk arasında “iraf” olarak telaffuz edilen rafa nar koymasından ve ağlamasından bahsetmiş, ireyhan olarak isimlendirilen reyhan ifadesini sevgilisinin boyu için tasavvur etmiştir. Reyhan boylu sevdiğini küstürdüğünü dile getirdiği türküde boy uzunluk itibarıyla reyhana benzetilmiştir.

³⁹⁴ Türkü İsmi: “Yâr Kayalarda Yaslanır”; Yöre: Burdur; Kaynak Kişi: Nezahat Hekimci; Derleyen: Hamit Çine.

³⁹⁵ “Fidan”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, IV, 644.

³⁹⁶ Erdoğan, 417.

³⁹⁷ Türkü İsmi: “İmeciler Geliyor”; Yöre: Ordu; Kaynak Kişi: Ziya Özova; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

³⁹⁸ Sefercioğlu, 220.

³⁹⁹ TRT, 162.

⁴⁰⁰ Türkü İsmi: “İrafa Koydum Narı”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Çekiç Ali; Derleyen: Soner Özbilen.

2.2.6.8. Servi

Yayladan gelir koyun

Serviye benzer boyun

Ne güzel gözlerin var

*Hep böyle midir soyun*⁴⁰¹

Servi, Akdeniz Bölgesi'nde çok yetişen, kışın yapraklarını dökmeyen, ince, uzun bir ağaçtır.⁴⁰² Servi ağacı, sevgilinin boyunun en çok benzetildiği ağaç türüdür.⁴⁰³ Rize yöresine ait bu türküde sevgilinin boyu uzunluk, incelik ve düzgünlük açısından serviye benzetilmiştir.⁴⁰⁴ Türküde ayrıca, sevgilinin gözlerinin güzel olduğu ve soyundan gelenlerin de gözlerinin güzel olup olmadığı sorgulanmıştır.

2.2.6.9. Suna

Göl ördeği anlamına gelen suna; mecâzî anlamda endamlı, boylu boslu, güzel anlamlarında kullanılır.⁴⁰⁵ Eskişehir/Sivrihisar yöresine ait şu türküde saç, sazın telleri olarak tasavvur edilen sevgilinin boyunun sunaya benzetilmesi, endamlı ve uzun boylu olmasından kaynaklıdır. Genel olarak genç kızların sembolü olan sunanın, davranışlarının yanı sıra fiziksel olarak da sevgili ile arasında benzerlik kurulmuştur. Suna, kadını simgeler. Kenarda süzülmesi, yüzmeye durması, çırpına çırpına kenara çıkması ile sembolik anlamlar kazanmış her bir davranışı sevgilinin bir davranışına benzetilmiştir. Sunanın göl kenarından çırpına çırpına kenara çıkıp göz süzmesi âşığına naz yapmasıdır. Sunanın bu görüntüsü, âşığına kur yapan; fakat kendine yaklaştırmayan sevgilinin gönülde yarattığı üzüntüyü simgeler.⁴⁰⁶

Yürü dilber yürü saçın saz gibi

Yürüyüşün gelin değil kız gibi

⁴⁰¹ Türkü İsmi: "Yayladan Gelir Koyun"; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Ahmet Altıntaş; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm. Md.

⁴⁰² Zavotçu, 644.

⁴⁰³ Erdoğan, 422.

⁴⁰⁴ Zavotçu, 644.

⁴⁰⁵ Ayverdi, III, 2858.

⁴⁰⁶ Yılmaz, 236.

*Suna boylarına kurban olduğum
Aldatışın edalıca naz gibi*⁴⁰⁷

2.2.6.10. Şah

*Haydi benim şah boylum
Şah boylum şebboy çiçek başında
Benim sevdiğim on üç on dört yaşında*⁴⁰⁸

Benzerlerine oranla en üstün, en güzel, en iyi anlamlarını taşıyan şah,⁴⁰⁹ başına sarı ve turuncunun çeşitli tonlarındaki hoş kokulu çiçekleriyle çok sevilen bir süs bitkisi olan şebboy⁴¹⁰ takan ve yaşı on üç on dört olan sevgilinin uzun boyu için Muğla/Bodrum yöresine ait bu türküde benzetilen olmuştur.

2.2.7. Boyun

Sevgilinin boynunun farklı açılardan ele alındığı türküler şöyledir:

*Koyuna bak koyuna (da)
Bak güzelin boyuna (da)
Zekiye'min saçları
Dökülüyor boynuna*⁴¹¹

Tokat yöresine ait bu türküde Zekiye isimli sevgilinin boynu, saçlarının üzerine dökülmesi ile ele alınmıştır.

*Karacaoğlan der n'olayım
Kolum boynuna dolayım
Nazlı yâr kölen olayım
(ah) Kabul eyle kul yerine*⁴¹²

⁴⁰⁷ Türkü İsmi: “Yürü Dilber Yürü Saçın Saz Gibi”, Yöre: Eskişehir/Sivrihisar, Kaynak Kişi: Ahmet Yamacı, Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁴⁰⁸ Türkü İsmi: “Gide Gide Yoruldum”, Yöre: Muğla/Bodrum; Kaynak Kişi: Hamit Çine/Arif Cingöz; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁴⁰⁹ TDK, 1841.

⁴¹⁰ Güven, 162.

⁴¹¹ Türkü İsmi: “Koyuna Bak Koyuna”, Yöre: Tokat; Kaynak Kişi: Necati Başaran; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁴¹² Türkü İsmi: “Elâ Gözlü Benli Dilber”, Yöre: İzmir/Bergama; Kaynak Kişi: Yusuf Babacan; Derleyen: Ahmet Yamacı.

İzmir/Bergama yöresine ait türküde âşığın, kollarını sevgilisinin boynuna dolama isteği yer almış ve âşık, kendisini sevgilisinin kulu, kölesi olarak gördüğünü dile getirmiştir.

İnci takdılar boynuna

Verdiler Âdem atanın koynuna

*Dünya gelmedi aynına*⁴¹³

Bülbül ne ötersin yuvan mı yoktur

Yoksa benim gibi sevdan mı çoktur

(oy gelin gelin sevdalı gelin öldürdün beni)

Sar'altın yaptırsam yârin boynuna

*Vallah güzellerin düşmanı çoktur*⁴¹⁴

Ben İslimiye'ye varmayayım mı

Ayşe'me gerdan almayayım mı

*Boynuna gerdan takmayayım mı*⁴¹⁵

Yukarıdaki türkülerden Amasya yöresine ait ilk türküde Âdem'in Havva'sının boynuna inci takıldığından, Sivas yöresine ait ikinci türküde sevgilinin boynuna sarı altın takılma isteğinden, Rumeli yöresine ait üçüncü türküde de âşığın, Ayşe isimli sevgilisine gerdanlık takma isteğinden bahsedilmiştir.

Karpuz kestim sulandı

Gine gönlüm bulandı

Elâ gözlüm boynuna

*Mavi dolak dolandı*⁴¹⁶

Başörtüsü, boyun atkısı anlamlarında kullanılan dolak,⁴¹⁷ Gaziantep yöresine ait bu türküde elâ gözlü sevilinin boynuna takılan bir süs eşyası olarak ele alınmıştır.

⁴¹³ Türkü İsmi: "Âdem Havva'yı Yarattı (Kına Havası)"; Yöre: Amasya; Kaynak Kişi: Fatma Samsun; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁴¹⁴ Türkü İsmi: "Akşam Olur Garanlığa Kalırsın"; Yöre: Sivas/Divriği/Tülünk Köyü; Kaynak Kişi: Mehmet Yüzgeç; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁴¹⁵ Türkü İsmi: "Ben İslimiye'ye Varmayayım Mı"; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Sabite Kelova; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

⁴¹⁶ Türkü İsmi: "Karpuz Kestim Sulandı"; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Azmi Körükçü; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

2.2.8. Burun

Türkülerde sevgilinin burnunun nasıl ele alındığını görelim:

Aşağıdan gelen yâre bak yâre
Burnu galenfirli gaşları gara
Gendi sarı yağız gözleri elâ⁴¹⁸

Sivas yöresine ait bu türküde galenfir, karanfil manasında kullanılmıştır.⁴¹⁹ Karanfiller; karşılıklı, ensiz, sivri yapraklı, düğüm düğüm ince saplı, otsu bitkilerdir. Taç yaprakları beyaz, pembe veya kırmızı olur; taç kısmı bir çanak meydana getiren dört örtü yaprağı ile sarıdır. Renk renk, alımlı ve baharatı andıran hoş kokulu çiçekleriyle en sevilen süs bitkilerindendir. Yılın birçok ayında çiçek verdiğinden ticarî bakımdan da önemli olup, yediveren ve yaz çiçeği olarak tanınır.⁴²⁰ Yukarıdaki türküde sarıya benzer ten rengiyle ve elâ gözleriyle ele alınan sevgilinin burnu karanfil çiçeği olarak tasavvur edilmiştir.

Bir ceket isterem kolu yazmalı
Elele vermeli sahra gezmeli
Kadir Mevla'm senden bir yâr isterem
Topuğu halhallı burnu hızmalı⁴²¹

Diyarbakır yöresine ait bu türküde âşık, kolunda el ele çölleri gezeceği yazmalı bir yâr istemiş ve bir sevgili vermesi için Allah'a dua etmiştir. Türküde bu sevgilinin de kadınların ayak bileklerine taktıkları bir nevi bileziğe benzeyen halhal⁴²² ve burun kanadına takılan süslü altın veya gümüş halka olan hızma⁴²³ takınan bir sevgili olmasını istediğini belirtmiştir.

⁴¹⁷ TRT, 525.

⁴¹⁸ Türkü İsmi: "Aşağıdan Gelen Yâre Bak Yâre"; Yöre: Sivas/Kangal/Karasuver Köyü; Kaynak Kişi: Bağdat Şahinkaya; Derleyen: Orhan Gazi Yılmaz/Sedef Yılmaz.

⁴¹⁹ TRT, 63.

⁴²⁰ Güven, 165.

⁴²¹ Türkü İsmi: "Bir Ceket İsterem Kolu Dar Ola"; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Selahattin Mazlumoğlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁴²² TRT, 502.

⁴²³ TRT, 535.

2.2.9. Çene

Çalışmamızda sevgilinin çenesiyle ilgili bir türkü tespit edilmiştir. Kayseri yöresine ait şu türküde âşık, nereli olduğunu sorduğu sevgilisinin çenesini, yuvarlak şekli sebebiyle portakala benzetmiştir:

Amman amman develi

Sordum aslı nereli

Porutakal çeneli (ah)

Nerelerde bulursan

*Oralarda yemeli*⁴²⁴

2.2.10. Dil

Dil, çoğu zaman dudak ve ağızla birlikte ele alınan güzellik unsurudur. Dil en başta konuşma vasıtası olması sebebiyle ele alınır.⁴²⁵

Sevimli, cana yakın, sempatik⁴²⁶ anlamlarında kullanılan şirin ifadesi, aşağıdaki türküde sevgilinin dili için benzetilen olmuştur. Azerbaycan yöresine ait şu türküde sevgilinin, âşığının gönlüne hitap eden güzel sözleri ile onu gideceği yoldan vazgeçirebileceğinden bahsedilmiştir.

Pencerenin milleri

Açıp kızıl gülleri

Oğlanı yoldan eyler

*Kızın şirin dilleri*⁴²⁷

Türkülerde dilin benzetildiği unsurları sırasıyla inceleyelim:

2.2.10.1. Badem

Güzelin yanağı ayın tekeri

Omuzlar aşağı gerdan yukarı

⁴²⁴ Türkü İsmi: “Deve Yüksek Atamadım Urganı”; Yöre: Kayseri/Develi; Kaynak Kişi: Yusuf Seyranı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁴²⁵ Erdoğan, 364.

⁴²⁶ “Şirin”, Meydan Larousse, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 791.

⁴²⁷ Türkü İsmi: “Pencereden Taş Gelir”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Bülbül Mehmedov; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

Dili badem dudakları firem şekeri
*Her yanları güzel olur güzelin*⁴²⁸

Sivas/Şarkışla yöresine ait bu türküde sevgilinin yanağı ayın yuvarlak haline, dili şekil ve tat açısından bademe, dudakları güzel sözler söylemesi ve lezzet açısından tatlı olan şekere benzetilmiştir ve güzel olan kişinin her yönüyle güzel olacağı dile getirilmiştir.

2.2.10.2. Badem İçi

Bugün ayın üçüdür
Girme bostan içidir
Dudakların bal kaymak
*Dilin badem içidir*⁴²⁹

Azerbaycan yöresine ait bu türküde ayın üçü olduğu ve sevgilinin gireceği yerin bostan olması sebebiyle o yere girmemesi tembih edilmiştir. Sevgilinin dudakları tat açısından ve âşığın hoşuna gidecek sevimli sözler söylemesi sebebiyle bala; yumuşaklık ve pürüzsüzlük açısından da kaymağa benzetilmiştir. Ayrıca türküde sevgilinin dili, şekil ve tat yönüyle badem içine benzetilmiştir.

2.2.10.3. Bal

Cerrevin kulpu burma
Doldur cerrevi durma
Yengi bir yâr sevmişem
*Dili bal ağzı hurma*⁴³⁰

Kerkük yöresine ait bu türküde testinin kulpunun burulmuş şekilde olmasından ve sevgilinin testiye doldurması gerektiğinden bahsedilmiştir. Şairin yeni bir yâr sevdiğinden bahsedilen türküde, yârın dilinin güzel, şirin sözler söylemesi açısından tatlı olan bala, ağzının ise yine hurmaya benzetildiği de dikkat çekmektedir. Sevgilinin

⁴²⁸ Türkü İsmi: “Şu Dereden Çıktım Omuz Omuza”; Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Döne Arı/Medine Köseoğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

⁴²⁹ Türkü İsmi: “Bugün Ayın Üçüdür”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: İbrahim Yıldırım; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

⁴³⁰ Türkü İsmi: “Cerrev’in Kulpu Burma”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Küzecioğlu; Derleyen: Nurettin Çamlıdağ.

dilinden dökülen güzel sözlerin asıl çıkış yerinin ağız olması, ağzının hurma olarak tasavvuruna sebep olmuştur. Bu benzerlikte ağzın küçük ve oval olan hurmaya şekil yönüyle de benzetildiği düşünülebilir.

2.2.10.4. Bülbul

Ağla dedim ağlıyor ağlamanın günleri

*Bülbul gibi söylüyor Feride'nin dilleri*⁴³¹

Bülbul, baharda güzel ve yanık ötüşüyle tanınan, kül rengi, serçegillerden bir kuştur. Güzel sesli ve konuşkan kimseler için de bülbul⁴³² tanımı yapılır. Balıkesir/Dursunbey yöresine ait bu türküde sevgili, konuşkan olma ve sesinin güzelliği dolayısıyla bülbüle benzetilmiştir.

2.2.10.5. Kaymak

Yârim şeker dilleri kaymak

*Sarsam uyanmaz (yârim aman) canlar dayanmaz*⁴³³

Mecâzî anlamda sevimli, cana yakın, tatlı ve güzel anlamlarını taşıyan şeker⁴³⁴ sevgili için, çok yumuşak, beyaz ve lezzetli anlamlarında kullanılan kaymak ifadesi de sevgilinin dili için Tekirdağ/Şarköy yöresine ait bu türküde benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.2.10.6. Kışmış

Ağzı badem dili kışmış

Kirpikler gözden su içmiş

Varmış bu çöllere düşmüş

*Acep yârim içinizde mi*⁴³⁵

⁴³¹ Türkü İsmi: “Yağmur Yağıyor Yağmur”; Yöre: Balıkesir/Dursunbey; Kaynak Kişi: Hasan Ateşbahar/Hayati Meriç/Abdullah Dar/Nebi Tebe/Rıza Hekimoğlu; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

⁴³² Doğan, 237.

⁴³³ Türkü İsmi: “Gideriz Biz İkimiz”; Yöre: Tekirdağ/Şarköy; Kaynak Kişi: Remziye Karayer/Mustafa Karayer; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

⁴³⁴ “Şeker”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 749.

⁴³⁵ Türkü İsmi: “Bayırda Gezen Bacılar”; Yöre: Kars/Sarıkemiş; Kaynak Kişi: Âşık Dursun Cevlani; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Kars/Sarıkamış yöresine ait şu türküde sevgilinin ağzı, şekil olarak bademe benzetilmiştir. Erzurum yöresinde çekirdeksiz kuru üzüm olarak bilinen kişmiş⁴³⁶ bu türküde sevgilinin dili için, güzel sözlerin çıkış yeri olması açısından ve tat açısından benzetilen olmuştur.

2.2.10.7. Kuş

Yine Kars yöresine ait şu türküde âşık, ceylan diye hitap ettiği sevgilisinin güzel sözler söylemesi ve tat açısından şekere benzettiği diline doyamadığından, ince beline hayran olduğundan ve konuşkan olması sebebiyle kuşa benzettiği diline kurban olduğundan bahsetmiştir. Âşık, türküde sevgilisine duyduğu sevgiyi dile getirmiş ve onun, canına kastetmemesini istemiştir.

Hey
Öldürme meni
Sevmişem seni
Guş diline gurban
İnce beline heyran
Şeker lebine doymam
*Vay benim maralım*⁴³⁷

2.2.10.8. Meze

Su ve içki sunan güzele, sevgiliye sâkî denir.⁴³⁸ Tad, lezzet, çeşni; içki içilirken yenilen şey anlamlarında kullanılan meze,⁴³⁹ Tercan yöresine ait şu türküde dil için benzetilen olmuştur.

Bugün cânân geldi bize
Dudak sâkî diller meze
Yârim tazelerden taze
*Koklamaya kıyamam ki*⁴⁴⁰

⁴³⁶ Selahattin Olcay, *Erzurum Ağzı İnceleme-Derleme-Sözlük*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara1966, 123.

⁴³⁷ Türkü İsmi: “Olam Boyun Gurbanı”; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: Saliha Aladağ; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁴³⁸ Doğan, 956.

⁴³⁹ Devellioğlu, 640.

Dilin meze olarak tasavvurunda lezzet unsuru söz konusudur. Türküde ayrıca dudaklar, âşığın susuzluğunu gidermesi sebebiyle su dağıtan sâkîye teşbih edilmiştir. Devamında, daima taze ve güzel kokulu olan güle benzetilen sevgiliden de bahsedilmiştir.

2.2.10.9. Tûtî

Tûtî dilli servi boylu salatın

Budur merhameti bu saltanatın

Gönder gelsin Elesker'in heletin

Eyleme emeğim zay sarı köyne⁴⁴¹

Papağan cinsinden taklit yapan bir kuş anlamına gelen tûtî⁴⁴² insan sesini taklit edebilen bir cins kuştur.⁴⁴³ Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılmış. Bir kişi kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlanmış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenirmiş. Yine tûtî şeker ile beslenirmiş. Tatlı dilli oluşu da buna bağlanır.⁴⁴⁴ Azerbaycan yöresine ait bu türküde uzun, ince ve düzgün boyuyla serviye⁴⁴⁵ benzetilen; eşi, benzeri olmayan güzel hatun manasındaki salat,⁴⁴⁶ tatlı dilli konuşkan olması sebebiyle tûtîye benzetilmiştir.

2.2.11. Diş

İncelediğimiz türkülerde sevgilinin güzellik unsurlarından olan diş, en çok inciye teşbih edilmiştir. Bu benzerlikte inciye ait birçok özelliğin dişte bulunması etkili olmuştur. Türkülerde sevgilinin dişinin hangi unsurlara benzetildiğini görelim:

Ağzında dişlerin inciden aktır

Güzeller içinde emsalin yoktur⁴⁴⁷

⁴⁴⁰ Türkü İsmi: “Bugün Cânân Geldi Bize”; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Âşık İsmail Aydın (Daimi); Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

⁴⁴¹ Türkü İsmi: “Cilvelenip Ne Garşımda Durursan”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Ali Ağdaş Ağayab; Derleyen: Ali Haydar Gül.

⁴⁴² Devellioğlu, 1114.

⁴⁴³ Doğan, 1373.

⁴⁴⁴ Pala, 461.

⁴⁴⁵ Sefercioğlu, 214.

⁴⁴⁶ TRT, 204.

⁴⁴⁷ Türkü İsmi: “İner Gelir Şu Dağların Dumanı”; Yöre: Eskişehir; Kaynak Kişi: Cemal Karaelmas; Derleyen: Mustafa Hoşsu.

İstiridye ve midye cinsinden bazı deniz hayvanlarının içinden çıkan, parlak, yuvarlak ve süs eşyası olarak kullanılan kıymetli tane olan inci;⁴⁴⁸ değerli, küçük, sert ve beyaz renkli bir süs tanesidir.⁴⁴⁹ Eskişehir yöresine ait bu türküde sevgilinin dişlerinin inciden daha beyaz olduğu, mübalağa sanatıyla belirtilmiştir.

İncidir dişin senin

Hoşdur gülüşün senin

Aşkından ölürem men

*Yok mu insafın senin*⁴⁵⁰

Beyazlığı, düzgünlüğü, bir sıra halinde bulunması, parlaklığı ve küçük oluşu sebebiyle inciye benzetilen sevgilinin dişi⁴⁵¹ ve sevgilinin gülüşünün güzelliği, Kars yöresine ait bu türküde yer almıştır.

(E hey) bacacılar yüksek yapar bacayı

Şimdiki kızlar kendisi bulur kocayı (da) karam

Altın dişli (karam)

*Sırma saçlı (karam)*⁴⁵²

Bu türküde sevgilinin yumuşak, uzun ve sarı renkli anlamındaki sırma saçından, altından yapılan dişinden bahsedilmiştir.

2.2.12. Dudak

Sevgilinin dudaklarını renk, şekil ve âşığın gönlündeki tasvirine göre şu şekilde sıralayabiliriz:

2.2.12.1. Renk Bakımından Dudak

a. Al

Karanfil allanınca

Al dudak ballanınca

⁴⁴⁸ Doğan, 850.

⁴⁴⁹ Erdoğan, 324.

⁴⁵⁰ Türkü İsmi: “Olam Boyun Gurbanı”; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: Saliha Aladağ; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁴⁵¹ Erdoğan, 320.

⁴⁵² Türkü İsmi: “Karam (Bacacılar Yüksek Yapar Bacayı)”; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Plâktan Yazıldı; Derleyen: Refik Başaran.

Dertlerim biter yârim

*Yanımda sallanınca*⁴⁵³

Karanfiller, karşılıklı, ensiz, sivri yapraklı, düğüm düğüm ince saplı, otsu bitkilerdir. Taç yaprakları beyaz, pembe veya kırmızı olur; taç kısmı bir çanak meydana getiren dört örtü yaprağı ile sarıdır. Renk renk, alımlı ve baharatı andıran hoş kokulu çiçekleriyle en sevilen süs bitkilerindendir. Yılın birçok ayında çiçek verdiği için ticari bakımdan da önemli olup, yediveren ve yaz çiçeği olarak tanınır.⁴⁵⁴

Afyon yöresine ait bu türküde karanfil çiçeğinin parlak kırmızı renge bürünmesi ve sevgilinin kırmızı dudağının güzel sözler söylemesi sebebiyle tatlılaşması söz konusu edilmiştir. Ayrıca âşık, sevgilisinin yanında bulunmasıyla dertlerinin biteceğini dile getirmiştir.

b. Lâl

Teşne-i el lâ'l-i lebin rohlereinden isterim

*Yandı dil pişti ciğerler nevcivanım bir su ver*⁴⁵⁵

Parlak al renkte, billurlaşmış, saydam alüminyum oksidi olan değerli bir taş olan lâl, genellikle istiare yoluyla sevgilinin dudağını ifade eder.⁴⁵⁶ Erzurum yöresine ait bu türküde âşık, teşne olarak isimlendirilen susuzluğunun⁴⁵⁷ çâresini, sevgilinin lâl-i leb olarak isimlendirilen kırmızı dudakları⁴⁵⁸ ve roh olarak ele alınan yanakları⁴⁵⁹ olarak görmüştür. Gönlünün⁴⁶⁰ aşk ateşiyle yanıp, ciğerlerinin o ateşle pişmesi sonucunda, genç sevgili olarak tanımlanan nehcivanın⁴⁶¹ aşkına karşılık verip o yangını söndürmesini istemiştir. Türküde sudan kasıt, sevgilinin aşkıdır.

⁴⁵³ Türkü İsmi: “Karanfil Dallarını Mı”; Yöre: Afyon/Sandıklı/Akçadere; Kaynak Kişi: Sabri Cevahir; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁴⁵⁴ Güven, 165.

⁴⁵⁵ Türkü İsmi: “Yandı Canım Tende”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Hulusi Seven; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁴⁵⁶ Mehmet Kırbıyık, “Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 18, 2007, 68.

⁴⁵⁷ Kanar, 178.

⁴⁵⁸ Kanar, 496.

⁴⁵⁹ Kanar, 292.

⁴⁶⁰ Kanar, 277.

⁴⁶¹ TRT, 777.

c. Pembe

*Çayır çimennen gelir
Kahve Yemen 'de gelir
Al yanak pembe dudağ
Her gün hamamdan gelir⁴⁶²*

Kerkük yöresine ait bu türküde çayırın çimenden oluştuğu, kahvenin anayurdunun Yemen olduğu ifade edilmiş ve kırmızı yanaklı, pembe dudaklı sevgilinin her gün hamamdan geldiği hamamdan çıkanın al al olduğu duruma benzetilerek belirtilmiştir.

1.2.12.2. Dudağa Teşbih Edilen Unsurlar

a. Ateş

Şu türküde sevgilinin, âşığın gönlünü yakan çatlamış dudağı; yakıcı, kırmızı ve parlak ateş olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin güzel kokulu bedeni âşık için bir rüya kadar ulaşılmaz olarak dile getirilmiş ve âşık, gözyaşlarının geçmişe duyulan özlem sebebiyle aktığını belirtmiştir.

*Çatlak dudakların ateşti sanki
Mis kokulu beden bir düştü sanki
Şimdi gözlerimden akan damlalar
Geçmişe özlemle süzüldü sanki
Çünkü sen yaban gülüsün
Sen yaban gülüsün⁴⁶³*

b. Bal

*Yâr eğer nâzenîn olsa
Bilirem işvesiz olmaz
Leblerin bal gonce dehen
Özü de gamzesiz olmaz⁴⁶⁴*

⁴⁶² Türkü İsmi: “Elinde Ayağında Acem Kınası”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdurrahman Kızılay; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁴⁶³ Türkü İsmi: “Yaban Gülü”; Sümer Ezgü.

⁴⁶⁴ Türkü İsmi: “Yâr Eğer Nâzenîn Olsa”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

Azerbaycan yöresine ait türküde güzel ve sevimli sözler söylemesi bakımından dudak bala; kapalı, yuvarlak ve küçük şekliyle ağız da goncaya benzetilmiştir.

c. Bal-Kaymak

Bugün ayın üçüdür
Girme bostan içidir
Dudakların bal kaymak
*Dilin badem içidir*⁴⁶⁵

Yine Azerbaycan yöresine ait bu türküde sevgilinin dudaklarının; çok yumuşak, lezzetli, pürüzsüz manalarını taşıyan kaymak ve tatlı olan bal olarak tasavvur edilmesi, dudağın güzel sözler söylemesi, yumuşaklığı ve pürüzsüzlüğü sebebiyledir.

d. Gonca

Gız belin incedir ay ince
*Leblerin goncadır ay gonca*⁴⁶⁶

Azerbaycan yöresine ait türküde belinin ince olduğu belirtilen sevgilinin dudağı, kapalı, küçük oluşu, renginin pembe veya kırmızı olması, tazeliği ve güzel kokusu sebebiyle goncaya benzetilmiştir.⁴⁶⁷

e. Gül

Sen gönlümün gülüsen
Bahçamın sümbülüsen
Gül dudağın gülende
*Neleyisen gülü sen*⁴⁶⁸

Kerkük yöresine ait bu türküde sevgilinin dudağı güle, sevgili de âşığın bahçesinin sümbülüne benzetilmiştir. Kapalıyken gonca olarak tasavvur edilen

⁴⁶⁵ Türkü İsmi: “Bugün Ayın Üçüdür”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: İbrahim Yıldırım; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

⁴⁶⁶ Türkü İsmi: “Bugün Ayın Üçüdür”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: İbrahim Yıldırım; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

⁴⁶⁷ Erdoğan, 339.

⁴⁶⁸ Türkü İsmi: “Gül Açıldı Çemende”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Küzecioglu; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

sevgilinin dudağı, gülerken açılır ve goncadan güle dönüşür.⁴⁶⁹ Sevgili güzel kokusu, cildinin tazeliği, saçının şekli, rengi ve kokusuyla sümbüle benzetilir.⁴⁷⁰ Güzel kokusu, tazeliği ve kırmızı rengiyle dudak güle benzetilmiştir.

f. Gül Yaprığı

Hey ağalar nasıl deyim

Gözleri elâ Züveyda

Dudakları gül yaprağı

*Yanağı lala Züveyda*⁴⁷¹

Ardahan/Çıldır yöresine ait bu türküde, elâ gözlü Züveyda isimli sevgilinin güzelliği, rengi ve güzel kokusuyla dudağının gül yaprağı⁴⁷² ve rengi ve yumuşaklığı dolayısıyla da yanağının kırmızı renkli lâle olduğuna işaret edilmiştir.

g. Kiraz

Köprünün altında çıra budaklar

*Yazmanın altında kiraz dudaklar*⁴⁷³

Kiraz dudak ifadesi; kırmızı, küçük, yuvarlak ağızlı kimseler için kullanılır.⁴⁷⁴ Türküde yazma örten sevgilinin dudakları ile kiraz arasında renk ve şekil açısından benzerlik kurulmuştur.

h. Mercan

Kahveciler kahve koyar fincana

*Dudakları benzer leyl-i mercana*⁴⁷⁵

Sudan çıktığında katılaşır ve taşlaşır ve süs eşyası olarak kullanılan, çeşitli renkteki mercanlardan özellikle kırmızı renkli olanı meşhurdur ki bu türkülere de yansımıştır.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ Erdoğan, 339.

⁴⁷⁰ Kurnaz, 150.

⁴⁷¹ Türkü İsmi: “Hey Ağalar Nasıl Deyim”; Yöre: Ardahan/Çıldır; Kaynak Kişi: Naim Yıldırım; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁴⁷² Erdoğan, 225.

⁴⁷³ Türkü İsmi: “Köprünün Altında Kahve Değirmeni”; Yöre: Bursa/Keleş; Kaynak Kişi: İsmail Oral; Derleyen: Mustafa Cemiloğlu.

⁴⁷⁴ Doğan, 1038.

⁴⁷⁵ Türkü İsmi: “Kahveciler Kahve Koyar Fincana”; Yöre: Trabzon; Kaynak Kişi: Hüseyin Birincioğlu; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁴⁷⁶ Yılmaz, 235-236.

Parlak kırmızı renkte, billurlaşmış, değerli bir taş olan lâl, mercana sıfat olarak kullanılmıştır. Lâl mercan, kırmızı mercan anlamında kullanılan leyli-i mercan⁴⁷⁷ renginden ve değerinden dolayı yukarıdaki türküde gözleri sürmeli sevgilinin dudağı için benzetilen durumundadır.

1. Sâkî

Bugün cânân geldi bize

Dudak saki diller meze

Yârim tazelerden taze

*Koklamaya kıyamam ki*⁴⁷⁸

Erzincan yöresine ait bu türküde sevgilinin dudakları sakiye teşbih edilmiştir. Bu benzetme, sâkînin susayanların susuzluğunu gidermesi sebebiyle, sevgilinin kırmızı dudaklarının da âşığının susamış gönlünün susuzluğunu gidermesi yönüyledir..

i. Şeker

Sevgilinin dili lezzet ve şekil açısından bademe benzetilirken, dudakları güzel sözler söylemesi bakımından şekere benzetilmiştir. Güzel olanın her yönden güzel olduğu da şu türküde dile getirilmiştir.

Güzelin yanağı ayın tekeri

Omuzlar aşağı gerdan yukarı

Dili badem dudakları firem şekeri

*Her yanları güzel olur güzelin*⁴⁷⁹

2.2.13. El

İncelediğimiz türkülerde sevgilinin güzellik unsurları arasında yer alan el ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

Rumeli yöresine ait şu türküde sevgilinin ellerinden bahsedilmiş ve o nazik, nâzenîn ellerin iş yapamayacağından bahsedilmiştir.

⁴⁷⁷ TRT, 498.

⁴⁷⁸ Türkü İsmi: “Bugün Cânân Geldi Bize”; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Âşık İsmail Aydın (Daimi); Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

⁴⁷⁹ Türkü İsmi: “Şu Dereden Çıktım Omuz Omuza”; Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Döne Arı/Medine Köseoğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

Irmak (da) kenarında bir kuru meşe
Meşenin yaprağı kalmış güneşe
*O yârimin elleri pek nazik dayanmaz işe*⁴⁸⁰

Yine Rumeli yöresine ait aşağıdaki türküde sevgilinin elleri beyazlık ve yumuşaklık itibariyle pamuğa teşbih edilmiştir. Türküde ayrıca, bu ellerin kınalı oluşundan da dem vurulmuştur:

Yalı kenarında zülfüm tararım
Zülfüm tarağını kaybettim ararım
Benim yoktur kimseye hiç zararım
*Hanım senin pamuk ellerin kınalı*⁴⁸¹

Sivas yöresine ait aşağıdaki türküde şair yüce dağ başında, sümbül ve benzeri bitkilerin çiçeği olan kandil ve sevgilisinin beyaz renkli ellerine mendil olma isteğinden bahsetmiştir. Sevgilisini sarı çiçeğe benzeten âşık, kendisini arı olarak tasavvur etmiş ve sevgilisinin beyaz gerdanına konma isteğini şöyle dile getirmiştir:

Yüce dağ başında kandil olayım
O beyaz ellere mendil olayım
Yârim sarıçiçek ben de bir arı
*Alıp dönüp ağ gerdana konayım*⁴⁸²

Son olarak Niğde yöresine ait şu türküde sevgilinin ellerinin küçüklüğünden bahsedilmiştir:

Elleri ufacık ufacık
*Kendisi topacık topacık*⁴⁸³

⁴⁸⁰ Türkü İsmi: “Irmak Kenarında Bir Kuru Meşe”; Yöre: Rumeli/Varna; Kaynak Kişi: Hafize Gün (Besimova); Derleyen: Mehmet Özbek.

⁴⁸¹ Türkü İsmi: “Yalı Kenarında Zülfüm Tararım”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Tanburacı Osman Pehlivan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁴⁸² Türkü İsmi: “Yüce Dağ Başında Kandil Olayım”; Yöre: Sivas/Tokuş Köyü; Kaynak Kişi: Yüksel Yıldız; Derleyen: Erkan Sürmen.

⁴⁸³ Türkü İsmi: “Bastım Asmanın Dalına”; Yöre: Niğde; Kaynak Kişi: Nurettin Bayman; Derleyen: Nurettin Çamlıdağ.

2.2.14. Gamze

Yanak çukuru olarak tanımlanan gamze,⁴⁸⁴ sevgili için aşağıdaki türkülerde ele alınmıştır. Şimdi bu türkülerini görelim:

Muğla yöresine ait şu türküde şair, kırmızı yanaklı sevgilisinin yanağından öpmek istediğini ve yanağı gamzeli bir sevgili istediğini dile getirmiştir.

Eğil güzel al yanaktan öpeyim
*Yanağı gamzeli yâr ister gönül*⁴⁸⁵

Kırmızı yanaklı sevgilinin yanağındaki gamzenin ezik şekilde olması aşağıdaki türküde yer almıştır.

Al yanakta gamzen ezik
Altın küpe hoş bilezik
Koynundaki güle yazık
*Örseletme soldurursun*⁴⁸⁶

Yan bakış olarak da tanımlanan gamze,⁴⁸⁷ sevgilinin kaşı, gözü ve kirpiklerinin de yardımıyla ortaya koyduğu bir bakış ya da göz süzmedir. Bu bakış sıradan olmayıp âşığı yaralayıcı vasıflara sahiptir.⁴⁸⁸

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin gamzesiyle ilgili yapılan benzetmeleri görelim:

Bilmem hangi burç yıldızı
Bu dertler yâreler bizi
Gamze okun bazı bazı
*Yâr sineme çakdı geçti*⁴⁸⁹

⁴⁸⁴ TRT, 155.

⁴⁸⁵ Türkü İsmi: “Bir Kız ile Bir Gelinin Bahsi Var”; Yöre: Muğla/Fethiye; Kaynak Kişi: Ali Yelken/Veyssel Yelken; Derleyen: Muzaffer Sarısözen

⁴⁸⁶ Türkü İsmi: “Pencereden Bakan Dilber(1)”; Kaynak Kişi: Karacaoğlan; Derleyen: Musa Eroğlu.

⁴⁸⁷ TRT, 588.

⁴⁸⁸ Erdoğan, 68.

⁴⁸⁹ Türkü İsmi: “Mecnun’um Leyla’mı Gördüm”; Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Âşık Veyssel Şatıroğlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Gamze oku, âşığın vücudunu, sinisini deler geçer.⁴⁹⁰ Sevgilinin bakışı, âşığın gönlünde yaptığı etkiden dolayı, yukarıdaki türküdesivriiliğiyle fırlatıldığı yeri delip geçen oka benzetilmiştir.

Gamzelerin öldürmeye yay tutar
Didem yaşı umman olmuş çay tutar
Beni görür gözün yumar huy tutar
*Beladır başıma cinli gözlerin*⁴⁹¹

Yukarıdaki türküde, gözün tamamlayıcı unsurlarından olan ve yay olarak tasavvur edilen sevgilinin kaşının, âşığın gamze oklarını fırlatması ve âşığını öldürmesinden⁴⁹² bahsedilmiştir. Türkünün devamında âşık, gözyaşlarının deniz kadar çoğaldığını, sevgilisinin kendisini görünce aksileştiğini ve sevgilisinin efsunlu, büyü gözlerinin başına bela olduğunu dile getirmiştir.

Pir Sultan Abdal'ım gamzeler oktur
Hezeran sinemde yaralar çoktur
Benim senden özge sevdiğim yoktur
*İnanmazsan ol Allah'a sal beni*⁴⁹³

Pir Sultan Abdal'a ait yukarıdaki şiirde sevgilinin gamzesi, yaralayıcı ve öldürücü etkileri olan savaş aleti oka benzetilmiştir ve okla yaralanan sinenin yaralarının çokluğu belirtilmiştir.

Keçe hananın yokuşu
Kekliğe benzer sekişi
Yaktı beni kül eyledi
*Yârin bir yan bakışı*⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Kurnaz, 158.

⁴⁹¹ Türkü İsmi: "Duldalanma Yâr Mevla'yı Seversen"; Yöre: Kuzey Doğu Anadolu; Kaynak Kişi: Âşık Nihani; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁴⁹² Sefercioğlu, 173.

⁴⁹³ Türkü İsmi: "Bir Güzelin Âşığımı Erenler"; Yöre: Erzincan; Kaynak Kişi: Âşık Davut Sulari; Derleyen: Banttan Yazıldı.

⁴⁹⁴ Türkü İsmi: "Şingir Mingir Çul Dokudum"; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Vedat Kutlar; Derleyen: Melih Duygulu/Yunus Karaca.

Sevgili için kullanıldığında anlamı, sekerek süratli yürüyen, çevik, genç kadın olan keklik,⁴⁹⁵ yukarıdaki türküde yer almıştır. Âşık sevdiğinin bir yan bakışıyla yanıp küle dönen gönlünü dile getirmiştir.

Armut dalda gül bahçede sallanır vay
Şeker olur yere düşer ballanır vay
Sevdiğim de fidan gibi sallanır
Sallanan boyuna kurban olayım vay
Yandan bakışın kaş göz atışın
*Dünya malı değer çalım satışın*⁴⁹⁶

Birtakım gösterişli davranışlara başvurarak kibirlenmeye çalım satmak denir.⁴⁹⁷

Eskişehir/Sivrihisar yöresine ait türküde sevgili sallanışıyla genç ve ince olan fidana benzetilmiş, sevgilinin yan bakışının ve çalım atışının bütün dünyanın malına bedel olduğu belirtilmiştir.

2.2.15. Gerdan

Boyunla göğsün birleştiği kısma, boynun ön kısmına gerdan denir.⁴⁹⁸ Aşağıdaki türkülerde sevgilinin gerdanının nasıl ele alındığına bakalım:

Manisa yöresine ait şu türküde sevgilinin gerdanı, beyazlığı ve parlaklığıyla gümüşe benzetilmiştir.

Beylere aldıldım cura da saz ile divanım
*Gümüş de gerdanına elâ gözüne*⁴⁹⁹

Aşağıdaki türküde hasta olduğunu belirten âşık, beyaz gerdanlı, güzel sevgilinin bahçeye inmesinden ve gerdanını açmasından duyduğu üzüntüsünü şöyle dile getirmiştir:

⁴⁹⁵ Doğan, 994.

⁴⁹⁶ Türkü İsmi: “Yürü Dilber Yürü Saçın Saz Gibi”; Yöre: Eskişehir/Sivrihisar; Kaynak Kişi: Ahmet Yamacı; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁴⁹⁷ Doğan, 286.

⁴⁹⁸ Doğan, 591.

⁴⁹⁹ Türkü İsmi: “Beylere Aldıldım Cur-Saz ile Divanı”; Yöre: Manisa/Soma/Tarhala Köyü; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nihat Kaya/Sait Özdemir/Mustafa Yazıcıoğlu.

*Bağa inme güzelsin
Gerdana gül dizersin
Açma beyaz gerdanın
Ben hastayım üzersin⁵⁰⁰*

Sevgilinin çeşmeden testisini doldurmasından bahseden Burdur yöresine ait aşağıdaki türküde yüzün ve gerdanın parlaklık, beyazlık ve güzellik bakımından aya benzetildiği görülmektedir.

*Doldur destini de pınar özünden
Ay mı doğmuş ak gerdandan yüzünden
Ah çektikçe yaş dökülür gözünden
Seni seven zalim sana eş midir⁵⁰¹*

Gerdanı boyuna benzetilen sevgilinin yer aldığı aşağıdaki türküde, gerdanın uzun oluşu vurgulanmak istenmiştir. Sevgili ayrıca, süslü ve masum oluşu bakımından kınalı koyuna da benzetilmiştir.

*Bu dere oyun gibi
Gerdanın boyun gibi
Öyle bir yâr sevdim ki
Kınalı koyun gibi⁵⁰²*

Şu türküde, sevgilinin zülfünün örük şeklinde oluşu, gerdanının âşığı koruma, âşığı himaye etme yeri olduğu, sevgilinin bağrının da şahin kuşunun yuvası gibi delik delik olduğu belirtilmiştir.

*Limo zülfün beliktir
Gerdanın gölgeliktir
Şahin yuvası gibi
Bağrın delik deliktir⁵⁰³*

⁵⁰⁰ Türkü İsmi: “Bağa İndim Üzüme”; Yöre: Erzincan/Kemaliye (Eğin); Kaynak Kişi: Kemal Karasüleymanoğlu; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

⁵⁰¹ Türkü İsmi: “Suya Gider Al Yazmalı Bir Gelin”; Yöre: Burdur/Yeşilova; Kaynak Kişi: Osman Uysal; Derleyen: Salih Urhan.

⁵⁰² Türkü İsmi: “Giderim Böylesine”; Yöre: Sivas/Kangal/Minarekaya; Kaynak Kişi: Muhlis Akarsu; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

Burdur yöresine ait şu türküde, Dirmil ilçesinin, yaylaya yolu olduğundan bahsedildikten sonra Emine isimli sevgilinin mendil, azık torbası anlamına gelen maştasında⁵⁰⁴ balı olduğundan, kırmızı basmadan kıyafet giydiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca türkünün devamında sevgilinin gerdanı, kokusu ve tazeliği bakımından güle benzetilmiştir.

*Şu Dirmil'in yaylasına yolu var
Maştasında arısı var balı var
Al basmadan fistan geymiş Emine'm
Gerdanında domurcuklu gülü var
(ak göğsünde domurcuklu gülü var)*⁵⁰⁵

Ceren yavrusu, ceylan yavrusu anlamındadır.⁵⁰⁶ Ceylan; güzel gözlü, güzel ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen olarak kullanılır.⁵⁰⁷ Karacaoğlan'a ait şu türküde sevgilinin gerdanı yavru ceylana benzetilmiştir. Gerdanın ceylan yavrusuna benzetilmesi güzel kokusu sebebiyledir.

*Karacaoğlan söyler sözün doğrusu
Gözündedir kaleminin eğrisi
Gerdanı beş karış ceren yavrusu
Ben ölüp ellere kaldıktan geri*⁵⁰⁸

Kaymak gibi deyimi; bembeyaz ve pürüzsüz anlamlarında kullanılır.⁵⁰⁹ Rumeli yöresine ait şu türküde âşık, bahçesinde parmak büyüklüğünde karadut bulunan sevgilisinin bahçesinde bulunuşundan ve yüzünü örten yazmasını kaldırmasını istediği sevgilisinin gerdanının beyaz ve pürüzsüz olması bakımından kaymağa benzediğinden bahsetmiştir.

⁵⁰³ Türkü İsmi: "Galenin Bedenleri (Limo)"; Yöre: Konya; Kaynak Kişi: Çopur Ahmet; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁵⁰⁴ TRT, 726.

⁵⁰⁵ Türkü İsmi: "Şu Dirmil'in Sipsileri Gamiştan"; Yöre: Burdur/Dirmil; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Hamit Çine.

⁵⁰⁶ Doğan, 259.

⁵⁰⁷ Pala, 14.

⁵⁰⁸ Türkü İsmi: "Neyneyim Dünyanın Ziyet Olduğunu"; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Âşık Mehmet Gülyüz; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁵⁰⁹ Ayverdi, II, 1620.

*İndim yârin bahçesine
Karadut parmak gibi
Kaldır yârim yaşmağını
Ak gerdan kaymak gibi⁵¹⁰*

Gerdanı kat kat şekilli olduğu belirtilen iki kız kardeşin pencereden⁵¹¹ baktığı ve onları gören âşıkların gönlünü yaktıkları Şanlıurfa yöresine ait şu türküde yer almıştır.

*İki bacı çıkmış takkadan bakar
Gören âşıkların bağrını yakar
Gerdan kat kat olmuş çok canlar yakar⁵¹²*

Kendisini sevgilinin aşkıyla yaralanan bir geyik olarak tasavvur eden âşık, yüce dağ başında grup grup bulunan kardan bahsettiği aşağıdaki türküde sevgilinin aşkıyla delinen ciğerine seher vakti rüzgârının esmemesinden bahsetmiştir. Sevgilinin gerdanı, kokusu ve tazeliğiyle güle benzetilmiştir.

*Yüce dağ başında kar bölük bölük
Esme seher yeli ciğerim delik
Zaten ben olmuşun yaralı geyik
Alıp dönüp gül gerdana konayım⁵¹³*

Suna, göl ördeği demektir.⁵¹⁴ Gaziantep yöresine ait şu türküde Acem kızı olan sevgilinin gerdanının göl ördeğine benzetilmesi; ördeğin güzel görüntüsü, tüylerinin yumuşaklığı ve beyaz renkli olması yönüyledir.

*Hey Acem gızı
Buyur efendim
Gerdanın görem alayım seni
Gerdanın görem sarayım seni*

⁵¹⁰ Türkü İsmi: “İndim Yârin Bahçesine”; Yöre: Rumeli/Priştine; Kaynak Kişi: Sabri Gencer; Derleyen: Nihat Kaya.

⁵¹¹ TRT, 477.

⁵¹² Türkü İsmi: “İki Bacı Çıkmış Takkadan Bakar”; Yöre: Şanlıurfa; Kaynak Kişi: Mustafa Aloğlu; Derleyen: Yılmaz İpek.

⁵¹³ Türkü İsmi: “Yüce Dağ Başında Kandil Olayım”; Yöre: Sivas/Tokuş Köyü; Kaynak Kişi: Yüksel Yıldız; Derleyen: Erkan Sürmen.

⁵¹⁴ Ayverdi, III, 2858.

*Gerdanım görüp neyliyen beni
Göllerde suna gördüğün yok mu*⁵¹⁵

2.2.16. Göğüs

Göğüs parlaklığı, güzelliği ve rengi dolayısıyla çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu olur. Sîne, vücudun boyunla göğüsler arasında kalan düz ve geniş alanı⁵¹⁶ olarak tanımlandığı gibi göğüs, kalp, yürek⁵¹⁷ olarak da tanımlanır. Acı, ızdırap, heyecan vs. burada hissedilir.⁵¹⁸ Sîne, imanın bulunduğu yer olarak kabul edilir. Sevgili merhametsizliğiyle âşığı öldürdüğünde, sevgilinin sînesi dile gelir ve der ki: “ Hey ne kâfirsın, sînende imanın mı var.”⁵¹⁹ Sîne (gerdan, göğüs, koyun, ber), güzellik unsurları içinde beyazlığı, parlaklığı ve sevgiliye güzellik katması yönünden ele alınır.⁵²⁰ Şimdi incelediğimiz türkülerde sevgilinin göğsünün, sinesinin nasıl ele alındığını inceleyelim:

*(Hey Hey)
Yürü dilber yürü saçın sürünsün
Aç beyaz göğsünü sinen görünsün
Evvel benim idin şimdi kiminsin
Şimdi uzaklardan bakan ben oldum*⁵²¹

Güzel, beğenilen anlamlarında dilber olarak hitap edilen sevgilinin yürürken uzun saçlarını sürümesinden, beyaz gerdanının açıp sinesini göstermesinden bahsedilen Ankara yöresine ait bu türküde âşık, öncelerde kendi sevdiği olan sevgilinin şimdi başkalarının sevgilisi olduğunu dile getirmiştir.

*Sinesine sinesine
Ben giderim (vay vay) sinesine
Gümüş gerdanlık taktırmış
Kardan beyaz (vay vay) sinesine*⁵²²

⁵¹⁵ Türkü İsmi: “Acem Kızı (Boyların Görem Alayım Seni)”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Beyzan Kaptan; Derleyen: Talip Özkan.

⁵¹⁶ Erdoğan, 394.

⁵¹⁷ Devellioğlu, 954.

⁵¹⁸ Pala, 405.

⁵¹⁹ Kurnaz, 187.

⁵²⁰ Gönel, 440.

⁵²¹ Türkü İsmi: “Yürü Dilber Yürü Ömrümün Varı”; Yöre: Ankara; Kaynak Kişi: Ünal Türkben; Derleyen: TRT.

Yukarıdaki türküde sevgilinin sinesi kar ile kıyaslanmış, mübalağa ile kardan daha beyaz olan sinesine gümüş gerdanlık taktırdığı belirtilmiştir.

2.2.16.1. Ay

Sivas yöresine ait şu türküde sevgilinin göğsü beyazlık ve parlaklık açısından aya benzetilmiştir.

Görünüyor ebesinin dağları
Ay gibi parlıyor göğsünün ağı
Sarı saç üstüne olam saç bağı
*Döküleydim ince belin üstüne*⁵²³

2.2.16.2. Bağdat Hurması

Bir oda yaptırdım mavi boyası
Yârimin göğsünde Bağdat hurması
*İki gönül bir sarhoşlar yuvası*⁵²⁴

Aracaceae (Palmea) familyasından palmiye ağacı ve bu ağacın besin olarak tüketilen meyvelerine hurma denir.⁵²⁵ Ortadoğu ülkelerinde özellikle Irak'ta en değerli meyvelerden biri olan hurma taze ya da kuru olarak yenir.⁵²⁶ Malatya yöresine ait bu türküde, Bağdat yöresine ait etli, tatlı ve besleyici meyve olan hurma,⁵²⁷ lezzet açısından sevgilinin göğsü olarak tasavvur edilmiştir.

2.2.16.3. İlaç

Arpa ve buğdayın tahıl yığını⁵²⁸ olduğu ifade edilen aşağıdaki türküde, ergenlik çağındaki kızın güler yüzlü olduğu ve sinesinin her dert için çâre, derman olduğu belirtilmiştir.

⁵²² Türkü İsmi: "Sinesine Sinesine Ben Giderim Sinesine"; Yöre: Ağrı; Kaynak Kişi: İsmet Koçkar; Derleyen: İsmet Koçkar.

⁵²³ Türkü İsmi: "Alim Pınarının Arkası Mezer"; Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Medine Köseoğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

⁵²⁴ Türkü İsmi: "Bir Oda Yaptırdım Hurma Dalından"; Yöre: Malatya; Kaynak Kişi: Fahri Kayahan; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

⁵²⁵ "Hurma", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık ve Encyclopedia Britannica, İstanbul 1986, XVI, 78.

⁵²⁶ "Hurma", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII, 217

⁵²⁷ Doğan, 776.

⁵²⁸ TRT, 53.

Arpa buğday çeç olur
Ergen kız güleç olur
Ergen kızın sinesi
*Her derde ilaç olur*⁵²⁹

2.2.16.4. Kar

Sinen taze yağmış kardı
Yanağında bir çift hâldı
Minnetin zehrabi dardı
*Sevda da ola Züveyda*⁵³⁰

Ardahan yöresine ait bu türküde sevgilinin sinesi beyazlığı ve yumuşaklığıyla kara benzetilmiştir. İnsan vücudundaki ben, benek anlamlarına gelen hâlin sevgilinin yanağında iki tane oluşu da türkünün devamında yer almıştır.

2.2.16.5. Tekir Yaylası

Der Ferrahi neyleyim
Dilim durmaz söyleyim
Göğsün Tekir yaylası
*Ben orada yaylayım*⁵³¹

Yukarıdaki türküde sevgilinin göğsü düz olması bakımından şekil olarak yaylaya benzetilmiştir. Âşık Ferrahi sevgilisinin Tekir yaylası olarak tasavvur ettiği göğsünde bulunmak istediğinden bahsetmiştir.

2.2.17. Göz

Göz, sevgilinin karakterini ortaya koyan en önemli güzellik unsurlarından biridir. Sevgili âşık üzerinde düşündüklerini göz aracılığı ile uygular. Göz; âşıkları büyüleyen, sevgiliye bağlayan, etkisi altına alan, âşıkların gönlünü çelen, onları meftûn eden

⁵²⁹ Türkü İsmi: “Kelemin Dürmesine”; Yöre: Giresun/Şebinkarahisar; Kaynak Kişi: Şakir Şengül; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁵³⁰ Türkü İsmi: “Hey Ağalar Nasıl Deyim”; Yöre: Ardahan/Çıldır; Kaynak Kişi: Naim Yıldırım; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁵³¹ Türkü İsmi: “Lale Sümbül Bağına”; Yöre: Adana/Ceyhan/Kıvrıklı; Kaynak Kişi: (Âşık Ferrahi) Mehmet Ali Ergat; Derleyen: Ahmet Yamacı.

enönemli güzellik unsurudur.⁵³² Göz, âşığı kendine bağlayan, âşığı cezbeden bir unsurdur. Şehlâlık, mahmurluk, öfke vs. onun sıfatlarındandır. Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri manalı bakışlarıyla adeta aşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda gözle birlikte kaşlar, kirpikler ve gamze desöz konusu edilir. Sevgilinin gözü daima sihir gücüne sahiptir. Âşıkları büyülemekte üstün değildir. Bunun için bir süzgün bakışı yeter. Gözler fitnedir.⁵³³

2.2.17.1. Renk Bakımından Göz

Sevgilinin gözü, şiirlerde renk itibarıyla genellikle elâ, kara, kömür olarak geçmekle birlikte, incelediğimiz türkülerde çakır, yeşil ve mavi gözlü sevgiliden de bahsedilmiştir.

Emrah'ı âlemde bî-karar etti

O nihan aşkını âşikâr etti

Aklımı fikrimi tarumar etti

*Fitne bakışların kara gözlerin*⁵³⁴

Fitne; güzel göz anlamına gelir.⁵³⁵ Malatya yöresine ait bu türküde sevgilinin fitne bakışı ve siyah gözü sebebiyle Emrah'ı kararsız bıraktığından, gizli aşkını açığa çıkardığından, aklını ve fikrini darmadağın ettiğinden bahsedilmiştir.

(ah) Karabiberim kömür gözlüm

*Nerelere gidelim*⁵³⁶

Esmer tenli olması sebebiyle karabiber olarak tasavvur edilen sevgilinin, göz renginin koyu siyah renk olduğu bu türküde vurgulanmıştır.

Evlerinin önünde

Bak üzüme üzüme

⁵³² Undu, 73-74.

⁵³³ Taş, 68.

⁵³⁴ Türkü İsmi: "Bu Meral Bakışın Ey Perî Suret"; Yöre: Malatya; Kaynak Kişi: Mehmet Ali Erdem; Derleyen: Mustafa Geceyatmaz.

⁵³⁵ Devellioğlu, 269.

⁵³⁶ Türkü İsmi: "Zerdali Çiçeklendi"; Yöre: Muğla/Bodrum; Kaynak Kişi: Sevim Turan/Mürüvvet Akkaraca; Derleyen: Mustafa Hoşsu.

Dolanırım Ayşe'min

*O yemyeşil gözüne*⁵³⁷

Yukarıdaki türkûde sevgilinin güzellik unsurlarından olan gözün yeşil renkli oluşundan bahsedilmiştir. Giresun/Görece yöresine ait bu türkûde âşık, yeşil gözlü sevgilisinin peşinde dolaştığını belirtmiştir.

(of of) Gaç kere dedim sağa (da)

Yeme fırın darısı

Öldürüyü adami (da)

*Gözlerinin sarısı (da)*⁵³⁸

Sevgilinin göz aklarının sarı renkli olması sebebiyle karşısındaki adamları kendine âşık ettiği, yine Giresun yöresine ait bu türkûde belirtilmiştir.

Pınarın başı sarı da

Üstünün taşı sarı

Mevla'm alnıma yazmış da

*Gözü gök kaşı sarı*⁵³⁹

Bir diğer türkûde âşık Allah'ın, kaderine mavi gözlü ve sarı kaşlı sevgili yazdığını belirtmiştir.

Beyler bahçesinde bülbüller şakır

Yârim Kırkoluk'ta elinde bakır

*Kırpiği ok olmuş gözleri çakır*⁵⁴⁰

Çakır; mavi ile yeşil arası renk, mavimsi renk anlamlarındadır.⁵⁴¹ Manisa yöresine ait bu türkûde Kırkoluk denilen yerde bulunan sevgilinin elinde bakır olduğundan,

⁵³⁷ Türkü İsmi: "Derenin Kıyıları"; Yöre: Giresun/Görece; Kaynak Kişi: Mehmet Sırrı Öztürk; Derleyen: İbrahim Can.

⁵³⁸ Türkü İsmi: "Görece'nin İçinde İkiliyim İkili"; Yöre: Giresun/Görece; Kaynak Kişi: Mehmet Maksutoğlu; Derleyen: Ümit Bekizağa.

⁵³⁹ Türkü İsmi: "Boğazında Hakik Var"; Yöre: Yozgat/Akdağmadeni; Kaynak Kişi: Sait Dağkiran; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁵⁴⁰ Türkü İsmi: "Beyler Bahçesinde Keklik Aylama"; Yöre: Manisa/Soma/Tarhala Köyü; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nihat Kaya/Sait Özdemir/Mustafa Yazıcıoğlu.

⁵⁴¹ Doğan, 181.

sevgilinin kirpiklerinin ok gibi düz, ince ve yaralayıcı olduğu gözlerinin çakır renk olduğundan bahsedilmiştir.

Aya bah yıldıza bah
Sarı saçlı mavi gözlü kıza bah
Aşkuvdan koymayanım derduvden koyma ölüm
Üzün dönder bize bah neynim
*Neynim ağam neynim paşam neynim gözüüm neynim*⁵⁴²

Kerkük yöresine ait yukarıdaki türküde; bah: bak, aşkuvdan: aşkından, derduvden: derdinden, üzün: yüzün, neynim: ne yapayım, ne edeyim anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁴³ Sevgilinin saçlarının sarı, gözlerinin mavi renkli olduğundan bahsedilmiştir.

Çarmuzu'nun kızları
Koyu kahve gözleri
O yârdan mektup geldi
*Sevindirdi bizleri*⁵⁴⁴

Malatya yöresine ait bu türküde Çarmuzu isimli yerin kızlarının gözlerinin koyu kahve renkli olduğu belirtilmiş ve sevgilisinden mektup alan âşğın sevindiği dile getirilmiştir.

Yayığımı kurdum düze
Elâ gözler süze süze
*Gaynanam geldi mi size*⁵⁴⁵

Sarıya kaçan açık kestane göz rengine elâ göz denir.⁵⁴⁶ Erzurum yöresine ait bu türküde sevgilinin yağ yapmak için yayığını hazırladığı ve elâ gözlerini süzdüğü belirtilmiştir.

⁵⁴² Türkü İsmi: “Aya Bah Yıldıza Bah (Bu Derenin Sümbülü)”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: İbrahim Terzi; Derleyen: Salih Turhan.

⁵⁴³ TRT, 84.

⁵⁴⁴ Türkü İsmi: “Tiren Gelir Hoş Gelir”; Yöre: Malatya; Kaynak Kişi: Adnan Gül; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁵⁴⁵ Türkü İsmi: “Yayığımı Kurdum Düze”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Hulusi Seven; Derleyen: Muammer Özkavcı.

⁵⁴⁶ “Elâ”, Meydan Larousse, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, IV, 150.

2.2.17.2. Şekil Bakımından Göz

Sevgilinin gözü türkülerde şekil olarak badem, halka ve şehla göz olarak tasavvur edilmiştir. Şimdi bunları görelim:

Muğla yöresine ait şu türküde âşık, demircilerin demiri döverek tunç haline getirmesinden bahsetmiş, sevip sonrasında ayrılmanın zor bir durum olduğunu ifade etmiştir. Devamında âşık, Çatalca denilen yerde rüzgâr olduğunu ve sevgilisinin göz şeklinin halkaya benzediğini dile getirmiştir.

Demirciler (aman) demir döver tunç olur

Sevip sevip (aman) ayrılması (fidan boylum) güç olur

Haydindik Çatalca 'mda özger var

*Benim yârimde halka gibi gözler var*⁵⁴⁷

Azerbaycan yöresine ait aşağıdaki türküde; badam: badem, iller uzun: yıllar boyunca, uzun: boyunca anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁴⁸ Türküde; badam: badem, iller uzun: yıllar boyunca, uzun: boyunca⁵⁴⁹ anlamlarında kullanılmıştır. Badem gözlü ifadesi, badem biçiminde uçları çekik, iri gözleri olan kimse için kullanılır.⁵⁵⁰ Şu türküde âşık, gözleri şekil olarak bademe benzeyen sevgilisinin yıllar boyunca gelmesini beklediğini ve ömrü boyunca sevgilisini yanına çağırdığını belirtmiş ve sevgilisini ceylan olarak tasavvur etmiştir.

Gözlerem seni iller uzun

Seslerem seni ömrüm uzun

*Gözleri badam âhu ceylanı*⁵⁵¹

Kusur değil güzellik sayılabilecek şekilde şaşı, hafif şaşı (göz) şehla göz olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵² Şanlıurfa yöresine ait şu türküde şehla gözlü sevgilinin, aşkıyla

⁵⁴⁷ Türkü İsmi: “Demirciler Demir Döver Tunç Olur”; Yöre: Muğla/Bodrum; Kaynak Kişi: Bahattin Koç/Ender Kasal; Derleyen: Erdem Çalışkanel.

⁵⁴⁸ TRT, 290.

⁵⁴⁹ TRT, 290.

⁵⁵⁰ Ayverdi, I, 252.

⁵⁵¹ Türkü İsmi: “Durnadır Durna Telleri Burma”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Huşeng Azeroğlu; Derleyen Şenel Önalı.

⁵⁵² Ayverdi, III, 2926.

âşığının aklını başından aldığı, onu dert sahibi yaptığı ve aşk ateşiyle gönlünü yaktığı ifade edilmiştir.

*Aklım baştan alıpsan
Beni derde salıpsan
Aşk oduyla yakıpsan
Gel benim şehla gözlüm⁵⁵³*

2.2.17.3. Göze Teşbih Edilen Unsurlar

a. Ceylan

Balıkesir yöresine ait şu türküde âşık, güzellerin içinden seçtiği sevgilisinin gözlerinin, iri ve siyah olmasıyla ceylanı anımsattığını dile getirmiştir.

*Balıkesir içinde
Körük paytona bindim
Güzellerin içinde
Ceylan gözlü yâr sevdim⁵⁵⁴*

b. Dorum

*Yolcular yollara enmediniz mi
Dorum gözlü yâri görmediniz mi⁵⁵⁵*

Denizli yöresine ait bu türküde deve yavrusu anlamına gelen durum⁵⁵⁶ kelimesi, sevgilinin gözleri için benzetilen olmuştur.

c. Elmas

Elmas; aslı maden kömürü olan, çok kıymetli bir cevherdir. Madenler içinde en sert yapıda olan, camı kesebilen tek madendir. Parlak, sert ve değerli bir cevherdir.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Türkü İsmi: “Dağıdır Yâr Dağıdır”; Yöre: Şanlıurfa; Kaynak Kişi: Abdullah Balak; Derleyen: Abdullah Balak.

⁵⁵⁴ Türkü İsmi: “Balıkesir İçinde Körük Paytona Bindim”; Yöre: Balıkesir; Kaynak Kişi: Muzaffer Yalınca; Derleyen: Erkan Sürmen.

⁵⁵⁵ Türkü İsmi: “At Bağladım Denizli’nin Hanına”; Yöre: Denizli; Kaynak Kişi: Talip Özkan; Derleyen: Talip Özkan.

⁵⁵⁶ TRT, 70.

⁵⁵⁷ Pala, 137.

Tokat yöresine ait şu türküde, kavisli şekli dolayısıyla keman kaşlı olan sevgilinin gözleri; yuvarlaklık, küçüklük ve parlaklık açısından elmasa benzetilmiştir.

Kaşların kemandır gözlerin elmas
Gider bu güzellik sana da kalmaz
Fırsat elde iken sür devranını
*Sonradan yüzüne bakanlar olmaz*⁵⁵⁸

d. Fındık

Başun başuma
Gara gaşuna
Fındık cözüne
*Oy senin sevdan olayım*⁵⁵⁹

Rize yöresine ait bu türküde siyah kaşlı olan sevgilinin gözünün fındığa benzetilmesi; rengi, küçüklüğü ve şekli dolayısıyladır.

e. Güneş

Kirpiklerin ok mudur
Kalbime batıyor
Gözlerin güneş midir
*Beni de yakıyor*⁵⁶⁰

Mardin yöresine ait bu türküde sevgilinin kirpikleri şekil bakımından yaralayıcı oka; gözleri ise yakıcılık, parlaklık gibi özelliklerden ötürü güneşe benzetilmiştir.

f. Humar

Pencereden taş gelir
Humar gözden yaş gelir
Seni mene verseler
*Her görene hoş gelir*⁵⁶¹

⁵⁵⁸ Türkü İsmi: “Yörü Güzel Yörü Yolundan Kalma”; Yöre: Tokat/Artova/Tozanlı Aşireti; Kaynak Kişi: Âşık Mehmet/Temel Göllük/Şen Ahmet; Derleyen: Talip Özkan.

⁵⁵⁹ Türkü İsmi: “Neren Ağrur Neren Ağrur”; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Hasan Sözeri; Derleyen: Azize Tözem.

⁵⁶⁰ Türkü İsmi: “Kirpiklerin Ok mudur”; Yöre: Mardin; Kaynak Kişi: Nezih Şenses; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Sevgilinin baygın, süzgün gözlü kimse anlamında kullanılan humar⁵⁶² gözünden yaş geldiği ve âşığıyla evlense bunun herkesin hoşuna gideceği Azerbaycan yöresine ait bu türküde belirtilmiştir.

g. Mahmur

Gaziantep yöresine ait şu türküde uyuklu, nazlıanlamına gelen mahmur,⁵⁶³ sevgilinin gözü için kullanılmış ve sevgilinin başına mavi renk tülbent örttüğü belirtilmiştir.

Karpuz kestim sulandı

Gine gönlüm bulandı

Mahmur gözlüm başına

*Mavi dolak dolandı*⁵⁶⁴

h. Mercan

Havar havar can Hatıca

Gözleri mercan Hatıca

*Men sana gurban Hatıca*⁵⁶⁵

Sudan çıktığında katılaşır taşlaşır ve süs eşyası olarak kullanılan, çeşitli renkteki mercanlardan özellikle kırmızı renkli olanı meşhurdur ki⁵⁶⁶ bu türkölere de yansımıştır.

Değerli bir süs eşyası olan mercan şekli itibariyle de sevgilinin gözüne benzetilir.⁵⁶⁷ Azerbaycan yöresine ait bu türküde âşık, Hatice isimli, mercan gözlü sevdiğine kurban olduğunu dile getirmiştir.

ı. Mestane

Ey benim mestane gözlüm

Şimdi buldum ben seni

⁵⁶¹ Türkü İsmi: “Pencereden Taş Gelir”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Bülbül Mehmedov; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

⁵⁶² Yılmaz, 235-236.

⁵⁶³ TRT, 131.

⁵⁶⁴ Türkü İsmi: “Karpuz Kestim Sulandı”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Azmi Körükçü; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁵⁶⁵ Türkü İsmi: “Yatırdım Yatırdım Dan Sesine”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Huşeng Azeroğlu; Derleyen: Şenel Önalı.

⁵⁶⁶ Yılmaz, 235-236.

⁵⁶⁷ Yılmaz, 236.

Ben âşıklık bilmez idim

*O yâr öğretti beni*⁵⁶⁸

Sevgilinin gözlerinin sarhoş gözü gibi baygın, süzgün anlamında mestane⁵⁶⁹ olarak tasavvur edildiği Rumeli yöresine ait bu türküde âşık, daha önce hiç tatmadığı aşk duygusunu mestane gözlü sevgilisiyle tattığını ifade etmiştir.

i. Mühür

Âşık; koyu renkte, iri ve beğenilen gözleriyle mühür gözlü⁵⁷⁰ olarak tasavvur ettiği sevgilisini, her şeyden kıskandığını Sivas yöresine ait bu türküde belirtmiştir.

Mühür gözlüm seni elden

Sakınırım kıskanırım

Uçan kuştan esen yelden

*Sakınırım kıskanırım*⁵⁷¹

j. Üveyik

Şöyle de gel aman

Böyle de gel aman

Üveyik gözlüm gel aman

Altın dişlim gel aman

*Sırma da saçlım gel aman*⁵⁷²

Üveyik, yırtıcı av kuşlarının saldırdığı güvercine benzer bir kuştur.⁵⁷³ Üveyiklerin gözleri portakal rengindedir.⁵⁷⁴ Akşehir yöresine ait bu türküde sevgilinin gözleri Üveyik kuşunun gözlerine teşbih edilmiştir.

⁵⁶⁸ Türkü İsmi: “Ey Benim Mestane Gözlüm”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Tanburacı Osman Pehlivan; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

⁵⁶⁹ TRT, 96.

⁵⁷⁰ “Mühür”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, IX, 131.

⁵⁷¹ Türkü İsmi: “Mühür Gözlüm Seni Elden”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Âşık Ali İzzet Özkan; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

⁵⁷² Türkü İsmi: “Durnam Gelir Yata Kalka”; Yöre: Konya/Akşehir; Kaynak Kişi: Fakı Mehmet; Derleyen: Ali Canlı.

⁵⁷³ Yılmaz, 237.

⁵⁷⁴ Eskigün, 80.

k. Zeytin

Rum sevgilinin gözleri, Elazığ yöresine ait şu türküde şekil ve renk olarak zeytine benzetilmiştir. Bu benzerlik yuvarlak olma ve siyah renkli olma yönüyledir.

Erkek: Aman Urum kızı

Kız: Can benim efendim

Erkek: Göster gözlerini yavrum alayım seni

Kız: Neylersin gözlerim almazsın beni

Çarşılarda zeytin gördüğün yok mu

Erkek: gördüğüm çoktur aldığım yoktur

*Senin gibi bir güzeli sardığım yoktur*⁵⁷⁵

2.2.18. Kaş

Ebru ile eş anlamlı kullanılan kaş, güzellik unsuru olarak önemli bir yer tutar. Sevgilinin güzelliğinin tamamlayıcısı hatta en önemlilerinden biridir. Genel olarak yüzdeki diğer güzellik unsurlarıyla birlikte kullanılır. Fakat kaş-göz birlikteliği çok yaygındır. Güzellikten murad kaş ile gözdür, güzelin kaşı-gözü üzerine şiir yazılır, güzel deyince o anlaşılır, hasılı güzel, kaş ile gözden ibaret kabul edilir. Halk arasında güzellik anlatılırken “kaş ile göz gerisi söz” diye bir ifade vardır. Güzelin teşhisinde bu iki unsurun birlikte alınması mânidardır. Çünkü kaş-göz birlikteliği yüzdeki manayı bir arada barındırır. Bu yüzden şairler kaşla ilgili bu mülâhazayı sık sık kullanırlar. Kaş ile göz anlatan gazeller baş üstünde taşınır. Burada şiir veya önemli şeylerin yazılı olduğu kağıtların sarığın kenarına sıkıştırılmasına işaret vardır. Sevgilinin kaşı ve gözü ona emsalsiz bir güzellik katar⁵⁷⁶

2.2.18.1. Şekil Bakımından Kaş

Tatlı dilli, çok konuşkan (kadın) anlamında kullanılan dudu⁵⁷⁷ şu türküde sevgilinin dili için benzetilen olmuştur. Sevgili; ince beliyle, kaleme benzetilen ince ve

⁵⁷⁵ Türkü İsmi: “Aman Urum Kızı”; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Mustafa Döner; Derleyen: Şemsettin Taşbilek.

⁵⁷⁶ Gönel, 222.

⁵⁷⁷ “Dudu”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 893.

düzgün kaşlarıyla ve sırma saçlarıyla Giresun/Şebinkarahisar yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Ah dudu dillim ince bellim

*Kalem kaşım sırma saçım*⁵⁷⁸

Kaş için kullanımı kavisli, ince ve düzgün olan keman,⁵⁷⁹ Tokat yöresine ait şu türküde sevgilinin kaşlarının şekli dolayısıyla benzetilen olmuştur. Devamında sevgilinin gözleri yuvarlak, küçük şekliyle ve parlaklık açısından elmasa benzetilmiş, sevgilinin güzelliğinin bir gün sona ereceği ve o güzellik gittikten sonra da kimselerin onun yüzüne bakmayacağı dile getirilmiştir.

Kaşların kemandır gözlerin elmas

Gider bu güzellik sana da kalmaz

Fırsat elde iken sür devranını

*Sonradan yüzüne bakanlar olmaz*⁵⁸⁰

Sıfat olarak kullanımı kavisli manasında olan yay,⁵⁸¹ Tokat/Zile yöresine ait şu türküde sevgilinin kaşlarının tasavvuru için kullanılmıştır. Âşık kendi derdiyle sevgilinin derdini eşit görmüş, sevgilisinden ayrı olduğu için zamanın kendisi için uzadığından ve bütün bir senelik gününün heba olduğundan bahsetmiştir.

Benim derdim senin derdine taydır

Bir güzel sevmişem kaşları yaydır

Saatım gün geçer her günüm aydır

*Üçyüzaltmışbeş günüm de yandı ha yandı*⁵⁸²

Burun üstünde birleşmiş kaş çatık kaştır. Mecâzî anlamda kullanımı, asık surat manasındadır.⁵⁸³ Diyarbakır yöresine ait aşağıdaki türküde sevgilinin kaşlarının şekil olarak çatık olduğu anlatılmıştır. Âşık, çirkin sevgiliyle en güzel işin dahi

⁵⁷⁸ Türkü İsmi: “Ziliflerin Tutam Tutam”; Yöre: Giresun/Şebinkarahisar; Kaynak Kişi: Aziz Şeker; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁵⁷⁹ “Keman”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, VII, 161.

⁵⁸⁰ Türkü İsmi: “Yörü Güzel Yörü Yolundan Kalma”; Yöre: Tokat/Artova/Tozanlı Aşireti; Kaynak Kişi: Âşık Mehmet/Temel Göllük/Şen Ahmet; Derleyen: Talip Özkan.

⁵⁸¹ Doğan, 1825.

⁵⁸² Türkü İsmi: “Bir Güzelin Hasretinden Ahından”; Yöre: Tokat/Zile; Kaynak Kişi: Sadık Doğanay; Derleyen: Ârif Meşhur.

⁵⁸³ Doğan, 296.

yapılamayacağından, güzelle de en zor işin yapılmasının bile hoş geleceğinden bahsetmiştir.

Çay taşı çakmak taşı
Çatıktır yârin kaşı
Çirkin ile bal yeme
*Güzel ile taş taşı*⁵⁸⁴

Ucu eğik, bir yere takılmaya veya bir şey takmaya yarayan çengel, Van/Erciş yöresine ait şu türküde sevgilinin kaşları için benzetilen olmuştur. Türküde Van'ın Erciş ilçesindeki kızların, uzun boyuyla ve değerli oluşlarıyla ele alınması ve âşık ölürse hemen peşinden sevgilisinin de ölmesini temenni etmesi dile getirilmiştir.

Erciş'in kızları altından direk
Erciş'in kızları altından direk
Eymişsen gaşların etmişsen çengel
*Ölürsem sevdiğüm üstüme sen gel*⁵⁸⁵

Eskişehir yöresine ait şu türküde Ayşe isimli kızın kaşları, ince ve kıvrık olduğu için şekil olarak hilale benzetilmiştir.

Bursa'nın mermer taşları
Ayşe'mın hilâl da gaşları
*Fadime'm her işlerin başları*⁵⁸⁶

Hayriye isimli sevgili, kaşlarının kalınlığıyla ve bakışlarının hoşluğuyla Adana yöresine ait şu türküde yer almıştır.

Hayriye
Hıldır hıldır yürüye
Gelin ömrün çürüye
Erim erim eriye

⁵⁸⁴ Türkü İsmi: “Bırak Be Zalim Bırak”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Selahattin Erkan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁵⁸⁵ Türkü İsmi: “Bal Yeme Bal Yeme Bal Şirin Olur”; Yöre: Van/Erciş; Kaynak Kişi: Hüsamettin Subaşı; Derleyen: Atakan Çelik.

⁵⁸⁶ Türkü İsmi: “Bursa'nın Mermer Taşları”; Yöre: Eskişehir; Kaynak Kişi: Ayşe Yürekli; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

*Bizim evden geriye
Üç adım gel beriye
Kalın kaşlı Hayriye
Hoş bakışlı Hayriye⁵⁸⁷*

Zülfekar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hz. Ali'ye hediye ettiği ucu çatal kılıçtır. (Hz. Ali'nin kahramanca kullanmasıyla ün kazanmıştır).⁵⁸⁸ Tunceli yöresine ait şu türküde sevgilinin kaşları, eğri şekli dolayısıyla kılıca benzetilmiş ve "Kaşların zülfükâr çeker kervana" ifadesiyle uzunluğu belirtilmiştir. Sevgilinin yüzü güneşe benzetilmiş ve zülüflerinin seyredilecek yer olması bakımından örtülmemesi istenmiştir:

*Kaşların zülfükâr çeker kervana
Merhametin çoktur gelir imana
Dilber yüzün benzer şems-i tebana
Örtme zülüflerin seyristan olur⁵⁸⁹*

2.2.18.2. Renk Bakımından Kaş

Erzincan yöresine ait şu türküde sevgilinin kaşlarının siyah olduğu belirtilmiştir.

*Kız sen kimin kızı kaşları kara
Yâr sen kimin oğlu gözleri elâ⁵⁹⁰*

Âşık, çeşmenin üst kısmının ve çeşme taşının sarı renk olduğunu, kaderine mavi gözlü, sarı kaşlı sevgili yazıldığını, Yozgat/Akdağmadeni yöresine ait şu türküde dile getirmiştir.

*Pınarın başı sarı da
Üstünün taşı sarı
Mevla'm alnıma yazmış da
Gözü gök kaşı sarı⁵⁹¹*

⁵⁸⁷ Türkü İsmi: "Evden Çıktı Yürüdü"; Yöre: Adana; Kaynak Kişi: Haydar Çetin; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁵⁸⁸ Devellioğlu, 1194.

⁵⁸⁹ Türkü İsmi: "Aşkın Şarabını İçerler Dilber"; Yöre: Tunceli/Ovacık/Kedek; Kaynak Kişi: Ali Çelik/Hüseyin Çelik; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁵⁹⁰ Türkü İsmi: "Yüce Dağ Başında Beklerim Seni"; Yöre: Erzincan/Çayırılı/Yukarı Kartallı Köyü; Kaynak Kişi: Zeynep Göyen/Cafer Aksünger; Derleyen: Mehmet Özbek.

2.2.18.3. Kaşa Teşbih Edilen Unsurlar

a. Mil

Göze sürme çekmeye yarayan kemik veya fildişinden yapılmış ince ve uzun alet manasına gelen mil,⁵⁹² Elazığ yöresine ait şu türküde sevgilinin kaşlarının şekil olarak mil gibi ince ve uzun olduğunu ifade için kullanılmıştır.

Kaşların mildir yârim

Gel beni güldür yârim

Aramız derya deniz

*Gönlümüz birdir yârim*⁵⁹³

b. Ok

Dağların başının dumanlı olduğu, âşığın gönlünün sevgilinin aşkıyla yandığı ifade edilen Eskişehir yöresine ait şu türküde sevgilinin, ince ve düzgün olması sebebiyle oka benzeyen kaşının, âşığın kalbini yaraladığı ve âşığın kaderine böyle bir sevgilinin rast geldiği dile getirilmiştir:

Yine duman duman dağların başı

Yüreğimden gitmez yârin ataşı

Ok olmuş saplanır kalbime kaşı

*Kaderim böyleymiş bazı rast geldi*⁵⁹⁴

2.2.19. Kirpik

Göz kapakları üzerinde sıralı kıllara kirpik (müje, müjgân) denir. Yüze ve bilhassa göze güzellik katar.⁵⁹⁵ Çalışmamızda, sevgilinin kirpikleri ok, bahar çimeni ve kalem olarak tasavvur edilmiştir. Şimdi bunları görelim:

⁵⁹¹ Türkü İsmi: “Boğazında Hakik Var”; Yöre: Yozgat/Akdağmadeni; Kaynak Kişi: Sait Dağkiran; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁵⁹² “Mil”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, VIII, 778.

⁵⁹³ Türkü İsmi: “Kaşları Oydu Beni”; Yöre: Elazığ, Kaynak Kişi: Enver Demirbağ, Derleyen: Mehmet Özbek.

⁵⁹⁴ Türkü İsmi: “Sacur Kenarında Seyran Ederken”; Yöre: Eskişehir; Kaynak Kişi: Ömer Güzel; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı

⁵⁹⁵ Gönel, 285.

Erzurum yöresine ait şu türküde, tıpkı suyun çevresindeki taş a değmesi gibi sevgilinin kirpiklerinin uzun olması sebebiylekaşa değmesi anlatılmış, sevgilinin üzülmemesi gerektiği ve bir gün âşığıyla kavuşacakları dile getirilmiştir.

Su gelir taş a değ er
Kirpikler kaşa değ er
Gam yeme nazlı yârim
*Bir gün baş baş a değ er*⁵⁹⁶

2.2.19.1. Çimen

Sûsen, basit saplı veya sapları az dallı bir bitkidir. Yaprakları kınlı ve iki sıralıdır. Çiçekleri iri, kokulu ve güzel görünüşlüdür.⁵⁹⁷ Dicle nehri bölgesindeki sûsenlerin, coşkun akan Dicle nehri sebebiyle çılgın oluşundan ve sevgilinin gözlerinin baygın bakışlı olduğundan bahsedilen Siirt yöresine ait şu türküde sevgilinin zülfü ve kirpikleri bahar çimenine şekil yönünden benzetilmiştir. Zülûf ve kirpik çimen gibi çok, dik ve düzgün sıralıdır.

Oy süsen süsen süsen oy
Çılgın Dicle süseni
Gözler baygın zülûfler
*Kirpikler bahar çimeni*⁵⁹⁸

2.2.19.2. Kalem

Erkilet güzeli bağlar bozuyor
*Kirpikleri kalem olmuş yazıyor*⁵⁹⁹

Sevgilinin kirpikleri; ince, uzun ve düzgün olması sebebiyle Kayseri yöresine ait butürküde şekil olarak kaleme benzetilmiştir.

⁵⁹⁶ Türkü İsmi: “Susuz Yerin Bülbülü”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Hıdır Ersoy; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁵⁹⁷ “Süsen”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1992, XI, 672.

⁵⁹⁸ Türkü İsmi: “Oy Süsen Süsen Oy”; Yöre: Siirt; Kaynak Kişi: Nihat Öztörün; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁵⁹⁹ Türkü İsmi: “Erkilet Güzeli Bağlar Bozuyor”; Yöre: Kayseri; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: TRT Ankara Rad. Thm. Md.

1.2.19.3. Ok

Yay denilen aletle fırlatılan ve ucunda sivri bir demir bulunan ince, kısa değneğe ok denir.⁶⁰⁰ Ok yaralayıcı bir alet olduğundan sevgili, âşığına her baktıkça âşığının kalbine sanki her bakışta bir ok fırlatmışçasına âşığının kalbini yaralar.

Havuz başında burma

Çapkın karşımda durma

Kirpiklerin ok olmuş

*Yeter kalbime vurma*⁶⁰¹

İstanbul yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisine çapkın olarak hitap etmiş ve şekil olarak oka benzeyen kirpiklerini artık kalbine atmamasından, kalbini yaralamamasından bahsetmiştir. Ayrıca kirpiğin ok olarak düşünülmesinde kaşın yay olarak tasavvuru da önemlidir.

2.2.20. Kol

Türkülerde sevgilinin kollarının hangi hususiyetlerle ele alındığına bakalım:

Sevgili, kollarının beyaz oluşuyla Kastamonu yöresine ait şu türküde yer almıştır. Âşık, sevgilisine askerin yollarda olduğundan ve bu sebeple yanına gidemeyeceğinden bahsetmiştir. Muhtemelen âşık asker tarafından aranan biridir.

Alçak cevizin dalları

Sıva (da) beyaz (beyaz) kolları

Yâr nereden geleyim

*Kol bekliyor yolları*⁶⁰²

Trabzon yöresine ait şu türküde sevgilinin kollarının cilveli olmasından bahsedilmiştir. Türküde âşık, cilveli kollarda uyumak istediğini dile getirmiştir.

Karadeniz'in kumi

Edeyirim yukumi

⁶⁰⁰ Ayverdi, III, 2379.

⁶⁰¹ Türkü İsmi: “İndim Havuz Başına”; Yöre: İstanbul; Kaynak Kişi: Ahmet Yamacı; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁶⁰² Türkü İsmi: “Alçak Ceviz Dalları”; Yöre: Kastamonu; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Cilveli kollarında

*Aldırayım uykumi*⁶⁰³

Denizli/Çivril yöresine ait şu türküde ince ceviz dallarının âşığı taşıyamayacağından ve küçük yaşlı, kolları küçük olan sevgilinin âşığını saramayacağından bahsedilmiştir.

Çıktım ceviz dalına

Dalları almaz beni

Benim yârim küçücük

*Kolları sarmaz beni*⁶⁰⁴

Adana yöresine ait şu türküde sevgilinin narin, ince, nahif kollarında bilezik olduğuna işaret edilmiştir. Âşığın güzel sevgilisinden ayrıldığı ve bu duruma dayanamadığı dile getirilmiştir.

Altın yüzük kol bilezik kollar nazik oy oy

Ben yârimden ayrılmışım dayanamam ben

*Ben güzelden ayrılmışım sabredemem ben*⁶⁰⁵

Çankırı yöresine ait şu türküde kızın kolları, âşığın başını yaslayacağı yumuşak bir yastık olarak, saçları vücudunu örtecek kadar uzun ve kalın olan bir yorgan olarak tasavvur edilmiştir.

Kollarım yastık

Saçlarım yorgan

Dola boynuma

*Sevdiğim oğlan*⁶⁰⁶

⁶⁰³ Türkü İsmi: “Yükledim Kıratıma”; Yöre: Trabzon; Kaynak Kişi: Osman Yazıcı; Derleyen: İbrahim Can.

⁶⁰⁴ Türkü İsmi: “Ak Koyunun Aklığı”; Yöre: Denizli/Çivril; Kaynak Kişi: Hüseyin Dursun; Derleyen: Ali Canlı.

⁶⁰⁵ Türkü İsmi: “İbrişim Örmüyorlar”; Yöre: Adana; Kaynak Kişi: Aziz Şenses; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁶⁰⁶ Türkü İsmi: “Enteri Diktim Giymedi”; Yöre: Çankırı/Kurşunlu; Kaynak Kişi: Turhan Toper; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

2.2.21. Kulak

Çalışmamızın kulak başlıklı kısmında, sevgilinin daha çok kullandığı küpelerden ve kulakla ilgili deyimlerden bahsedilmiştir. Şimdi bunları inceleyelim:

Bir çift güzel gördüm yolda yolakta
Altın küpe şan veriyor kulakta
Yeryüzünde insan gökte melek
*Acep sevdiğimin eşi varm'ola*⁶⁰⁷

Âşık, Nevşehir/Hacıbektaş yöresine ait bu türküde gökte meleğe benzettiği ve denginin bulunmadığını düşündüğü sevgilisinin, altından yapılmış küpe taktığını belirtmiştir.

Güzel olanı öperler
Yanağından gül kaparlar
Kulakta mengiç küpeler
*Bir bi yandan bir bi yandan*⁶⁰⁸

Malatya yöresine ait yukarıdaki türküde, sevgilinin iki kulağında mavi renk küpe anlamını taşıyan mengiç küpe⁶⁰⁹ bulunduğu dile getirilmiştir.

Entarisi al basma
Alıp duvara asma
Sen benimsin ben senin
*Her söze kulak asma*⁶¹⁰

“Kulak asmamak” ifadesi; dinlememe, önem vermeme anlamındadır.⁶¹¹ Manisa/Soma yöresine ait bu türküde âşık, elbisesi kırmızı renk ve basma kumaştan dikili olan sevgiliye birbirlerini sahiplendiklerini ve kendileri hakkında söylenen her sözü önemsememesi hususunda nasihat vermiştir.

⁶⁰⁷ Türkü İsmi: “Bir Çift Güzel Gördüm Yolda Yolakta”; Yöre: Nevşehir/Hacıbektaş; Kaynak Kişi: Gürbüz Sapmaz; Derleyen: Gürbüz Sapmaz.

⁶⁰⁸ Türkü İsmi: “Bugün Yârdan Haber Geldi”; Yöre: Malatya/Arapkir; Kaynak Kişi: Âşık Süleyman Elver; Derleyen: TRT İstanbul Rad. Thm. Md.

⁶⁰⁹ TRT, 381.

⁶¹⁰ Türkü İsmi: “Entarisi Al Basma”; Yöre: Manisa/Soma; Kaynak Kişi: Şerif Gezek; Derleyen: İsmail Ergün.

⁶¹¹ Ayverdi, II, 1781.

Kuyunun kapakları
Çınarın yaprakları
Gurbetteki yârimin
*Çınlasın kulakları*⁶¹²

“Kulak çınlamak ifadesi”, birinin hatırasını anmak anlamında kullanılır.⁶¹³ İzmir/Bergama yöresine ait bu türküde âşık, uzakta bulunan sevgilisinin hatırasını andığını belirtmiştir.

Altına bak altına
Takmış gerdan altına
Söylediğim sözleri
*Atmış kulak ardına*⁶¹⁴

Ankara/Güdül yöresine ait bu türküde önem vermemek anlamını taşıyan “kulak ardına atmak” deyişi,⁶¹⁵ gerdanının altına altın takan sevgilinin, âşığının sözlerini önemsememesi hususuyla ele alınmıştır.

2.2.22. Parmak

Çalışmamızdaki türkülerde sevgilinin parmakları farklı şekillerde tasavvur edilmiştir. Şimdi bu tasavvurlarısıyla inceleyelim:

2.2.22.1. Kalem

Parmaklarının ince, uzun ve biçimli olması sebebiyle kaleme benzetildiği Fadime isimli sevgilinin, yazmayı oyalayıp oyalamadığı, parmaklarını kınalayıp kınalamadığı Balıkesir yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Amman amman Fadime'm
Yazmayı oyaladın mı
*Kalem gibi parmakların kınaladın mı*⁶¹⁶

⁶¹² Türkü İsmi: “Gidin De Bulutlar Gidin (Hafize'm)”; Yöre: İzmir/Bergama; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Mehmet Ali Çevik.

⁶¹³ Doğan, 1080.

⁶¹⁴ Türkü İsmi: “Ne Gezen Bacalarda”; Yöre: Ankara/Güdül; Kaynak Kişi: Musa Gençavcı; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁶¹⁵ Doğan, 614.

2.2.22.2. Keki Parmak

*Süpürgesin yolmuş gelir ırmaktan
Bir entari geymiş altı parmaktan
Yüzükler görünmez keki parmaktan
Akan sular gel eylenin eylenin
Coşkun çaylar dur eylenin eylenin*⁶¹⁷

Keki parmak, kalem gibi düzgün parmak manasındadır.⁶¹⁸ Sivas yöresine ait bu türküde sevgilinin ırmak kenarından süpürge otu kopardığı ve elbisesinin altı parmak ölçüsünde olduğu belirtilmiş, parmakları düzgünlüğüyle ve inceliğiyle kaleme benzetilmiştir. Sevgilinin parmaklarının güzelliğinden ötürü, yüzüklerinin dikkat çekmediği vurgulanmak istenmiştir.

2.2.22.3. Sırça

*Telli de yazmaların oyaladın mı
Sırça da parmakların boyaladın mı*⁶¹⁹

Sırça parmak, serçe parmak manasındadır.⁶²⁰ Tırnak çeşitli makyaj malzemeleriyle boyanır. Kütahya yöresine ait türküde sevgilinin, yazmalarını oyalayıp oyalamadığından ve serçe parmağını boyayıp boyamadığından bahsedilmiştir.

2.2.22.4. Tel

Sevgilinin ince, uzun ve düzgün olup, ip olarak tasavvur edilen parmakları ve mavi yüzüğü Çanakkale yöresine ait şu türküde yer almıştır. Âşığın sevgilisine sarılma isteği ve her gencin evlenecek kadar para kazanamadığı, bunun bir hüner olduğu aşağıdaki türküde ele alınmıştır.

*Mavi yüzük tel parmak
Muradım sana sarmak*

⁶¹⁶ Türkü İsmi: “Aşağıdan Çıktı Bayrağın Ucu”; Yöre: Balıkesir /Dursunbey; Kaynak Kişi: H. Ateşbahar/ H. Meriç/N. Tebe/A. Dar./R. Hekimoğlu; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

⁶¹⁷ Türkü İsmi: “Aman Ecel Aman Üç Gün Ara Ver”; Yöre: Sivas/Karapınar; Kaynak Kişi: Hüseyin Aslan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁶¹⁸ TRT, 72.

⁶¹⁹ Türkü İsmi: “Karaköy’ün Alt Yanında”; Yöre: Kütahya/Tavşanlı; Kaynak Kişi: Mustafa Argun; Derleyen: Hale Gür.

⁶²⁰ Doğan, 1521.

*Her bir gencin harcı mı
Kazanıp da kız almak*⁶²¹

2.2.23. Saç

Saç, sevgilinin güzellik unsurları içinde teşbihlere, tahayyüllere ve tasavvurlara vesile olan, sıklıkla üzerinde durulan unsur olarak ele alınmış ve dağınıklığı, perişanlığı, düz şekli, örülmüş hali, uzunluğu ya da kısalığı, rengi, kokusu nedeniyle birçok teşbihe konu olmuştur. Yapmış olduğumuz incelemede saç unsurunu şekil, renk ve koku olmak üzere üç bölüm olarak sınıflandırdık. Ancak şu unutulmamalıdır ki; şair ifadesini daha etkili kılmak için bu unsurları bazen birlikte kullanmıştır.⁶²² Yüzün iki yanından sarkmış olan saç lülesine, sevgilinin saçına zülf denildiği gibi⁶²³ zincir gibi olup toprağa kadar uzanan uzun saç da zülf denir.⁶²⁴ Alın üzerine dökülmüş kısa kesilmiş saç kâkül veya perçem denir.⁶²⁵

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin saçlarını; şekline, rengine, uzunluk ve kısalığına, teşbih edilen unsurlara göre sınıflandırdık. Bunları görelim:

2.2.23.1. Şekil Bakımından Saç

Erzincan yöresine ait şu türküde, sevgilinin saçlarının şekil olarak kıvrır kıvrır olmasından ve açık kestane renkli olmasından bahsedilmiştir. Türküde, sevgilinin dişleri; beyazlık, düzgün bir sıra halinde dizilme ve küçüklük açısından inciye benzetilmiştir.

*Kıvırcık kumral saçların
İnci dürdendir dişlerin
Uzun boylu al yanağına
Yakışır güzel saçların*⁶²⁶

⁶²¹ Türkü İsmi: “Sayalara Gidersin”; Yöre: Çanakkale/Yenice; Kaynak Kişi: Ali Karadeniz; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁶²² Undu, 36-37.

⁶²³ Devellioğlu, 1194.

⁶²⁴ Erdoğan, 118

⁶²⁵ Devellioğlu, 483.

⁶²⁶ Türkü İsmi: “Bir Oda Yaptırdım Yüceden Yüce”; Yöre: Erzincan; Kaynak Kişi: Hafız Şerif Tanındı; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

Sevgilinin; dudu dilli olması, belinin ince olması, kaşlarının ince ve düzgün olan kalem olarak tasavvuru, saçlarının ipek gibi parlak, sarı, yumuşak ve uzun manasında sırma olması Giresun/Şebinkarahisar yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

*Ah dudu dillim ince bellim
Kalem kaşlım sırma saçlım*⁶²⁷

Aşağıdaki türküde uzak ve yabancı diyarların gülüne benzetilen sevgilinin saçları şekil olarak, çeşitli sebeplerle yerlere saçılan yapraklara benzetilmiştir.

*Saçların dağılmış yaprak misali
Dudağın kurumuş toprak misali
Gözlerin buğulu maziye dalmış
Yanağın sararmış çiçek misali*⁶²⁸

Sevgilinin top top olan saç telleri ve âşışın, sevgilisini görmeyince hissettiği duygular Tokat yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

*Yumak yumak olmuş da saçının teli
Yârı görmeyeli (de) deliyim deli
Gücek ayı zehmerinin sam yeli
Yaktı yüreğimi de kül etti beni*⁶²⁹

Biçme aleti olan orağın sevgilinin elinde bulunuşu, bu türküde sevgilinin Uşak yöresinde ekin biçme anlamına gelen yolmadan gelip gelmediğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Sevgilinin saçlarının, dağınık ve düzensiz olduğu belirtilen şu türküde, sevgilinin belinde aynalı kemer olduğundan da bahsedilmiştir.

*Yolmadan mı geliyor
Orağın var elinde
Salkım saçak saçların
Aynalı kemer belinde*⁶³⁰

⁶²⁷ Türkü İsmi: “Ziliflerin Tutam Tutam”; Yöre: Giresun/Şebinkarahisar; Kaynak Kişi: Aziz Şeker; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁶²⁸ Türkü İsmi: “Yaban Gülü”; Sümer Ezgü.

⁶²⁹ Türkü İsmi: “Yumak Yumak Olmuş Saçının Teli”; Yöre: Tokat/Reşadiye; Kaynak Kişi: Mihrican Bahar; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

Kütahya yöresine ait şu türküde sevgilinin altın sarısı renginde ve parlak olarak tanımlanan sırma⁶³¹ saçlarının örülü şeklinde bahsedilmiştir.

Tarlamın üstü sürülü

Sırmalı saçları örülü

Benim yârim gelince

Çeyiz bohçam dürülü⁶³²

Sevgilinin saçlarının kalınlığı, Tokat/Reşadiye yöresine ait aşağıdaki türküde iki kat olarak ifade edilmiştir.

Gız saçların iki gat (da)

Bir gatını bana sat

Eğer annen vermezse (de)

Gel bi gece bizde yat⁶³³

Şair, sevgilisinin dalga şeklinde olan kıvrımlı saç anlamındaki dalgalı⁶³⁴ saçlarına, Kırklareli yöresine ait şu türküde yer vermiştir.

Aman aman kurdelem yorulдум

Dalgalı saçlarına vuruldum⁶³⁵

Bir dönem moda olan saç kesim şeklinin adı olan Avrupa saç modeline⁶³⁶ sahip olan sevgilinin saçlarını taramasını, ayakkabısını boyamasını ve sallanarak gelmesini şair, Manisa yöresine ait şu türküde ifade etmiştir.

Hadi hadi güllüm

Çifteli benlim

⁶³⁰ Türkü İsmi: “Yolmadan Mı Geliyon”; Yöre: Uşak/Çamyuva Köyü; Kaynak Kişi: Mehmet Karadedeli/Hasan Dağdelen; Derleyen: Mehmet Karadedeli.

⁶³¹ “Sırma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 277.

⁶³² Türkü İsmi: “Tarlada Bostan Olur Mu”; Yöre: Kütahya/Domaniç/Çarşamba; Kaynak Kişi: Mehmet Aktepe; Derleyen: Özyay Gönülüm.

⁶³³ Türkü İsmi: “Tinyaba’nın Daşları”; Yöre: Tokat/Reşadiye; Kaynak Kişi: Mihrican Bahar; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm. Md.

⁶³⁴ Doğan, 340.

⁶³⁵ Türkü İsmi: “Kurdelemin Uçları İpekten”; Yöre: Kırklareli/Kepirtepe; Kaynak Kişi: Köy Enstitüsü Talebeleri; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁶³⁶ TRT, 511.

Durmasın gelsin

*Avrupa'sın tarasın*⁶³⁷

Kahramanmaraş yöresine ait şu türküde sevgilinin, âşığa görünmediği zaman içerisinde güzelleştğine, zülfünün renginin siyah ve şeklinin halka olduğuna değinilmiştir.

Güzel ne güzel olmuşsun

Görölmeyi görölmeyi

Siyah zülfün halkalanmış

*Örölmeyi örölmeyi*⁶³⁸

Âşığın, sevgilisine olan duygusundan bahsettiği Sivas/Zara yöresine ait şu türküde, sevgilinin yüzünün buğday renkli ve zülfünün dolaşık şekilde olmasına dikkat çekilmiştir.

Yüce dağ başında yanar bir ıışık

Düşmüşüm derdine olmuşum âşık

*Ağ buğday benizli zülfü dolaşık*⁶³⁹

Burdur/Kozağacı yöresine ait şu türküde çiye olarak ifade edilen çiy; havada buğu durumundayken akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan küçük su damlalarının ismidir.⁶⁴⁰ Şu türküde sevgilinin top şekilli yuvarlak zülüflerinin, çiy düşmesi sonucu ıslanmasından bahsedilmiştir.

Yağmur yağar şu dağları ıslatır

*Çiye gelir top zülüfler ıslanır*⁶⁴¹

Kastamonu yöresine ait şu türküde çırdak, çardak anlamında kullanılmıştır.⁶⁴² Sevgilinin kâkülü, top top olmuş yuvarlak şekli ile türküde şöyle dile getirilmiştir:

⁶³⁷ Türkü İsmi: “Kapının Önünde Taş Ben Olaydım”; Yöre: Manisa; Kaynak Kişi: Haydar Baycin/Selim Önder; Derleyen: Emin Aldemir.

⁶³⁸ Türkü İsmi: “Güzel Ne Güzel Olmuşsun”; Yöre: Kahramanmaraş; Kaynak Kişi: Âşık Yanık Mehmet; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁶³⁹ Türkü İsmi: “Yüce Dağ Başında Yanar Bir Işıık”; Yöre: Sivas/Zara; Kaynak Kişi: Nurettin Akyürek; Derleyen: TRT Ankara Radyosu Thm. Md.

⁶⁴⁰ TDK, 441.

⁶⁴¹ Türkü İsmi: “Yağmur Yağar Dereleri Sel Alır”; Yöre: Burdur/Kozağacı; Kaynak Kişi: Nuran Özyurt; Derleyen: Özay Gönüm.

*Şu çırdığın da (aman) ekinleri
(yârim) Top top olmuş (da) kâkülleri
Nazlı yârin de (aman) vekilleri*⁶⁴³

Afyon yöresine ait şu türküde, sevgilinin kâkülünün fazlalıklarının kesilmiş şekilde kırılmış⁶⁴⁴ olduğu ve yüzüne düştüğü belirtilmiştir.

*Yandım kara çalı düzde mi olur
Gırkma da kekil yüzde mi olur
Gelin anahtarlar bizde mi olur*⁶⁴⁵

Âşık, Adana yöresine ait şu türküde, sevgilisinin siyah kaşlarının üstünde deste şeklinde bulunan kâkülünden bahsedilmiştir. Bu türküde kekil, kâkül⁶⁴⁶ anlamında kullanılmıştır. Âşık, sevgilisi Döndü/Döne'ye olan aşkını, onun kestiği saç teli olmayı istemesiyle dile getirmiştir.

*Gapınızın önü yüksek sekili
Sekisinde gülü reyhan ekili
Gara gaş üstünde deste kekili
Kesdiceği teli de olsam Döndü'nün/Döne'nin*⁶⁴⁷

2.2.23.2. Renk Bakımından Saç

Ordu yöresine ait şütürküde âşık; ince ve düzgün kaşlı, sarı saçlı sevgilisiyle kaş göz işaretiyle anlaşma anlamına gelen işmarlaşma⁶⁴⁸ isteğinden ve uzağa giderken sevgiliyle helalleşme isteğinden bahsetmiştir.

*Sarı saçlım kalem kaşlım
İşmarlaşalım*

⁶⁴² TRT, 721.

⁶⁴³ Türkü İsmi: “Şu Çardak’tan Öğlen Geçtim (Yârim Çırdak)”; Yöre: Kastamonu; Kaynak Kişi: Avni Özbenli; Derleyen: Avni Özbenli.

⁶⁴⁴ “Kırkma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, VII, 257.

⁶⁴⁵ Türkü İsmi: “Kara Çalı Düzde Mi Olur”; Yöre: Afyon/Dinar/Kınık Köyü; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nuri Esentürk.

⁶⁴⁶ TRT, 648.

⁶⁴⁷ Türkü İsmi: “Yârdan Ayrılması Acıdır Acı”; Yöre: Adana; Kaynak Kişi: Mehmet Yediaylık; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁶⁴⁸ Doğan, 548.

*Gurbete giderken yâr yâr
Helallaşalım*⁶⁴⁹

Denizli/Honaz yöresine ait şu türküde, Azime isimli sevgilinin saçlarının parlaklığı belirtilmiştir.

*Bizim köyün pınarları da yandan harleyo
Azime'de gızın saçları da parleyo*⁶⁵⁰

Açık kestane veya koyu sarı anlamındaki kumral⁶⁵¹ renkli saçları ve sarıya benzer renkte kestane renkli anlamındaki elâ⁶⁵² gözleri olan sevgili, Sivas yöresine ait şu türküde “dilber” unvanıyla yer almıştır.

*İzzeti çağırın ey kalbi mermer
Elinde namesi eyliyor ezber
Kumral saçlı elâ gözlü bir dilberi
Yıktın atam evin viran eyledin*⁶⁵³

Nevşehir yöresine ait şu türküde şair, mor renkli ince örülmüş saç örgüsü olarak tanımlanan belikli⁶⁵⁴ sevgilisinden bahsetmiştir.

*Bizim yaylalar oluklu
İçinde türlü balıklı
Yanındaki mor belikli*⁶⁵⁵

Kerkük yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisinin koyu siyah rengiyle zil olarak nitelendirdiği zilfinden; kırmızı renkli, yumuşak ve güzel kokulu yanaklarından ve kendisinin sevgilisinin karşısında boyun eğse de köle gibi satılmak istemeyişinden bahsetmiştir.

⁶⁴⁹ Türkü İsmi: “Yârimin Geydiği Yeşil Entari”; Yöre: Ordu; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

⁶⁵⁰ Türkü İsmi: “Kara Üzüm Salkımı (Azime'm)”; Yöre: Denizli/Honaz; Kaynak Kişi: Özey Gönlüm; Derleyen: Özey Gönlüm.

⁶⁵¹ “Kumral”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, VII, 634.

⁶⁵² “Elâ”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, IV, 150.

⁶⁵³ Türkü İsmi: “İzzeti Çağırın Ey Kalbi Mermer”; Yöre: Sivas/Divriği; Kaynak Kişi: Nuri Üstünses; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁶⁵⁴ “Belik”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, II, 267.

⁶⁵⁵ Türkü İsmi: “Gıcılar Kavak Gıcılar”; Yöre: Nevşehir/Hacıbektaş/İllice Köyü; Kaynak Kişi: Mürset Karadağ; Derleyen: Mine Yalçın.

Zilfin siyah zil kimi
Yanakların gül kimi
Karşıda boyun eydim
*Alıp satma kul kimi*⁶⁵⁶

Kayseri yöresine ait şu türküde, sevgilinin perçeminin siyah renkli oluşundan ve siyah perçemin beyaz gerdana yakıştığından bahsedilmiştir.

Çek deveci develeri yokuşa
*Siyah perçem ak gerdana yakışa*⁶⁵⁷

Sevgilinin tane tane ve ince olan saçlarının omuzundan aşağı sarkması, perçeminin sarı renkli olması, kaşlarının ince ve düzgün olması Ordu yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Omuzundan aşağı
Tel tel olmuş saçların
Kız senin sarı perçemin
*Kalem olmuş kaşların*⁶⁵⁸

Kırklareli yöresine ait şu türküde, kırmızı yanaklı sevgiliye alnındaki sarı kâkülün yakıştığı ifade edilmiştir. Ayrıca türküde âşığın, sevgilinin güzel bakışına düşkün olduğundan bahsedilmiştir.

Kalk gidelim yâr senin ile yokuşa
(ah) Sarı kâkül al yanağına yakışa
*Mail oldum o sendeki bakışa*⁶⁵⁹

Kekilin kâkül olarak telaffuz edildiği Çorum yöresine ait şu türküde, sevgilinin yüzünü örtüp, gizleyen perde olarak tasavvur edilen kâkülün siyah renkli oluşundan

⁶⁵⁶ Türkü İsmi: “Sen Bir Yana Bir Yana”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Kuzecioğlu; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁶⁵⁷ Türkü İsmi: “Deve Yüksek Atamadım Urganı”; Yöre: Kayseri/Develi; Kaynak Kişi: Yusuf Seyrani; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁶⁵⁸ Türkü İsmi: “Ocağa Koydum Kazan”; Yöre: Ordu/Mesudiye; Kaynak Kişi: Ramazan Erbaş; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁶⁵⁹ Türkü İsmi: “Kalk Gidelim Yâr Senin ile Nemse’ye”; Yöre: Kırklareli; Kaynak Kişi: Âşık Ali Tanburacı; Derleyen: Nida Tüfekçi.

bahsedilmiştir. Âşık, sevgilisiyle تنها bir yerde karşılaşırsa söz almadan sevgilisini göndermeyeceğini dile getirmiştir.

*İğdenin dalları yerdedir yerde
Gız siyah kekilin yüzüne perde
1ras gelir isek bir tenhe yerde
Söz almadan salar mıyım ben seni*⁶⁶⁰

2.2.23.3. Koku Bakımından Saç

*Dedim gız sümbül nedi
Dedi saçımdı*⁶⁶¹

Dik salkımlar oluşturan hoş kokulu ve çansı çiçekleri düz ya da katmerli, mavi, mor, sarı, kırmızı, pembe ya da beyaz olan sümbüller,⁶⁶² güzel ve canlı renkleri, keskin kokuları ve erken çiçek açmaları nedeniyle aranan süs bitkileridir.⁶⁶³ Sümbülün koyu renkli olanı hem renk, hem güzel koku, hem de uzun ve kıvrım kıvrım olmasından dolayı saç için benzetilen olarak kullanılır.⁶⁶⁴ Kars yöresine ait bu türküde de sevgilinin saçı sümbüle benzetilmiştir.

*Vardar gelir aka aka
Saçların mis gibi koka
Kokusuna doyamadım
Doya doya saramadım*⁶⁶⁵

Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins erkek ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu bir maddedir.⁶⁶⁶ Rumeli yöresine ait bu türküde Vardar ırmağının akmasından, sevgilinin saçlarının misk gibi güzel kokulu

⁶⁶⁰ Türkü İsmi: "İğdenin Dalları Yerdedir Yerde"; Yöre: Çorum/Ataca/Kuyumcusaray; Kaynak Kişi: Muharrem Coşkun; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

⁶⁶¹ Türkü İsmi: "Dedim Gız Yaşın Nedir"; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: İbrahim Yıldırım Arşivi; Derleyen: Plâktan Yazıldı.

⁶⁶² "Sümbül", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1991, XVI, 202.

⁶⁶³ "Sümbül", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XVIII, 10920.

⁶⁶⁴ Erdoğan, 154.

⁶⁶⁵ Türkü İsmi: "Şu Vardar'ın Suyuna Bak"; Yöre: Rumeli/Üsküp; Kaynak Kişi: Necati Can; Derleyen: Erkan Sürmen.

⁶⁶⁶ Sefercioğlu, 158.

olmasından bahsedilmiştir. Âşık, sevgilisinin güzel kokulu saçlarının kokusuna doyamadığını ve sevgilisini gönlünce, yeterince saramadığını dile getirmiştir.

2.2.23.4. Uzunluk-Kısalık Bakımından Saç

Van yöresine ait şu türküde âşık, yanına yaklaşmadığı sevgilisinin uzun saçlarını öremediğinden bahsetmiştir.

*Yârin saçları uzun
Yetişip öremedim
(el atıp öremedim)⁶⁶⁷*

Yaylalarıyla ünlü yöre olan Artvin’e ait şu türküde, yaylada bulunan güzelin süslü olmasından ve güzel, masum ve iyi huylu olması sebebiyle meleğe benzetilmesinden bahsedilmiştir. Türküde, sevgilinin siyah saçlarının topuğuna kadar uzun oluşu ve parlaklık, yakıcılık özellikleri sebebiyle güneş olarak tasavvur edilişi dile getirilmiştir.

*(ah) Yayla güzelini gördüm bezeli
Bir melek misali döner yayladan
Siyah saçlar ak topuğa uzalı
Doğar güneş gibi yanar yayladan⁶⁶⁸*

Çorum yöresine ait şu türküde, sevgilinin yüzünü örtme işlevi bulunan saçın kısalığından ve yüzü örtmemesinden bahsedilmiştir. Türküde âşık, sevdiğinin sevdasının, düşüncelerinden uzaklaşmadığını ve sevgilisini gören gözlerinin ondan başkasına bakmayacağını ifade etmiştir.

*Zülûf kısa yüz örtmez
Sevda serimden gitmez
Bu gözler seni gördü
Gayrısına meyletmez⁶⁶⁹*

⁶⁶⁷ Türkü İsmi: “Yükledim Göçemedim”; Yöre: Van; Kaynak Kişi: Bekir Hıdıroğlu; Derleyen: Atakan Çelik.

⁶⁶⁸ Türkü İsmi: “Yayla Güzelini Gördüm Bezeli”; Yöre: Artvin/Ardanuç; Kaynak Kişi: Âşık Efkari; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁶⁶⁹ Türkü İsmi: “Kayayı Girci Tuttu (İlvanım)”; Yöre: Çorum/Alaca/Çelebibağı Köyü; Kaynak Kişi: Musa Yenilmez; Derleyen: Sümer Ezgü.

Kerkük yöresine ait şu türküde sevgilinin uzun olan zülfünün yüzüne değmesinden ve dize kadar da değebileceğinden, Ortaçağdan beri meşhur olan İran ipeği⁶⁷⁰ gibi yumuşak ve parlak oluşundan bahsedilmiştir.

Zilif uzun üze değer
Eğilsen dize değer
Zilfi'n Acem ipeği
*Teli Tebriz'e değer*⁶⁷¹

2.2.23.5. Saça Teşbih Edilen Unsurlar

a. Çengel

En gel meneşselim en gel
Zülüflerin çengel mengel
*Aramıza girdi engel*⁶⁷²

Erzincan yöresine ait bu türküde menekşe çiçeği takıyan sevgiliyi çağıran âşık, sevgilisinin zülfünü çengel olarak tasavvur etmiştir. Sevgilinin saçının; bir şey asmaya veya bir yere takılmaya yarayan ucu eğri demir olan çengele⁶⁷³ benzetilmesi, âşığın gönlüne takılıp kendisine çeken olması ve gönlün sevgilinin saçında bulunmasıyla alakalıdır. Türkünün son satırında âşıkla sevgilinin arasına engel girdiği belirtilmiştir.

b. Gonca

Açılmamış gül olarak tanımladığımız gonca,⁶⁷⁴ güzel kokusu ve yumuşaklığıyla sevgilinin saçı için tasavvur edilmiştir. Tokat yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisinden uzaklaşacağını belirterek sevgilisinin ipe benzettiği saçıyla, kendisini bağlamasını ve gonca gül olan saçtan kendisine vererek gitmekten vazgeçirmesini istemiştir.

Gidiyom ağlasana
(haydi) Zülfinü bağlasana

⁶⁷⁰ <http://tarihtenanekdotlar.blogspot.com/2014/10/541-acemin-ipegi-ingilizin-oyunu.html>, 02/03/2019

⁶⁷¹ Türkü İsmi: “Sen Bir Yana Bir Yana”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Kuzecioğlu; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁶⁷² Türkü İsmi: “Sılaya Giden Gardaşlar”; Yöre: Erzincan; Kaynak Kişi: Ali Ekber Çiçek; Derleyen: Ali Ekber Çiçek.

⁶⁷³ “Çengel”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 194.

⁶⁷⁴ Erdoğan, 308.

*Zülfün gonca gül ise
(haydi) Bir gül ver eylesene⁶⁷⁵*

c. İbrişim Teli

*Dama bulgur sererler
Çıkma boyun görerler
Saçın ibrişim teli
Hançere bağ örerler⁶⁷⁶*

Rumeli yöresine ait bu türküde, kalınca bükülmüş ipek ipliği anlamında kullanılan ibrişim⁶⁷⁷ sevgilinin saçı için benzetilen olarak kullanılmıştır. Türküde, evin çatısına bulgur serilme âdetinden bahsedilmiştir. Âşık sevgilisinin boyunun yabancılar tarafından görülmesini istemediği için, sevgilinin dışarıya çıkmamasını istemiştir. Sevgilinin saçı yumuşak, parlak olan ipek ipliğine benzetilmiş ve bununla kılıca bağ örüleceği belirtilmiştir.

d. İsmok

*Muradiye'nin saçları ismoklar gibi
İştib'in doktorları kasaplar gibi
Şöförün tomoğlu konayı oldu
İştibe varamadan mezarı oldu⁶⁷⁸*

Büyük ve uzun bir yılan cinsi olan ismok,⁶⁷⁹ Rumeli yöresine ait bu türküde sevgilinin saçına teşbih edilmiştir. Bu teşbihde saçın, uzun ve kalın oluşuna işaret edilmiştir.

e. Kement

*Kement olmuş zülfün bize
Elâ gözler süze süze*

⁶⁷⁵ Türkü İsmi: “Gidiyom Ağlasana”; Yöre: Tokat; Kaynak Kişi: Sadık Keşen; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁶⁷⁶ Türkü İsmi: “Dama Bulgur Sererler”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Osman Pehlivan; Derleyen: Azize Tözem.

⁶⁷⁷ TRT, 251.

⁶⁷⁸ Türkü İsmi: “Muradiye Gider Koştan Yolmaya”; Yöre: Rumeli/Koçana/Bladsa; Kaynak Kişi: Fahri Vardar; Derleyen: Fahri Vardar.

⁶⁷⁹ TRT, 607.

Yazılmıştır alnımıza

*Hasret kalemi kalemi*⁶⁸⁰

Erzincan yöresine ait bu türküde bahsi geçen saçın kement olarak tasavvur edilişi, âşığın gönlünün ve canının sevgilinin saçlarında asılması ve can vermesi yönüyledir.⁶⁸¹ İdam için kullanılan yağlı kayışanlamındaki kement,⁶⁸² âşığın gönlünü avlamada bir alet görevini görür.⁶⁸³

f. Perde

O perde o perde

Zülfün yüzüne perde

Devriyeler sardı da bizi

*Meğer kaderim böyle*⁶⁸⁴

Diyarbakır yöresine ait bu türküde, yüzün iki tarafından sarkan saç lüleleri; yüzü örten, gizleyen iki parçalı bir perdeye benzetilmiştir.⁶⁸⁵

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Aydın, terzilik yapmaktadır. Memed’in Mahallesi’nde oturan tahsildar Hulusi Bey’in kızı Asya’ya gönlünü kaptırmıştır. Onunla evlenip mutlu bir yaşam sürdürmeyi düşünmektedir. Belli zamanlarda, fırsat buldukça az da olsa Asya ile buluşup konuşur ve dertleşirler. Aydın, terzi dükkânına kumaş getirip satmak ister. Bunun için İstanbul’a gider. Amacı bir an evvel işlerini düzelterek Asya’yı ailesinden istetmektir. İstanbul’a gitmeden Asya ile görüşerek, kısa zamanda kumaş alıp döneceğini belirtir. Daha önceleri ipekçilerden aldığı kırmızı renkli ipeği mendil olarak hazırlamıştır. Etrafını desenle işlediği bu mendili Asya’ya verir, Asya’nın elini tutarak vedalaşır ve Asya’yı alnından öper. Asya utangaç bir halde, "Aydın, ya bir gören olduysa ?" deyince "Ben dikkat ettim sağda solda kimseler yoktu" cevabını veren Aydın, sevgilisinin yanından ayrılır ve İstanbul’a gider. Aydın, İstanbul’da bir ay kadar

⁶⁸⁰ Türkü İsmi: “Sılaya Giden Gardaşlar”; Yöre: Erzincan; Kaynak Kişi: Ali Ekber Çiçek; Derleyen: Ali Ekber Çiçek.

⁶⁸¹ Sefercioğlu, 152.

⁶⁸² TRT, 588.

⁶⁸³ Pala, 266.

⁶⁸⁴ Türkü İsmi: “Makaram Sarı Bağlar”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Selahattin Mazlumoğlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁶⁸⁵ Sefercioğlu, 151.

kalır. Diyarbakır'a döndüğünde Asya'nın varlıklı bir ailenin oğlu olan İsmet'e istenildiğini ve söz kesildiğini duyar. Bu haber üzerine ne yapacağını şaşırان Aydın, Asya ile konuşur. Asya gönlünün kendisinde olduğunu anasının da kendisini isteten İsmet'e vermek istemediğini fakat babasına söz geçiremediğini belirtir. Bunun üzerine Aydın, "Halen benimle evlenmeye kararlıysan gel seni kaçırayım" deyince Asya, "Ne zaman istersen ben hazırım" der. Aydın, aldığı bu cevap üzerine dört gün sonra cumartesi günü öğleden sonra Urfa Kapısı'ndaki Sarıkız'ın orda kendisini bekleyeceğini belirtir. Kararlaştırılan gün ve saatte buluşmak üzere ayrılırlar. Aydın, dükkânında yarım kalan işlerini kalfasına bırakır. Durumu kendisine anlatarak, "Artık dükkân sana emanettir, benim yokluğumu hissettirme" der. Samimi arkadaşlarından Salih ile buluşarak Asya'yı kaçıracığını söyler. Salih, "Ben de sizinle geleyim bu işler yalnız olmaz" der ve Asya'yı nereye ve nasıl götüreceklərini planlarlar. Gün Cumartesi'dir. Aydın Sarıkız'da Asya'yı beklerken, Salih de iki at ayarlamış biraz ileride onları beklemektedir. Aydın, elinde bir bohça ile Asya'nın geldiğini görürce heyecanlanır. Beraberce Salih'in yanına giderler. Aydın ile Asya bir ata, Salih diğer ata binerek Gazi Köşkü'nün arkasından (şimdiki yeni yapılan Mardin yolunun bulunduğu yer) ilerleyerek Çaruğu Köyü'nün arkasından Kurt Kayalıkları mevkiine varırlar. Biraz ileride Aydın'ın akrabalarının oturduğu köy vardır, oraya gideceklerdir. Aydın, Salih'i bu köye göndererek amcasadesi Hasan'ı bulup durumu anlatmasını ve kalacakları bir yer ayarlamasını söylemesini ve işi bittikten sonra geri dönmesini söyler. Salih atına atlayıp köye gider, her şey istendiği gibi ayarlandıktan sonra Salih tekrar Kurt Kayalıkları'na döner. Burada karanlığın bastırmasını beklerler ve karanlık çökünce sessiz bir şekilde köye gidip hazırlanan eve girerler. Asya'yı amcasının oğlunun hanımının kaldığı odaya gönderen Aydın, Salih ve amcasının oğlu ile diğer bir odada kalır. Kızının eve gelmediğini gören Hulusi Bey merak içerisinde. Eş, dost ve akrabalarından Asya'yı sorarlar. Haber alamayınca karakola bildirirler. Bu arada komşularından biri Asya'nın Aydın'la görüşüğünü bildirince ilk etapta Aydın'ın babasının evini basarlar. Fakat bulamazlar. Soruşturma sonunda gittikleri köy tespit edilir ve jandarmaya haber verilir. Köye gelen jandarma Asya ile Aydın'ın kaldığı evi sarar ve teslim olmalarını ister. Aydın yakalandıklarını ve kaçmalarına imkân olmadığını anlar. Asya ise ağlamaktadır. Aydın'ın niyeti teslim olmamaktır. Asya, "Teslim ol. Ben seni beklerim, kendi rızamla kaçtığımı, zorla kaçırılmadığımı ifademde anlatırım. Seni bırakırlar, bırakmazlarsa da

sen hapisten çıkana kadar beklerim. Ne yapalım kaderimiz böyle imiş" diyerek Aydın'ı ikna eder. Aydın, Asya'nın uzun saçlarını okşayarak, "Bu saçlar yüzüne perde olsun ki bu gül yüzü benden başka kimse görmesin" der, birbirlerine sarılırlar ve Aydın jandarmaya teslim olur, cezaevine konur."⁶⁸⁶

g. Sarmaşık

Goyun guzu karışık
Yağ bastım gaşık gaşık
Gaşları galem gibi
*Zülüfleri sarmaşık*⁶⁸⁷

Yapışıp tırmanma özelliğine sahip olan sarmaşık⁶⁸⁸ Isparta yöresine ait bu türküde sevgilinin zülfü için benzetilen olmuştur. Saç, sevgilinin bütün vücudunu sarması yönüyle, uzunluk ve kıvrımlı şekli dolayısıyla sarmaşığa benzetilmiştir.

h. Saz

Yürü dilber yürü saçın saz gibi
Yürüyüşün gelin değil kız gibi
Suna boylarına kurban olduğum
*Aldadışın edalıca naz gibi*⁶⁸⁹

Eskişehir yöresine ait bu türküde güzel, beğenilen anlamlarına gelen dilber unvanıyla isimlendirilen sevgilinin saçları, telli çalgı olan saza⁶⁹⁰ benzetilmiştir. Bu benzerlik sevgilinin saçlarının, sazın telleri gibi ince ve tane tane oluşu sebebiyledir. Mecâzî anlamda endamlı, boylu boslu, güzelanlamlarını taşıyan suna,⁶⁹¹ bu türküde sevgilinin boyu için benzetilen olarak kullanılmıştır.

ı. Suna

Gelinin suna saçları

⁶⁸⁶ <https://www.repertukul.com/makaram-sarı-baglar-1179>, 24/03/2019.

⁶⁸⁷ Türkü İsmi: "Daşa Vurdum Bir Depme"; Yöre: Isparta/Senirkent; Kaynak Kişi: Hüseyin Karatürk; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

⁶⁸⁸ Ayverdi, III, 2682.

⁶⁸⁹ Türkü İsmi: "Yürü Dilber Yürü Saçın Saz Gibi"; Yöre: Eskişehir/Sivrihisar; Kaynak Kişi: Ahmet Yamacı; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁶⁹⁰ Ayverdi, III, 2697.

⁶⁹¹ Ayverdi, III, 2858.

Güveyin hilal gaşları
Yaktı beni bakışları
*Öldüm yalvara yalvara*⁶⁹²

Göl ördeği anlamına gelen suna; mecâzî anlamda endamlı, boylu boslu, güzel anlamlarını taşır. Gümüşhane yöresine ait bu türküde, sevgilinin saçlarının uzun ve güzel oluşundan ve bakışlarının, kendisine yalvaran âşığın gönlünü yakmasından bahsedilmiştir.

i. Şirvan İpeği

Dam üste dam örerler
Çıkma boyun görerler
Saçı Şirvan ipeği
*Hançere bağ örerler*⁶⁹³

Şirvan, Azerbaycan’a bağlı bir yer olup günümüzde olmayan bir yer adıdır. Şirvandaki ekonomik yapı, ipek dokuma ve boyamacılığı yanında yün dokumacılığına dayanmakta olup burası Kafkasya’da önemli bir ipekli ve yünlü merkezidir.⁶⁹⁴ Kars yöresine ait bu türküde sevgilinin saçları Şirvan isimli yerin ipeğine benzetilmiştir. Saçın ipeğe benzetilmesinden kasıt, sevgilinin ipek gibi yumuşak ve parlak saçlı olmasıdır. Âşık, uzun boylu sevgilisinin, yabancı insanlar tarafından görülmesini istemediği için sevgilisinin dama çıkmamasını öğütlemiş ve sevgilinin ipek ipliğine benzetilen saçının örgü örmek için kullanıldığını ifade etmiştir.

j. Telefon Teli

Eskişehir yöresine ait şu türkünün ilk satırında, aşağı yönden gelen kadının gelin tipli olmasından ve saçlarının telefon teline benzerliğinden söz edilmiştir. Sevgilinin saçının telefon teline benzetilmesi, saçın uzun ve ince olduğunu gösterir. Ayrıca türküde âşığın, yârini her yerde tanıyabileceğinden bahsedilmiş ve sevgilinin; güzel kokulu, yumuşak ve taze olan güle olan benzerliği söz konusu edilmiştir.

⁶⁹² Türkü İsmi: “Allı Gelin Girmiş Bara”; Yöre: Gümüşhane/Kale Nahiyesi; Kaynak Kişi: Cemal Alemdar; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁶⁹³ Türkü İsmi: “Dam Üste Dam Örerler”; Yöre: Kars/Sarıkamış; Kaynak Kişi: Ali Eryakut; Derleyen: Suat Işıklı.

⁶⁹⁴ Mustafa Aydın, “Şirvan”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 204-206.

*Aşağıdan gelen geline benzer
Saçları telefon teline benzer
Ben yârimi nerde olsa bilirim
Çiçekli bahçenin gülüne benzer⁶⁹⁵*

k. Urgan Kelebi

Keten, kenevir, pamuk, jüt gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince halat anlamına gelen urgan,⁶⁹⁶ Kütahya yöresine ait şu türküde sevgilinin saçları için benzetilen olarak kullanılmıştır. Türküde kalınlık açısından urgana benzetilen saçın, rüzgârın etkisiyle sevgilinin ince beline dokunmasından bahsedilmiştir.

*Develer içinde buldum celebi
Dolanıp geliyor Şam'ı Halep'i
Yârimin saçları urgan kelebi
Yel estikçe döğer ince belini⁶⁹⁷*

l. Yorgan

*Kollarım yastık
Saçlarım yorgan
Dola boynuma
Sevdiğim oğlan⁶⁹⁸*

İnsan vücudunu baş hariç tamamen örten ve soğuktan koruyan yorganın saç için benzetilen olması, saçın; uzun, kalın ve sevgilinin vücudunu tıpkı yorgan gibi örten durumunda olduğunu gösterir. Sevgilinin kollarının, âşığının başını yaslayacağı yumuşak yastık olarak tasavvur edildiği belirtilen Çankırı yöresine ait bu türküde sevgili, âşığının kollarını kendisine dolamasını istemiştir.

2.2.24. Ten

Sevgilinin teninin türkülerde nasıl tasavvur edildiğine bakalım:

⁶⁹⁵ Türkü İsmi: “Aşağıdan Gelen Geline Benzer”, Yöre: Eskişehir/Seyitgazi/Kırka Nahiyesi; Kaynak Kişi: Satı Yeşil; Derleyen: Muammer Uludemir.

⁶⁹⁶ TDK, 2037.

⁶⁹⁷ Türkü İsmi: “Ayağına Giymiş Kara Yemeni”, Yöre: Kütahya/Altıntaş Köyü; Kaynak Kişi: Mustafa Çetin; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁶⁹⁸ Türkü İsmi: “Enteri Diktim Giymedi”, Yöre: Çankırı/Kurşunlu; Kaynak Kişi: Turhan Toper; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

2.2.24.1. Rengi Münasebetiyle Ten

a. Beyaz

*Ana ben vuruldum o beyaz kıza
Yanakları benzer allı karpuz
(dudakları benzer allı kiraza)⁶⁹⁹*

Rumeli/Üsküp yöresine ait bu türküde sevgilinin beyaz tenli oluşuna temas edilmiştir.

*A o benim kardan beyazım
Eller sarmış benim neme lazım⁷⁰⁰*

Bilecik yöresine ait bu türküde âşık, kardan beyaz olarak nitelediği beyaz tenli sevgilisinin başkalarının olduğunu ve bu sebeple onu yabancı olarak gördüğünü dile getirmiştir.

b. Buğday Renkli

Sivas/Zara yöresine ait şu türküde, yüksek dağın başında bir ışık yandığı, âşığın, sevgilisinin derdine düştüğü, o sevgilinin de yüzünün buğday renkli ve saçının dolaşmış şekilli olduğu dile getirilmiştir.

*Yüce dağ başında yanar bir ışık
Düşmüşüm derdine olmuşum âşık
Ağ buğday benizli zülfü dolaşık⁷⁰¹*

Burdur/Altınyayla yöresine ait şu türküde bahçelerde enginar bitkisinin varlığından, her güzelin bir denginin olduğundan ve aslında beyaz tenlilerin değil esmer tenlilerin sevilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.

*Bahçelerde enginar
Her güzelin dengi var*

⁶⁹⁹ Türkü İsmi: “Oy Tepeler Tepeler”; Yöre: Rumeli/Üsküp; Kaynak Kişi: Sabri Gencer; Derleyen: Soner Özbilen.

⁷⁰⁰ Türkü İsmi: “Şemsiyemin Ucu Baston”; Yöre: Bilecik/Bozüyük; Kaynak Kişi: Muhittin Tartan; Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu.

⁷⁰¹ Türkü İsmi: “Yüce Dağ Başında Yanar Bir Işık”; Yöre: Sivas/Zara; Kaynak Kişi: Nurettin Akyürek; Derleyen: TRT Ankara Radyosu Thm. Md.

*Seversen esmer yâr sev
Beyazların adı var*⁷⁰²

Zülüflerini taraması istenilen esmer tenli sevgili Gaziantep yöresine ait şu türküde yer almıştır.

*Aman aman kara kız
Zilişlerin tara kız
Can kurban canım kurban
Koynundaki nara kurban*⁷⁰³

c. Hurma Renkli

Azerbaycan yöresine ait şu türküde âşık, kıvrıcık saçlı ve hurma renkli tene sahip sevgilisinin uzakta durmamasını, boynunu mahcup ve üzüntülü gibi eğmemesini istemiştir. Kendisini etkilemesi bakımından can alıcı olarak tasavvur ettiği sevgilisinin, kendisine bakmasını istediğini dile getirmiştir.

*Telleri burma
Rengi de hurma
Uzakta durma
Boynunu burma
Gel beri beri
Ay can alan beri bah*⁷⁰⁴

d. Kumral

*Kumralım güzelim aman
Yandım vallah
Seversen mektup yolla*⁷⁰⁵

⁷⁰² Türkü İsmi: “Bahçelerde Kum Darı”; Yöre: Burdur/Altınyayla(Dirmil); Kaynak Kişi: Emin Demirayak/Mehmet Ali Kayabaş; Derleyen: Sümer Ezgü.

⁷⁰³ Türkü İsmi: “Yel Vurur Yelken Olur”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Ökkeş Kayhan; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁷⁰⁴ Türkü İsmi: “Pencereden Taş Gelir”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Bülbül Mehmedov; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

⁷⁰⁵ Türkü İsmi: “Ah Tren Kara Tren”; Yöre: Tekirdağ/Lüleburgaz; Kaynak Kişi: Mustafa Sami Arı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Tekirdağ/Lüleburgaz yöresine ait bu türküde saçları kumral renkli sevgilinin, âşığının gönlünü yakmasından ve sevgisinin ispatı için mektup yollaması gerektiğinden bahsedilmiştir.

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin bedeni, kilolu veya zayıf oluşuyla ele alınmıştır:

Tokat yöresine ait şu türküde sevgiliye, kilosunu yönüyle temas edilmiştir.

Benim (de) sevdiceğim yâr bana yeter

*Aman tombul gelin olur mu böyle*⁷⁰⁶

Küçük yaşlı, zayıf bedenli, saçı topuğundan aşacak kadar uzun olan sevgili, Kerkük yöresine ait aşağıdaki türküde taze ve güzel kokulu goncaya benzetilmiştir.

Benim yârim incelerden incedi

Yaşı küçük taze şirin goncadı

*Saçı uzun topuğundan yücedi*⁷⁰⁷

Yozgat yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisinin evin damında yatmasından ve esen rüzgârın etkisiyle sevgilinin üzerindeki yorganın hareketlenmesinden bahsetmiştir. Âşık, sevgilinin kemiklerinin kendisine batacak derecede zayıf olmasından duyduğu rahatsızlığı, sevgilisinin kendisinden uzağa gitmesini istemekle ifade etmiştir.

Dam başında yatıyo

Yel yorganı atıyo

Öte var guru gelin

*Kemiklerin batıyo*⁷⁰⁸

2.2.24.2. Tene Teşbih Edilen Unsurlar

a. Acar

Yeni, taze anlamlarına gelen acar ifadesi,⁷⁰⁹ Hatay yöresine ait şu türküde sevgilinin teninin tazeliği vurgulanmıştır.

⁷⁰⁶ Türkü İsmi: “Yayla Yollarında Göç Kater Kater”; Yöre: Tokat; Kaynak Kişi: Kaya Önen; Derleyen: Tuncer İnan.

⁷⁰⁷ Türkü İsmi: “Yeri Yeri Küsmüşen Sennen”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdurrahman Kızılay; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

⁷⁰⁸ Türkü İsmi: “Dam Başında Yatıyo (Çırcır Handa)”; Yöre: Yozgat; Kaynak Kişi: Süleyman Sökmen ve Kızlar Korusu; Derleyen: Banttan Yazıldı.

Aliver gahveci başı nargile serini
Uğruna koymuşum (yârin) acar tenini
*Avcuna saymışım liraların beyini*⁷¹⁰

b. Gül

Kocakuş isimli kuşun av için zeki planları olduğu ve sıradan bir şahinle avını paylaşmayacağı bahsedilen Balıkesir yöresine ait şu türküde sevgilinin; güzel koku, renk ve tazelik açısından güle benzetilen tenine yer verilmiştir:

Kocakuşun yüksektedir oyunu
Deyme bir şahine vermez payını
Yârim senin nerelerin
*Harap olmuş gül gibi tenin*⁷¹¹

c. İlaç

Odan kireçtir senin
Yüzün güleçtir senin
Elin elime değse
*Tenin ilaçtır senin*⁷¹²

Bayburt yöresine ait bu türküde sevgilinin odasının beyaz badana ile boyalı oluşundan ve sevgilinin güler yüzlü oluşundan bahsedilmiştir. Sevgilinin, aşkıyla hasta olan âşığına eli değse âşığın hasta gönlü iyileşecektir. Âşık, sevgilinin tenini kendisi için derman olarak görmüştür.

2.2.25. Ter

Çalışmada, türkülerde sevgilinin teri erimiş bala, şerbete ve zehire teşbih edilmiştir. Şimdi bunları inceleyelim:

⁷⁰⁹ Doğan, 5.

⁷¹⁰ Türkü İsmi: “Aliver Gahveci Başı Nargile Serini”; Yöre: Hatay; Kaynak Kişi: Sıdika Şerbetçi; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁷¹¹ Türkü İsmi: “Kocakuşun Yüksektedir Oyunu”; Yöre: Balıkesir; Kaynak Kişi: Arif Eren ve Arkadaşları; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁷¹² Türkü İsmi: “Baba Ben Derviş Miyem”; Yöre: Bayburt; Kaynak Kişi: Şakir Şener; Derleyen: Muzaffer Akgün.

Elazığ yöresine ait şu türküde, sessizliğinden dolayı dili lala benzetilen sevgilinin yanağındaki terler, görüntü açısından erimiş bala benzetilmiştir. Terin tatlı yiyecek olan bala benzetilmesinde sevgilinin yanağının tatlılığı, sevimliliği söz konusudur. Görüntü açısından da benzerlik olabilir.

Değirmen sala benzer

Kız dilin lala benzer

Terlemiş yanakların

*Erimiş bala benzer*⁷¹³

Kırşehir yöresine ait şu türküde sevgilinin teri, tatlı olan şerbet olarak tasavvur edilmiştir. Bunun sebebi de âşığının sevgilisine verdiği değerden ötürüdür.

Kayalar merdin merdin

Kim bilir kimin derdin

Yeri gül boylum yeri

El getti kalma geri

Yârdan bana gan teri

*Şerbet et de ver beri*⁷¹⁴

Âşık, sevgilisine duyduğu güçlü duygularından dolayı zehir dahi olsa sevgilinin gerdanından akan terini içeceğini, Gaziantep yöresine ait aşağıdaki türküde belirtmiştir.

Ak darı beyaz darı

O yandan aktar beni

Ağu olsa içerim

*Gerdandan akan teri*⁷¹⁵

⁷¹³ Türkü İsmi: “Değirmen Sala Benzer”; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Hafız Osman Öge; Derleyen: Mehmet Özbek.

⁷¹⁴ Türkü İsmi: “Kayalar Buz Bağlamış”; Yöre: Kırşehir/Kaman/Yenice Köyü; Kaynak Kişi: Raci Alkır; Derleyen: Erkan Sürmen.

⁷¹⁵ Türkü İsmi: “Karşıda Gördüm Seni”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Döne Polat, Derleyen: Ferruh Arsunar.

2.2.26. Tırnak

Sevgilinin tırnakları genellikle parmaklarıyla birlikte ele alınır.⁷¹⁶ Tırnakların, parmakların ucunda oluşundan ve parmakların tamamlayıcısı gibi görülmesinden dolayı genellikle türkülerde birlikte yer almıştır.

Türkülerde sevgilinin tırnağının nasıl tasavvur edildiğini görelim:

2.2.26.1. Cez

Hoş tırnak anlamında kullanılan cez tırnaklı⁷¹⁷ tabirine yer verilen Kırım yöresine ait şu türküde, sevgilinin parmaklarının kınalı oluşundan ve tırnaklarının hoş olduğundan bahsedilmiş, sevgilinin tatlı sözlerine doyum olamayacağı dile getirilmiştir.

Kınalı parmak cez tırnak

Altın oymak ah ah

Senin tatlı diline

*Olur mu doymak ah ah*⁷¹⁸

2.2.26.2. Sedef

Takmış takıştırmış serde parmağın

Parmağın ucunda sedef tırnağın

*Ceberler Dağı 'nda yayla kaymağın*⁷¹⁹

Midye, istiridye vb.deniz hayvanlarının kabuklarının iç tarafında teşekkül eden, süslemelerde ve süs eşyalarında kullanılan beyaz menevişli, çok sert, parlak madde olan sedefin,⁷²⁰ Erzurum yöresine ait bu türküde sevgilinin tırnağı için benzetilen olması, sevgilinin tırnağının beyaz ve parlak olması yönüyledir. Türküde sevgilinin serçe parmağını takılarla donattığından da bahsedilmiştir.

2.2.27. Topuk

Sevgilinin topuğunun benzetildiği unsurları aşağıdaki türkülerdegörelim:

⁷¹⁶ Erdoğan, 451.

⁷¹⁷ TRT, 548.

⁷¹⁸ Türkü İsmi: “Kınalı Parmak Cez Tırnak”; Yöre: Kırım; Kaynak Kişi: Eskişehir’de Oturan Kırım Türkleri; Derleyen: Yıldız Ayhan.

⁷¹⁹ Türkü İsmi: “Erzurum Vilayet Geyrek Gariyesi”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Eba Müslim Abay; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

⁷²⁰ Ayverdi, III, 2705.

İçel yöresine ait şu türküde, kahvenin Yemen diyarından, bülbülün çimenli mekânlardan, beyaz topuklu ve beyaz gerdanlı sevgilinin her gün dışarı, kır, uzak yer, gurbet manasındaki yabandan⁷²¹ gelmesinden bahsedilmiştir.

Kahve Yemen'den gelir

Bülbül çemenden gelir

Ak topuk beyaz gerdan

(ah) Her gün yabandan gelir⁷²²

Rumeli/Burgaz yöresine ait şu türküde âşık, sevgiliyle bahçelerin başında buluşmak, aynaların varlığından dolayı parıl parıl parlayan aynacılar çarşısında dolaşmak istediğini dile getirmiş, sevgilinin kınalı olduğu için kırmızı renkte görülen topuğunun üzerinde atlas kehribar parladığını vurgulamıştır. Türküde açık sarıdan kızıla kadar çeşitli renklerde veya siyah renkte, yarı şeffaf, kolay kırılan, bir yere sürtüldüğü zaman hafif maddeleri kendine çekeabilen, sigara ağızlığı, tespih, bıçak sapı ve ufak tefek süs eşyaları yapımında kullanılan fosilleşmiş reçine olan kehribarın⁷²³ sevgilinin topuğunda halhal olması dikkat çekmektedir.

Buluşalım bahçelerin başında

Gel gidelim aynacılar içine

Aynacılar içi pare de pare parlıyor

Al topukta atlas kehribar parlıyor

Benim yârim hediyeler giyiyor⁷²⁴

Kastamonu yöresine ait şu türküde gelinin duvağının şekil olarak telli oluşundan, yanağının parlaklık, lezzet ve güzellik açısından tatlı olan bala benzetilişinden bahsedilmiştir. Muhtemelen Kastamonu yöresinde gelinin kıyafetinin herhangi bir yerinde püskül bulunmaktadır. Türküde de püskülün bağlı oluşundan ve gelinin topuğunun benli oluşundan bahsedilmiştir.

⁷²¹ TRT, 21.

⁷²² Türkü İsmi: “Ak Devem Düzden Gelir”; Yöre: İçel/Silifke/Anamur; Kaynak Kişi: Cevdet Türkay; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁷²³ Ayverdi, II, 1633.

⁷²⁴ Türkü İsmi: “Yeni Çıkma Basmalardan Alayım Sana”; Yöre: Rumeli/Burgaz; Kaynak Kişi: Osman Azizoğlu; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

Duvağı telli gelin
Yanağı ballı gelin
Hadindi allıçlı gelin
Püskülü bağı gelin
*Topuğu benli gelin*⁷²⁵

Manisa yöresine ait türküde âşık, sevgilisinin başkalarının sözüne uymasından duyduğu üzüntüden dolayı geceleri uyuyamayışından, yastığın diken misali yüzüne batışından bahsetmiştir. On parmağı kınalı, topukları beyaz ve güzel olma sebebiyle güvercine benzetilen sevgilinin kekliğe olan benzerliği de dudaklarının kırmızı ve ayaklarının kınalı oluşuyla ayrıca sekerek, hızlı yürüyüşlü çevik bir kadın⁷²⁶ olmasıyla alâkalıdır.

Geceleri uyku girmez gözüme
Yastık diken olmuş batar yüzüme
Uyma dedim uydun eller sözüne
Ko desinler on parmağı gınalı vay
*Güvercin topuklu keklik simâlı vay vay*⁷²⁷

2.2.28. Yanak

Yüzün büyük bir kısmını oluşturan yanak önemli bir güzellik unsurudur. Yanak ile ilgili yapılan benzetmelerin çoğu renk, parlaklık ve tazelik üzerine kuruludur.⁷²⁸ Sevgilinin yanağıyla ilgili yapılan benzetmelerden bazıları şunlardır:

2.2.28.1. Ay

Sivas yöresine ait şu türküde, sevgilinin yanağı ayın tekerine benzetilmiştir. Ay, ayda bir kere dolunay halini alır⁷²⁹ ve ayın dolunay hali tekerleğe benzer şekilde yuvarlaktır. Türküde sevgilinin yüzünün ayın tekerleğine benzetilmesinden kasıt, sevgilinin yüzünün ayın dolunay şekli gibi yuvarlak, beyaz ve güzel olmasıdır.

⁷²⁵ Türkü İsmi: “Kale Kaleye Karşı”; Yöre: Kastamonu; Kaynak Kişi: Âşık Mümin Meydani; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁷²⁶ Doğan, 995.

⁷²⁷ Türkü İsmi: “Döşemedir Koca Konak Döşeme (Takmak Zeybeği)”; Yöre: Manisa; Kaynak Kişi: Osman Ersan; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁷²⁸ Erdoğan, 217.

⁷²⁹ Erdoğan, 193.

Sevgilinin dili şekil ve lezzet açısından bademe, dudakları güzel ve sevimli söz söyleme açısından şekere benzetilmiştir. Ayrıca, güzel olan sevgilinin her yönüyle güzel olduğu da türküde belirtilmiştir.

*Güzelin yanağı ayın tekeri
Omuzlar aşağı gerdan yukarı
Dili badem dudakları firem şekeri
Her yanları güzel olur güzelin⁷³⁰*

2.2.28.2. Bal

Afyon yöresine ait şu türküde yeşil renkli ve güzel kokulu olan fesleğen bitkisinin⁷³¹ uzun dallı olmasından; renk, pürüzsüzlük, parlaklık açısından bala benzetilen sevgilinin yanağından ve bu benzetme unsurunun sürekli oluşundan bahsedilmiştir. Ayrıca türküde âşık, yolunu gözlediği nazlı sevgilisinin neden gelmediğini sorgulamış ve gelmesi için dua edilmesini istemiştir.

*Uzun olur fesliğin dalları
Akar durur yanağından balları
N'ittiler de nazlı yârim gelmedi
Dua edin açık olsun yolları⁷³²*

2.2.28.3. Çiçek

*Saçların dağılmış yaprak misali
Dudağın kurumuş toprak misali
Gözlerin buğulu maziye dalmış
Yanağın sararmış çiçek misali
Çünkü sen yaban gülüsün
Sen yaban gülüsün⁷³³*

⁷³⁰ Türkü İsmi: “Şu Dereden Çıktım Omuz Omuza”, Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Döne Arı/Medine Köseoğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

⁷³¹ Erdoğan, 264.

⁷³² Türkü İsmi: “Uzun Olur Fesliğin Dalları”, Yöre: Afyon/Dinar; Kaynak Kişi: Nuri Gülpınar, Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁷³³ Türkü İsmi: Yaban Gülü, Sümer Ezgü.

Gülgillerden, soluk pembe çiçek açan bitkiye yaban gülü⁷³⁴ denmesinden hareketle yukarıdaki türküyü inceleyecek olursak; sevgilinin saçlarının rüzgâr veya güz mevsiminin gelişiyle dağılmış halde bulunan yaprağa, dudağınınınçatlaklı görüntüsüyle kurumuş toprağa, gözlerinin geçmişin düşüncesi ve özlemiyle nemli olmasına, yanağın sararan çiçeğe benzetilmesine ve sevgilinin bu özellikleri taşıma sebebinin de yabancı, garip, uzak manasındaki yaban⁷³⁵ diyarların gülüne benzetilmesinden kaynaklandığına dikkat çekilmiştir.

2.2.28.4. Elma

Haymana yöresine ait şu türküde şair, kapısının iki kanatlı olmasından bahsetmiştir. Türküdekızların yanaklarının kırmızı olan elmaya; renk, yuvarlak şekil ve parlaklık açısından benzetilmiştir. Ayrıca şair, sevdiğinin yanağını elmaya, dudağını da tatlı sözler söylemesi açısından bala benzetmiş ve kendisinin de bunlara düşkün olduğunu dile getirmiştir.

Kapım iki kanatlı

Kızlar elma yanaklı

Elma yanak bal dudak

Ben onlara meraklı⁷³⁶

2.2.28.5. Gül

Pembe yanak gül gül olmuş

Görölmeyi görölmeyi

Siyah saçlar tel tel olmuş

Örölmeyi örölmeyi⁷³⁷

Yozgat yöresine ait butürküde sevgilinin yanağının, âşığının görmediği zamanlarda güzel kokusuyla, tazeliğiyle ve pembe rengiyle güle dönüşmesinden, saçlarının da örölmediği için tane tane ve ince duruşlu olmasından bahsedilmiştir.

⁷³⁴ Doğan, 1793.

⁷³⁵ TRT, 21.

⁷³⁶ Türkü İsmi: “Vur Testiyi Gümlesin”; Yöre: Ankara/Haymana; Kaynak Kişi: Necmi Şengül; Derleyen: TRT İzmir Radyosu Thm. Md.

⁷³⁷ Türkü İsmi: “Bir Ok Attım Herge Vardı”; Yöre: Yozgat/Akdağmadeni/Oluközü Köyü; Kaynak Kişi: Halime Tunç; Derleyen: Nida Tüfekçi.

2.2.28.6. Lâle

Güzelsen herifin düşüp bu hala
Berkemer yaraşır gameti gala
Leb dönse diş inci yanaklar lâle
*Çekilip gaşların vay sarı köynek*⁷³⁸

Azerbaycan yöresine ait bu türküde, sevgilinin güzel oluşundan, kocası anlamındaki herifin⁷³⁹ bu güzellik karşısında bu hale düşüşünden, uzun boylu, ince bellianlamındaki gameti gala⁷⁴⁰ sevgilinin beline sıkı kemer manasındaki berkemerin⁷⁴¹ yakışacağından, sevgilinin dudaklarının açılması durumundabeyaz ve küçük oluşuyla inciye benzetilen dişlerinin⁷⁴² ve kırmızı rengi, kadifemsi yapısı ile lâleye⁷⁴³ benzetilen yanağının görünmesi, yukarıdaki türküyü konu olmuştur.

2.2.28.7. Limon

Asmam çardaktan
Suyu bardaktan
Biyo öpüverem de gocuman gız
*İlimon yanaktan amanın ilimon yanaktan*⁷⁴⁴

Denizli yöresine ait bu türküde sevgilinin yanakları yuvarlaklık ve renkaçısından limona benzetilmiştir.

2.2.28.8. Nar

Trabzon yöresine ait şu türküde, âşığın sözlü olan Emine isimli sevgilinin yanaklarının renk ve şekil açısından kırmızı ve yuvarlak olan nara; dudaklarının âşığının gönlünü fetheden sözler söylemesi ve görüntü itibarıyla de pürüzsüz, parlak olması açısından bala; gözlerinin renginin de yeşil olmasına dikkat çekilmiştir.

⁷³⁸ Türkü İsmi: “Cilvelenip Ne Garşımda Durursan”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Ali Ağdaş Ağayab; Derleyen: Ali Haydar Gül.

⁷³⁹ “Herif”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IX, 5300.

⁷⁴⁰ TRT, 204.

⁷⁴¹ TRT, 204.

⁷⁴² Erdoğan, 320.

⁷⁴³ Yavuz Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2001.

⁷⁴⁴ Türkü İsmi: “Tellidir Yavrum Aman Tellidir”; Yöre: Denizli; Kaynak Kişi: Özay Gönüm, Derleyen: Özay Gönüm.

Emine'm nar yanaklı Emine'm
Emine'm bal dudaklı Emine'm
Emine'm yeşil gözlü Emine'm
*Emine'm bana sözlü Emine'm*⁷⁴⁵

2.2.28.9. Karpuz

Rumeli yöresine ait şu türküde sevgilinin beyaz tenli oluşundan bahsedilmiştir. Sevgilinin yanağı kırmızı renginden ve yuvarlak şeklinden dolayı karpuzla benzetilmiştir.

Ana ben vuruldum o beyaz kıza
*Yanakları benzer allı karpuzla*⁷⁴⁶

2.2.29. Yüz

Yüz; rengi, parlaklığı ve güzelliği nedeniyle dikkati çeken bir güzellik unsurudur. Bu özellikleri ile âşığı kendine meftûn eden, onu bağlayan bir cazibe kaynağıdır. Âşığın büyük isteği sevgilinin yüzünü görmektir.⁷⁴⁷ Yüz, sevgilinin en çok söz konusu edilen uzvudur. Nerdeyse sevgili yüzden ibarettir denecek derecede ön plana çıkar. Bunun sebebi alın, göz, kaş, gamze, dudak, diş; hat dolaylı olarak da saç, kakül gibi güzellik unsurlarının toplandığı yer olmasıdır.⁷⁴⁸ Cemâl, yüz güzelliği anlamında kullanılır.⁷⁴⁹ İlk anlamıyla yüz hatlarının toplu görünüşü; yüz, çehre, ikinci anlamıyla kimse, şahıs, şahsiyet, tip manalarını taşıyan sîmânın⁷⁵⁰ ikinci anlamı olan tiple, sevgili için kullanıldığını aşağıdaki türkülerde görüyoruz:

2.2.29.1. Ay

Giderim yolum kaya
(vay) Cemâlin benzer aya
Eridim hilâl oldum
*Günleri saya saya*⁷⁵¹

⁷⁴⁵ Türkü İsmi: “Otur Da Konuşalım”; Yöre: Trabzon/Tonya; Kaynak Kişi: Ahmet Aydın; Derleyen: İbrahim Can.

⁷⁴⁶ Türkü İsmi: “Oy Tepeler Tepeler”; Yöre: Rumeli/Üsküp; Kaynak Kişi: Sabri Gencer; Derleyen: Soner Özbilen.

⁷⁴⁷ Undu, 130.

⁷⁴⁸ Gönel, 293.

⁷⁴⁹ Devellioğlu, 132.

⁷⁵⁰ Doğan, 1529.

⁷⁵¹ Türkü İsmi: “Giderim Yolum Dağdır”; Yöre: Bayburt/Kop; Kaynak Kişi: Hayriye Temizkalp; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Bayburt yöresine ait türkûde mecâzî anlamda güzel ve beyaz yüzlü kimseler için kullanılan ay⁷⁵² gibi ifadesiyle anlatılmak istenen; sevgilinin ılık kaynağı olan, ılık ise güneş gibi ateş değil nur olan ve nuruyla güzel olup geceye güzellik veren aya benzetilmesidir.⁷⁵³ Bu benzetmede sevgilinin yüzü beyazlık ve parlaklık açısından aya benzetilmiştir. Ayrıca ayın ayda bir kere dolunay halini aldığı⁷⁵⁴ yuvarlak haliyle de şekil olarak sevgilinin cemâli için benzetilen olduğu düşünülebilir. Türkünün devamında âşık, ayın ince ve kıvrık hali olan hilale⁷⁵⁵ benzetilmiştir. Ay gündüzleri görünmeyip geceleri açığa çıkan bir gök cisimidir.⁷⁵⁶ Bu haliyle sevgili, kimsenin yanına yaklaşmadığı, her gece görünmeyen, uzaktan seyredilen ve âşığın karanlık gönlünü aydınlatan ay⁷⁵⁷ gibi düşünülmüştür.

2.2.29.2. Gonca

Siyah perçemlerin gonca yüzlerin

Garip bülbül gibi zâr eyler beni

Hilâl ebrûların âhû gözlerin

*Tîğ-ı sevda ile yaralar beni*⁷⁵⁸

Tunceli/Pertek yöresine ait bu türkûde sevgilinin alına dökülmüş bir tutam siyah saç anlamındaki perçeminin,⁷⁵⁹ henüz açılmamış gül ve çiçek anlamını taşıyan ve bu haliyle küçük, yuvarlak goncaya⁷⁶⁰ benzetilen yüzünün, âşığı kimsesiz bülbül gibi ağlatıp inletmesinden bahsedilmiştir. Sevgilinin ince ve düzgün şekliyle hilale benzetilen kaşlarının⁷⁶¹ ve âhû olarak tasavvur edilen iri, siyah gözlerinin⁷⁶² âşıkta kılıçla⁷⁶³ yaralanma etkisi yaptığı da türkünün devamında ele alınmıştır.

⁷⁵² “Ay”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, I, 922.

⁷⁵³ Pala, 42.

⁷⁵⁴ Erdoğan, 193.

⁷⁵⁵ Ay”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, 922.

⁷⁵⁶ Sefercioğlu, 138.

⁷⁵⁷ Pala, 42.

⁷⁵⁸ Türkü İsmi: “Siyah Perçemlerin Gonca Yüzlerin”; Yöre: Tunceli/Pertek; Kaynak Kişi: Süleyman Kaya/İsmail Oğuz; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁷⁵⁹ Doğan, 1389.

⁷⁶⁰ Erdoğan, 308.

⁷⁶¹ “Hilal”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, V, 853.

⁷⁶² Pala, 14.

⁷⁶³ Pala, 269.

2.2.29.3. Gül

Rüzgârın esmesiyle gülün ve diğer çiçeklerin yapraklarının solduğunu hatta döküldüğü bilinmektedir. Manisa yöresine ait şu türküde ele alınan ve sabah rüzgârı anlamına gelen bâd-ı saba⁷⁶⁴ terkihiyle anlatılmak istenen, yaşlılık ve ölümdür.

Açıl ey ömrümün varı

Bâd-ı saba olmadan

*Gül cemâlin sararıp solmadan*⁷⁶⁵

Âşık; ömrünün varlığına sebep olarak gördüğü, güzel kokusu, yüzünün rengi ve teninin tazeliğibakımından güle benzettiği⁷⁶⁶ sevgilisiyle, yaşlılık ve ölüm vakti gelmeden, sevgilinin gül yüzü solmadan kavuşmak istediğini yukarıdaki türküde dile getirmiştir.

2.2.29.4. Güneş

Şanlıurfa yöresine ait şu türkünün ilk iki mısrasında şair, sevgilisine dünya kadar fazla malı olması ve Allah'ın (c.c), sevgilinin ahlakındaki olgunluğu, güzel duyguları artırması için dua etmiştir:

Dünya kadar olsun malın

Mevlâ'm artırsın kemâlin

Güneş yüzün mah cemâlin (aman) hey

*Yazık dilden dile düştü vay vay*⁷⁶⁷

Devamında parlaklık, yakıcılık, güzellik özellikleriyle ve yuvarlak şekliyle güneşe benzetilen; yine parlaklık, beyazlık, nurlu olması ve karanlık geceyi aydınlatıp, huzur ve güvenlik sağlaması,⁷⁶⁸ yüzünü gören âşığın gönlünün aydınlanması, neşe ve huzura kavuşması açısından aya benzetilen sevgilinin, insanların dilinde dedikodu olarak konuşulmasından bahsedilmiştir.

⁷⁶⁴ Pala, 52.

⁷⁶⁵ Türkü İsmi: "A Sevdığım Pir Misin"; Yöre: Manisa; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nihat Kaya/Sait Özdemir/Mustafa Yazıcıoğlu.

⁷⁶⁶ Zavotçu, 277.

⁷⁶⁷ Türkü İsmi: "Yeşil Başlı Telli Durnam"; Yöre: Şanlıurfa; Kaynak Kişi: Bedirhan Kırmızı; Derleyen: Selahattin Erorhan.

⁷⁶⁸ Sefercioğlu, 138.

2.2.29.5. Kaymak

Adana yöresine ait şu türküde âşık, “Karadut parmak gibi, Kız yüzün kaymak gibi” ifadeleriyle siyah renkli dutun, parmak büyüklüğünde oluşundan bahsetmiş vesevgilisinin yüzünün yumuşaklık, beyazlık ve pürüzsüzlük⁷⁶⁹ açısından kaymağa benzerliğinden söz etmiştir. Ayrıca türküde âşık, kendisini sevdiğinden ayıranlara yaprak misali kurumaları için beddua etmiştir.

Karadut parmak gibi

Kız yüzün kaymak gibi

Beni yârdan ayıran

*Kurusun yaprak gibi*⁷⁷⁰

2.2.29.6. Keklik

Senin dükkân benim dükkân demirden

Kaşlar değil gözler beni delirden

Sen değil misin pencereden el eden

Ak elleri on parmağı kınalı

*Benim sevdiceğim keklik simâli*⁷⁷¹

Denizli yöresine ait bu türküde sevgilinin, âşığını kaşlarından çok gözleriyle etkilemesinden, âşığına pencereden el etmesinden bahsedilmiştir. Sevgili için kullanıldığında anlamı sekerek süratli yürüyen, çevik genç kadın anlamına gelen keklik,⁷⁷² bu türküde beyaz elleri ve on parmağı kınalı olan sevgili için benzetilen olmuştur. Ayrıca kekliğin gagasının ve ayaklarının kırmızı renkli⁷⁷³ olması ve ötücü bir kuş olmasından⁷⁷⁴ hareketle, sevgilinin dudaklarının kırmızı renkli, ayaklarının kınalı olduğunu ve sevgilinin konuşkan birisi olduğunu düşünebiliriz.

⁷⁶⁹ Ayverdi, II, 1620.

⁷⁷⁰ Türkü İsmi: “İbrişim Örmüyorlar”; Yöre: Adana; Kaynak Kişi: Aziz Şenses; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁷⁷¹ Türkü İsmi: “Senin Dükkân Benim Dükkân Demirden”; Yöre: Denizli/Çivril/Çal; Kaynak Kişi: Sıdika Saraçoğlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁷⁷² Doğan, 995.

⁷⁷³ Zavotçu, 422.

⁷⁷⁴ Doğan, 995.

2.2.29.7. Ördek

Ağ elleri boğum boğum kınalım

*Geliyor da yeşil ördek sîmalım*⁷⁷⁵

Denizli yöresine ait bu türküde sevgilinin parmaklarını düz ve ince bir çubuk olarak düşünürsek; parmak kemiklerinin oynak kısımları arasındaki şişkin bölümüne boğum diyebiliriz. Türküde sevgili, yeşil ördeğe benzetilmiştir. Bu benzetmede tip benzetmesi yapabiliriz. Sevgilinin yürüyüşünü perde ayaklılardan, su kuşu olan ördeğin⁷⁷⁶ yürüyüşüne benzetebiliriz. Yine ördeğin vücudunu kaplayan tüylerin yeşil olduğunu düşünürsek sevgilinin de yeşil kıyafetli olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁷⁵ Türkü İsmi: “Garanfili Budarlar”; Yöre: Denizli/Acıpayam/Yazır Köyü; Kaynak Kişi: Süleyman Uğur; Derleyen: Nihal Kaya.

⁷⁷⁶ Zavotçu, 583.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEVGİLİYE AİT EŞYALAR

3.1. KIYAFET

Çalışmamızda yer alan sevgiliye ait ayakkabı ve kıyafet örnekleri şöyledir:

3.1.1. Ayakkabı

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin ayağına giydiği ayakkabı türlerinden bahsedilmiştir:

Sevdiğim yürü Akmeşe yollarında sevdiğim yürü

Ayakkabım var benim bir karış topukları

Şimdi buradan geçti (güzel yârim yürü)

Mahallenin kopukları⁷⁷⁷

Kocaeli/Akmeşe yöresine ait bu türküde, sevgilinin ayakkabılarının topuklu oluşu ve topuklarının ölçüsü dikkat çekmektedir.

Fadime'm süslü gezer Fadime'm

Ayağı mesli gezer Fadime'm⁷⁷⁸

Üzerine ayakkabı giyilen, yumuşak ve hafif kısa konçlu⁷⁷⁹ bir tür ayakkabıya mest denir.⁷⁸⁰ Kayseri yöresine ait bu türküde, Fadime isimli sevgilinin süslü olmasından ve ayağının mestli olmasından bahsedilmiştir.

Ufak ufak ellerde tatlı da diller

Beyaz da gerdanda çifte de benler

Topalacak topuklarda püsküllü potinler⁷⁸¹

Koncu ayak bileğini örtecek kadar uzun olan, bağcıklı veya yan tarafı lastikli ayakkabıya potin denir.⁷⁸² Eskişehir yöresine ait bu türküde sevgilinin küçük elli, tatlı

⁷⁷⁷ Türkü İsmi: “Bizim Evin Yanına”; Yöre: Kocaeli/Akmeşe Köyü; Kaynak Kişi: Yöre Kadın Ekibi; Derleyen: Ümit Kaftancıoğlu.

⁷⁷⁸ Türkü İsmi: “Fadime'm Süslü Gezer”; Yöre: Kayseri; Kaynak Kişi: Ahmet Gazi Ayhan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁷⁷⁹ Doğan, 1054. Konç: Ayağa giyilen şeylerin topuktan yukarı kısmına denir.

⁷⁸⁰ TRT, 357.

⁷⁸¹ Türkü İsmi: “Bugün Hava Pusarık”; Yöre: Eskişehir/Zincirlikuyu; Kaynak Kişi: Raif Sarı; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

dilli olmasından, beyaz gerdanında iki adet ben bulunmasından ve püsküllü potinleri olmasından bahsedilmiştir.

Ayağına giymiş kara yemeni
Dolanma sevdiğim del'ettin beni
Köylü düşman olsa sararım seni
*Meğer kurşun ile vursalar beni*⁷⁸³

Kütahya yöresine ait bu türküde sevgilinin; siyah renkli, bir tür bağırsız ayakkabı olan yemeni⁷⁸⁴ giydiği belirtilmiştir. Âşık, sevgilisinin karşısında dolaşmasıyla aşkından çılgına döndüğünü, sevdiği uğruna bütün köy halkını karşısına alabileceğini ve ölümü göze aldığını dile getirmiştir.

Erzurum yöresine ait şu türküde, âşığın öpmek istediği ve babasında parasıolduğunu dile getirdiği sevgilisi; sarı renkli, mestle giyilen, genellikle ökçesiz ayakkabı anlamına gelen pabuç⁷⁸⁵ giymesıyla ve yabancı yerlerde gezmesiyle ele alınmıştır.

Sarı babuç tabanda
Gız ne gezer yabanda
Eğil eğil bir öpim
*Beş param var babanda*⁷⁸⁶

Manisa/Soma yöresine ait şu türküde sevgilinin ayağında; tahtadan yontularak yapılan, lastik veya kösele tasma ile tutturulan, ıslak zeminli yerlerde giyilen nalın⁷⁸⁷ olduğundan bahsedilmiştir.

Tahta nalın ayakta
Ne gezersin hayatta
Ne gezmeyim hayatta
*Sevdiğim var konakta*⁷⁸⁸

⁷⁸² TRT, 213.

⁷⁸³ Türkü İsmi: “Ayağına Giymiş Kara Yemeni”; Yöre: Kütahya/Altıntaş Köyü; Kaynak Kişi: Mustafa Çetin; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁷⁸⁴ TRT, 675.

⁷⁸⁵ “Pabuç”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, IX, 794.

⁷⁸⁶ Türkü İsmi: “Sarı Babuç Tabanda”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Muharrem Akkuş; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

⁷⁸⁷ Doğan, 1289.

Ayağına geymiş sedef (aman) nalini
Aşka düştüm kimseler bilmez halimi
*Beline kuşanmış lahuri (aman) şalini*⁷⁸⁹

Sedeften yapılmış nalın giydiği ve beline Hindistan'ın Lahor kentinde dokunan bir cins kumaştan yapılan şal⁷⁹⁰ bağladığı ifade edilen sevgili Konya yöresine ait yukarıdaki türküde, kendisine âşık ettiği birisiyle ele alınmıştır.

3.1.2. Bindallı

Çoğunlukla mor kadife üzerine sırma ile kabartma dal, yaprak ve çiçek işlenmiş giysi veya örtüye bindallı denir.⁷⁹¹

Haydi haydi cimdallı
Kızlar giyer bindallı
Gönül güzele bağlı
*Şimdi kızlar ilvanlı*⁷⁹²

Amasya yöresine ait bu türküde, cimdallı isimli bir tür oyun oynayan kızların bindallı giydiği anlatılmıştır. Ayrıca türküde, âşığın gönlünün güzel olana düştüğü ve şimdiki kızların gösterişli, süslü anlamında ilvanlı⁷⁹³ olduğu dile getirilmiştir.

3.1.3. Cepken

Kolları yırtmaçlı ve uzun, harçla işlenmiş bir tür kısa, yakasız üst giysisi anlamındaki cepkenin⁷⁹⁴ yer aldığı türküler şöyledir:

Gümüşhane yöresine ait şu türküde sevgilinin; tüysüz, ince ve sık dokunmuş yün kumaştan dikilmiş anlamındaki çuha⁷⁹⁵ cepkeninden bahsedilmiştir. Türküde ayrıca, güzellerin kırmızı, turuncu renkte elbiseler giydiğine de temas edilmiştir.

⁷⁸⁸ Türkü İsmi: “Entarisi Al Basma”; Yöre: Manisa/Soma; Kaynak Kişi: Şerif Gezek; Derleyen: İsmail Ergün.

⁷⁸⁹ Türkü İsmi: “Ayağına Geymiş Sedef Nalini”; Yöre: Konya; Kaynak Kişi: Sille'li İbrahim Berberoğlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁷⁹⁰ TRT, 85.

⁷⁹¹ TDK, 273.

⁷⁹² Türkü İsmi: “Amasya'nın Dağları”; Yöre: Amasya; Kaynak Kişi: Abdullah Çakırer/Muhlis Orçun; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁷⁹³ TRT, 41.

⁷⁹⁴ TDK, 360.

*Al almanın yeşil burcu güzeller
Giyinmişler al turuncu gezerler
Çuha cepkenin altında sevdiğim
Sarkıyor çevrenin ucu güzeller*⁷⁹⁶

Diğer adı saten olan atlas, ipeğin parlaklığını en belirgin biçimde gösteren kumaş cinsidir ve Arapça talise (طلس) kökünden türeyen “tüysüz, parlak” anlamındaki adını bu sebepten ötürü almıştır.⁷⁹⁷ Şanlıurfa yöresine ait şu türküde, Halfeti isimli yerin kızlarının atlas kumaştan cepken giydikleri ifade edilmiştir.

*Evleri var dereli
Sevdiğim mor bereli
Atlas cepken giyerler
Halfeti güzelleri*⁷⁹⁸

Rumeli/Üsküp yöresine ait şu türküde âşığın, her gün mor renk cepken giyen ve yüzü gül olarak tasavvur edilen sevgiliye duyduğu hislerinden bahsedilmiş ve âşığın üç beş tane dost edindiği ifade edilmiştir.

*Ah ne giyersin mor cepkenin her güne
Ah ben yanmışım gül yüzünün rengine
Ah üç beş ahbap edinmişim kendime*⁷⁹⁹

Azerbaycan yöresine ait aşağıdaki türküde, nereli olduğu merak edilen sevgilinin değerli bir kumaş türü olan tirmeden⁸⁰⁰ gömleğine sarı cepkeni olduğu belirtilmiştir. Kendisi ve söylediği sözleri güzel olan sevgili, güzellik bakımından dağlardaki ceylana benzetilmiştir.

*Aytirme köynek sarı cepken
Gelin haralısan*

⁷⁹⁵ TRT, 369.

⁷⁹⁶ Türkü İsmi: “Gül Altında Gergef İşler”; Yöre: Gümüşhane; Kaynak Kişi: Cemal Alemdar; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁷⁹⁷ Sargon Erdem, “Atlas”, *DİA*, Ankara 1991, IV, 80.

⁷⁹⁸ Türkü İsmi: “Evleri Yol Üstüdür”; Yöre: Şanlıurfa/Halfeti; Kaynak Kişi: Tahir Yazıcıoğlu; Derleyen: Adnan Ataman.

⁷⁹⁹ Türkü İsmi: “Ah Ne Bakarsın Hayın Hayın Yüzüme”; Yöre: Rumeli/Üsküp; Kaynak Kişi: Kemal Altınkaya; Derleyen: Kemal Altınkaya.

⁸⁰⁰ TRT, 34.

*Özü göyçek sözü göyçek
Dağlar maralısan⁸⁰¹*

3.1.4. Çarşaf

*Geymiş ipek çarşafı
Ondört onbeştir yaşı
Seni sevdim seveli
Sızlar bağrımın başı⁸⁰²*

Diyarbakır yöresine ait bu türküde yaşı on dört-on beş civarı olan sevgili, çarşafının ipek kumaştan olmasıyla ele alınmıştır. Âşık, sevgilisini sevdiği günden beri gönlünde yanan ateşten bahsetmiştir.

3.1.5. Çember/Yazma

Sevgilinin oyaları kenarlarında bulunan, başına örttüğü baş örtüsü, büyük yazma anlamında kullanılan sarı renkli çemberi⁸⁰³ Çanakkale yöresine ait şu türküde yer almıştır. Devamında âşık, sürekli gözünün önünde bulunan sevgilisinden ayrılamayacağını dile getirmiştir:

*Sarı çember başında
Oyaları dışında
Ben nasıl ayrılalım
Sabah akşam karşıda⁸⁰⁴*

Başına iki tane çember örten sevgili, Artvin yöresine ait şu türküde ağzının güzel kokmasıyla ve âşığına sırtını dönerek yatmasıyla ele alınmıştır.

*Başındaki çift çember
Ağzında kokar amber*

⁸⁰¹ Türkü İsmi: “Almanı Attım Harala”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Esat Tekdal; Derleyen: Fatih Gürgün.

⁸⁰² Türkü İsmi: “Başında Altın Para”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: İzzet Altınmeşe; Derleyen: İzzet Altınmeşe.

⁸⁰³ TRT, 467.

⁸⁰⁴ Türkü İsmi: “Ak Kiremitten Su Damlar”; Yöre: Çanakkale/Ezine; Kaynak Kişi: Hamza Baycan; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı

*Bu yatış yatış değil
Yüzünü bana dönder*⁸⁰⁵

Bazı türkülerde çember ifadesinin dışında yazma da kullanılmıştır. Bir tür başörtüsü anlamına gelen yazma,⁸⁰⁶ Bursa yöresine ait şu türküde yeşil rengiyle ele alınmıştır.

*Kara üzüm asması
Yeşil olur yazması
Ben yârimden ayrılmam
Karayazı yazması*⁸⁰⁷

Afyon yöresine ait şu türküde, sevgilinin kırmızı renkli yazmasının oyası ve o oyunun sevgilinin alına bulaşan boyası dile getirilmiştir.

*Al yazmamın oyası
Alnıma çıktı boyası
Çok yalvardım vermedi
Allah'ından bulası*⁸⁰⁸

Bilecik yöresine ait şu türküde âşık, kırmızı renkli kadife elbisesinin üstüne mavi renk yazma örten sevgilisini, oturması için minderin üzerine davet etmiştir.

*Geliver yârim geliver kaba minder üstüne
Mavili yazma al kadifen üstüne*⁸⁰⁹

Ayşe isimli cilveli, işveli kızın mor renkli basma kumaştan olan yazması aşağıdaki türküde ele alınmıştır. Şu türküde Ayşe'nin gelin gitmesi ve annesinin, kızı için ağlamaması gerektiği dile getirilmiştir.

*Mor basmadan yazması
Ayşe de kızlar yosması*

⁸⁰⁵ Türkü İsmi: “Bizim Yerler Dutludur”; Yöre: Artvin/Şavşat; Kaynak Kişi: Cevri Altıntaş; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁸⁰⁶ TRT, 565.

⁸⁰⁷ Türkü İsmi: “Zeytinyağlı Yiyemem”; Yöre: Bursa; Kaynak Kişi: İhsan Kaplayan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸⁰⁸ Türkü İsmi: “Vardım Pınar Başına”; Yöre: Afyon/Dinar/Çakıcı; Kaynak Kişi: Kamil Vurmaz; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁸⁰⁹ Türkü İsmi: “Aşağıdan Gelen Mangal Kömürü”; Yöre: Bilecik; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: İdil Öztamer/İhsan Öztamer.

*Ayşe gelin gidiyor
Ağlamasın anası*⁸¹⁰

Uşak yöresine ait şu türküde âşık, yazmasında çeşitli oyaları bulunan sevgilisine doya doya bakmak için sevgilisinin, önünden geçerken yavaş yürümesini istediğini belirtmiştir.

*Kapısı yağlı boya
Yazması türlü oya
Hızlı geçme yavaş geç
Bakayım doya doya*⁸¹¹

Ankara yöresine ait şu türküde, âşığına kavuşamadığı için başına siyah renk yazma örtüp üzülen ve ağlayan sevgilisini teselli eden âşık, sevgilisinin yanına gitmek için pencereden uzatılacak başörtüsünü ip olarak kullanacağını dile getirmiştir.

*Başına bağlamış karalı yazma
Alırım sevdiğim ağlayıp gezme
Çıkıp pencereye kendini üzme
Uzat başörtüsünü çıkam yanına*⁸¹²

Van yöresine ait şu türküde nazlı olan sevgilinin bez veya tülbentten başörtüsü anlamındaki neçeğinin üzerindeki desenlerin, işlenmiş eski para biriminden oluştuğu söylenmiştir.

*Mendi yoldum bahçadan
Mendil aldım bahçadan
Nazlı yârin neçeği
Sıralanmış akçadan*⁸¹³

⁸¹⁰ Türkü İsmi: “Ak Üzümün Salkımı”; Yöre: Manisa; Kaynak Kişi: Hüseyin Dülgerhan; Derleyen: Ümit Bekizağa.

⁸¹¹ Türkü İsmi: “Karanfil Oyulur Mu”; Yöre: Uşak/Karahallı/Paşalar Köyü; Kaynak Kişi: Mahir Çakçak/Şerafettin Polat/Fazilet Polat; Derleyen: Mehmet Karadedeli.

⁸¹² Türkü İsmi: “Başına Bağlamış Karalı Yazma”; Yöre: Ankara; Kaynak Kişi: Bayram Aracı; Derleyen: Hamdi Özbay.

⁸¹³ Türkü İsmi: “Mendi Yoldum Bahçada”; Yöre: Van/Erciş; Kaynak Kişi: Mehmet Bülbül; Derleyen: Mehmet Bülbül.

3.1.6. Çizme

Artvin yöresine ait şu türküde âşık, altın tokalı sarı çizme giyinen sevgiliyle Karaman isimli yere doğru gitmek istediğini belirtmiş ve sevdiğinin yüzüne baktığından beri, düşkün olduğundan bahsetmiştir. Türküde “çekme” kelimesi çizme anlamında kullanılmıştır.

*Kalk gidelim Karaman’a yokarı
Sarı da çekme geymiş altın tokalı
Mail oldum yâr yüzüne bakalı*⁸¹⁴

3.1.7. Çorap

Diyarbakır yöresine ait şu türküde âşık, güzelliğiyle güzeller içinde en seçilen olduğunu belirttiği sevgilisinin, pamuk iplikten örülen tire⁸¹⁵ çorabının dizlerine kadar olduğunu belirtmiştir.

*Diyarbakır düzdedir
Tire çorap dizdedir
Güzellerin içinde
Benim yârim yüzdedir*⁸¹⁶

Konakta yaşayan Huriye isimli sevgilinin pembe renkli çorabı, Rumeli yöresine ait şu türküye konu olmuştur.

*Al Huriye’ım bayrağı
Dolaşalım konağı
Pembe çorap ayakta
Kim var Huriye’ım konakta*⁸¹⁷

Nevşehir/Ürgüp yöresine ait şu türküde âşığın, uğruna ölüp toprak olmayı göze aldığı sevgilisinin giyindiği çorapta, üç gül deseni olduğu belirtilmiştir.

⁸¹⁴ Türkü İsmi: “Mahramamda Kişniş ile Badem Var”; Yöre: Artvin/Şavşat; Kaynak Kişi: Cevri Altıntaş; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

⁸¹⁵ “Tire”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 173.

⁸¹⁶ Türkü İsmi: “Diyarbakır Düzdedir”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Saadettin Coşkun; Derleyen: Saadettin Coşkun.

⁸¹⁷ Türkü İsmi: “Aman Huriye’ım Sen Misin”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Sabri Gencer; Derleyen: Nihat Kaya.

*Ayağına giyer üç güllü çorap
Ben senin uğruna olurum türap
İçmedim elinden bir yudum şarap
Yandım ataşına doyunmam gayri
Giyinmem karayı soyunmam gayri*⁸¹⁸

Denizli yöresine ait şu türküde, konakta siyah renkli çorap giyinen sevgilisi olan âşık, sevgilisini görmek için avluda dolaştığını şöyle belirtmiştir:

*Siyah çorap ayakta
Ne gezersin hayatta
Ne gezmeyim hayatta
Sevdiğim var konakta*⁸¹⁹

3.1.8. Duvak

Edirne yöresine ait şu türküde Kurban bayramında geline hediye olarak gelen koçun süslü olduğu ve gelin duvağının gül desenli olduğu belirtilmiştir.

*Gelin koçusu tellidir
İçinde gelin bellidir
Gelin duvağı güllüdür
Şen ol dayler şen olasın*⁸²⁰

Yozgat yöresine ait şu türküde, gelinin duvağının ipekten olduğu vurgulanmıştır.

*Değirmenin oluğu
Kavaktandır kavaktan
Gelinlerin duvağı
İpektendir ipekten*⁸²¹

⁸¹⁸ Türkü İsmi: “Ayağına Giyer Üç Güllü Çorap”; Yöre: Nevşehir/Ürgüp; Kaynak Kişi: Fadime/Fadik Hanım; Derleyen: Plâktan Yazıldı.

⁸¹⁹ Türkü İsmi: “Siyah Çorap Geysena”; Yöre: Denizli/Acıpayam; Kaynak Kişi: Talipözkan; Derleyen: Talip Özkan.

⁸²⁰ Türkü İsmi: “Vurun Gelin Kınasın”; Yöre: Edirne/Uzunköprü; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸²¹ Türkü İsmi: “Değirmenin Oluğu”; Yöre: Yozgat; Kaynak Kişi: Cevdet Türkay; Derleyen: Ahmet Yamacı.

Balıkesir yöresine ait şu türküde kırmızı duvaklı gelinin, ölen eşinin yollarını gözlediği ele alınmıştır.

Yandım Allah yandım al kanım akar

*Al duvaklı gelin yoluma bakar*⁸²²

3.1.9. Entari/Elbise

Sevgilinin giydiği kollu, uzun, tek parça elbise anlamına gelen entari,⁸²³ aşağıdaki türkülerde renk, kumaş türü ve şekil bakımından ele alınmıştır. Şimdi bunları görelim:

Salınarak yürüyen sevgilinin giydiği entarinin yeşil renkli olduğu Ordu yöresine ait şu türküde belirtilmiştir.

Yârimin giydiği yeşil entari

Eridi kalmadı (yâr yâr) dağların karı

*Salınıp da gezen kimlerin yâr*⁸²⁴

Konya yöresine ait şu türküde, beyaz entarisini yayla yollarından gelirken yerlere sürüyen sevgili, âşığı tarafından gonca gül olarak tasavvur edilmiş ve âşık sevgilisini kimin ağlattığını sorgulamıştır. Sevgilinin, âşığın verdiği mendille gözyaşını sildiği belirtilmiştir.

Yayla yollarından yürüyüp gelir

Beyaz entarisin sürüyüp gelir

Kim ağlatmış benim gonca gülümü

*Verdiğim mendile silinip gelir*⁸²⁵

Balıkesir yöresine ait şu türküde, entarisi siyah olan sevgiliyle kavuşmak istediğini belirten âşık, bu dilediğinin Yaratıcı tarafından yerine getirileceğini ifade etmiştir.

⁸²² Türkü İsmi: “Ayva Çiçek Açmış Yaz Mı Gelecek”; Yöre: Balıkesir; Kaynak Kişi: Ali Turan/Mehmet Turan/İbrahim Çalgı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸²³ Doğan, 483.

⁸²⁴ Türkü İsmi: “Yârimin Geydiği Yeşil Entari”; Yöre: Ordu; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

⁸²⁵ Türkü İsmi: “Yayla Yollarından Yürüyüp Gelir”; Yöre: Konya/Taşkent; Kaynak Kişi: Ayşen Başçı; Derleyen: Nafiz Camgöz.

Entarisi garadan
Dağlar gaksın aradan
Bizi gavuşmaz derler
*Gavuşturur Yaradan*⁸²⁶

Burdur yöresine ait şu türküde, suya ok gibi hızlıca giden sevgilinin entarisinin mavi renkli olduğu belirtilmiş ve sevgilinin, âşığı yokmuş gibi giderken arkasına bakmaması dile getirilmiştir.

Suya gider ok gibi
Entarisi gök gibi
Hiç ardına bakmıyor
*Sevdiceği yok gibi*⁸²⁷

Çanakkale yöresine ait şu türküde âşık, daha üzerine giyinmeden yakıştığını belirttiği pembe renk entarisi olan sevdiğini, yüzündeki benlerden tanıyacağını ifade etmiştir.

Entarisi pembeden
Yakışıyor giymeden
Ben yârimi tanırım
*Yüzündeki benlerden*⁸²⁸

Kırıkkale yöresine ait şu türküde entarisi mavi renk olan ve öncelerden böyle olmayıp şimdi gönlü kibirlenen sevgiliden bahsedilmiştir.

Enteresi mavili
Nerde kurdun kavili
Evvel böyle değildin (de)
*Şimdi gönlün büyüdü*⁸²⁹

⁸²⁶ Türkü İsmi: “Dere Geliyor Dere”; Yöre: Balıkesir/Savaştepe; Kaynak Kişi: Hatice Güler; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk Thm Md.

⁸²⁷ Türkü İsmi: “Dereler Davşan İzi”; Yöre: Burdur; Kaynak Kişi: Ferhet Erdem/Erol Kanyıldiran; Derleyen: Sümer Ezgü.

⁸²⁸ Türkü İsmi: “Balıkesir Yolunda”; Yöre: Çanakkale; Kaynak Kişi: Saniye Can; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸²⁹ Türkü İsmi: “Enteresi Morumuş”; Yöre: Kırıkkale/Keskin; Kaynak Kişi: Bahri İlhan; Derleyen: Erkan Sürmen.

Âşık, entarisi mor renk olan sevdiğinin isteyeninin çok olduğunu Kırıkkale yöresine ait şu türküde dile getirmiştir.

Enteresi morumuş

Yâr sevmesi zorumuş

Heveslendim yâr sevdim (de)

*İstiyeni çoğumuş*⁸³⁰

Burdur/Tefenni yöresine ait şu türküde âşık, entarisi tozpembe renkte olan sevgilisinin, kendisinde hatırası olduğunu ifade etmiş ve sözünde durmayan sevgilisini insafsız olarak nitelendirmiştir.

Entarisi tozpembe

Yadigârın var bende

Hiç sözünde durmazsın

*İnsaf yok mu hiç sende*⁸³¹

Erzurum yöresine ait şu türküde, entarisi vişne rengi olan sevgilinin çeşmeden geldiği dile getirilmiş ve âşık yataklara düşmeden sevgiliyle kavuşmak istediğini ifade etmiştir.

Entarisi vişneden (Tello)

Şimdi gelir çeşmeden (Tello)

Alacaksan al beni (Tello)

*Döşeklere düşmeden(Tello)*⁸³²

Sivas/Şarkışla yöresine ait şu türküde dereden su dolduran ve entarisi ince kumaş anlamındaki tireden⁸³³ dikilmiş olan sevgilisine kavuşmak isteyen âşık, bu hususta Allah'a dua etmektedir.

Entaresi tireden (de)

Su doldurur dereden

⁸³⁰ Türkü İsmi: "Enteresi Morumuş"; Yöre: Kırıkkale/Keskin; Kaynak Kişi: Bahri İlhan; Derleyen: Erkan Sürmen.

⁸³¹ Türkü İsmi: "Eli Elekli Gelin"; Yöre: Burdur/Tefenni; Kaynak Kişi: Ahmet Yamacı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸³² Türkü İsmi: "Tello Gider Yan Gider"; Yöre: Erzurum/Aşkale; Kaynak Kişi: Musa Atıcı; Derleyen: Muharrem Akkuş.

⁸³³ TRT, 466.

N'olur bizi kavuştur (da)

*Yeri göğü yaradan*⁸³⁴

Yine Sivas yöresine ait şu türküde, sevgilinin giydiği entarinin altı parmak ölçüsünde olduğu belirtilmiştir.

Süpürgesin yolmuş gelir ırmaktan

Bir entari geymiş altı parmaktan

Yüzükler görünmez keki parmaktan

Akan sular gel eylenin eylenin

*Coşkun çaylar dur eylenin eylenin*⁸³⁵

Sevgilinin pileli ve önü düğmeli entarisi, Kırklareli yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Entarim var pileli

Önü açık düğmeli

Annesi almam demiş

*Oğlunu ettim deli*⁸³⁶

Kadın elbisesi anlamına gelen fistan aşağıdaki türkülerde farklı şekillerde ele alınmıştır:

Trabzon yöresine ait şu türküde, sevgilinin basma denilen kumaştan giydiği fistandan bahsedilmiştir.

Asmadan gel asmadan

Fistan giyer basmadan

Kalk gidelim sevdiğim

*Devriyeler basmadan*⁸³⁷

Sevgilinin pamuklu kumaştan giydiği fistan, Malatya yöresine ait şu türküde yer almıştır.

⁸³⁴ Türkü İsmi: “Entareni Al Eyle”; Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Medine Köseoğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

⁸³⁵ Türkü İsmi: “Aman Ecel Aman Üç Gün Ara Ver”; Yöre: Sivas/Karapınar; Kaynak Kişi: Hüseyin Aslan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸³⁶ Türkü İsmi: “Ay Ayları Ayları”; Yöre: Kırklareli/Koyunbaba Köyü; Kaynak Kişi: Pembe Şahinel; Derleyen: Buket Şahinel.

⁸³⁷ Türkü İsmi: “Yaylanın Çimenine”; Yöre: Trabzon; Kaynak Kişi: Nejat Buhara; Derleyen: Nejat Buhara.

*Beyler deresinden aştım gediği
Gutnu gumaş fistan yârin geydiği
Herkesin yanında gezer sevdiği
Kör olası kader ayırdı bizi*⁸³⁸

Gümüşhane yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisini bahçede iz bırakması ve ipek kumaşlı fistanının toz olması gerekçesiyle bahçeye girmemesi hususunda uyarmaktadır. Devamında “dilber” olarak hitap edilen sevgilinin, mendilinin düştüğü ve âşığının o mendili kaldırmasının dedikodu olacağı ifade edilmiştir.

*Düriye'min güğümleri kalaylı
Fistan giymiş etekleri alaylı*⁸³⁹

Elazığ yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisini ellere vermeyeceğini belirtmiş, sevgilisinin pembe renkli ve uçları saçaklı fistan giyinmesini ve saçaklarını yerlere sürmesini istediğini dile getirmiştir.

*Ellere cicom cicom ellere vay
Meğerki ölmemişem vermem seni de ellere vay
Giyin pembe fistanı sürünsün saçakları yerlere vay*⁸⁴⁰

3.1.10. Etek

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin giydiği eteğin nasıl ele alındığını inceleyelim:

Eteği şekil olarak telli olan ve ipekli yelek anlamında uskufa⁸⁴¹ yelek giyinen sevgili Bartın yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

*Telli etek uskufa yelek
Karardı talih oy anam anam
Gülmüyor felek*⁸⁴²

⁸³⁸ Türkü İsmi: “Beyler Deresinden Aştım Gediği”, Yöre: Malatya/Polat, Kaynak Kişi: Hasan Durak, Derleyen: Mehmet Seske.

⁸³⁹ Türkü İsmi: “Düriye'min Güğümleri Kalaylı”, Yöre: Karabük/Safranbolu, Kaynak Kişi: Mistan Kürkçü, Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁸⁴⁰ Türkü İsmi: “Yoğurt Koydum Dolaba”, Yöre: Elazığ, Kaynak Kişi: Hafız Osman Öge; Derleyen: Banttan Yazıldı.

⁸⁴¹ TRT, 552.

Elinde su testisiyle suya giden sevgilinin etek giyinmesi ve kırmızı renk giysi giyinmesi Çankırı yöresine ait şu türküde yer almıştır.

Suya gider su testisi elinde

*Allar geymiş etekleri belinde*⁸⁴³

Karabük/Safranbolu yöresine ait şu türküde kara gözlü, Düriye isimli sevgilinin eteklerinin gösterişli, görkemli, debdebeli anlamında alaylı⁸⁴⁴ olduğu ifade edilmiştir.

Girme bağa iz olur

İpek fistan toz olur

Dilber mendilin düşmüş

*Ben kaldırsam söz olur*⁸⁴⁵

3.1.11. Ferace

Ankara yöresine ait şu türküde, gerdanında küçük ve yuvarlak şekliyle yıldıza benzetilen beş tane beni bulunan sevgilinin, kimin kızı olduğu sorgulanmış ve kadınların sokakta giydiği mantoya benzer, arkası bol, yakasız, eteklere kadar uzanan üst giysisi olan feracesinin⁸⁴⁶ kırmızı renkli olduğule alınmıştır.

Şu gelen kimin kızı

Feracesi kırmızı

Gerdanında beş beni var

*Sandım seher yıldızı*⁸⁴⁷

3.1.12. Fes

Ankara yöresine ait şu türküde; âşığının sarmaya doyamadığı, cilvesi âşığa hoş gelen, elleri kınalı, ince belli Edremit gelininin başındaki feste elmas bulunması ele alınmıştır.

⁸⁴² Türkü İsmi: “Gece Geçtim Duydu Mu”; Yöre: Bartın; Kaynak Kişi: Selahattin Çilsüleymanoğlu; Derleyen: Emin Aldemir.

⁸⁴³ Türkü İsmi: “Suya Gider Su Testisi Elinde”, Yöre: Çankırı, Kaynak Kişi: Dobi Ahmet (Altuner)/Urgancı Hüseyin (Zevk), Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸⁴⁴ TDK, 67.

⁸⁴⁵ Türkü İsmi: “Karşı Dağlar Bizimdir”; Yöre: Gümüşhane; Kaynak Kişi: Cemal Alemdar; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸⁴⁶ TRT, 11.

⁸⁴⁷ Türkü İsmi: “Ah Öleyim Vah Öleyim”; Yöre: Ankara; Kaynak Kişi: Genç Osman; Derleyen: Nida Tüfekçi.

Edremit'in gelini
Kınlamış elini
Sarmaya doyamadım
O incecik belini
Hoştur aman cilvesi, cilvesi
*Elmaslı fesi*⁸⁴⁸

3.1.13. Gömlek

Bir gömlek giyer g l tenli
 i e i üstünde belli
*Bir y r gördüm  ifte benli*⁸⁴⁹

 ankırı yöresine ait bu türküde, sevgilinin renk ve tazelik bakımından güle benzetilen teninin üzerine  i ekli gömlek giydi i belirtilmiştir.

 pek k yne  giymiş ayna dizinde
Sıralı benleri o mah yüzünde
Sevem dedim vazgeçmiyor nazından
Eyvanında elvan g ller açıyor
Kokusunu dört bir yana saçıyor
*Ne dedim de o y r benden kaçıyor*⁸⁵⁰

Adıyaman yöresine ait bu türküde parlaklık, beyazlık ve güzellik bakımından ay olarak tasavvur edilen, yüzünde sıra halinde dizilmiş ben bulunan, nazlı olup nazından vazgeçmeyen sevgili dile getirilmiştir. Dizinde ayna bulunan ve g mle inin ipek kumaştan olduğu belirtilen sevgilinin, terasında renkli g llerin açılmasından ve bu g llerin kokusunun etrafa saçılmasından bahsedilmiştir. Türküde   ık, kendisinden kaçan sevgilisinin kaçma sebebini sorgulamı tır.

G yne i var ak gibi
Yola gider ok gibi

⁸⁴⁸ Türkü İsmi: “Edremit'in Gelini”; Yöre: Balıkesir/Edremit; Kaynak Kişi: Şükran Kip; Derleyen: Mustafa  zcan/Hayri Damar.

⁸⁴⁹ Türkü İsmi: “Bir Gömlek Giyer Kısarak”; Yöre:  ankırı; Kaynak Kişi: Dobi Ahmet (Altuner)/Urgancı Hüseyin (Zevk); Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸⁵⁰ Türkü İsmi: “Eyvanına Vardım Eyvanı  amur”; Yöre: Adıyaman; Kaynak Kişi: Aziz  elik; Derleyen: Mehmet Seske.

Hiç ardına bakmıyor (suna boylu Selime'm)
*Yavuklusu yok gibi*⁸⁵¹

Uzun boyuyla ele alınan Selime isimli sevgilinin gömleğinin beyaz renkli olması ve yolda sevgilisi yokmuş gibi arkasına bakmadan ve hızlıca yürümesiyle ok olarak tasavvur edilen yürüyüşü Bursa yöresine ait bu türküye konu olmuştur.

3.1.14. Kemer

Sevgilinin kullandığı kemer aşağıdaki türkülerde çeşitli şekillerde ele alınmıştır:

Sevgilinin, Uşak yöresinde ekin biçme anlamına gelen yolmadan⁸⁵² gelip gelmediğinin sorgulandığı aşağıdaki türküde, sevgili dağılmış saçlarıyla ve beline taktığı aynalı kemeriyle ele alınmıştır.

Yolmadan mı geliyon
Orağın var elinde
Salkım saçak saçların
*Aynalı kemer belinde*⁸⁵³

İnci ve sedeften kol bilekliği olan ve altından kemer takan sevgili, Kerkük yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

İncili sedef kol bağın
Altın kemer bel bağın
Kimlerden konyak içtin
*Gelipsen darmadağın*⁸⁵⁴

Emine isimli sevgilinin ince beline dar gelen gümüş kemer Yozgat yöresine ait şu türküde dile getirilmiştir.

İstanbul'a ısmarladım nargele
*Gümüş kemer ince bele dar gele / Ay Emine'm Emine'm*⁸⁵⁵

⁸⁵¹ Türkü İsmi: “Elması Var Bağında”; Yöre: Bursa/Keles Dolayları; Kaynak Kişi: Cengiz Bütün (Menteşeli Cengiz); Derleyen: Yücel Paşmakçı.

⁸⁵² TRT, 1229.

⁸⁵³ Türkü İsmi: “Yolmadan mı Geliyon”; Yöre: Uşak/Çamyuva Köyü; Kaynak Kişi: Mehmet Karadedeli/Hasan Dağdelen; Derleyen: Mehmet Karadedeli.

⁸⁵⁴ Türkü İsmi: “İncili Sedef Kolbağın”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Kuzecioğlu; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm. Md.

3.1.15. Kırep

Çok bükümlü iplikle dokunmuş bir ince kumaş türü olan kırepin⁸⁵⁶ türkülerdeki ele alınışını inceleyelim:

Yaşı on üç-on dört civarı olan ve kaşları ince olan sevgili, İzmir yöresine ait şu türküde mavi renkli krep örtmesiyle ele alınmıştır.

*Mavi kırep başında
Kalem oynar kaşında
Benim bir sevdiğim var
Onüç ondört yaşında⁸⁵⁷*

İzmir/Bergama yöresine ait şu türküde, mavi hareli elâ⁸⁵⁸ gözlü olan Ayşe'nin, mor ve yeşil renkli krep örttüğünden bahsedilmiştir.

*Krepleri mor yeşil
Çakır Ayşe'm
Kadehleri der devşir⁸⁵⁹*

3.1.16. Kuşak

Sivas yöresine ait şu türküde yaylalardan aşağı gelen Zeynep isimli sevgilinin, beline Acem bölgesine ait kumaştan dikilen kuşak sardığı ifade edilmiştir.

*Zeynep nerden geliyor
Yaylalardan aşağı
Acem şalı kuşağı
Sarmış bele aşağı⁸⁶⁰*

⁸⁵⁵ Türkü İsmi: "İstanbul'a İsmarladım Makine"; Yöre: Yozgat/Akdağmadeni; Kaynak Kişi: Elif Eser/Filiz Çeliksü; Derleyen: Erdem İlkaz.

⁸⁵⁶ TRT, 504.

⁸⁵⁷ Türkü İsmi: "Mavi Krep Başında"; Yöre: İzmir/Uzundere; Kaynak Kişi: Ali Tutkaç; Derleyen: Alaaddin Seçgel.

⁸⁵⁸ TRT, 511.

⁸⁵⁹ Türkü İsmi: "Kalenin Bedenleri (Çakır Ayşe'm)"; Yöre: İzmir/Bergama; Kaynak Kişi: Hüseyin Ayalp; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk Thm Md.

⁸⁶⁰ Türkü İsmi: "Zeynep Nerden Geliyor"; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Ahmet Başer; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Diyarbakır yöresine ait şu türküde, beline Acem bölgesine ait basma kumaştan kuşak bağlayan sevgilinin, evinin önünde siyah üzüm ağaçlarının bulunması dile getirilmiştir.

Türkünün hikâyesi şöyledir: "Diyarbakır'da samimi arkadaşlar 15 gün ara ile bir evde kadınlar ve erkekler ayrı odalarda olmak üzere dost meclisinde toplanırlar. Böyle dost meclislerinden biri de Salih Bey'in evinde yapılmaktadır. Yemekler yenir, sohbetler yapılır, çalgılar çalınarak şarkı ve türküler söylenir. Bu geceye Diyarbakır'a memur olarak yeni tayin edilen Yavuz Bey de, hanımı ve kızı ile birlikte katılmışlardır. Gece bitiminde katılanlar birer birer evden ayrılırken Haluk ve ağabeyi Kemal de kalkarlar. Yavuz Bey, hanımı ve kızını bu iki kardeş ile tanıştırır. Sokakta beraber yürürlerken Haluk, Yavuz Bey'in karakaşlı, kara gözlü güzel kızı Nalan ile göz göze gelir. Kız edalı bir şekilde Haluk'a bakarak gülümser. Haluk da aynı şekilde karşılık verir, bir müddet sonra ayrılırlar. Haluk, gece yatağında hep bu kızı düşünür ve hayaller kurar, sevdalanmıştır. Başından ilk defa böyle bir şey geçmektedir. Birkaç gün sonra ağabeyi, Haluk'un tutum ve davranışlarında değişiklik olduğunu hisseder ve yanına çağırarak "Haluk nedir bu halin? Sende bir haller var. Neden hep dalgınsın, ne oldu ?" diye sorunca Haluk, "Ağabey, bir şey yok sadece biraz canım sıkılıyor, herhangi bir şey olsa söylerdim" der. Haluk, ağabeyi ile içli dışlı olduğu halde hissiyatını, utanır ve söyleyemez. Haluk, hemen hemen her gün sevdalandığı Nalan'ın oturduğu sokaktan, belki tekrar karşılaşırız düşüncesi ile geçmektedir. Nihayet birgün karşılaşırlar. Nalan, İstanbul'da büyümenin verdiği rahatlıkla Haluk'la selamlaşır. Sokak içerisinde beraber yürüyerek konuşurlar. Bir ara Nalan, tanıştıkları gecenin çok güzel olduğunu ilk defa böyle bir toplantıya katıldığını, şayet bir daha olursa davet edilmelerini beklediklerini belirtir. Haluk utancından ve heyecanından önüne bakarak konuşunca Nalan, "Neden hep önüne bakıyorsun, insanlar konuşurken yüz yüze bakarlar" deyince Haluk, kafasını kaldırıp Nalan'a bakar. İçinden bir şeylerin kopup aktığını hisseder. Nalan, "Sen hep böyle utangaç mısın ?" diye sorar. Haluk da "Yetişme tarzımız böyle, bir de çok güzelsin onun için bakamıyorum" der. Nalan, gülerek "Sen de çok yakışıklısın" der. Bir müddet konuşmazlar. Haluk sevincinden yerinde duramaz bir haldedir, konuşacak başka bir şey bulamayınca bir başka gün görüşmek üzere ayrılırlar. Haluk'un sevdalı olduğunu ve kendisini bu kıza kaptırdığını hisseden arkadaşları, Haluk'un ağabeyinin çok samimi olduğu Hevedanlı Münir Bey'e konuyu anlatmak için yanına giderler. Münir Bey

gençleri oturtur "Hayırdır böyle toplu geldiniz, neden Haluk aranızda değil ?" diye sorunca, "Biz de zaten Haluk'un durumunu size anlatmaya geldik" derler. Anlatmaya başlarlar. "Münir ağabey, Haluk sevdalanmış hem de İstanbullu bir kıza. Gözü kimseyi görmüyor. Durumu iyi değil. Buna bir çözüm bulmak için size geldik, çünkü Haluk'un ağabeyi Kemal, sizin samimi arkadaşınız. Ona durumu anlatın. Bizler Haluk'u çok seviyoruz. Onun mutlu olmasını biz de istiyoruz" derler. Münir Bey, gençlere teşekkür ederek "Ben Kemal ile konuşurum. Bir çözüm yolu buluruz" der. Haluk'un arkadaşları sevinerek mücadele isteyip ayrılırlar. Münir Bey, Haluk'un durumunu Kemal'e anlatır ve ona yardımcı olmasını söyler. Kemal "Zaten onda bir şeylerin olduğunu hissettim fakat böyle bir şey olacağını tahmin edemedim. Kardeşimin mutluluğu için ne gerekiyorsa yapacağım" der. Kemal, hanımı ile konuşarak evlerinde bir akşam arkadaşlarını toplayıp bir eğlence tertipler ve Yavuz Bey'i de hanımı ve kızı ile beraber gelmesi için davet eder. Amaçları kızı ve ailesini daha yakından tanımaktır. Bunu Haluk'un yengesi üstlenmiştir. Toplantı akşamı Haluk, mahalli kıyafetlerini (gabardin kumaştan yapılmış şalvar, şalvarın üzerine bağlı acem kuşağı, ipek gömlek ve kırk düğme yelek) giymiş misafirleri karşılamaktadır. Misafirlerin çoğu gelmiş fakat Yavuz Beyler henüz gelmemişlerdir. Haluk, heyecanlı bir şekilde gözleri kapıdadır. İşte o anda kapı çalınır. Kapıyı açan Haluk, karşısında Yavuz Bey'i, hanımını ve sevdalandığı Nalan'ı görünce yüzü güler ve "Hoş geldiniz" diyerek içeri buyur eder. Nalan, "Haluk bu ne güzel kıyafet sana çok yakışmış" der. Haluk teşekkür ederek misafirleri oturacakları yere kadar getirir. Geç vakte kadar oturan misafirler yavaş yavaş kalkarlar. Haluk, Yavuz Beylere sokağın sonuna kadar refakat eder. Bu arada Nalan'la sohbet ederler. Ayrılırken tokalaşırlar. Nalan, Haluk'un elini sıkarken gözlerine bakar. Haluk tir tir titremektedir, birbirleriyle bakışırlar ve "iyi geceler" dileyerek ayrılırlar. Haluk eve dönerken sevinçten uçmaktadır. Yengesi, Kemal'e kızı çok beğendiğini, şen şakrak ve maharetli olduğunu, bu kızı Haluk'a almanın doğru olacağını söyler. Kemal, Haluk'u yanına alarak; "Bak kardeşim senin sevdalandığını biliyoruz. Yengen de kızı çok beğenmiş. Senin mutluluğun için ben ne gerekiyorsa onu yapacağım. Artık sen kendini toparla gerisini biz hallederiz" deyince Haluk, ağabeyinin elini öper. Ağabeyi de onun yüzünü öper. Bir müddet sonra Yavuz Bey senelik izne ayrılır ve ailesiyle beraber İstanbul'a giderler. İstanbul'da iken Yavuz Bey'in tayini Diyarbakır'dan bir başka vilayete çıkar ve Diyarbakır'a hiç dönmeden yeni tayin edildiği vilayete giderler. Bu durum Haluk'da

büyük bir üzüntü yaratır. Ağabeyi de çok üzgündür. Haluk ve Nalan bir daha hiç görüşemezler.”⁸⁶¹

Evlerinin önü (anam) kara üzüm asması

Beline kuşak kuşamış o da Acem basması

*Buralarda yâr severler o da beyler yosması*⁸⁶²

3.1.17. Mendil

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin mendili çeşitli şekillerde ve isimlerde ele alınmıştır. Bu türkülerde mendil; desmal, marhama, çevrey vs. kelimelerle ifade edilmiştir.

Yedi mendil çürüttüm

*Gözyaşı sile sile*⁸⁶³

Gaziantep yöresine ait bu türküde âşık, gözyaşını silme aracı olarak kullandığı yedi adet mendilin bu sebeple çürüdüğünden bahsetmiştir.

(ay) Yüce dağların başında

Yârim gelir güle güle

(ay) Elinde var ipek desmal

*Kan terini sile sile*⁸⁶⁴

Âşık, Azerbaycan yöresine ait yukarıdaki türküde, sevgilisinin yüksek dağların başından gülerek indiğini ele almış ve mendil manasında kullanılan desmal⁸⁶⁵ ile terini silmesini dile getirmiştir.

Kaladan indim yayan

Marhamam dolu payam

Hangi yoldan gelirsən

*O yola kurban olam*⁸⁶⁶

⁸⁶¹ <https://www.repertukul.com/meclisinde-mail-oldum-2201>, 26/03/2019.

⁸⁶² Türkü İsmi: “Meclisinde Mail Oldum”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Celâl Güzelses; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

⁸⁶³ Türkü İsmi: “Allı Da Yemenim”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁸⁶⁴ Türkü İsmi: “Yüce Dağların Başında”; Yöre: Azerbaycan/Guzgunlu; Kaynak Kişi: Dilber Özbuğutu; Derleyen: Ramazan Kartal.

⁸⁶⁵ TRT, 809.

Şanlıurfa yöresine ait bu türküde, âşık kaleden yürüyerek indiğini ve ipekli veya ketenden işlemeli mendilanlamındaki marhamasında⁸⁶⁷ badem anlamında payam⁸⁶⁸ olduğunu belirtmiş ve sevgilisine duyduğu aşktan dolayı onun gelme ihtimali bulunan bütün yollara kurban olacağını ifade etmiştir.

Üzünde garadır halın
Elinde güllü desmalın
*Meni sevmezse hayalin*⁸⁶⁹

Azerbaycan yöresine ait bu türküde, sevgilinin yüzünde siyah renkli ben ve elinde gül desenli desmal bulunmasından bahsedilmiştir.

Mendilim turalıdır
Sevdiğim buralıdır
Ben sevdim eller aldı
*Yüreğim yaralıdır*⁸⁷⁰

Tura, madeni paranın resimli olan yüzü veya sultan imzası, tuğra anlamında kullanılmaktadır.⁸⁷¹ Van yöresine ait bu türküde âşık, turalı olan mendilinden, sevip kavuşamadığı, başkasına varan ve bu sebeple de gönlünü yaralayan sevgilisinin Vanlı olmasından bahsetmiştir.

Mendilim dilim dilim
Geliyor benim gülüm
Ne dedim de darıldın
*Lal olsun ağzım dilim*⁸⁷²

⁸⁶⁶ Türkü İsmi: “Kalalıyam Kalalı”; Yöre: Şanlıurfa; Kaynak Kişi: Mehmet Şengül; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸⁶⁷ TRT, 498.

⁸⁶⁸ TRT, 498.

⁸⁶⁹ Türkü İsmi: “Üzünde Garadır Halın”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Nisa Gasımova; Derleyen: Plâktan Yazıldı.

⁸⁷⁰ Türkü İsmi: “Mendi Yoldum Bahçadan”; Yöre: Van/Erciş; Kaynak Kişi: Mehmet Bülbül; Derleyen: Mehmet Bülbül.

⁸⁷¹ TRT, 691.

⁸⁷² Türkü İsmi: “Mendi De Mendi Mendili Mendi”; Yöre: Van/Erciş; Kaynak Kişi: Mustafa Dokumacı; Derleyen: Hüsamettin Subaşı.

Van yöresine ait bu türküde, mendili şekil olarak dilimli olan âşık, söylediği sözler sebebiyle küstürdüğü sevgilisi için, kendisine dilinin konuşamaz hale gelmesi anlamında lal olması amacıyla beddua etmiştir.

*Mendilinde oya var
Yüreğimde yara var
Komşularım yâreme
Seni merhem diyorlar⁸⁷³*

Komşularının sözüyle kalbindeki yaraya ilaç olacağı düşünülen, mendilinde oya bulunan sevgili, bu türküde yer almıştır.

*Dam başına daş geldi
Sırmalı yağlık boş geldi
Yâr bugün bize gelmiş
Safa geldi hoş geldi⁸⁷⁴*

Altınla yaldızlanmış veya yaldızsız ince gümüş tel anlamındaki sırma⁸⁷⁵ ile işlenmiş olan, boyna dolanan büyük mendilanlamına gelen yağlık,⁸⁷⁶ Denizli yöresine ait yukarıdaki türküde içinin boş olmasıyla ele alınmıştır. Âşık, sevgilisinin kendilerine gitmesi sebebiyle duyduğu sevinci dile getirmiştir.

*Ağ yağlık gara yağlık
Söyle diline sağlık
Aziz bayramlar geldi
Ne kestirdin bayramlık⁸⁷⁷*

Hatay yöresine ait yukarıdaki türküde yağlığın beyaz ve siyah renkli olması söz konusu edilmiştir.

⁸⁷³ Türkü İsmi: “Mendilinde Kar Getir”; Yöre: Gümüşhane – Bayburt; Kaynak Kişi: Mustafa Ahiskalı; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁸⁷⁴ Türkü İsmi: “Dağların Başındayım”; Yöre: Denizli; Kaynak Kişi: Ahmet Erik; Derleyen Talip Özkan.

⁸⁷⁵ “Sırma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 277.

⁸⁷⁶ TRT, 202.

⁸⁷⁷ Türkü İsmi: “Damdan Dama İp Gerdim”; Yöre: Hatay/Antakya; Kaynak Kişi: Sıdika Şerbetçi; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

*Gece geçti bir bey oğlu
Tamburayı çala çala
Beyaz çevrey sala sala
Hati kadın onçin ağlay⁸⁷⁸*

Sırma işlemeli mendile çevredenir.⁸⁷⁹ Rumeli yöresine ait bu türküde, gece vakti tambur çalarak ve elinde beyaz mendilini sallayarak geçen bey oğluna âşık olan Hati isimli kadının, bey oğlu için ağlaması söz konusu edilmiştir.

*Mendilim allanıyor
Allanıp sallanıyor
Seversen bir güzel sev
Sevdikçe ballanıyor⁸⁸⁰*

Al mendilin sallanmasının söz konusu edildiği bu türküde, güzellerin sevdikçe güzelliğinin ve sevimliliğinin artması sebebiyle, güzel olanın sevilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

3.1.18. Nikap/Peçe

Yüz örtüsü, peçeanlamalarında kullanılan nikabın,⁸⁸¹ türkülerde nasıl ele alındığına bakalım:

*Sevdiğim yüzünden kaldır nikabı
Niçin âşıklara sır görünürsün
İçeyim elinden Kevser şarabı
Güzeller içinde bir görünürsün⁸⁸²*

Erzincan/Tercan yöresine ait bu türküde yüzünü nikapla örten sevgili yüzünü gizlemesi bakımından gizlilik manasındaki sırlı olarak addedilmiştir.

⁸⁷⁸ Türkü İsmi: “Gidin Sorun Babasına”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Fethiye İşçiler; Derleyen: Havva Karakaş.

⁸⁷⁹ TRT, 761.

⁸⁸⁰ Türkü İsmi: “Mendilim Allanıyor”; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Ahmet Gazi Ayhan; Derleyen: Adnan Şeker.

⁸⁸¹ TRT, 567.

⁸⁸² Türkü İsmi: “Sevdiğim Yüzünden Kaldır Nikabı”; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Âşık İsmail Aydın (Daimi); Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

*Asker girdi İstanbul'dan içeri
Hanımlar oturmuş iki geçeli
Benim yârim ortadaki peçeli*⁸⁸³

Erzurum/Tortum yöresine ait bu türküde kadınların iki taraflı oturmasından ve sevgilinin orta yerde oturan, yüzünü peçe ile örten kişi olduğundan bahsedilmiştir.

3.1.19. Peştamal

Bele bağlanan ve belden aşağıyı örten bez, bazı bölgelerde kadınların başlarına örttükleri dokuma ve hamamlarda kullanılan örtüye peştamal denir.⁸⁸⁴ Çalışmada ele alınan sevgilinin peştemalları şöyledir:

3.1.19.1. Şekil Bakımından Peştamal

*Peştamali yamali
Yârim eller hamali
Ellere hamal yârim
Bana dünyanın mali*⁸⁸⁵

Giresun yöresine ait bu türküde sevgilinin peştemalının parçalı olduğu belirtilmiştir.

*Peştamalin iki kat
Sar beline beline
Eğer bacım ölürse
Ben gidemem yerine*⁸⁸⁶

Erzincan yöresine ait bu türküde ise peştemalın iki kat olduğu belirtilmiştir.

3.1.19.2. Kumaş Özelliği Bakımından Peştamal

Rize yöresine ait şu türküde, sevgilinin peştemalının ipekten olduğu ve âşıkla sevgilisinin ayrılmalarına sebep olanın sevgilinin annesi olduğu dile getirilmiştir.

⁸⁸³ Türkü İsmi: “Al Mendilim Kaldı Kaya Başında”; Yöre: Erzurum/Tortum/Sümmani Köyü; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Yönden.

⁸⁸⁴ Doğan, 1394.

⁸⁸⁵ Türkü İsmi: “Peştamali Yamali”; Yöre: Giresun/Alucra; Kaynak Kişi: Ali Rıza Gündoğdu; Derleyen: TRT Ankara Rad. Thm. Md.

⁸⁸⁶ Türkü İsmi: “Kabaralı Sandığım”; Yöre: Erzincan/Çayırılı; Kaynak Kişi: Zeynep Göyen; Derleyen: Cafer Aksünger.

İpek peştamalların (da)

Yanına bak yanına

Annen ekmek batırdı

İkimizin kanına (da)⁸⁸⁷

Çukurova yöresine ait şu türküde sevgilinin peştemalinde püskül bulunduğuve peştamal kumaşının üzerinde sümbül resimleri olduğu belirtilmiştir.

Hey güllü hele hele güllü

Kız güllü hele hele güllü

Peştamalı püsküllü

Peştamalı sümbüllü⁸⁸⁸

3.1.19.3. Renk Bakımından Peştamal

Rize yöresine ait türküde âşık, sevgilisine mavi renk peştamal alacağını dile getirmiştir.

Kız sana alacağım

Mavili peştamalı

Alacak mısın bana

Mavili peştamalı⁸⁸⁹

Yine Rize yöresine ait aşağıdaki türküde her zaman yüzü güleç olan ve kırmızı peştamal giyinen sevgili ele alınmıştır.

Peştamalı kırmızı

Her zaman güler yuzi

Ne isteyusun benden

E Müslümanın kızı⁸⁹⁰

⁸⁸⁷ Türkü İsmi: “Yeni Çıkayı Yeni”; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nurettin Çamlıdağ.

⁸⁸⁸ Türkü İsmi: “Adana'nın Yolları Taşlık”; Yöre: Çukurova; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁸⁸⁹ Türkü İsmi: “Peştemalin Duğumi”; Yöre: Rize/Hemşin; Kaynak Kişi: Mustafa Sırtlı; Derleyen: Emin Yağcı.

⁸⁹⁰ Türkü İsmi: “Peştemalin Duğumi”; Yöre: Rize/Hemşin; Kaynak Kişi: Mustafa Sırtlı; Derleyen: Emin Yağcı.

3.1.20. Pijama

Bursa yöresine ait şu türküde âşık, pijama giyen sevgilisinin cama gelmesini istemiştir.

Ayağında pijama

Cama gel yârim cama

Herkes sevdiğini alsa

Dünya goymaz adama⁸⁹¹

3.1.21. Şal

Orta Anadolu'ya ait aşağıdaki türküde, kırmızı dudaklarından dökülen güzel sözler sebebiyle dudağı bala benzetilen sevgilinin, daha çok Hindistan'da dokunan, özel motifleri olan ve boyun atkısı, hırka, örtü vb. şeyler yapmakta kullanılan bir çeşit değerli yün kumaş; kadınların omuzlarını örtmek için kullandıkları geniş atkı anlamında kullanılan şalının,⁸⁹² yeşil renkli ve Bursa'ya ait olduğu ifade edilmiştir.

Aman aman allı

Al dudakları ballı

Yeşil de Bursa şallı

Zeytin gözlü durnaler yörü⁸⁹³

Ankara yöresine ait şu türküde âşığının, gözlerini bütün dünyanın malına değişmeyeceği belirtilen sevgili, başında Acem bölgesine ait şal ile yer almıştır.

Başında acem şalı

Sen ol başımın tacı

Gözlerin benim olsa

İstemem dünya malı⁸⁹⁴

⁸⁹¹ Türkü İsmi: "Ayağında Pijama"; Yöre: Bursa/Keleş/Ebciler Köyü; Kaynak Kişi: Mustafa Öz; Derleyen: Salih Urhan.

⁸⁹² "Şal", Meydan Larousse, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 711.

⁸⁹³ Türkü İsmi: "Gidin Durnalar Gidin"; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Cevat Erkmen; Derleyen: Necla Erol.

⁸⁹⁴ Türkü İsmi: "Başında Acem Şalı"; Yöre: Ankara/Çubuk/Karaköy; Kaynak Kişi: Burhan Gökarp; Derleyen: Burhan Gökarp.

Rumeli yöresine ait şu türküde, kırmızı ve yeşil renklerde şalı olan sevgili, âşığıyla dağlarda dolaşmak istediğinden bahsetmiştir. Kendisini bulut, âşığını da yağmur olarak tasavvur eden sevgili, bir akşam bir araya gelmek istediğini dile getirmiştir.

Al şalım yeşil şalım
Dayleri dolaşalım
Sen yağmur ol ben bulut
*Bir avşam kavuşalım*⁸⁹⁵

3.1.22. Şalvar

Köy kadınları tarafından giyilen, bol dikilmiş pantolonu andıran don olan şalvar⁸⁹⁶ aşığıdaki türkülerde yer almıştır. Sevgilinin giydiği şalvarın nasıl ele alındığını inceleyelim:

Ayağında dar şarvar
El kaldır Hakk'a yarvar
Hüdam bele yazıptı
*Menim elimde ne var*⁸⁹⁷

Kerkük yöresine ait bu türküde sevgilinin dar şalvar giydiği belirtilmiştir. Âşık, kavuşamadığı sevgilisini teselli için kendisinin elinden bir şey gelmediğini, Allah'ın bu şekilde olmasını takdir ettiğini ifade etmiştir. Kavuşmaları içinde sevgilisinin, Allah'a dua etmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Yayla yollarında yürüyüp gelir
*Allı şalvarını sürüyüp gelir*⁸⁹⁸

Burdur yöresine ait bu türküde yayladan gelen sevgili, kırmızı renkli şalvarını sürümesiyle ele alınmıştır.

⁸⁹⁵ İsmi: “Şalın Bir Ucu Yerdedir”; Yöre: Rumeli/Tutrakan; Kaynak Kişi: Osman Usta (Şanlıtuna); Derleyen: Necmi Berbergil.

⁸⁹⁶ TDK, 1846.

⁸⁹⁷ Türkü İsmi: “Ayağında Dar Şarvar”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: İbrahim Terzi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

⁸⁹⁸ Türkü İsmi: “Yayla Yollarında Yürüyüp Gelir”; Yöre: Burdur; Kaynak Kişi: Ahmet Yamacı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Giderim yayılara
Guş gonmaz çalılara
Yanıldım meyil verdim
*Pembe şalvarlılara*⁸⁹⁹

Sivas yöresine ait bu türküde âşık, pembe şalvar giyenlere gönül vermesinin hata olduğunu dile getirmiştir.

Oduncular (aman) kısa keser odunu
*Canfes şalvar (aman) sıkı da koymuş (fidan boylum) budunu*⁹⁰⁰

Muğla/Bodrum yöresine ait bu türküde uzun boyuyla fidan olarak tasavvur edilen sevgilinin, açık mavi olarak tanımlanan canfes⁹⁰¹ şalvarının bedenini sıkması ile ele alınmıştır.

Bekir ağam bağları incir dalları
*Aman İmnemin sarılı şalvarı*⁹⁰²

Rumeli yöresine ait bu türküde, Emine isimli sevgilinin sarı renkli şalvarı ele alınmıştır.

Evlerinin önü iğde dalları
Dal boynunu eğmiş Hakka yalvarı
*Ayağına geymiş mavi şalvarı*⁹⁰³

Antalya/Korkuteli yöresine ait bu türküde evlerinin önünde eğik şekliyle dua eder şekilde tasavvur edilen iğde ağaçları bulunan sevgili, mavi şalvarıyla yer almıştır.

3.1.23. Yelek

Sevgilinin giydiği yeleklerin ele alındığı türküler şöyledir:

⁸⁹⁹ Türkü İsmi: “Tufan Geliyor Tufan (Çevirmeli Kadın Halayı)”; Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Anış Hark/Medine Yeşilyurt; Derleyen: İhsan Öztürk.

⁹⁰⁰ Türkü İsmi: “Demirciler Demir Döver Tunç Olur”; Yöre: Muğla/Bodrum; Kaynak Kişi: Bahattin Koç/Ender Kasal; Derleyen: Erdem Çalışkanel.

⁹⁰¹ TRT, 264.

⁹⁰² Türkü İsmi: “Bekir Ağam Bağları”; Yöre: Rumeli/Selanik; Kaynak Kişi: Bandırma/Sahil Yenice Köyü Kadınları; Derleyen: Mehmet Gezer/İlhan Topel.

⁹⁰³ Türkü İsmi: “Evlerinin Önü İğde Dalları”; Yöre: Antalya/Korkuteli; Kaynak Kişi: Şevki Yolcu/Mehmet Uysal; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

Denizli yöresine ait şu türküde âşık, ayrılmayacağını düşündüğü ve ayrılmalarından kaderi sorumlu tuttuğu sevgilisinden bahsetmiş, sevgilisinin kadife yeleğinden ve giyimi kuşamıyla güzel olması bakımından meleğe benzemesinden söz etmiştir.

Sırtına geçirmiş gadife yelek

Geyinmiş guşanmış (anam) olmuş bir melek

*Ayrılmam dediydim ayırdı felek*⁹⁰⁴

Burdur/Tefenni yöresine ait şu türküde elinde elek olan gelin, basma denilen kumaş türünden giydiği yelekle ele alınmıştır. Âşık, selamını almayan sevgilisini katı yürekli olarak tasvir etmiştir.

Eli elekli gelin

Basma yelekli gelin

Selam verdim almadı

*Katı yürekli gelin*⁹⁰⁵

Ege yöresine ait şu türküde sevgilinin giydiği sırma işlemeli yelekten bahsedilmiştir.

Akşam oldu mermerden direk

Yârimin giydiği sırmalı yelek

*Çok yalvardım bana gülmedi felek*⁹⁰⁶

Bursa yöresine ait şu türküde sevgilinin yeleği mavi rengiyle ele alınmıştır. Bileği beyaz olan ve kalbinin sertliği demire benzetilen sevgilinin, âşığının gönlünü yakması dile getirilmiştir.

Mavi yelekli yârim

Beyaz bilekli yârim

Yakdın yandırdın beni

*Demir yürekli yârim*⁹⁰⁷

⁹⁰⁴ Türkü İsmi: “Bir Yayla İsterim Yörük Gonmadık”; Yöre: Denizli/Acıpayam/Kelekçi Köyü; Kaynak Kişi: Osman Acar (Paşa Osman); Derleyen: Özey Gönlüm.

⁹⁰⁵ Türkü İsmi: “Eli Elekli Gelin”; Yöre: Burdur/Tefenni; Kaynak Kişi: Ahmet Yamacı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁰⁶ Türkü İsmi: “Akşam Oldu Yakamadım Gazımı”; Yöre: Ege; Kaynak Kişi: Ahmet Şenses; Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu/Kazım Alkan.

Bartın yöresine ait şu türküde ise, şekil olarak telli olan etekten ve ipekli kadın yeleği anlamındaki uskufadan⁹⁰⁸ bahsedilmiştir.

Telli etek uskufa yelek

Karardı talih oy anam anam

Gülmüyor felek⁹⁰⁹

Hatay/Antakya yöresine ait şu türküde eli ayağı kınalı olan sevgili, ince beline sardığı Hindistan'ın Lahor kentinde dokunan bir cins kumaştan yapılan şalla⁹¹⁰ ve sözüne uyup dedikodu malzemesi olması sebebiyle yer almıştır.

Gına yakmış ayağına eline

Lahuri şal sarmış ince beline

Uyma dedim düştü elin diline⁹¹¹

3.2. MAKYAJ MALZEMELERİ

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin kaş, gözü, eli, ayağı için kullandığı makyaj malzemelerinden bahsedilmiştir. Bunları sırasıyla görelim:

3.2.1. Kına

El-ayak parmaklarına ve tırnaklarına yakılan, üzerinde çokça durulan kınayla ilgili türküler şöyledir:

Ankara yöresine ait şu türküde un eleyen sevgiliyi doğuran annenin, on parmağını da kınaladığı belirtilmiştir.

Vardım baktım un eler

On parmağını kınalar

Gız seni doğuran analar⁹¹²

⁹⁰⁷ Türkü İsmi: “Mavi Yelekli Yârim”; Yöre: Bursa/Karacabey; Kaynak Kişi: Rahim Elbir/Sami Eken/Mehmet Akiner; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁰⁸ TRT, 552.

⁹⁰⁹ Türkü İsmi: “Gece Geçtim Duydun Mu”; Yöre: Bartın; Kaynak Kişi: Selahattin Çilsüleymanoğlu; Derleyen: Emin Aldemir.

⁹¹⁰ TRT, 85

⁹¹¹ Türkü İsmi: “Ayağına Giymiş Mesti Çorabı”; Yöre: Hatay/Antakya; Kaynak Kişi: Sıdika Şerbetçi; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁹¹² Türkü İsmi: “Vardım Baktım Süt Büşürür”; Yöre: Ankara/Kızılcahamam /Çamlıdere; Kaynak Kişi: Ali Osman Dökük/Yusuf Adıbelli; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

Afyon yöresine ait şu türküde âşık, beyaz ellerine siyah kına yakılan Ümmü isimli gelinin, iki katlı konak anlamındaki hanaylardan⁹¹³ atılabileceğinden, güzel ise kırmızı yanağından öpülüp, çirkin ise kapıdan kovulacağından bahsedilmiştir.

*Ümmü 'm seni hanaylardan atarlar
Ak eline kara kına yakarlar
Yakarlar gelin Ümmü 'm yakarlar
Güzel isen al yanaktan öperler
Çirkin isen dış kapıdan kovarlar
Kovarlar gelin Ümmü 'm kovarlar*⁹¹⁴

Uykudan uyanan sevgilinin gözlerinin, âşığa güzel görünmesinin ele alındığı Erzurum yöresine ait şu türküde, sevgilinin beyaz ellerinin boğum boğum kınalı olmasının bayram sebebiyle olduğunu düşünen âşığın yanılması dikkat çekmiştir.

*Uykudan uyanmış gözleri bir hoş
Dedim sarhoş musan söyledi yoh yoh
Ağ elleri boğum boğum gınalı
Dedim yâr bayram mı söyledi yoh yoh*⁹¹⁵

Aşağıdaki türküde gelin, babasının Aydın yöresine ait kırmızı kına alıp almadığını sorgulamıştır.

*Baba Aydın'a vardın mı
Bana al kınalar aldın mı*⁹¹⁶

Kerkük yöresine ait şu türküde gelinin elinde ve ayağında Acem bölgesinin kınası bulunduğu ifade edilmiştir. Gelin getirme görevinin damadın nenesine ait olduğu da belirtilmiştir.

⁹¹³ TRT, 763.

⁹¹⁴ Türkü İsmi: “Ümmü 'm Seni Hanaylardan Atarlar”; Yöre: Afyon/İhsaniye; Kaynak Kişi: Mevlüt Dede; Derleyen: Mustafa Hoşsu.

⁹¹⁵ Türkü İsmi: “Uykudan Uyanmış Gözleri Bir Hoş”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Âşık Dursun Cevlani; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹¹⁶ Türkü İsmi: “Baba Aydın'a Vardın Mı”; Yöre: Aydın/Nazilli; Kaynak Kişi: Hediye Nahya Hüseyin; Derleyen: Ahmet Günday.

Elinde ayağında Acem kınası

*Gidip gelin getirsin oğlan nenesi*⁹¹⁷

Bu türkülerden yola çıkarak kınanın daha çok gelin türkülerinde ele alındığını söyleyebiliriz.

3.2.2. Rastık

Rastık, kaşa renk vermek amacıyla kullanılan bir makyaj malzemesidir.⁹¹⁸

Gız Meyrem Meyrem Meyrem

Gözleri yaşlı Meyrem

*Rastıklı kaşlı Meyrem*⁹¹⁹

Amasya yöresine ait bu türküde Meryem isimli kızın kaşlarının rastıklı, gözlerinin yaşlı olduğu ifade edilmiştir.

3.2.3. Sürme

Sürme, göz için kullanılan bir makyaj malzemesidir. Eskişehir yöresine ait şu türküde kaşına sürme çeken sevgilinin her söylediğinin âşık için çok değerli olduğu ele alınmıştır.

Yağmurlar yağar taş üstüne

Yâr sürme çekmiş (kız sürme çekmiş) kaşın üstüne

*Yâr ne derse desin baş üstüne*⁹²⁰

Âşığın aklını başından alan sevgilinin gözündeki sürmeler, Sivas yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Oy dereler dereler

Aynalı pencereler

Yârim aklım alıyor

*Gözündeki sürmeler*⁹²¹

⁹¹⁷ Türkü İsmi: “Elinde Ayağında Acem Kınası”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdurrahman Kızılay; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁹¹⁸ Erdoğan, 506.

⁹¹⁹ Türkü İsmi: “Meryem Suyu Gidiyor”; Yöre: Amasya/Merzifon/Gümüşhacıköy; Kaynak Kişi: Kazım Aygül; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁹²⁰ Türkü İsmi: “Yağmurlar Yağar Sicim Sicim”; Yöre: Eskişehir; Kaynak Kişi: Raif Sarı; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

3.3. SÜS EŞYALARI

3.3.1. Ayna

Aynasını almış eline

*Sürmesini çekmiş gözüne*⁹²²

Balıkesir/Bandırma yöresine ait bu türküde gözüne sürme çeken sevgilinin, elinde ayna olduğu belirtilmiştir.

Yeşil ayna takındın mı beline

Gelin gurban olam datlı diline

Sen düşürdün beni âlem diline

*(sen düşürdün beni eller diline)*⁹²³

Yozgat yöresine ait bu türküde âşğını dedikodu malzemesi yapan tatlı dilli gelinin, beline yeşil ayna takınması söz konusu edilmiştir.

3.3.2. Tarak

Sevgili, saçlarını çeşitli madenlerden yapılmış taraklarla tarar. Şimdi bunları görelim:

Altun tas içinde (gelinim) kınan ezerler

Gümüş tarağı ile zülfün çözerler

*Ak gerdana altun inci boncuk dizerler*⁹²⁴

Denizli yöresine ait bu türküde gelinin kınasının altıntasta ezilmesi, zülfünün gümüşten tarak ile çözülmesi ve beyaz gerdanına altın, inci ve boncuktan takılar takılması ele alınmıştır.

Çıktım Beyoğlu başına

(Anam) Güneş gibi parlıyor karşımda

⁹²¹ Türkü İsmi: “Oy Dereler Dereler”; Yöre: Sivas/Ulaş; Kaynak Kişi: Fikriye Meşhur; Derleyen: Arif Meşhur.

⁹²² Türkü İsmi: “Biz Gidelim Sazlara”; Yöre: Balıkesir/Bandırma; Kaynak Kişi: Müşerref Ercan; Derleyen: Sadi Yaver Ataman.

⁹²³ Türkü İsmi: “Yeşil Ayna Takındın Mı Beline”; Yöre: Yozgat; Kaynak Kişi: Fahri Akbilek; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁹²⁴ Türkü İsmi: “Salına Salına Girmiş Bahçaya”; Yöre: Denizli/Sarayköy; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Elmas tarak yaptırayım

*(Anam) Yârimin de sırmalı saçına*⁹²⁵

İstanbul yöresine ait bu türküde âşık, parlaklığı sebebiyle güneş olarak tasavvur ettiği sevgilisinin; yumuşak, parlak anlamındaki sırma saçlarına elmastan tarak yaptırmak istediğini belirtmiştir.

Zeynep'e yaptırdım altından tarak

Tara zülüflerin bir yana bırak

*Zeynep'e gidemem yollar pek ırak*⁹²⁶

Sivas yöresine ait bu türküde âşık, Zeynep isimli sevgilisine altından tarak yaptırdığını ifade etmiş, sevgilisinin zülüflerini tarayıp bir taraftan sarkıtmasını istemiştir. Ayrıca türküde âşık, aralarındaki mesafenin fazlalığı sebebiyle, sevgilisinin yanına gidemeyişinden bahsetmiştir.

3.4. TAKI

Sevgilinin kullandığı takıların yer aldığı türküler şöyledir:

3.4.1. Bilezik

Sevgili, beyaz kollarını ve bileklerini bileziklerle süsler. Sevgilinin bileziğinin konu edildiği bu türkülerini inceleyelim:

Varın bakın Türkmen kızı uyur mu

Kollarında altın bilezik durur mu

*İslamoğlu gibi yiğit ölür mü*⁹²⁷

Kütahya yöresine ait bu türküde Türkmen kızının uyuyup uyumadığı ve kollarında altın bileziğin var olup olmadığı sorgulanmıştır.

Ayletmen gelini yazık

*Kolunda altın bilezik / Kolunda gümüş bilezik*⁹²⁸

⁹²⁵ Türkü İsmi: “Çıktım Beyoğlu Başına”; Yöre: İstanbul; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

⁹²⁶ Türkü İsmi: “Zeynep Bu Güzellik Var mı Soyunda”; Yöre: Sivas/Kangal/Mamaş; Kaynak Kişi: Âşık Süleyman; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹²⁷ Türkü İsmi: “Varın Bakın Türkmen Kızı Uyur mu”; Yöre: Kütahya; Kaynak Kişi: Ahmet Burukoğlu/Abdullah Çavuş; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Isparta yöresine ait bu türküde, gelinin kolunda altından ve gümüşten bilezik bulunduğu belirtilmiştir.

Birinin parmağı dopdolu yüzük

Birinin kolunda şıpça bilezik

Büyüğünü sevsem küçüğe yazık

Biri şemsi biri kamer ill'elif⁹²⁹

Şıpça bilezik, kilitli tek bilezik anlamındadır.⁹³⁰ Üç tane sevgilinin söz konusu edildiği Sivas yöresine ait bu türküde, sevgililerden birinin parmağının yüzükle dolu olduğu, diğerinin kolunda kilitli tek bilezik olduğu belirtilmiştir. Aya, güneşe benzetilen iki sevgili yerine Elif isimli sevgili tercih edilmiştir.

İncili sedef kol bağı

Altın kemer bel bağı

Kimlerden konyak içtin

Gelipsen darmadağın⁹³¹

Kerkük yöresine ait bu türküde sevgilinin, koluna taktığı bilekliğin incili sedeften ve beline bağladığı kemerin altından yapıldığı ifade edilmiştir. Sevgilinin sarhoş gibi darmadağın görünmesinden ötürü alkollü içecek içtiği tahmin edilmiştir.

3.4.2. Gerdanlık

Türkülerde sevgilinin gerdanına taktığı takılar şöyledir:

Baharda yayılır kuzu yan yana yan yana

Benim yârim inci takar gerdana

Gerdana vay gerdana gerdana vay gerdana gerdana⁹³²

Erzurum yöresine ait bu türküde, sevgilinin gerdanına inci taktığı belirtilmiştir.

⁹²⁸ Türkü İsmi: “Ayletmen Gelini Yazık”; Yöre: Isparta; Kaynak Kişi: Dudu Şengül/Fatma Günyıl; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹²⁹ Türkü İsmi: “Ben Meylimi Üç Güzele Düşürdüm”; Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Âşık Veysel Şatıroğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

⁹³⁰ TRT, 204.

⁹³¹ Türkü İsmi: “İncili Sedef Kolbağı”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Kuzecioğlu; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm Md.

⁹³² Türkü İsmi: “Kağızman'a Ismarladım Nar Gele”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Muharrem Akkuş; Derleyen: Nida Tüfekçi.

*Haydi güzelim hopla da gel yanıma
Sarı liraları takayım gerdanına*⁹³³

İzmir/Uzundere yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisini yanına çağırmış ve sevgilinin gerdanına sarı altın takmak isteğinde bulunmuştur.

*Sinesine sinesine ben giderim (vay vay) sinesine
Gümüş gerdanlık taktırmış kardan beyaz (vay vay) sinesine*⁹³⁴

Ağrı yöresine ait bu türküde, karın beyazlığı ile kıyaslanarak daha beyaz olduğu belirtilen sevgilinin sinesi, gümüşten gerdanlığıyla ele alınmıştır.

*Sallan gel boyuna da bakayım
Amman ak gerdana beşibirlik takayım
Amman gel gel aman gül gül aman*⁹³⁵

Kadınların süs için takındıkları, beş altın lira değerinde olan altın takıya beşibirlik denir.⁹³⁶ Sivas yöresine ait bu türküde beyaz gerdanlı sevgiliye beşibirlik takma isteği yer almıştır.

3.4.3. Halhal

Halhal, ayak bileğine takılan bileziktir.⁹³⁷ Sevgilinin halhalının ele alındığı türküler şöyledir:

*Kalenin burcu muyum
Dil bilmez Gürcü müyüm
Felek gözün kör olsun
Ben çirkin harcı mıyam
(topuğu halhallı yâr sevdim)*⁹³⁸

⁹³³ Türkü İsmi: “Mavi Kirep Başında”; Yöre: İzmir/Uzundere; Kaynak Kişi: Ali Tutkaç; Derleyen: Alaaddin Seçgel.

⁹³⁴ Türkü İsmi: “Sinesine Sinesine Ben Giderim Sinesine”; Yöre: Ağrı; Kaynak Kişi: İsmet Koçkar; Derleyen: İsmet Koçkar.

⁹³⁵ Türkü İsmi: “Alçacık Duvar Üstü”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Kemal Sarısözen; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹³⁶ TRT, 29.

⁹³⁷ TRT, 502.

⁹³⁸ Türkü İsmi: “Kaleden İnış M’olur”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Selahattin Sarıkaya; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

Gaziantep yöresine ait bu türküde âşık, topuğunda halhal bulunan birini sevdiğini ifade etmiştir.

Bir ceket isterem kolu yazmalı
Elele vermeli sahra gezmeli
Kadir Mevla'm senden bir yâr isterem
*Topuğu halhallı burnu hızmalı*⁹³⁹

Diyarbakır yöresine ait bu türküde âşık, kolunda birlikte çöl gezeceği, topuğunda halhalı ve burnunda hızması olan bir sevgiliyi Allah'tan istemiştir.

3.4.4. Hızma

Burun ya da ayak bileğine takılan süslü altın ya da gümüşten halkaya hızma denir.⁹⁴⁰ Erzurum yöresine ait şu türküde sevgilinin başına yazma örttüğü, burnuna hızma taktığı belirtilmiştir.

Başına örtmüş yazmayı
Burnuna takmış hızmayı
*Nerden öğrenmiş gezmeyi*⁹⁴¹

3.4.5. Küpe

Sevgilinin küpesi, kulağıyla birlikte ele alınır. Sevgili, kulağına altından, gümüşten, elmaştan vb. çeşitli madenlerden yapılmış küpeler takar. Şimdi bu türküleri inceleyelim:

Malkara'nın ardı (da) dere
(ah) Kulağında elmas küpe
*Uyandırsam öpe öpe*⁹⁴²

⁹³⁹ Türkü İsmi: “Bir Ceket İsterem Kolu Dar Ola”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Selahattin Mazlumoğlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁴⁰ TRT, 27.

⁹⁴¹ Türkü İsmi: “Al Yeşil Giymiş Allandır”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Faruk Kaleli; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁴² Türkü İsmi: “Malkara'dan Çıktı Bayrak”; Yöre: Kırklareli/Kara Halil Köyü; Kaynak Kişi: Hasibe Gündüz; Derleyen: Hüseyin Yaltırık.

Kırklareli yöresine ait bu türküde, Malkara isimli yerin arka kısmının dere olduğundan ve âşığın öperek uyandırmak istediği sevgilisinin kulağında elmastan yapılmış küpe olduğundan bahsedilmiştir.

*Güzel olanı öperler
Yanağından gül kaparlar
Kulakta mengiç küpeler
Bir bi yandan bir bi yandan*⁹⁴³

Malatya yöresine ait bu türküde yer alan mengiç küpe, mavi renkli küpe⁹⁴⁴ demektir. Yanakları güle benzetilen ve güzel diye hitap edilen edilen sevgilinin öpülmesi gerektiğini dile getiren âşık, sevgilinin iki kulağında bulunan mavi küpelere dikkat çekmiştir.

*Ay gelin küpeyi gümüşten düzdür
Küpenin üstüne beni de yazdır
Bu sevgiler ikimizde kalırsa
Mermeri mermerin üstüne gazdır*⁹⁴⁵

Afyon yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin gümüşten küpe takmasını ve üzerine kendi ismini yazdırmasını istemiş, sevgilerinin ölümüne kadar devam etmesi halinde mezarlarının üst üste konulmasını dile getirmiştir.

*Al yanakta gamzen ezik
Altın küpe hoş bilezik
Koynundaki güle yazık
Örseletme soldurursun*⁹⁴⁶

Yukarıdaki türküde sevgilinin kırmızı yanağında yanak çukuru olarak tanımlanan gamze olduğu belirtilmiş, altından küpesi olduğu ve bileziğinin hoş görünümlü olduğu ifade edilmiştir.

⁹⁴³ Türkü İsmi: “Malkara’dan Çıktı Bayrak”; Yöre: Kırklareli/Kara Halil Köyü; Kaynak Kişi: Hasibe Gündüz; Derleyen: Hüseyin Yaltırık.

⁹⁴⁴ TRT, 381.

⁹⁴⁵ Türkü İsmi: “Ulu Yol Üstüne Kurdum Çıkrığı”; Yöre: Afyon/Dinar/Ocaklı; Kaynak Kişi: Mehmet Akyl; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

⁹⁴⁶ Türkü İsmi: “Pencereden Bakan Dilber (1)”; Kaynak Kişi: Karacaoğlu; Derleyen: Musa Eroğlu.

Yâr boncuklu küpem var

Kırma kekül tepem var

Sen beni istemezsen

*Beni çok isteyen var*⁹⁴⁷

Erzincan yöresine ait bu türküde, boncuklu küpesi ve fazlalıkları alınmış kırma kâkülü olduğu belirtilen sevgili, âşığının kendisini istememesi halinde çoklarının kendisini isteyeceğini gözdağı verir şekilde âşığına iletmiştir.

3.4.6. Yüzük

Sevgili beyaz, ince, düzgün, zarif bazen de kınalı parmaklarını çeşitli yüzüklerle süsler. Çalışmamızda, sevgilinin yüzüğünün nasıl ele alındığına bakalım:

Kınalı parmağına kız

Altın yüzük takayım

Nereden geleceğün

*Yollarına bakayım*⁹⁴⁸

Rize yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin kınalı parmağına altın yüzük takma isteğinden bahsetmiştir. Âşık, sevgilisinin geleceği yolları gözlemek istemiştir.

Şu karşıda sırça da saray (aman) yedi bin atlı

İçinden bir kız çı

kıyor (ah) samur saçlı

*Parmağında hatem yüzük (aman) cevahir taşlı*⁹⁴⁹

Camdan yapılmış anlamındaki sırça⁹⁵⁰ sarayın içinden çıkan kızın parmağındaki mücevherli,⁹⁵¹ mühürlü anlamındaki hatem yüzük⁹⁵² Edirne yöresine ait bu türküde yer almıştır.

⁹⁴⁷ Türkü İsmi: “Gapı Gapı Gezerim”; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Ahmet Kartal; Derleyen: Seyhan Tütün.

⁹⁴⁸ Türkü İsmi: “Gelemedim Emine'm”; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Ahmet Altıntaş; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm Md.

⁹⁴⁹ Türkü İsmi: “Keten Gömlek Giyer”; Yöre: Edirne; Kaynak Kişi: İhsan Köycü; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁵⁰ TRT, 546.

⁹⁵¹ TRT, 546.

⁹⁵² TRT, 546.

Mavi yüzük firuze
Haber verin horoza
Horoz bugün ötmesin
Yâr gelmiş hanemize⁹⁵³

Diyarbakır yöresine ait bu türküde, mavi renkli ve Türkçede cam göbeği de denilen, kendine has gök mavisi tonu için camgöbeği yeşili veya Türk mavisi ifadesi kullanılan, zamanla havanın nemi ile suyla temas ettikçe rengi yeşile döndüğünden yaşayan taş adıyla da anılan, eskiden İran ve Mısır'dan Türkiye yoluyla Avrupa'ya satıldığı için turkuvaz adını alan firuze⁹⁵⁴ taşlı yüzükten bahsedilmiş; sevgilinin, âşığının evine gelmesi sebebiyle horozun o gün için ötmemesi gerektiği dile getirilmiştir.

Ayva dibi serin olur (aman) yatmaya
Kızlar gelir pencereden bakmaya
Elmas yüzük istiyor (aman) takmaya
Elmas yüzük al yanağa perd'oldu perd'oldu
(ak elleri al yanağa perd'oldu perd'oldu)⁹⁵⁵

Kütahya yöresine ait bu türküde, sevgilinin değerli maden olan elmastan yüzük istediği ve elini yüzüne kapatan sevgilinin elmas yüzüğünün kırmızı yanağını örtmesi sebebiyle perde görevi gördüğü dile getirilmiştir.

⁹⁵³ Türkü İsmi: “Vallahi O Yâdır”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Celâl Güzelses; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁵⁴ Kırbıyık, 68.

⁹⁵⁵ Türkü İsmi: “Sepet Alıp Bağa Girmiş Üzüme”; Yöre: Kütahya; Kaynak Kişi: İsmail Hakkı Özevren; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEVGİLİYE AİT TAVIR VE DAVRANIŞLAR

4.1. BAKIŞ

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin bakışları, yaralayıcı veya öldürücü silah olarak tasavvur edilmiştir. Sevgili bakışıyla âşığın gönlünde yaralar açar. Sevgili aslında bütün kişiliğini bakışıyla ortaya koyar. Sevgilinin bakışları, âşığın gönlüne verdiği sıkıntıdan dolayı bela, fitne olarak da tasavvur edilir. Aşağıdaki türkülerde sevgilinin bakışlarının nasıl ele alındığını görelim:

*Dane dane benleri var yüzünde
Can alıcı bakışları gözündə
Binbir dat var edasında nazında*⁹⁵⁶

Kırşehir yöresine ait bu türküde, yüzünde taneler halinde benleri olan edâlî ve nazlı sevgilinin bakışlarının can alıcı derecede âşığını etkilediğinden bahsedilmiştir.

*Ey sevdiğim artık yeter
Bana yosma bakışın var
Ateşlerden daha beter
Âşıkları yakışın var*⁹⁵⁷

Kayseri/Develi yöresine ait bu türküde, sevgilinin cilveli, edalı bakışlarının, âşıkların gönlünü yakma açısından ateşten daha etkili olduğu belirtilmiştir.

*İrevan'ın dik yokuşu
Gider yazı gelir kışı
Nerden aldın hoş bakışı*⁹⁵⁸

Kars/Erzurum yöresine ait bu türküde, sevgilinin bakışlarının hoş olduğu dile getirilmiştir.

⁹⁵⁶ Türkü İsmi: “Dane Dane Benleri Var Yüzünde”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Muharrem Ertaş/Neşet Ertaş; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁹⁵⁷ Türkü İsmi: “Ey Sevdiğim Artık Yeter”; Yöre: Kayseri/Develi; Kaynak Kişi: Yusuf Seyrani; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁵⁸ Türkü İsmi: “İrevan'ın Dik Yokuşu”; Yöre: Kars/Erzurum; Kaynak Kişi: Âşık Murat Çobanoğlu/ Fuat Durular; Derleyen: Fuat Durular.

Aşşa çeşme daşları
Mendilimin uçları
Beni baştan çıkartan
*Ümmüş'ün bakışları*⁹⁵⁹

Uşak yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin bakışlarının kendisini baştan çıkardığını belirtmiştir.

Ala çorap nakışı
Kıymet kıza yakışı
Çoklarını öldürür (de)
*Kıymet kızın bakışı*⁹⁶⁰

Kırmızı renkli çorap nakışının Kıymet isimli kıza yakıştığı anlatılan Tokat/Reşadiye yöresine ait bu türküde, Kıymet'in bakışının âşığını ne kadar derinden etkilediği, bakışıyla karşındakini öldürmesi ifadesiyle dile getirilmiştir.

Emrah'ı âlemde bî-karar etti
Nihan aşkını âşikâr etti
Aklımı fikrimi tarumar etti
*Fitne bakışların kara gözlerin*⁹⁶¹

Malatya yöresine ait bu türküde ise, kara gözleriyle ve âşığının aklını darmadağın etmesi sebebiyle fitne olarak tasavvur edilen bakışlarıyla sevgilinin, âşığı Emrah'ın gizli aşkını açığa çıkardığı ve âşığını dünyada kararsız bıraktığı ele alınmıştır.

4.2. BÛSE

Bûse, sevgilinin öpücüğüdür. Sevgilinin busesinin ele alındığı türküler şöyledir:

Aşşağı mehlenin allı gelini
Gelmez mehlemize bilmem nedendir

⁹⁵⁹ Türkü İsmi: “Ovaların Sarısı (Ümmüş Bakıyor)”; Yöre: Uşak; Kaynak Kişi: Mehmet Karadedeli/Mehmet Gündüz; Derleyen: Mehmet Karadedeli/Mehmet Gündüz.

⁹⁶⁰ Türkü İsmi: “Ala Çorap Örmedim”; Yöre: Tokat/Reşadiye; Kaynak Kişi: Aslan Kurt; Derleyen: Arif Meşhur.

⁹⁶¹ Türkü İsmi: “Bu Meral Bakışın Ey Perî Suret”; Yöre: Malatya; Kaynak Kişi: Mehmet Ali Erdem; Derleyen: Mustafa Geceyatmaz.

*Her geldikçe bir çift bûse verirdi
Kesti bûsemizi bilmem nedendir*⁹⁶²

Erzurum yöresine ait bu türküde âşık, aşağı mahalle gelininin her geldikçe kendisine iki adet öpücük vermesinden bahsetmiş ve gelinin artık kendi mahallesine gelmemesinin ve kendisini öpmemesinin nedenini sorgulamıştır.

*Bir zubun geyinmiş sızığı aldır
Mevla 'nı seversen yaşmağın kaldır
Evvel bir bûse ver sonra öldür*⁹⁶³

Yine Erzurum yöresine ait yukarıdaki türküde sevgilinin, çizgileri kırmızı renk olan bir zıbın giydiği ve yazmasıyla yüzünü örttüğü belirtilmiş ve âşık, sevgilisinin yaşmağını indirip kendisini öptükten sonra isterse canını alabileceğini, bunun kendisi için herhangi bir sorun oluşturmayacağını ifade etmiştir.

*Bugün yârdan haber geldi
Bir bi yandan bir bi yandan
Eğildim bir bûse aldım
Bir bi yandan bir bi yandan*⁹⁶⁴

Malatya/Arapkir yöresine ait bu türküde âşık, iki yanağını öpen sevgilisinden bahsetmiştir.

*Kapıda durmuşsan dandırdın beni
Bir bûse vermeden yandırdın beni
Gelirim dedin de kandırdın beni*⁹⁶⁵

Kendisini gören âşığını kapıda duruşuyla şaşkına çeviren ve “gelirim” deyip gelmemesiyle âşığını kandıran sevgilinin, öpmesine gerek kalmadan da aşkıyla âşığının gönlünü yakması yukarıdaki türküde dile getirilmiştir.

⁹⁶² Türkü İsmi: “Aşağı Mehlenin Allı Gelini”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Kemal Kırmızı; Derleyen: Talip Özkan.

⁹⁶³ Türkü İsmi: “Narman Kazasında Bir Gelin Gördüm”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Kenan Tuna.

⁹⁶⁴ Türkü İsmi: “Bugün Yardan Haber Geldi”; Yöre: Malatya/Arapkir; Kaynak Kişi: Âşık Süleyman Elver; Derleyen: TRT İstanbul Rad. Thm. Md.

⁹⁶⁵ Türkü İsmi: “Daldalan Daldalan Daldan Aşağı”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Zurnacı Ramiz; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

4.3. NAZ

Naz, cilve ve eda sevgiliyle ismi kadar bütünlük oluşturmuştur. Sevgilinin ilaveten bir şey yapmasına gerek kalmaksızın boyu, bakışı, yürüyüşü, gülüşü, oturması, kalkması nazlıdır. Sevgilinin her hareketi, âşığın gönlünü coşturan cilveyle doludur. Naz, cilve, eda sevgiliye yakışmakla birlikte âşığı üzen unsurlardır. Şimdi nazla ilgili türküleri görelim:

*Nazlı olur güzellerin eyisi
Deli gönül güzellerin delisi
Gayrı bizim elin kara çalısı
Gül oldu gidelim de bizim ellere⁹⁶⁶*

İçel yöresine ait bu türküde âşık, çılgın olarak tasavvur ettiği gönlünün güzellere düşkün oluşunu ve güzellerin içinde üstün olanın nazlı olduğunu ifade etmiştir. Devamında âşık, memleketinin işe yaramaz gördüğü unsurlarının bile kendisi için artık çok değerli olduğunu belirtmiştir.

*(ah) Seni gidi oyunbaz
Edasına doyulmaz
Şekerlenmiş yanaklar
Bakmayınan kanılmaz⁹⁶⁷*

Samsun/Ladik yöresine ait bu türküde kurnaz anlamındaki oyunbaz sevgilinin edasına doyulamayacağı ve âşığın uzaktan bakmayla yetinemeyeceği, şeker olarak tasavvur edilen sevgilinin yanakları dile getirilmiştir.

*Asmanın tepesinde kuru üzüm olur mu
Senin gibi cilveli yâre böyle de zulüm olur mu⁹⁶⁸*

Sivas yöresine ait bu türküde üzüm ağacının tepesinde kuru üzüm olamayacağı gibi, cilveli sevgiliye de zulüm yapılamayacağı dile getirilmiştir.

⁹⁶⁶ Türkü İsmi: “Şu Yüce Dağların Karı Eridi”; Yöre: İçel/Silifke/Mut; Kaynak Kişi: Musa Eroğlu; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

⁹⁶⁷ Türkü İsmi: “Ekin Ektim Çöllere”; Yöre: Samsun/Ladik; Kaynak Kişi: Kadir Üstündağ; Derleyen: Ahmet Yamacı.

⁹⁶⁸ Türkü İsmi: “Asmanın Tepesinde”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Sefahattin Erorhan; Derleyen: Ahmet Sezgin.

*Çektiklerim yâr elinden
Şivekârın o dilinden*⁹⁶⁹

Şivekâr; işveli, nazlı⁹⁷⁰ anlamlarını taşıyan bir ifadedir. Âşık, yaşadığı sıkıntıların sebebininnazlı sevgilinin söylediği sözler olduğunu Rumeli yöresine ait bu türküde dile getirmiştir.

*Sana hiç kıyamam
Yâr seni seviyom candan
Bakışların pek yaman
Benimde cilveli kanaryam*⁹⁷¹

Çanakkale yöresine ait bu türküde âşık, bakışlarını etkili bulduğu, kendisine hiçbir durumda kıyamadığı ve kendisini içtenlikle sevdiğini belirttiği cilveli sevgilisini, kendisini sevdiren ve güzel olan kanarya kuşu olarak tasavvur etmiştir.

4.4. DURUM, HÂL

Sevgilinin günlük hayatta içinde bulunduğu gülme, ağlama, neşeli olma vb. hâl ve durumlarından bahseden türküler şöyledir:

*Zeyno Maraş'ta durur (aman)
Bağrına taşlar vurur
Yâri gurbete gitmiş (aman)
Her gün ağlayıp durur*⁹⁷²

Maraş'ta yaşayan Zeynep'in, âşığının gurbete gitmesi sebebiyle üzüntüden her gün ağlaması ve gönlüne âşığı yerine taşlar basıp bununla avunması, Maraş yöresine ait bu türküde dile getirilmiştir.

*(ay) Yüce dağların başında
Yârim gelir güle güle*

⁹⁶⁹ Türkü İsmi: “Şemsiyemin Ucu Kare”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Süleyman Çakal; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁷⁰ TRT, 716.

⁹⁷¹ Türkü İsmi: “Sıra Sıra Siniler”; Yöre: Çanakkale; Kaynak Kişi: Şeref Canku; Derleyen: Neriman Altındağ Tüfekçi.

⁹⁷² Türkü İsmi: “Zeyno Bana Kar Getir”; Yöre: Kahramanmaraş; Kaynak Kişi: Müslüm Örenel; Derleyen: Mustafa Geceyatmaz.

(ay) Elinde var ipek desmal

*Kan terini sile sile*⁹⁷³

Azerbaycan yöresine ait bu türküde, sevgilinin yüksek dağların tepesinden gülerek ve elinde bulunan ipek mendiliyle terini silerek geldiği belirtilmiştir.

İğiki 'nin dört etrafı bahçalar

Yâr oturmuş pencerede def çalar

Bohçalar havar yârim bohçalar

*Hovardalar kendi kendin parçalar*⁹⁷⁴

Elazığ yöresine ait yukarıdaki türküde sevgilinin pencerede oturup tef denilen çalgı aletini çalması dile getirilmiştir.

İncir koydum sepete

Yâr oynuyor tepede

Oyna sevdiğim oyna

*Şan verdin memlekete*⁹⁷⁵

Sevgilinin oynaması ve bunun memlekette duyulması Ordu yöresine ait yukarıdaki türküyü konu olmuştur.

Aynaya bakar saçını tarar Türkmen kızı

*Yandım aman aman Türkmen kızı*⁹⁷⁶

Eskişehir yöresine ait bu türküde Türkmen kızının aynaya bakıp saçını taramasından bahsedilmiştir.

Maçın dağı (aman da) Maçın dağı

Niçin yüzün kara yaslı

Gurbet ellerinde rasladım

*(aman da) Karalar bağlamış yârî*⁹⁷⁷

⁹⁷³ Türkü İsmi: “Yüce Dağların Başında”; Yöre: Azerbaycan/Guzgunlu; Kaynak Kişi: Dilber Özbuğutu; Derleyen: Ramazan Kartal.

⁹⁷⁴ Türkü İsmi: “İğiki'nin Dört Etrafı Bahçalar”; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: İzzet Yetiş; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁹⁷⁵ Türkü İsmi: “İncir Koydum Sepete”; Yöre: Ordu/Ünye; Kaynak Kişi: İsmail Soysal; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

⁹⁷⁶ Türkü İsmi: “Türkmen Kızı”; Yöre: Eskişehir/Sivrihisar/Atlasköy; Kaynak Kişi: Mehmet Yüksel; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Rumeli yöresine ait bu türküde yası olarak tasavvur edilen Maçın dağından ve üzüntülü olduğu için, karalar bağlamış sevgiliden bahsedilmiştir.

4.5. GÜLÜŞ

Âşık, sevgilisinin bir gülüşünün kendisi için bir ömre bedel değerinde olduğunu Elazığ yöresine ait türküde şöyle ifade etmiştir.

Al eyvanın han yokuşu
Söküldü mestin dikişi
*Ömre bedel bir gülüşü*⁹⁷⁸

İzmir/Uzundere Köyü'ne ait şu türküde ise, atın tepme fiilinin beklenildiği kadar sevgiliden de gülmesinin beklenildiği belirtilmiş, sevgilinin güldüğü yerin gül bahçesi kadar güzelleştiği dile getirilmiştir.

At olur depmez mi
Yâr olur da gülmez mi
Yârin güldüğü yerde
*Gonca güller bitmez mi*⁹⁷⁹

4.6. HUY

İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütününe huy denir.⁹⁸⁰

Şimdi türkülerde sevgilinin huyunun nasıl ele alındığına bakalım:

Lofça'nın altında kuyu
*Lofçalımın kibar da huyu*⁹⁸¹

Hatay yöresine ait bu türküde Lofçalı olan sevgilinin huy açısından ince, nazik olduğu belirtilmiştir.

⁹⁷⁷ Türkü İsmi: “Maçın Dağı Maçın Dağı”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Kemal Altunkaya; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁷⁸ Türkü İsmi: “Al Eyvanda Han Kalmadı”; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Aliye Akkılıç.

⁹⁷⁹ Türkü İsmi: “Ata Binesim Geldi”; Yöre: İzmir/Uzundere Köyü; Kaynak Kişi: Ali Tutgaç; Derleyen: Ahmet Günday.

⁹⁸⁰ Mustafa Çağrı, “Ahlâk”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 10-14.

⁹⁸¹ Türkü İsmi: “Lofça'nın Ardında Kaya”; Yöre: Hatay; Kaynak Kişi: Mehmet İpekçi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

*İrevan'da bir kuyu var
İçinde zemzem suyu var
Ne de hırçın bir huyu var*⁹⁸²

Kars yöresine ait bu türküde İrevan isimli yerdeki kuyunun içinde zemzem suyu bulunduğu ve sevgilinin aksi, huysuz anlamında hırçın birisi olduğu ifade edilmiştir.

*Dama çıkma üşürsün
Güzellikte menşursun
Çok da çirkin huyun var
Elinen konuşursun*⁹⁸³

Sevgilinin üşüyeceği ihtimaliyle dama çıkmamasını isteyen âşık, sevgilisinin güzel olduğu için dillerde meşhur olduğunu, başkalarıyla konuştuğu için de kötü huylu olduğunu Sivas/Kangal yöresine ait bu türküde belirtmiştir.

*Evlerinin uğru kuyu
Kuyudan alırlar suyu
Bu güzelin pek tatlı huyu*⁹⁸⁴

Kırşehir yöresine ait bu türküde sevgilinin evinin önünde su kuyusu bulunduğu ve suyu oradan temin ettikleri dile getirilmiş, güzel olarak nitelendirilen sevgilinin huyunun da sevimli olduğundan bahsedilmiştir.

*Tabakamda tütün yok
Akıl başta bütün yok
Dolaştım Şam'ı Şark'ı
Senden sıdkı bütün yok*⁹⁸⁵

Kırklareli yöresine ait bu türküde, âşığın birçok yeri dolaşmasına rağmen sevgilisi gibi kendisine içten bağlı birini bulamadığı anlatılmıştır.

⁹⁸² Türkü İsmi: “İrevan'ın Dik Yokuşu”; Yöre: Kars/Erzurum; Kaynak Kişi: Âşık Murat Çobanoğlu/ Fuat Durular; Derleyen: Fuat Durular.

⁹⁸³ Türkü İsmi: “Dama Çıkma Üşürsün”; Yöre: Sivas/Kangal; Kaynak Kişi: İsmail Nar; Derleyen: Can Etili.

⁹⁸⁴ Türkü İsmi: “Evlerinin Önü Marul”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Muharrem Ertaş; Derleyen: Nida Tüfekçi.

⁹⁸⁵ Türkü İsmi: “Tabakamda Tütün Yok”; Yöre: Kırklareli; Kaynak Kişi: Âşık Ali Tanburacı; Derleyen: Nida Tüfekçi.

Erik de dalı gevrektir
Amanın basmaya gelmez
Haydi basmaya gelmez
El gızı naziktir
*Amanın küsmeye gelmez*⁹⁸⁶

Burdur yöresine ait bu türküde erik dalının taze olması sebebiyle basılınca hemen kırılabilceği gibi, el kızı olan sevgilinin de kibar ve hemen kırılabilcek bir kişilikte olması sebebiyle küstürölmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Muhabbet eyledim sadık yâr ile
Ne hoş yerde ıras geldik yâr yâra
Müşerref olmuşam hub cemaline
*Ne hoş yerde ıras geldik yâr yâra*⁹⁸⁷

Malatya yöresine ait bu türküde kendisine bağlı kalan, güzel yüzlü sevgili ile tesadüf⁹⁸⁸ eden âşık, onunla muhabbet ettiğini belirtmiştir.

4.7. KOKU

Sevgilinin kokusu miske, ambere, güle, reyhana, menekşeye vb. çeşitli güzel kokulara benzetilir. Amber; ada balığının bağırsaklarından toplanan, yumuşak, güzel kokulu, kül renginde bir maddedir. Misk ise; Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu bir maddedir.⁹⁸⁹ Sevgilinin kokusu bütün bu benzetilen unsurlardan çok daha güzeldir. Sevgilinin kokusunun ele alındığı türküler şöyledir:

Aşka düştüm yeni
Baştan çıkardın beni
*Yârin kokusu gelir / Baharın gülü gibi*⁹⁹⁰

⁹⁸⁶ Türkü İsmi: “Erik Dalı Gevrektir”; Yöre: Burdur; Kaynak Kişi: Özgür Kaya; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

⁹⁸⁷ Türkü İsmi: “Muhabbet Eyledim Sadık Yâr ile”; Yöre: Malatya/Arapkir; Kaynak Kişi: Âşık Süleyman Elver, Derleyen: TRT İstanbul Rad. Thm. Md.

⁹⁸⁸ TRT, 606.

⁹⁸⁹ Sefercioğlu, 158.

⁹⁹⁰ Türkü İsmi: “Aşka Düştüm Yeni”; Yöre: Mardin; Kaynak Kişi: Bedri Orcan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Mardin yöresine ait bu türküde âşık, yeni aşka düştüğünü belirtmiş ve kendisini baştan çıkaran sevgilisinin kokusunu, bahar mevsiminde yeni açan taze güle benzetmiştir.

*Camekânın arkasından bakarsın
Her bakışda kız canımı (da) yakarsın
Yel estikçe burcu burcu kokarsın
Bu gönlümün sümbülüsün (de) gülüsün*⁹⁹¹

Niğde yöresine ait bu türküde camekânın arkasından bakan ve bakışlarıyla her baktıkça âşığının gönlünü yakan, sümbül ve gül olarak tasavvur edilen sevgilinin rüzgârın etkisiyle pek güzel koku yaydığı belirtilmiştir.

*(hey hey) Cebinde çakısı var
Ne güzel uykusu va
Vardım yârin yanına
Menekşe kokusu var*⁹⁹²

Baharla birlikte nemli çayırları ve ormanları dolduran menekşeler, albenili renkleri ve mis kokularıyla en çok sevilen kır çiçekleridir.⁹⁹³ Samsun/Vezirköprü yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin yanına gitmiş ve sevgilisinin menekşe gibi koktuğunu dile getirmiştir.

*Tabakam tütün dolu
Sevdiğim mis kokulu
Sevdiğimi sorarsan
Allah'ın güzel kulu*⁹⁹⁴

İsparta yöresine ait yukarıdaki türküde, Allah'ın güzel kulu olarak tasavvur edilen sevgilinin kokusu miske benzetilmiştir.

⁹⁹¹ Türkü İsmi: "Camekânın Arkasından Bakarsın"; Yöre: Niğde; Kaynak Kişi: Ali Ercan; Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu.

⁹⁹² Türkü İsmi: "Cebinde Çakısı Var"; Yöre: Samsun/Vezirköprü; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁹³ Güven, 158.

⁹⁹⁴ Türkü İsmi: "Tabakam Tütün Dolu"; Yöre: İsparta/Yalvaç; Kaynak Kişi: Ganime Ak; Derleyen: Ali Canlı.

*Kuru kastel akmıyor
Yâr yüzüme bakmıyor
Üç deste gül kokladım
Yârim gibi kokmuyor*⁹⁹⁵

Kilis yöresine ait bu türküde kuru çeşmenin akmadığı ve sevgilinin, âşığının yüzüne bakmadığı dile getirilmiştir. Âşık üç deste gül kokladığını; fakat sevgilisinin, kokladığı güllerden çok daha güzel koktuğunu ifade etmiştir.

*Yalılarda olur (anam) geyik tekesi
Esnedikçe gül kokuyor nefesi
Ben ölürsem kimler olacak o yavrunun efesi*⁹⁹⁶

Antalya/Akseki/Ormanköyü'ne ait bu türküde sevgilinin nefesi taze ve güzel kokulu güle benzetilmiştir

*Yeşil boya yapısı
Ayşe de satar sakızı
Portakala benziyor
Can Ayşe'nin kokusu*⁹⁹⁷

Manisa yöresine ait bu türküde can olarak hitap edilen Ayşe isimli sevgilinin kokusu portakal kokusu olarak tasavvur edilmiştir.

*Seher yeli esip durmaz coşuyor
Çifte yanağında (anam) güller açıyor
İreyhan olmuş (da) koku saçıyor*⁹⁹⁸

Nevşehir yöresine ait yukarıdaki türküde sevgilinin yanakları renk, parlaklık ve tazelik açısından güle benzetilmiş, güzel ve kuvvetli kokulu bir bitki olan reyhan,⁹⁹⁹ sevgilinin kokusu için benzetilen olmuştur.

⁹⁹⁵ Türkü İsmi: “Karanfil Deste Gider”; Yöre: Kilis; Kaynak Kişi: Şinasi Çolakoğlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

⁹⁹⁶ Türkü İsmi: “Yalılarda Olur Geyik Tekesi”; Yöre: Antalya/Akseki/Ormanköyü; Kaynak Kişi: Mehmet Yılan; Derleyen: Saffet Uysal.

⁹⁹⁷ Türkü İsmi: “Ak Üzümün Salkımı”; Yöre: Manisa; Kaynak Kişi: Hüseyin Dülgerhan; Derleyen: Ümit Bekizağa.

⁹⁹⁸ Türkü İsmi: “Evlerinin Önü Bulgur Sokusu”; Yöre: Nevşehir/Hacıbektaş; Kaynak Kişi: Gürbüz Sapmaz; Derleyen: İsmet Akyol.

Evlerinin önü çevirme (de) çardağı
Yâr elinde gezdiriyor badeleri bardağı
(yâr elinde gezdiriyor mezeleri bardağı)
*Nazlı yârın kokusu misk-i amber gül yağı*¹⁰⁰⁰

Kayseri yöresine ait bu türküde sevgilinin güzel kokusunun misk, amber ve gül yağı kokusuna benzetildiğini görüyoruz.

Çamdan aldım sakızı
Ormana sürdüm öküzü
Garanfilli gelinin kokusu
*Haydi gel çöz dalda çöz*¹⁰⁰¹

Denizli/Acıpayam yöresine ait bu türküde ise, karanfil çiçeği takınan gelinin güzel kokusu dile getirilmiştir.

4.8. YAŞ

Sevgilinin yaşından ve küçük oluşundan bahseden türküler şöyledir:

Ezer olur ezer olur
Güller açar (da) gazel olur
On beşine (de) giren kızlar
*Ablasından (da) güzel olur*¹⁰⁰²

On beş yaşına giren kızların, ablalarından çok daha güzel olduğu Ankara/Beypazarı yöresine ait yukarıdaki türküde ifade edilmiştir.

Köylü kızı oturmuş çıkırık başına
Yeni girmiş on üç on dört yaşına
*Sürmeler mi çekmiş hilâl kaşına*¹⁰⁰³

⁹⁹⁹ Erdoğan, 110.

¹⁰⁰⁰ Türkü İsmi: “Evlerinin Önü Çevirme Çardağı”; Yöre: Kayseri; Kaynak Kişi: Ahmet Gazi Ayhan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁰¹ Türkü İsmi: “Meşesi Meşesi Yayla Meşesi”; Yöre: Denizli/Acıpayam; Kaynak Kişi: Talip Özkan; Derleyen: Salih Urhan.

¹⁰⁰² Türkü İsmi: “Ezmeyinen Ezmeyinen”; Yöre: Ankara/Beypazarı; Kaynak Kişi: Süleyman Akyürek; Derleyen: Cemalettin Gençtürk.

Kastamonu/Tosya yöresine ait bu türküde hilal olarak tasavvur edilen ince ve kıvrık kaşları olan köylü kızının, kaşlarına sürme çekmesi, çıkırık başına oturması ve yeni on üç, on dört yaşına girdiği dile getirilmiştir.

*Ağ elime mor kınalar yakdılar
Gaderim yok gurbet ele saddılar
On ikiyaşımda gelin ettiler
Ağlar ağlar gözyaşımı silerim¹⁰⁰⁴*

Denizli/Acıpayam yöresine ait bu türküde beyaz ellerine mor renk kına yakılan, yaşı on iki olan ve yabancı, uzak yerlere gelin giden kızın bu sebeple ağladığı dile getirilmiştir.

*Bahçemin başındayım
On sekiz yaşındayım
Beni sevsen ne olur
Tam aklı başındayım¹⁰⁰⁵*

Rumeli/Kırcaali yöresine ait bu türküde on sekiz yaşında ve olgun düşünceli olduğunu belirten sevgili, âşığına kendisini sevmesini istediğini söylemiştir.

*Tıfıl yaşlım gel gel
Kalem kaşlım gel gel
Usul başlım gel gel
Hoş bakışlım gel gel¹⁰⁰⁶*

Yaşı küçük, kaşları ince, kendisi sessiz ve bakışları güzel olan sevgili Diyarbakır yöresine ait bu türküde ele alınmıştır.

*Ufaktır benim yârim
O güğümü tutamaz*

¹⁰⁰³ Türkü İsmi: “Tosya'dan Geliyor Pirinci”; Yöre: Kastamonu/Tosya; Kaynak Kişi: Perihan Altunsu; Derleyen: Yıldız Ayhan.

¹⁰⁰⁴ Türkü İsmi: “Ağ Elime Mor Kınalar Yaktılar”; Yöre: Denizli/Acıpayam; Kaynak Kişi: Süleyman Uğur; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹⁰⁰⁵ Türkü İsmi: “Bahçelerde Al Kiraz”; Yöre: Rumeli/Kırcaali; Kaynak Kişi: Rodoplu Hasan (Atasever); Derleyen: Nihat Kaya.

¹⁰⁰⁶ Türkü İsmi: “Başında Altın Para”; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: İzzet Altınmeşe; Derleyen: İzzet Altınmeşe.

Neyleyim böyle yâri
*Dar günümde yaramaz*¹⁰⁰⁷

Trabzon yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin yaşının küçük olması sebebiyle su testisi anlamında kullanılan güğümü tutmaya güç yetiremediğini belirtmiş ve sıkıntılı gününde kendisine faydası dokunmayan sevgiliyi istemediğini de dile getirmiştir.

Çıktım ceviz dalına
Dalları almaz beni
Benim yârim küçücük
*Kolları sarmaz beni*¹⁰⁰⁸

Denizli/Çivril yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin yaşının küçük olması sebebiyle kendisini saramayacağını belirtmiştir.

Al şemsiye çık pazara
Vursun serinlik sana
Küçüksün sevdiğim
*Uymaz gelinlik sana*¹⁰⁰⁹

Âşık, sevgilisinin küçük oluşundan dolayı sevgilisinin beden ölçüsüne uygun gelinlik bulunamayacağını Rumeli yöresine ait bu türküde dile getirmiştir.

Kazma vurdum çimene
Çimenin çiçeğine
Allah beni kavuştur
*Yârin güççüceğine*¹⁰¹⁰

Trabzon/Beşikdüzü yöresine ait bu türküde âşık, yaşı küçük bir sevgilisi olması için Allah'a dua ettiğini belirtmiştir.

¹⁰⁰⁷ Türkü İsmi: "Yükledim Kıratıma"; Yöre: Trabzon; Kaynak Kişi: Osman Yazıcı; Derleyen: İbrahim Can.

¹⁰⁰⁸ Türkü İsmi: "Ak Koyunun Aklı"; Yöre: Denizli/Çivril; Kaynak Kişi: Hüseyin Dursun; Derleyen: Ali Canlı.

¹⁰⁰⁹ Türkü İsmi: "Potinimin Tabanı"; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Sabri Gencer; Derleyen: Nihat Kaya.

¹⁰¹⁰ Türkü İsmi: "Kazma Vurdum Çimene"; Yöre: Trabzon/Beşikdüzü; Kaynak Kişi: Ali Gürsoy; Derleyen: Kasım Gürsoy.

Ektiğim arpa

Biçtiğim arpa

*Sevdiğim körpe*¹⁰¹¹

Erzurum yöresine ait nu türküde âşık, sevgilisinin küçük olduğundan bahsetmiştir.

Al karanfil mor şişede ıslanır

*Benim yârim daha küçük uslanır*¹⁰¹²

Kırmızı karanfil çiçeğinin, mor renkli şişe içerisinde suya konulduğu ve küçük yaşlı sevgilinin yaşı ilerledikçe daha da aklı başında biri olacağı, Isparta yöresine ait bu türküde ele alınmıştır.

4.9. YÜRÜYÜŞ

Sevgili uzun boyuyla salına salına, nazla, edayla yürür. Sevgilinin yürüyüşüyle ilgili olan türküler şöyledir:

Yürüdükçe eda verir özüne

Kudret sürmesin çekmiş gözüne

Taramış zülfünü dökmüş yüzüne

*Zannedersin bulut aya bağlandı*¹⁰¹³

Sivas yöresine ait bu türküde, sevgilinin yürüdükçe edasının arttığından bahsedilmiş, taranmış saçlarının yüzüne dökülmesi, aya benzetilen yüzünün buluta benzetilen saç tarafından kapatılmasından bahsedilmiştir.

Keçe hananın yokuşu

Kekliğe benzer sekişi

Yaktı beni kül eyledi

*O yârin bir yan bakışı*¹⁰¹⁴

¹⁰¹¹ Türkü İsmi: “Ektiğim Yonca”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Muharrem Akkuş; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

¹⁰¹² Türkü İsmi: “Neşelidir Deli Gönlüm Neşeli”; Yöre: Isparta/Yalvaç; Kaynak Kişi: Havva Canlı; Derleyen: Ali Canlı.

¹⁰¹³ Türkü İsmi: “Niçin Ağlamayım Niçin Gülmeyim”; Yöre: Sivas/Tokuş Köyü; Kaynak Kişi: Kamber Yıldırım; Derleyen: Süleyman Yıldız.

¹⁰¹⁴ Türkü İsmi: “Şingir Mıngır Çul Dokudum”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Vedat Kutlar; Derleyen: Melih Duygulu/Yunus Karaca.

Gaziantep yöresine ait bu türküde sevgilinin keklik gibi sekerek yürümesi söz konusu edilmiştir. Devamında âşığın gönlünün sevgilinin yan bakışıyla yanıp küle döndüğü dile getirilmiştir:

Entarisi beyazlı

Geliyor nazlı nazlı

Bakmayın çalımına

*Evinin üstü sazlı*¹⁰¹⁵

Beyaz renkli elbisesi olan sevgilinin nazlı yürüyüşü Antalya yöresine ait bu türküde ele alınmıştır:

Tek tek basaraktan

Gel ammanda gel gel

Bade süzerekten

*Gel gülümde gel gel*¹⁰¹⁶

Orta Anadolu yöresine ait bu türküde sevgilinin tek basarak gelmesi istenmiştir.

Yürü güzel yürü

Saçlarını sürü

Dostum geçmiş karşıma

*Biraz edalıca yürü*¹⁰¹⁷

Ordu yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin saçlarını yere sürmesini ve nazlı, işveli yürümesini istemiştir.

Pınara (da) vurdum kazmayı (da)

Gelin bağlar yazmayı (da)

Yârim nerden öğrendin (de)

*Böyle güzel gezmeyi (de)*¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁵ Türkü İsmi: “Şu Maşat’ın Kızları”; Yöre: Antalya/Akseki/Emiraşıklar Köyü; Kaynak Kişi: Mustafa Salman; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰¹⁶ Türkü İsmi: Odaya Serdim Halı (Tek Tek Basaraktan); Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Osman Taşçı; Derleyen: Ahmet Yamacı.

¹⁰¹⁷ Türkü İsmi: “Perşembe’nin Düzleri”; Yöre: Ordu; Kaynak Kişi: Muhsin Tercan; Derleyen: Ali Canlı.

Adana yöresine ait bu türküde şair, çeşmeye kazma vuruşundan ve gelinin yazma örtmesinden bahsetmiş, sevgilisinin güzel yürümeyi nereden öğrendiğini sorgulamıştır.

Ay dolan aydı gün dolan aydı

*Yârin tek tek yürüyüşü mende olaydı*¹⁰¹⁹

Kerkük yöresine ait bu türküde, sevgilinin ayaklarını tek tek basarak yürümesine heveslenen âşık bu duygusunu dile getirmiştir.

Doğan aylar doğuşundan bellolur

*Güzel olan yürüyüşünden bellolur*¹⁰²⁰

Burdur yöresine ait bu türküdeise, güzel olanın güzelliğini yürüyüşünden belli etmesi ele alınmıştır.

Dam başında durursun

Ne cilveli yürürsün

Kurban olam huyuna

*El etmeden gelirsün*¹⁰²¹

Dam başında duran sevgilinin âşığının gönlünü hoş edecek şekilde yürümesi ve el etmeden âşığının yanına gitmesi, Malatya yöresine ait yukarıdaki türküde dile getirilmiştir.

Bayır bağın üzümü

Gel süzülü süzülü

İnkâr etme sevdiğim

*Dün gece gördüm yüzünü*¹⁰²²

Rumeli yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin nazlı nazlı ve ağır ağır yürüyerek gelmesini istemiştir.

¹⁰¹⁸ Türkü İsmi: “Gürgeninin Gazeli”; Yöre: Adana/Feke; Kaynak Kişi: Kamil Önal; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰¹⁹ Türkü İsmi: “Ay Dolanaydı”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Küzecioğlu; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹⁰²⁰ Türkü İsmi: “Aşağı Yoldan Çıktı Bayrağın Ucu”; Yöre: Burdur/Yeşilova; Kaynak Kişi: Salih Urhan; Derleyen: Ahmet Yamacı.

¹⁰²¹ Türkü İsmi: “Dama Kurdum Çatmayı”; Yöre: Malatya; Kaynak Kişi: Necati Erenler; Derleyen: Mehmet Özbek.

¹⁰²² Türkü İsmi: “Zeytinyağı Şişesi”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Sevim Sütçü; Derleyen: Nurettin Çamlıdağ.

Ata binişi
Emmim kızına benzer
Godalak godalak yürüyüşü
Teyzem kızına benzer
Güzel yürü yosmam beri
*Yavaş yürü*¹⁰²³

Kayseri yöresine ait bu türküde âşıksevgilisinin ata binişini, amcasının kızının ata binişine; kibirli, gururlu anlamındaki godaman¹⁰²⁴ yürüyüşünü, teyzesinin kızının yürüyüşüne benzettiğini ifade etmiş, sevgilisine güzel anlamında kullanılan “yosma” diye hitap etmiş ve yavaş yürümesini tavsiye etmiştir.

¹⁰²³ Türkü İsmi: “Kandilli Yazmayı Kaldır Yüzünden”; Yöre: Kayseri; Kaynak Kişi: Ali Ulvi Erandaç; Derleyen: Ahmet Yamacı.

¹⁰²⁴ TRT, 510.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİYLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

5.1. SEVGİLİNİN AYAK BASTIĞI TOPRAK

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin ayak bastığı toprak konu edilmiştir. Bu toprak âşık için kutsaldır. Âşık sevgilinin ayağı altındaki toprağa yüz sürüp, secde etmek istemiştir. Bu durum, âşığın sevgiliyi yüceltme hissinden kaynaklıdır.

*Evleri düzde yârim
Ver bana müjde yârim
Bastığın topraklara
Kılayım secde yârim¹⁰²⁵*

Tokat yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisinin ayak bastığı topraklara secde etmek istediğini dile getirmiştir.

5.2. IRK, MEMLEKET

Kök, asıl manalarına gelen ırk¹⁰²⁶ türkülerde sevgilinin hangi ırktan olduğunu ifade etmek için şöyle kullanılmıştır:

5.2.1. Acem

*Çırpınıp da Şanova'ya çıkınca
Eğlen Şanova' da kal Acem kızı
Uğrun uğrun kaş altından bakınca
Can telef ediyor gül Acem kızı¹⁰²⁷*

Kırşehir yöresine ait bu türküde yer alan Acem ifadesi; Azerî ve İranlı olanlar için ayrıca, İran ülkesi için kullanılan bir ifadedir.¹⁰²⁸ Sevgilinin Şanova denilen yere çıkınca orada kalmasının konu edildiği türküde, güle benzetilen Acem kızının, kaşlarının altından gizli gizli bakması ve karşısındaki âşığın canını yakması dile getirilmiştir.

¹⁰²⁵ Türkü İsmi: “Evleri İki Katlı”; Yöre: Tokat; Kaynak Kişi: Eşref Tombuloğlu; Derleyen: Ümit Tokcan.

¹⁰²⁶ Devellioğlu, 396.

¹⁰²⁷ Türkü İsmi: “Çırpınıp Da Şanovaya Çıkınca”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Çekiç Ali; Derleyen: Osman Özdenkçi.

¹⁰²⁸ Doğan, 6.

5.2.2. Çerkes

Kuzeybatı Kafkas dillerinden birini konuşan Kafkas halkına Çerkes denir. Çerkes sözcüğü etnik ve tarihsel anlamda bütün Çerkesleri, bölgesel anlamda ise Karaçay-Çerkes Özerk Yönetim Birimi'nde yaşayan ve Çerkesçe konuşan halkı kapsar.¹⁰²⁹

Çanakkale yöresine ait şu türküde âşığın, nazlı olan Çerkes kızının nazını çekemediği dile getirilmiştir.

Derelerin uzununu

Kıramadım buzunu

Aldım Çerkes kızını

*Çekemedim nazını*¹⁰³⁰

5.2.3. Çeçen

Aman kızı çaçan kızı

Sen allar giy ben kırmızı

Çıkalım dağların başına

*Sen gül topla ben nergizi*¹⁰³¹

Rusya Federasyonu'nun Güneybatı kesimindeki yönetsel bölümde, büyük Kafkas dağlarının Kuzey kanadında yer alan bölgede yaşayan halka Çeçen denir.¹⁰³² Trabzon yöresine ait bu türküde âşık, Çeçen kızı olan sevgilisiyle dağlar başına çıkmak istediğinden ve sevgilisinin gül, kendisinin de nergis toplamasından bahsetmiştir.

5.2.4. Dadaş

Doğu illerimizde daha çok da Erzurum'da hitap kelimesidir.¹⁰³³ Erzurum yöresine ait şu türküde âşık, dadaş kızı aldığını ve nazını çekemediğini belirtmiştir.

Bu derenin uzuni

Kıramadım buzuni

¹⁰²⁹ Çerkes", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, IX, 67.

¹⁰³⁰ Türkü İsmi: "Dere Boyu Saz Olur"; Yöre: Çanakkale/Yenice; Kaynak Kişi: Hüsnü Konuk; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹⁰³¹ Türkü İsmi: "Yaylanın Çimenine"; Yöre: Trabzon; Kaynak Kişi: Nejat Buhara; Derleyen: Nejat Buhara.

¹⁰³² "Çeçen", *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, IX, 39.

¹⁰³³ Doğan, 335.

*Aldım dadaş gızını
Çekemedim nazini*¹⁰³⁴

5.2.5. Türkmen

Türkistan'da dağınık halde yaşayan ve bir zamanlar Azerbaycan'da saltanat sürmüş olan bir Türk boyu olup bir kısmı bugün memleketimizin Toros havâlisinde göçebe suretinde yaşarlar.¹⁰³⁵ Rumeli yöresine ait şu türküde Türkmen güzeli ele alınmıştır.

*Bağlar gazeli (meleşim de)
Türkmen güzeli*¹⁰³⁶

5.2.6. Rum

Rum, Müslüman ülkelerinde oturan Yunan asıllı kimselere verilen addır.¹⁰³⁷ Bursa yöresine ait şu türküde Rum kızlarının sürmeli gözlerinden bahsedilmiştir.

*Bindim atın birine (aman) bindim atın birine
Geçtim Urum eline geçtim Urum eline
Urum elinin kızları (aman) Urum elinin kızları
Sürmelidir gözleri sürmelidir gözleri*¹⁰³⁸

Memleket

Sevgilinin doğduğu ya da yaşadığı memleket ve ülke isimlerinin yer aldığı türküler şöyledir:

5.2.7. Ağrı

*Gökte yıldız ellidir
Ellisi de bellidir
Ağrılı mı sorarsan / Gezişinden bellidir*¹⁰³⁹

¹⁰³⁴ Türkü İsmi: "Hele Dadaş Hoşmusan"; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Vedat Uğurlu; Derleyen: TRT Ankara Rad. Thm. Md.

¹⁰³⁵ Devellioğlu, 1115.

¹⁰³⁶ Türkü İsmi: "Bahçeye Bar Diyemem"; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

¹⁰³⁷ "Rum" *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, X, 742.

¹⁰³⁸ Türkü İsmi: "Bindim Atın Birine (Bursa Köy Güv.)"; Yöre: Bursa; Kaynak Kişi: Hüsnü Ortaç; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Yukarıdaki türküde gezişiyle Ağrılı olduğunu belli eden sevgili ele alınmıştır.

Ağrı dağından uçdum

Çayır çimene düşdüm

Ne belalı başım var

*Vefâsız yâre düşdüm*¹⁰⁴⁰

Ağrı dağından aşağı yuvarlanan ve sonuçta çayır çimene düşen âşık yukarıdaki türküde, vefâ bilmeyen bir sevgiliye denk geldiği için kendini belalı, uğursuz olarak nitelemiştir.

Murat çayın uzuni (Aslıhan)

Kıramadım buzuni (Aslıhan)

Aslı'yı eller almış (Aslıhan)

*Yakım Ağrı düzüni (Aslıhan)*¹⁰⁴¹

Âşık, sevgilisi Aslı'yı başkalarının aldığını, bu sebeple de Ağrı ilinin düzlüğü manasındaki ovasını¹⁰⁴² yakmayı düşündüğünü dile getirmiştir. Bu türkülerin hepsi Ağrı yöresine aittir.

5.2.8. Antalya

Altındandır (aman aman) kapısının eşiği

Yan yanadır (aman) analığın döşeği

*Benim yârim (aman aman) Antalya'nın çiçeği*¹⁰⁴³

Âşık, yukarıdaki türküde Antalyalı olan sevgilisini, çiçek olarak tasavvur etmiştir.

Antalya'nın mor üzümü

Severler boyu uzun (aleylim)

*İmamın küçük kızını*¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁹ Türkü İsmi: “Çıktım Çeşme Başına”; Yöre: Ağrı; Kaynak Kişi: Nesim Atmaca; Derleyen: TRT Erzurum Radyosu. Thm. Md.

¹⁰⁴⁰ Türkü İsmi: “Ağrı Dağından Uçdum”; Yöre: Ağrı; Kaynak Kişi: İsmail Ersoy/Celâl Başer; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁴¹ Türkü İsmi: “Aslıhan (Başında Mor Valalar)”; Yöre: Ağrı; Kaynak Kişi: Şinasi Hatunoğlu; Derleyen: Şinasi Hatunoğlu.

¹⁰⁴² TRT, 58.

¹⁰⁴³ Türkü İsmi: “Altındandır Kapısının Eşiği”; Yöre: Antalya; Kaynak Kişi: Mehmet Ali Dayıoğlu; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Antalya iline ait bu türküde ise, Antalya ilinin mor renkli üzümünden bahsedilmiş ve boyu uzun olan sevgilinin sevildiği, bu tarifle anlatılan boyu uzun olanın da imamın küçük kızı olduğu belirtilmiştir.

5.2.9. Aydın

*Aydın meşeleri dalları yerde
Siyah da ebrulerin (bidenem) gerdana perde
Eğer rasgelirsen bir تنها yerde
Yaylamam yaylada benim yârim yâr değil
Oynarım gülerim mahsun gönlüm şen değil*¹⁰⁴⁵

Aydın yöresindeki meşe ağaçlarının dallarının yerlere kadar uzandığı, sevgilinin siyah kaşlarının gerdanını örttüğü ve âşığın, sevgilisiyle sessiz bir yerde karşılaşmasının söz konusu edildiği bu türküde âşık, sevgilisini sevgili olarak görmediği için yaylada kalmayacağını, dışarıdan bakılınca mutlu gibi gözükse de aslında hüznü gönlünün mutlu olmadığını belirtmiştir.

5.2.10. Bağdat

Âşık, kırmızı yanağını baldan tatlı olarak tasavvur ettiği Bağdatlı sevgilisinin aşkıyla yandığını ve Bağdat'ın on beş yaşındaki kızlarının, anneden babadan daha kıymetli olduğunu şu türküde ifade etmiştir.

*Yandım aman amman Bağdatlı
Al yanağın baldan tatlı
On beş yaşındaki kızları
Anadan babadan kıymatlı*¹⁰⁴⁶

Bağdatlı sevgilisinin yanağını baldan daha tatlı gören âşık, kış mevsiminde sevgilisinin yanını, yaz mevsiminde ise kırların, piknik yerlerinin daha hoş gittiğini şöyle dile getirmiştir:

¹⁰⁴⁴ Türkü İsmi: “Antalya’nın Mor Üzüümü”; Yöre: Antalya/Akseki; Kaynak Kişi: Hüseyin Balkan/Nimet Balkan; Derleyen: Neriman Tüfekçi.

¹⁰⁴⁵ Türkü İsmi: “Aydın Meşeleri Dalları Yerde”; Yöre: Kütahya; Kaynak Kişi: Ahmet İnegöllüoğlu (Hisarlı); Derleyen: Özay Gönülüm.

¹⁰⁴⁶ Türkü İsmi: “Bağdat’tan Gelemedim”; Yöre: Rumeli/Varna/Lopuşna Köyü; Kaynak Kişi: Bedri Nizam; Derleyen: Rüstem Avcı.

*Aman aman Bağdatlı
Yanağı baldan tatlı
Kış günü yâr yanında
Yaz günü sahra tatlı¹⁰⁴⁷*

5.2.11. Balıkesir

Balıkesir yolunda gezinen ve kolunda sepeti olan sevgilisini, Balıkesir yolunda kaybeden âşık şu türküye konu olmuştur.

*Balıkesir yolunda
Sepeti var kolunda
Ben yârimi kaybettim
Balıkesir yolunda¹⁰⁴⁸*

Hasta olup yattığını ifade eden âşık, Balıkesirli olan sevgilisini geldiğini ve onun gelmesi sebebiyle ölümcül derecede bile hasta olsa yatağından kalkabileceğini şöyle dile getirmiştir:

*İğnem düştü bakarım
Çok hastayım yatarım
Balıkesirli yâr gelmiş
Ölü olsam kalkarım¹⁰⁴⁹*

5.2.12. Bartın

Çorum yöresine ait şu türküde altından tabancası olan âşık, Bartın yöresinden elma aldığını ve sevdiği yeni yârın bütün akrabalarının Bartınlı olduğunu dile getirmiştir.

*Elma aldım Bartın'dan
Tabancam var altından
Yenile bir yâr sevdim / Sülalesi Bartın'dan¹⁰⁵⁰*

¹⁰⁴⁷ Türkü İsmi: “Aman Aman Bağdatlı”; Yöre: Hatay/Antakya; Kaynak Kişi: Necmettin Melek, Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁴⁸ Türkü İsmi: “Balıkesir Yolunda”; Yöre: Çanakkale; Kaynak Kişi: Saniye Can; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁴⁹ Türkü İsmi: “Bağa Girdim Belleme”; Yöre: Balıkesir; Kaynak Kişi: Galip Ünlüer; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Bartın yolunun düzlükte olduğu ve sevgilinin top şekilli yuvarlak zülüflerinin yüzüne döküldüğü belirtilen Bartın yöresine ait türküde, genç erkeklerin gözlerinin beli ince kızlarda olduğu ifade edilmiştir.

*Bartın yolu düzdedir
Top zülüfler yüzdeder
Delikanlı gözleri
İnce belli kızdadır¹⁰⁵¹*

5.2.13. Bayburt

Bayburt yöresine ait şu türküde âşığın, taranmış zülüfleri yüzüne dökülmüş olan ve ceylana benzetilen sevgiliyi Bayburt'ta gördüğü belirtilmiştir.

*Bayburt'ta bir güzel bir meral gördüm
Zülüflerin yüzünde taralı gördüm
Ben yâri gördüm¹⁰⁵²*

Kuşburnunun yeşermesinin ve dibinin süpürülmesinin imkân dışı olması kadar Bayburt ilinden sevgilisi olanın da, sevgilisinin temiz ve titiz olması sebebiyle yakası kirli gezmeyeceği şu türküde belirtilmiştir.

*Kuşburnu pürlenir mi
Dibi süpürlenir mi
Bayburt'tan yâr sevenin
Yakası kirlenir mi¹⁰⁵³*

5.2.14. Bingöl

Bingöl'ün dört dağla çevrili bir yer olarak tanıtıldığı türküde âşığın, Bingöl içinde bir sevgilisi olduğu dile getirilmiştir.

¹⁰⁵⁰ Türkü İsmi: “Elma Aldım Bartın'dan”; Yöre: Çorum/Sungurlu; Kaynak Kişi: Rıfat Özserağ; Derleyen: Ali Canlı.

¹⁰⁵¹ Türkü İsmi: “Kayadan İndirdiler”; Yöre: Bartın; Kaynak Kişi: Vahdet Gizli/Şinasi Ünyeli; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁵² Türkü İsmi: “Güzel Vasfeyleyim Hallerin Senin”; Yöre: Bayburt; Kaynak Kişi: Remzi Cavildak; Derleyen: Zahir Peksert.

¹⁰⁵³ Türkü İsmi: “Kuşburnu Derde Derman”; Yöre: Bayburt; Kaynak Kişi: Mustafa Ahiskalı; Derleyen: Mustafa Ahiskalı.

Bingöl dört dağ içinde
Yanarım yağ içinde
Kim Bingöl'ü sorarsa
*Bir yârim var içinde*¹⁰⁵⁴

5.2.15. Bitlis

Bitlis'in önünde bağlar bulunduğu belirtilen türküde, sevgilinin gül bağladığı ve onun olumsuz cevaplarına hasta olanın da, sağ olanın da dayanamayacağı ifade edilmiştir.

Bitlis'in önünde bağlar
O yâr oturmuş gül bağlar
Bu redlere dayanamaz
*Ne hastalar ne de sağlar*¹⁰⁵⁵

5.2.16. Bolu

Âşığın ayakkabısının uçlarının konu edildiği türküde âşık, yokuşları çıkamayacağını ve kendisini baştan çıkaranın Bolu kızları olduğunu ifade etmiştir.

Yemenimin uçları
Ben çıkamam yokuşları
Beni de baştan çıkaran
*(ah) Şu Bolu'nun kızları*¹⁰⁵⁶

Aşağıdaki türküde Bolu'ya giden âşık, sevgilisinin de peşinden gitmesini istemiştir.

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Bu türküye konu olan olay, Bolu'nun küçük bir köyünde geçer. Olayın geçmişi çok eski yıllara gitmez. 1900'lü yıllarda yaşanmış ibret verici bu öykü, Köroğlu'nun diyarı diye bildiğimiz o yemyeşil dağların, derin vadilerin sinesinde geçer. Kışı tipili, boranlı geçen bu diyarların baharına yazına doyum olmaz

¹⁰⁵⁴ Türkü İsmi: “Bingöl Dört Dağ İçinde (Deliley)”; Yöre: Bingöl; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

¹⁰⁵⁵ Türkü İsmi: “Bitlis'in Önünde Bağlar”; Yöre: Bitlis; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Selahattin Alpay.

¹⁰⁵⁶ Türkü İsmi: “Yemenimin Uçları”; Yöre: Bolu; Kaynak Kişi: Ali Murat Karageyik; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

dense azdır. Dağlardan büyük bir gürültüyle aşağılara doğru kayaları döve döve inen o berrak, köpük saçan kar suları; bir çimenli tepeden diğer tepeye meleşen koyunlar, kınalı kuzular; yeşile nakış nakış işlenmiş çiğdemler, papatyalar, laleler, güller adeta bir cennet köşesini andırır. İşte bu yörenin o küçük köyünde, yaylaların o muhteşem güzelliğine taş çıkartan şirin mi şirin bir kız yaşarmış. Bu, güzelliği dört bir yanda söylenen kızın adı Halime imiş. Üstelik de köyün beyinin kızıymış. Halime köyün bahçelerinde, bağlarında bir ceylan misali gezer dolaşmış. Şalları, cepkenleri, tabiatın güzelliğine inat edercesine öyle güzel giyinir, giyindikleri de kendisine öyle yakışmış ki; ayın on dördü bile Halime'yi kıskanmış. Böylesine güzel genç bir kız olur da, gençlerin yüreğine kor düşmez mi? Düşer düşmeye de, Halime dönüp de bir kimsenin yüzüne, umut verici gözle bakmamış. Halime'nin yüreğine sevda tohumu düşmemiş. Köy halkı öyle sanırmış. Yörenin yakışıklı, varlıklı tüm gençleri Halime'ye aracı yollar, dünürücü gönderir, gül verir, çiçek verir ama bir türlü Halime'yi kendilerine bağlayamazmış. Halime'nin bu kadar gençten birine bir türlü gönlü düşmemiş. Fakat Halime ara sıra akşamüstleri ortadan aniden kaybolup, yine aniden ortaya çıkarmış. Kimseler bu kayboluşların farkına varmazmış. Halime bir gençle buluşmuş. Bu şanslı yiğit, Mehmet adında, kendi halinde efendi, halim selim garip bir gençmiş. Halime'nin gözü, onca ağayı, beyi, aslanı, civanı görmemiş fakat bu yiğide gönlünü kaptırmış. Köyün hemen yanı başında, üç yanı uçurum olan “Taşbaşı” denilen yerde Halime'yle Mehmet gizlice buluşur, söyleşirmiş. Gelecek için hayaller kurarlarmış. Mutluluklarına diyecek yokmuş. Tüm bu güzelliklere “Taşbaşı” şahitlik etmiş. Günlerden bir gün, babasının kendisini çağırıp, “seni şehirdeki zengin bir beye nişanladım. Budan sonra hareketlerine dikkat edesin. Nişanlı bir kız gibi davranasın. Düğün de en kısa zamanda, ona göre hazırlıklarını yapasın” sözleriyle Halime'nin dünyası kararmış. İki gözü iki çeşme Taşbaşı'na gidip Mehmet'e olanları anlatmış. Her iki gencin de tüm umutları yıkılmış. Ne yaparız, ne ederiz, diye çâreler düşünmeye başlamışlar. Kızın babası, beydir. Onun kızı da ancak beylere yakışır. Bir yoksul köy delikanlısına niye versin güzel kızını... Bey, karısının ve kızının itirazlarına aldırmış etmemiş. Nuh demiş de, peygamber dememiş. Köyde düğün hazırlıkları başlamış. Halime ile Mehmet, perişan, derbeder halde. Ama bunların hiçbiri babayı ilgilendirmez. Düğün-dernek kurulmuş, eğlenceler yapılmış, kınalar yakılmış. Sabah erkenden şehirden düğün alayı gelip, Halime'yi beyaz gelinlikleri içinde alıp götürecek. Akşam eğlence bittikten sonra,

Halime son kez Taşbaşı'na gitmiş ve Mehmet'le buluşmuş. Oturup dertleşmiş ve bir karar vermişler: bizim düğünüz de ahirete kalsın. Biz bu dünyadan birlikte göçelim ve düğünümüzü öbür dünyada güzel insanlar yapsın, deyip el ele tutuşup uçurumdan atlamışlar. Sabahleyin düğüncüler şehirden gelmiş. Köylü erkenden kalkıp düğün çalmaya başlamış. Fakat gelin ortada yok. Hemen etrafa dağılıp aramaya başlamışlar. Bir süre sonra uçurumun dibinde Halime ile Mehmet'in cesetlerini bulmuşlar. Bu elim olaya içlenen köylüler Halime'yle Mehmet'in ardından bu ağıtı yakmışlar:"¹⁰⁵⁷

Tombulacık Halime'm yâr başına gel
*Ben gidiyorum Bolu'ya düş peşime gel*¹⁰⁵⁸

5.2.17. Bursa

Al kadeh ver bade dolduralım şişeyi
*Kaldırın oynasın şu Bursalı Ayşe'yi*¹⁰⁵⁹

Eskişehir yöresine ait bu türküde şair, Bursalı Ayşe'nin oynaması için kaldırılması gerektiğini dile getirmiştir.

5.2.18. Cezayir

Konya/Seydişehir yöresine ait şu türküde, sokaklarının taşı mermerden olan ve kaşları kalem gibi ince ve düzgün olan Cezayir kızları ele alınmıştır.

Sokakları (aman) mermer taşlı Cezayir
*Güzelleri (aman) kalem kaşlı Cezayir*¹⁰⁶⁰

Uşak/Banaz yöresine ait şu türküde, sokakları misk gibi güzel kokan Cezayir'in, güzellerinin gül kokulu olduğu dile getirilmiştir.

Sokakları mis kokulu
*Güzelleri gül kokulu Cezayir*¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁷ Merdan Güven, 442-444.

¹⁰⁵⁸ Türkü İsmi: "Kiraz Aldım Dikmeden"; Yöre: Bolu; Kaynak Kişi: Emin Barın; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁵⁹ Türkü İsmi: "Fincanı Taşdan Oyarlar"; Yöre: Eskişehir; Kaynak Kişi: Raif Sarı; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹⁰⁶⁰ Türkü İsmi: "Ateş Aldı Elimi De Kolumu"; Yöre: Konya/Seydişehir; Kaynak Kişi: Ayşe Dadı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

5.2.19. Çorum

Çorum/Sungurlu yöresine ait şu türküde, elbisesi pileli olan ve göğüs kısmında çapraz düğme bulunan Çorum kızlarının, doğuştan gözlerinin sürmeli olduğu belirtilmiştir.

Fistan giymiş kırmalı

Göğsü çapraz düğmeli

Şu Çorum'un kızları

*Hep anadan sürmeli*¹⁰⁶²

Çorum/Alaca yöresine ait şu türküde âşık, Çorum'a giderken bir taşın koluna değdiğini ve kolunun ince belli sevgilisini sarmak istediğini dile getirmiştir.

Gidiyorum Çorum'a

Bir daş değdi koluma

Kolum sarmak istiyor

*İnce belli yârine*¹⁰⁶³

5.2.20. Denizli

Denizli yöresine ait şu türküde, konuşkan olması sebebiyle dili bülbüle benzetilen sevgilinin kollarının, âşığını sarmadığından ve Denizli'nin yollarından bahsedilmiştir.

Denizli'nin adım adım yolları

Açılıp sarmıyor yârin kolları

*Bülbül gibi şakır gider dilleri*¹⁰⁶⁴

5.2.21. Diyarbakır

Diyarbakır yöresine ait şu türküde, Diyarbakır derelerinin neşeli aktığı, Urfa'nın konum olarak Mardin'e yakınlığı ve Diyarbakır kızlarının maharetli olmaları sebebiyle fitili olmayan lambayı bile yakacakları belirtilmiştir.

¹⁰⁶¹ Türkü İsmi: "Günindi'den Gündoğdu'ya Top Atıldı (Cezayir Çeşitlemesi)"; Yöre: Uşak/Banaz; Kaynak Kişi: Murat Koç; Derleyen: Emrah Öz.

¹⁰⁶² Türkü İsmi: "Fistan Giymiş Kırmalı"; Yöre: Çorum/Sungurlu; Kaynak Kişi: Rıfat Özsaraç; Derleyen: Ali Canlı.

¹⁰⁶³ Türkü İsmi: "Gidiyorum Çorum'a"; Yöre: Çorum/Alaca; Kaynak Kişi: Berber Ali Ahçı; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

¹⁰⁶⁴ Türkü İsmi: "Evlerinin Önü Bulgur Kazanı"; Yöre: Denizli; Kaynak Kişi: Özay Gönülüm; Derleyen: Ahmet Yamacı.

Diyarbakir şad akar

Urfa Mardin'e bakar

Diyezbekir kızları

*Fitilsiz kandil yakar*¹⁰⁶⁵

Diyarbakır yöresinin etrafında bağlar olduğu belirtilen şu türküde âşık, gönlünün yaralı olduğunu, sevgilisi de bırakıp giderse başka kimsesinin olmadığını ve sevgilisinin gelmesini bir gün önceden beklediğini belirtmiştir.

Diyarbakır etrafında bağlar var

Fitil işler yüreğimde yâre var (amman)

Sen gidersen benim başka kimim var

*İsterim ki bir gün evvel gelesen (amman)*¹⁰⁶⁶

5.2.22. Erzurum

Hezen; damların üzerine döşenen büyük ve kalın ağaç, kiriş¹⁰⁶⁷ olarak tanımlanmaktadır. Sivas yöresine ait şu türküde, evlerin damının üstünde hezen olduğu ve o hezende bir gezen olduğu dile getirilmiş, Erzurum yöresinin içinde ise hiç kimselerin görüp bilmediği bir güzelin olduğu ifade edilmiştir.

Dam başında hezen var

Hezende bir gezen var

Erzurum'un içinde

*Gün görmedik güzel var*¹⁰⁶⁸

Erzurum yöresine ait şu türküde ise şair, Erzurum ilini ve Âşık Emrah'ı sormuştur.

(Amman)

Dedim Erzurum nen dedi ilimdir

¹⁰⁶⁵ Türkü İsmi: "Diyarbakir Şad Akar"; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Cemil Cankat; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁶⁶ Türkü İsmi: "Hangi Bağın Bağbanısan Gülüsen"; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Ramazan Şenses, Derleyen: Ahmet Yamacı.

¹⁰⁶⁷ TRT, 250.

¹⁰⁶⁸ Türkü İsmi: "Dam Başında Hezen Var"; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Lütfi Gülşen; Derleyen: Osman Özdenkçi.

*Dedim gider misen dedi yolumdur
Dedim Emrah nendir dedi kulumdur
Dedim satar mısan söyledi yoh yoh*¹⁰⁶⁹

5.2.23. Gaziantep

Yanağı kırmızı ve Gaziantep'li olan gelinin aşkıyla yanan âşık, sevdiğinin, kendisini aşkıyla öldürdüğünü şu türküde şöyle dile getirmiştir:

*Ben sana yandım gelin
Yanağı allı gelin
Gaziantep yolunda
Öldürdün beni gelin*¹⁰⁷⁰

5.2.24. Giresun

Giresun yöresine ait şu türküde, altından yüzüğü parmağına küçük olan âşık, Giresun ilinde gözleri siyah olan bir sevgilisi olduğunu ifade etmiştir.

*Altın yüzük var benim
Parmağım da dar benim
Giresun'un içinde
Kara gözlü yâr benim*¹⁰⁷¹

Şu türküde, Giresun'da bulutların arasından doğan ay ve yüzü peçesinin arasından gözüken kız ele alınmıştır.

*Ay doğar Giresun'dan
(haydi de) Bulutlar arasından
(aman) Bulutlar arasından
Kız yüzün görünüyor
(Haydi de) Peçenin arasından*¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁹ Türkü İsmi: "Uykudan Uyanmış Gözleri Bir Hoş"; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Âşık Dursan Cevlani; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁷⁰ Türkü İsmi: "Bahçalarda Mor Meni"; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Ahmet Yamacı.

¹⁰⁷¹ Türkü İsmi: "Altını Bozdurayım"; Yöre: Giresun; Kaynak Kişi: Bicoğlu Osman; Derleyen: İstanbul Belediye Konservatuvarı.

Âşık, Giresun yolunda belinde bıçak olan bir yâre vurulduğunu şu türküde dile getirmiştir.

Elindedir elinde elinde
Gaması var belinde
Ben o yâre vuruldum
*Giresun'un yolunda*¹⁰⁷³

5.2.25. Gümüşhane

Gümüşhane yöresine ait şu türküde, Gümüşhane güzellerinin dut ağacı dibine yaslandıkları, hafif yağan yağmurla ıslandıkları ve elma ile beslendikleri belirtilmiştir.

Dut dibine yaslanırlar
Çise vurur ıslanırlar
Elma ile beslenirler
*Gümüşhane güzelleri*¹⁰⁷⁴

Gümüşhaneli sevgilisini melek olarak tasavvur eden, bahçelerin çiçeğine benzeten, sevgilisinin sırma saçlarının tel tel dağılmış şekilde ve örüklerinin ucunun dize kadar uzandığını belirten âşık, bu düşüncelerini şu türküde şöyle ifade etmiştir:

Haydi haydi bahçelerin çiçeği
Bir tanesin Gümüşhane meleği
Sırma saçlar tel tel olmuş dağılmış
*Dize değer örüklerin eteği*¹⁰⁷⁵

5.2.26. Iğdır

Iğdır yöresinin yollarının taşlı olduğu ve sevgilinin kalem gibi ince ve düz kaşlı olduğu belirtilen şu türküde âşık, sevgilisinin kendisinden uzaklaşma sebebini

¹⁰⁷² Türkü İsmi: “Ay Doğar Giresun'dan”; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Sırrı Sarısözen; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁷³ Türkü İsmi: “Çatak Altından Çıktık Voltaya”; Yöre: Giresun; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Sadi Yaver Ataman.

¹⁰⁷⁴ Türkü İsmi: “Dut Dibine Yaslanırlar”; Yöre: Gümüşhane; Kaynak Kişi: Hicabi Çakır; Derleyen: TRT Erzurum Rad. Thm. Md.

¹⁰⁷⁵ Türkü İsmi: “Gül Altında Gergef İşler”; Yöre: Gümüşhane; Kaynak Kişi: Cemal Alemdar; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

sorgulamakta ve sevgilisinin nerede kaldığını merak etmektedir. Ayrıca türkûde, sevgilisinin siyah gözlü olduğunu ve vefâlı olduğunu da belirtmiştir.

*Iğdır'ın yolları daşdı
Menim yârim (ay balam) galem gaşlı
Niye menden uzaklaşdı
Harda galdı ay balam benim yârim
Gara gözüm ay balam vefâkârım¹⁰⁷⁶*

5.2.27. İzmir

Kastamonu yöresine ait şu türkûde âşık; tabancası elinde, şışhane olarak isimlendirilen tüfeği¹⁰⁷⁷ belinde olan bir güzeli İzmir yolunda görüp sevdiğini dile getirmiştir.

*Tabancası elinde
Şışhanesi belinde
Güzel İzmir yolunda
Ben bir güzele vuruldum¹⁰⁷⁸*

5.2.28. Kars

Sevgilisini çiçek olarak tasavvur eden âşık, sevgilisinin Kars yöresinin güzeli olduğunu belirtmiş ve sevgilisine olan duygularının sözün gerçeği olduğunu aşağıdaki türkûde vurgulamıştır.

*Bizim elin çiçeği
Gars'ımın göyçeği
Ay gız seni sevmişem
Budur sözün gerçeği¹⁰⁷⁹*

¹⁰⁷⁶ Türkü İsmi: “Iğdır’ın Yolları Daşdı”; Yöre: Iğdır; Kaynak Kişi: Turan Zorlu; Derleyen: Ahmet Yamacı.

¹⁰⁷⁷ TRT, 141.

¹⁰⁷⁸ Türkü İsmi: “Beyler Bahçesinden Atlıyamadım”; Yöre: Kastamonu; Kaynak Kişi: Sarı Recep; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹⁰⁷⁹ Türkü İsmi: “Ay Sallanıp Geden Yâr”; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nida Tüfekçi.

Âşık, sevgilisini methederek Kars yöresinin ceylanı olarak tasavvur ettiğini Kars yöresine ait türküde şöyle dile getirmiştir:

Maşın gelir hareli
İçi dolu yareli
Ele bir yâr sevmişem
*Kars'ımızın maralı*¹⁰⁸⁰

5.2.29. Kayseri

Kayseri yöresine ait türküde, çarşıdan kırmızı renk yazma alan ve gelin olduğuna pişman olduğunu söyleyen gelin, Kayseri halkının yarısını düşman olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Çarşıdan aldım (da) allı yaşmağım
Gelin olduğuma ben (de aman) pişmanım
*Kayseri'nin bir yarısı düşmanım*¹⁰⁸¹

Niğde yöresine ait şu türküde, Kayserili bayanların yeşil yazma örttüğü ve bu yazmanın ucunun yere kadar uzanıp yere değdiği belirtilmiştir.

Kayserililer yeşil de yazma бүрүнür
Edasına yandım yandım hele бүрүнür
Бүрүнür de ucu yerde сүрүнür
*Sana yandım yandım hele сүрүнür*¹⁰⁸²

5.2.30. Kerkük

Altın tabakta bulunan kaymağın parmak parmak yenildiğini belirten şair, Kerkük yöresinden bir kız ile evlenmenin bütün dünya malına bedel olduğunu şu türküde söylemiştir.

Altun tabakta kaymağ
Yilini barmağ barmağ

¹⁰⁸⁰ Türkü İsmi: “Maşın Gelir Hareli”; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: Raci Alkır; Derleyen: Talip Özkan.

¹⁰⁸¹ Türkü İsmi: “Dağdan Yuvarlandı Kayalarımız”; Yöre: Kayseri; Kaynak Kişi: Adnan Türköz; Derleyen: Adnan Türköz.

¹⁰⁸² Türkü İsmi: “Sarı Çiçek Mor Menevşe Zamanı”; Yöre: Niğde; Kaynak Kişi: Mehmet Cafer Yılandı; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

*Değer dünya malına
Kerkük'ten bir kız almağ¹⁰⁸³*

5.2.31. Kıbrıs

Kıbrıs gelininin kıyafetinin kırmızılı olduğu ve kendisinin de şirin, sevimli olduğu aşağıdaki türküde dile getirilmiştir.

*All'olur ball'olur Kıbrıs gelini
Gelinler söyleyin benim halimi¹⁰⁸⁴*

Doğan ayın şeklinin siniye benzer şekilde yuvarlak olduğunu, sevgilisinin uzun ve düzgün boyuyla selviye benzediğini belirten âşık, Kıbrıs'ın tamamını gezmesine rağmen sevgilisinin bir benzerini bulamadığını şu türküde ifade etmiştir.

*Ay doğar sini gibi
Sallanır selvi gibi
Bütün Kıbrıs'ı gezdim
Bulamadım sen gibi¹⁰⁸⁵*

5.2.32. Konya

*Galenin bedenleri
Çevirin gidenleri
Türlü yazma bağlamış
Konya'nın fidanları¹⁰⁸⁶*

Konya'nın genç kızlarının çeşitli yazma örttükleri Konya yöresine ait bu türküde belirtilmiştir.

*Yâr yâr Konyalım yörü
Yörü yavrum yörü saçlarını sürü
Şimdi burdan geçti Konyalının biri¹⁰⁸⁷*

¹⁰⁸³ Türkü İsmi: “Altun Tabakta Bal Var”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahap Said; Derleyen: Mehmet Özbek/Suphi Saatçi.

¹⁰⁸⁴ Türkü İsmi: “Davul Çalar Herseler Kaynar”; Yöre: Kıbrıs; Kaynak Kişi: Şevki Meteci; Derleyen: Muazzez Türing.

¹⁰⁸⁵ Türkü İsmi: “Bahçelerde Altın Top”; Yöre: Kıbrıs; Kaynak Kişi: Bekir Kara; Derleyen: Fatih Dölek.

¹⁰⁸⁶ Türkü İsmi: “Galenin Bedenleri (Limo)”; Yöre: Konya; Kaynak Kişi: Çopur Ahmet; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Sevgilisi Konyalı olan âşık, sevgilisinin saçlarını sürüyerek yürümesini istediğini bu türküde dile getirmiştir.

5.2.33. Malatya

Haydi güzelim gel beri

Yeşil Malatya dilberi

Seni görürler çalarlar

*Olurum vallahi deli*¹⁰⁸⁸

Âşık, yeşilliğiyle meşhur yöre Malatyalı olan ve kendisine “dilber” diye hitap ettiği sevgilisini kendisine doğru çağırması, başkalarının onu görüp elinden almalarına dayanamayacağını bu türküde belirtmiştir.

5.2.34. Maraş

Maraş yöresine ait türkünün hikâyesi şöyledir: “Meyrik Kahramanmaraş’ın Pazarcık İlçesi’ne bağlı Kurtdere Köyü’nden Kadir Kurt’un hanımıdır. Bu yörede Meryem adı “Meyrik” olarak söylenir. Anadolu’da “mallı karı, ballı karı” diye bir söz vardır. Tıpkı bunun gibi çoluk çocuklu doğurgan hanımlar da halk tarafından büyük kabul görür. Türküye konu olan Meyrik’in evli olduğu halde 7 yıldır çocuğu olmamaktadır. Bu durum onu fazlasıyla üzmektedir. Bu üzüntüyle ince dert denilen verem hastalığına yakalanır. Yayla havası temiz olur, bu hastalığa da iyi gelir diye Meyrik’i, Ahir Dağı’nın üzerindeki yaylalara götürürler. Meyrik burada da iyi olamaz hatta daha da ağırlaşarak yaylada kan kusar. Bunun üzerine hastayı Maraş Devlet Hastanesi’ne kaldırırlar. Ne yapıldıysa da Meyrik iyileşemez ve 15 Temmuz 1963 Çarşamba günü hastanede ölür. Meyrik’in ölümü üzerine halası Meyrik Hanım tarafından ağıt yakılır.”¹⁰⁸⁹

Maraş’tan bir haber geldi

Dediler ki Merik öldü

¹⁰⁸⁷ Türkü İsmi: “Hani Benim Elli Direm Kesdenem”; Yöre: Konya; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰⁸⁸ Türkü İsmi: “Bir Oda Yaptırdım Hurma Dalından”; Yöre: Malatya; Kaynak Kişi: Fahri Kayahan; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

¹⁰⁸⁹ <https://www.repertukul.com/maras-tan-bir-haber-geldi-4060>, 19/03/2019.

*Keşke Merik ölmeseydi
Kesileydi elim kolum*¹⁰⁹⁰

Maraş yöresine ait şu türküde sevgilisini aya benzeten âşık, Maraşlı bir yâr sevdiğini; fakat onu gönlünce saramadığını belirtmiştir.

*Sarı gaya sarı gaya
Yârim benzer doğan aya
Şu Maraş'tan bir yâr sevdim
Saramadım doya doya*¹⁰⁹¹

5.2.35. Mardin

Mardin yöresine ait şu türküde âşık, kendisine baktığı zaman kalbine batması sebebiyle kirpiklerini ok olarak tasavvur ettiği Mardinli sevgilisinin gözlerini ise gönlünü yakması sebebiyle yakıcılık özelliğinden dolayı güneşe benzetmiştir:

*Kirpiklerin ok mudur (oy oy oy)
Kalbime batıyor (diyar Mardin güzeli)
Gözlerin güneş midir (oy oy oy)
Beni de yakıyor (diyar Mardin güzeli)*¹⁰⁹²

5.2.36. Muğla

Muğla/Datça yöresine ait şu türküde âşık, Eksere denilen yerin çamlarından bahsetmiş, Muğla'nın hapishanesine düştüğünü dile getirmiş ve Muğla'nın kızlarını yanına gelmeleri için çağırdığını belirtmiştir.

*Eksere'nin çamına
Düştüm Muğla damına
Şu Muğla'nın kızları
Kendisi gelsin yanıma*¹⁰⁹³

¹⁰⁹⁰ Türkü İsmi: “Maraş’tan Bir Haber Geldi”; Yöre: Kahramanmaraş; Kaynak Kişi: Kadir Kurtyol; Derleyen: Dilber Ay.

¹⁰⁹¹ Türkü İsmi: “Sarı Kaya Sarı Kaya”; Yöre: Kahramanmaraş; Kaynak Kişi: Mehmet Temiz; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

¹⁰⁹² Türkü İsmi: “Kirpiklerin Ok Mudur”; Yöre: Mardin; Kaynak Kişi: Nezih Şenses; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Muğla'nın Köyceğiz ilçesinin yollarının söz konusu edildiği şu türküde âşık, Ayşe'nin kollarını kaldırmasını istemiş ve cezaevine gireceği için, Muğla'nın cezaevlerinin kendileri için yapıldığını belirtmiştir.

*Şu Köyceğiz yolları
Galdır Ayşe'm golları
Bizim için yapılmış
Şu Muğla'nın damları*¹⁰⁹⁴

5.2.37. Ordu

*Düz mahalle içinde
Deli gezerim deli
Benim yârim vallahi de
Ordu'nun en güzeli*¹⁰⁹⁵

Ordu yöresine ait bu türküde âşık, Ordu'da sevgilisinden daha güzelinin bulunmadığını ifade etmiştir.

*Şu Ordu'nun pınarı
Soğuk olur suları
Çok hoşuma gidiyor
Peştamallı kızları*¹⁰⁹⁶

Ordu'nun çeşmesinin ele alındığı bu türküde ise, Ordu yöresinin sularının soğuk olduğu ve peştamal kullanan kızlarının, şairin hoşuna gittiği ifade edilmiştir.

5.2.38. Rumeli

Rumeli/Selanik/Drama yöresine ait şu türküde, Rumeli'de bir çınar ağacı bulunduğu ve o ağacın dalına bülbül konduğu belirtilmiş, Rumeli kızlarının sararıp solmayacağı dile getirilmiştir.

¹⁰⁹³ Türkü İsmi: "Ekseren'nin Çamına"; Yöre: Muğla/Datça; Kaynak Kişi: Mahmut Çamözü; Derleyen: İbrahim Ethem Yağcı.

¹⁰⁹⁴ Türkü İsmi: "Şu Köyceğiz Yolları"; Yöre: Muğla/Köyceğiz/Ortaca; Kaynak Kişi: Zehra Bayatoğlu/Ahmet Bayatoğlu; Derleyen: Hamdi Özbay.

¹⁰⁹⁵ Türkü İsmi: "Düz Mahalle İçinde"; Yöre: Ordu; Kaynak Kişi: Muhsin Tercan; Derleyen: Yıldız Ayhan.

¹⁰⁹⁶ Türkü İsmi: "Fındık Toplayan Kızlar"; Yöre: Ordu; Kaynak Kişi: Nevzat Kılıç; Derleyen: Ali Rıza Gündoğdu.

Meçuva'da bir çınar
Daline bülbül konar
(Rumeli'nin) Meçuva'nın kızları
*Ne sararır ne solar*¹⁰⁹⁷

Şu türküde Rumelili olan şair, on üç yaşında sevdalanıp sevgilisi yüzünden hasta yattığını ifade etmiş, Rumeli yöresinin kızlarının uzun boylu ve kalem gibi ince, düzgün kaşlı olduğunu belirtmiştir.

On üçünde sevdalandım
Yâr yüzünden hasta yattım
Rumeli'de hep güzeller
*Uzun boylu kalem kaşlı*¹⁰⁹⁸

Rumeli yöresine ait türküde, Hayrabolu isimli yerin kızlarının alınması gerektiği belirtilmiştir.

Bursa'dan alma tuzu (bre Nuriye'm)
Köylerden alma kızı
Alır isen Ayrebol'dan al kızı
*Em tadı var em tuzu*¹⁰⁹⁹

5.2.39. Samsun

Kars yöresine ait şu türküde şair, gemiye binip Samsun istikametinde yol aldığını dile getirmiş ve pencereyi açıp her yana baktığından bahsetmiş, ayrıca türküde Samsun'un kızlarını ceylan olarak tasavvur etmiştir.

Gemilere bindim sürdüm Samsun'a
Açtım penceremi baktım her yana
*Samsun'un kızları dönüp ceylana*¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁷ Türkü İsmi: "Baltayı Vurdum Meşeye"; Yöre: Rumeli/Selanik/Drama; Kaynak Kişi: Bedia Yaltırık; Derleyen: Hüseyin Yaltırık/Hüseyin Tuncel.

¹⁰⁹⁸ Türkü İsmi: "Rumeli"; Kaynak Kişi: Aluş Nuş.

¹⁰⁹⁹ Türkü İsmi: "Bursa'dan Alma Tuzu"; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Mustafa Özmen; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

¹¹⁰⁰ Türkü İsmi: "Gemiler Gelende Verir Fitini"; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: Şeref Canku; Derleyen: Neriman Tüfekçi.

5.2.40. Siirt

Siirt yöresine ait şu türküde etrafı tepe olan ve karın hızlı bir şekilde yağdığı yöre olarak tanıtılan Siirt'ten ve âşığı; hem güzel, hem de yaşı küçük anlamında körpe olan yeni bir yâr sevdiğinden bahsedilmiştir.

Siirt etrafı tepe

Kar yağar sere serpe

Yenile bir yâr sevdim

Hemi güzel hem körpe¹¹⁰¹

5.2.41. Sivas

Sivas/Kangal/Kuzyaka Köyü'ne ait şu türküde âşık, evleri kendi evinin karşısında bulunan ve bahçesinde gülleri açmış olan sevgilisinden bahsetmiş, Sivas ilinin güzellerinin güzel oynadığını belirtmiştir.

Garşıdadır evleri

Açmış yârin gülleri

Ne de güzel oynuyor

Sivas'ın güzelleri¹¹⁰²

Sivas'ın çayırının uzun olması sebebiyle kazların çayıra salıverildiği ifade edilen şu türküde, Sivas'ın siyah gözlü kızlarının nazlı olması ve yaşlarının küçüklüğü sebebiyle nazlarının çekilmediği belirtilmiştir.

Çayır uzun (aman) salı (da) verdik kazları (yandım)

Pek nazlıdır (yandım yandım) şu Sivas'ın (kara gözlü) kızları

Yaşı küçük (aman) çekilmiyor nazları (yandım)¹¹⁰³

5.2.42. Tokat

Tokat yolu düz gider

Bir incecik kız gider

¹¹⁰¹ Türkü İsmi: “Yastığı Kuş Tüyünden”; Yöre: Siirt; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nevin Akol.

¹¹⁰² Türkü İsmi: “Garşıdadır Evleri (Mavulu)”; Yöre: Sivas/Kangal/Kuzyaka Köyü; Kaynak Kişi: Meliha Kılıç/Bağdat Şahin Kaya; Derleyen: Orhan Gazi Yılmaz.

¹¹⁰³ Türkü İsmi: “Üç Kuşuduk Uçar İdik Havada”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Sevinç Sarısözen; Derleyen: Neriman Altındağ Tüfekçi.

*O gız yolun şaşırımı
İnşallah bize gider¹¹⁰⁴*

Nevşehir/Ürgüp yöresine ait bu türküde âşık, Tokat yolunun düz olduğunu ve o yoldan ince bir kızın gittiğini belirtmiş, o ince kızın yolunu şaşırdığını ve kendilerine gitmesi için temennide bulunduğunu dile getirmiştir.

5.2.43. Urfa

*Urfa'mızın bahçaları bir sıra
(ah) Karagözlüm gel çıkalım kasıra
Koyun olsam melesem ardın sıra¹¹⁰⁵*

Urfa yöresinin bahçelerinin sıra halinde düzgün dizilişli olduğu belirtilen bu türküde âşık, siyah gözlü sevgilisini bahçeye çıkmak için çağırmış ve sevgilisinin aşkıdan dolayı peşinden koyun misali yalvarır gibi melemek istediğini belirtmiştir.

5.2.44. Uşak

Uşak/Sivaslı/Avgan Kasabası'na ait şu türküde âşık, karanfil çiçeğinin saksıda bulunmasından ve sevgilisinin Uşaklı olmasından bahsetmiş, sevgiliyle kavuşmak için akşam ve yatsı vakitlerinde Allah'a dua ettiğini dile getirmiştir.

*Karanfilim saksıda
Sevdiğim Sivaslı'da
Mevla'm bizi kavuştur
Akşam ile yatsıda¹¹⁰⁶*

5.2.45. Van

Erzurum yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisinin Vanlı olmasından ve sevgilisini, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak istediğinden bahsetmiş, ayrıca onun aşkı uğruna köle olabileceğini de dile getirmiştir.

¹¹⁰⁴ Türkü İsmi: "Tokat'a Varmadın Mı"; Yöre: Nevşehir/Ürgüp; Kaynak Kişi: Şevket Uçaravcı; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

¹¹⁰⁵ Türkü İsmi: "Urfa'mızın Dört Etrafı Bahçalar"; Yöre: Şanlıurfa; Kaynak Kişi: Mustafa Hakkı Ertan; Derleyen: Bünyamin Aksungur.

¹¹⁰⁶ Türkü İsmi: "Karanfilim Saksıda"; Yöre: Uşak/Sivaslı/Avgan Kasabası; Kaynak Kişi: Köy Kadınları; Derleyen: Mehmet Karadedeli.

*Yâr gadan alayım Vanlı
Ben kölen olayım Vanlı*¹¹⁰⁷

Van'ın ilçesi Edremit'in ele alındığı şu türküde âşık, Van yöresindeki bir ırmak ismi olan Şamran'ın aktığını belirtmiş ve sevgilisinin güzelliğinden ötürü her görenin ona baktığını belirtmiştir.

*Edremit Van'a bakar
İçinde Şamran akar
Ele bir yâr sevmişem
Her gören ona bakar*¹¹⁰⁸

5.2.46. Yozgat

*Yozgat'ın mahlesinde
Göremedim gelini
Kız seni sevmedim mi
Niçin söylen yalanı*¹¹⁰⁹

Âşık, sevgilisine hissettiği duygulardan sevgilisinin haberi olduğunu, bu konuda yalan söylememesi gerektiğini ifade ettiği bu türküde, Yozgat'ın mahallesinde gelini göremediğini dile getirmiştir.

*Yozgat seni delik delik delerim
Halbur (kalbur) alır toprağını elerim
Üç günece nazlı yârim gelmezse
Koyun olur ardı sıra melerim (aman)
Aman aman sürmelim aman*¹¹¹⁰

Yozgat yöresine ait bu türküde âşık, Yozgat ilini delik delik deleceğini, kalbur ile toprağını eleyeceğini ifade etmiş, nazlı ve gözü sürmeli olan sevgilisinin üç gün

¹¹⁰⁷ Türkü İsmi: “Yükü Yükleddim Kediye”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Hulusi Seven; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹¹⁰⁸ Türkü İsmi: “O Süsem O Sümbül O Gül O Bağındır”; Yöre: Van; Kaynak Kişi: Saadettin Kutlu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹⁰⁹ Türkü İsmi: “Yozgat'ın Mahlesinde Göremedim Gelini”; Yöre: Yozgat; Kaynak Kişi: Sabri Saygılı/Durak Faytoncu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹¹⁰ Türkü İsmi: “Sabahınan Esen Seher Yeli Mi”; Yöre: Yozgat; Kaynak Kişi: Hamdi Tüfekçi/Fevzi Akyol; Derleyen: Nida Tüfekçi.

süresince gelmemesi durumunda sevgilisinin peşinde koyun misali yalvarırcasına meleyeceğini belirtmiştir.

5.3. İSİM

Çalışmamızda çeşitli sevgili isimlerine rastladık. Şimdi bunları görelim:

A

Antalya yöresine ait şu türküde âşık, Adile isimli sevgilisinin saçına altın takmak, onun yüzüne bakmak ve onunla aynı odada yatmak istediğini dile getirmiştir.

***Adile**'min saçına (da) altın takmalı*

Takıp takıp cemaline bakmalı

***Adile**'mle bir odada yatmalı¹¹¹*

Trabzon yöresine ait şu türküde gelinlerin beline altından kemerin yakışması ve kızın isminin Alime olması söz konusu olmuştur.

Alime**'dir kız senin adın **Alime

Altın kemer yakıştır gelinlerin beline¹¹²

Kayseri yöresine ait şu türküde Ahmet isimli âşığın ölümü ve Aliye isimli sevdiği ele alınmıştır.

Vezirhan içinde dabakam galdı

Ardımı önümü (aman) düşmanlar aldı

Benim sevdiğim kimlere galdı

Uyan Ahmet uyan gan furça furça

*Şimdi **Aliye**'m gelir el çırpa çırpa¹¹³*

Sivas yöresine ait şu türküde Arife isimli gelinden bahsedilmiştir.

***Arife**'m **Arife**'m gelin **Arife**'m*

*Yaz bahar suyuna giden **Arife**'m¹¹⁴*

¹¹¹ Türkü İsmi: “Adile'min Üç Boncuklu Hasırı”; Yöre: Antalya/Elmalı; Kaynak Kişi: Nimet Terzioğlu/Erdal İyiöz; Derleyen: Ateş Köyoğlu.

¹¹² Türkü İsmi: “Alime'dir Kız Senin Adın Alime”; Yöre: Trabzon; Kaynak Kişi: Nejat Buhara; Derleyen: Nejat Buhara.

¹¹³ Türkü İsmi: “Ahmet'in Başlığı Gürcü Başlığı”; Yöre: Kayseri; Kaynak Kişi: İsmail Erdoğan; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Bilecik yöresine ait şu türküde atın üzerinde gelin giden sevgilinin isminin **Arzu** olduğu ve atın üzengisinin, sevgilinin kınalı topuğunu sıkılamaması dileği ele alınmıştır.

*Ata biner çengiler
Önde gider yengeler
Arzu'mun al topuğunu
Sıkmasın üzengiler*¹¹¹⁵

Giresun yöresine ait şu türküde Asiye isimli kızın, annesi tarafından bir bağ pırasa karşılığı gelin edileceği dile getirilmiştir.

*Oy Asiye Asiye
Tütün goydum keşiye
Anam seni verecek de
Bi bağ pırasıye
(bi evlek pırasıye)
Oğol Nazim'im oğol*¹¹¹⁶

Tokat yöresine ait şu türküde âşık, bir sabahın erken saatinde göl kenarına uğramasından ve kendisini gören Aslı isimli sevgilisinin yüzmeye başlamasından bahsetmiş ayrıca, sevgilinin âşığının karşısında elâ gözlerini süzmesi de türküde ele alınmıştır.

*Bir seher uğradım göl kenarına
Aslı'm beni gördü yüzmeye durdu
Çalındı çırpındı geçti karşıma
Elâ gözlerini süzmeye durdu*¹¹¹⁷

Kastamonu yöresine ait şu türküde saz çalmayı bilmeyen Atine isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

¹¹¹⁴ Türkü İsmi: “Anam Beni Soğuk Suya Yolladı”; Yöre: Sivas/İmranlı; Kaynak Kişi: İsmail Kılıç; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹¹⁵ Türkü İsmi: “Arzum Gelir Samrudan”; Yöre: Bilecik/Gölpazarı; Kaynak Kişi: Şevket Yakar; Derleyen: Abdullah Gündüz.

¹¹¹⁶ Türkü İsmi: “Ağasın Balını”; Yöre: Giresun/Görece; Kaynak Kişi: Ömer Akpınar; Derleyen: Ömer Akpınar.

¹¹¹⁷ Türkü İsmi: “Bir Seher Uğradım Göl Kenarına”; Yöre: Tokat/Turhal/Kelkit Köyü; Kaynak Kişi: Mehmet Aslan Dağdeviren; Derleyen: Nurettin Çamlıdağ.

Atine kız al sazı eline çal bakalım

*Çalmasın bilmezsin (Atine 'm) doldur içelim haydi kaçalım*¹¹¹⁸

Uzun boylu ve kibar huylu sevgilinin isminin Atiye olması, Muğla yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Atiye'min bahçesinde gök biber

*Atiye 'de hanımın boyu uzun pek kibar*¹¹¹⁹

Menekşeye benzetilen sevgilinin isminin Ayşe olması, Kütahya yöresine ait bu türküde belirtilmiştir.

Oy Ayşe 'm menevşem

*Yoruldum böyle her akşam*¹¹²⁰

Sivas/Zara yöresine ait şu türküde dert sahibi olduğundan bahseden âşık, ölmesinden çok Azime isimli sevgilisinin ellere kalmasından korktuğunu türküde dile getirmiştir.

Söğüt yaprağı yerde

Ben uğradım bir derde

Ben öldüğüm kayırmam

*Azime'm kalır elde*¹¹²¹

B

Rize yöresine ait şu türküde teyze kızının isminin Bedriye olduğu belirtilmiştir.

*Teyze kızun **Bedriye***

*Kaybana gel beriye*¹¹²²

¹¹¹⁸ Türkü İsmi: “Atine Kız Al Sazı Eline”; Yöre: Kastamonu; Kaynak Kişi: İhsan Ozanoğlu; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹¹¹⁹ Türkü İsmi: “Atiye'min Bahçesinde Tuz Taşı”; Yöre: Muğla; Kaynak Kişi: Şerafettin Civelek; Derleyen: Şerafettin Civelek.

¹¹²⁰ Türkü İsmi: “Tıpır Tıpır Yürürsün”; Yöre: Kütahya; Kaynak Kişi: Asım Doğan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹²¹ Türkü İsmi: “Söğüt Yaprığı Yerde (Azime Türküsü)”; Yöre: Sivas/Zara; Kaynak Kişi: Zara'lı Halil Söyler; Derleyen: Rıfat Kaya.

¹¹²² Türkü İsmi: “Teyze Kızun Ayişe”; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Hasan Sözeri; Derleyen: Cemile Cevher.

Şalvar giyen kızın isminin Behiye olduğu, Kütahya yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Behiye'dir (aman aman) kızın adı **Behiye**

Şalvar giyer endazesı (aman) onyediye

Varmadı mı (aman aman) yolladığım hediye¹¹²³

Uşak yöresine ait şu türküde, nazlı sevgili Binnaz'ın yanaklarının kırmızı olduğu ve sabah yıldızının kırmızı yanak üstüne doğduğu belirtilmiştir.

Binnaz kızı naz kızı

Yanakları kırmızı

Al yanağın üstüne

Doğdu sabah yıldızı¹¹²⁴

C

Denizli yöresine ait şu türküde Cemile isimli sevgilinin geçip gittiği yolların meşe ağaçlarıyla dolu olduğu ve âşkın üç gündür dert sahibi olduğu ifade edilmiştir.

Cemile'min geçtiği yollar meşeli

Aman üç gün oldu ben bu derde düşeli

Haydi üç gün oldu ben bu derde düşeli¹¹²⁵

Uşak yöresine ait şu türküde Cennet isimli sevgilinin uykusunun gelmesinden bahsedilmiş ve âşık, dizinin sevgilinin başını koyacağı yastık olmasını istemiştir.

Şu dağlar bizim olsa

Yaprağı üzüm olsa

Cennet'in uykusu gelmiş

Aman yastığı dizim olsa¹¹²⁶

¹¹²³ Türkü İsmi: “Üç Çeşmeden Sular İçtim Kanmadım”; Yöre: Kütahya; Kaynak Kişi: Nuri Çavuş (Eltemizoğlu); Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹¹²⁴ Türkü İsmi: “Binnaz Kızı Naz Kızı”; Yöre: Uşak/Tatar Köyü; Kaynak Kişi: Ali Bozan; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹²⁵ Türkü İsmi: “Cemile'min Geçtiği Yollar Meşeli”; Yöre: Denizli/Acıpayam; Kaynak Kişi: Talip Özkan; Derleyen: Adnan Ataman.

¹¹²⁶ Türkü İsmi: “Siyah Keten Çarım Var”; Yöre: Uşak; Kaynak Kişi: Muzaffer Sayar; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Burdur yöresine ait şu türküde, dudağı bala benzetilen kırmızı yanaklı sevgilinin isminin Ceren olduğu belirtilmiştir.

Evlerinde halı var

Dudağında balı var

Ceren'imi severim

*Yanağında alı var*¹¹²⁷

Eskişehir/İnönü yöresine ait şu türküde elâ gözlü, Cevriye isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

İnönü'nün hanları

Galdırırerin camları

*Süleyman çavuşu öldüren (elâ da gözlü **Cevriye** 'm)*

*Şu ballığın çamları*¹¹²⁸

D

Gaziantep yöresine ait şu türküde kaşları siyah, gözleri elâ renk olan Deriko isimli sevgilinin saçını, kimsenin örmeyeceği ve Deriko'yu âşığına vermeyecekleri belirtilmiştir.

Derik saçın örmezler

Seni de bana vermezler

Deriko kaşlar kara

Deriko gözler elâ hey¹¹²⁹

Adıyaman yöresine ait şu türküde âşık, Dilan isimli sevgilisini, annesinin vermemesi halinde kaçıracağını ifade etmiştir.

*Gel gel dedim **Dilan** 'ım*

Ben yoluna gurbanım

*Seni alır gaçarım / Vermezse anan hanım*¹¹³⁰

¹¹²⁷ Türkü İsmi: “Evlerinde Halı Var”; Yöre: Burdur/Kozağacı; Kaynak Kişi: Faik İnce; Derleyen: Hamit Çine.

¹¹²⁸ Türkü İsmi: “İnönü'nün Hanları”; Yöre: Eskişehir/İnönü; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹²⁹ Türkü İsmi: “Derik Saçın Örmeler”; Yöre: Gaziantep; Kaynak Kişi: Azmi Körükçü; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Kars yöresine ait türküde nazlı sevgilinin isminin Dimme olduğu belirtilmiş ve âşık kendisinin aşktan dolayı zaten sarhoş olduğunu, ayrıca şarap içmesine gerek kalmadığını dile getirmiştir.

*Eyvah **Dimme Dimme***

*Nazlı yâr **Dimme***

Men özüüm serhoş

Sen şerap verme¹¹³¹

Sivas yöresine ait şu türküde ismi benli Döndü olan kız, kaşlarının kalem gibi ince ve düzgün oluşundan bahsetmiş ve yolcu olan birisine güzel olup olmadığını sormuştur.

*Benim adım benli **Döndü***

Gaşlarıma galem gondur

Yolcu dayı hemen şimdi

Şu mu güzel bu mu güzel ben mi güzel¹¹³²

Adana yöresine ait şu türküde, yüzü benli olan Döne isimli sevgilinin sözlerinin sevimli olduğu belirtilmiş ve âşığın Döne için bin altın verdiği dile getirilmiştir.

*Şirindir **Döne** 'nin sözü*

Ona saydım bin yaldızı

Çevir beri benli yüzü

Bensiz yüzü neylemeli¹¹³³

Afyon yöresine ait şu türküde, kızın isminin Dudu olduğu belirtilmiş, Dudu'nun saçlarını kimlerin taradığı ve Dudu'yu kimlerin yıkadığı sorgulanmış, türkünün devamında güzel olanların isminin Dudu olduğu dile getirilmiştir.

*A gız senin adın **Dudu***

Kim taradı (da) kimler yudu / O da güzellerin de adı¹¹³⁴

¹¹³⁰ Türkü İsmi: “Durnalar Dizi Dizi”; Yöre: Adıyaman; Kaynak Kişi: Mustafa Ercan; Derleyen: Bilal Ercan.

¹¹³¹ Türkü İsmi: “Ardahan’ın Yollarında”; Yöre: Kars; Kaynak Kişi: Musa Yılmaz; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹³² Türkü İsmi: “Benim Adım Benli Ayşe”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Zekiye ve Osman Şan; Derleyen: Ömer Şan.

¹¹³³ Türkü İsmi: “Birin Sevdım Gaşı Gara”; Yöre: Adana/Karataş/Sırınsı Köyü; Kaynak Kişi: Huriye Koç; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

Karabük yöresine ait şu türküde, kara gözlü sevgiliye ağlamamasını öğütleyen âşık, güğümleri kalaylı ve etekleri alaylı elbise giyinen sevgilisi Düriye'yi oynatmanın kolay olduğunu belirtmiştir.

Düriye'min güğümleri kalaylı

Fistan giymiş etekleri alaylı

Düriye'mi oynatması kolaylı

*Yâr güle güle ayrılalım*¹¹³⁵

E

Doğu Anadolu yöresine ait şu türküde, kız doğuran annelerin kızlarının ismini Elif koyması istenmiştir.

Bulgar dağının odunu

Sevme ellerin gadını

Kız doğuran analar

*Elif koysun adını*¹¹³⁶

Emine isimli sevgili Adana yöresine ait şu türküye konu olmuştur.

*Oy oy oy **Emine** 'm*

*Gel gel gel **Emine** 'm*

*Gül gül gül **Emine** 'm vay*¹¹³⁷

Sevgilisi Esmâ'ya canını kurban edeceğini belirten âşık, İzmir yöresine ait bu türküde sevgilisine “imanım” diye hitap etmektedir.

*İmanım **Esmâ Esmâ** severler yosma*

*Bu can da sana kurban olsun **Esmâ***¹¹³⁸

¹¹³⁴ Türkü İsmi: “A Gız Senin Adın Dudu”; Yöre: Afyon; Kaynak Kişi: Abdullah Uluçelik; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹³⁵ Türkü İsmi: “Düriye'min Güğümleri Kalaylı”; Yöre: Karabük /Safranbolu; Kaynak Kişi: Mistan Kürkçü; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹¹³⁶ Türkü İsmi: “Bulgar Dağında Yatarım”; Yöre: Doğu Anadolu; Kaynak Kişi: Hüseyin Şirin; Derleyen: Mustafa Günaydın.

¹¹³⁷ Türkü İsmi: “Yandı Çukurova Yandı”; Yöre: Adana; Kaynak Kişi: Selahattin Sarıkaya; Derleyen: Halil Atılğan.

¹¹³⁸ Türkü İsmi: “Uzun Da Kavak Dalında Sallanıyor”; Yöre: İzmir; Kaynak Kişi: Ekrem Güyer; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

F

Âşığa göre, tat olarak önceleri şekere benzetilen sevgili şimdi bal olarak tasavvur edilmiş ve Fadime isimli sevgilinin isminin meraklı bir isim olduğu Trabzon yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

*Kız **Fadime Fadime***

Ne meraklı adın var

Evvelde şeker idin

*Şimdi baldan tadın var*¹¹³⁹

Kerkük yöresine ait şu türküde, dudakları güzel sözler söylemesi ve tat açısından bala benzetilen ve herkes tarafından sevilen sevgilinin isminin Fatma Han olduğu belirtilmiştir.

*Kız adın **Fatma Handır***

Leblerin dolu baldır

Her gelen seni sever

*Bu can sende ne candır*¹¹⁴⁰

Muğla yöresine ait türküde Türkmen kızı olan sevgilinin adının **Ferayî** olduğu belirtilmiştir.

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Şu bizim Milâs, tarih boyunca iki uygarlığa başkentlik etmiştir. İlk Halikarnassos’tan (Bodrum’dan) önce Karya Krallığına; daha sonra da Menteşe Beyliğine. Menteşe beylerinden Yakup’un oğlu İlyas, av meraklısı, dağlar sevdalıymış. Silahını omuzladığı gibi, dağlara düşermiş. O dağ senin, bu dağ benim. Hani, bizim Muğla’mızın dağları da dağdır ha. Adam, avcı olmasa bile aç kalmaz Muğla dağlarında. Mevsimine göre çintar (mantar) toplar, közde kebab edip yer. Mersindi, çilekti, geyik elmasıydı, harnuptu, incirdi, doyurur karnını. Sözün akışını değiştirmeyelim; İlyas Bey’den bahsediyorduk. İlyas Bey, bir yaz günü Muğla dağlarında av ardında koşuyormuş. Göktepe dolaylarında olacak; dünya güzeli bir

¹¹³⁹ Türkü İsmi: “Yan Yana Oturalım”; Yöre: Trabzon/Maçka; Kaynak Kişi: Mehmet Alan; Derleyen: Volkan Konak.

¹¹⁴⁰ Türkü İsmi: “İncili Sedef Kolbağın”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Kuzecioğlu; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm Md.

Yörük kızına rastlamış. Yörükler yazı yaylada, kışı yazıda (ovada) geçirir. İlyas Bey, bu becene (ıssız) dağ başında bu güzeller güzeliyle karşılaşınca şaşırılmış. “İn misin, cin misin?” diye sormuş. Kız, “Ne inim ne cin! Sencileyin bir insanım” demiş. İlyas Bey tekrar sormuş, “Peki, ne arıyorsun bu dağ başında?” Kız karşılık vermiş. “Kuzularımı, oğlaklarımı güderim. Ya sen?” “Ben mi?” demiş bey, “Av avlayıp kuş kuşlardım ki; bugün bahtım karşıma seni çıkardı. Adın ne senin?”

“Ferayi”.

“Ferayi. Ferayi. Ferayi” Kız, “Benim Türkmen adımı beğenmedin yalım? (galiba)

“Yoo. Çok beğendim de, düşürmem adını dilimden.”

“Ya senin adın ne? Neyin nesi, kimin fesisin?”

“Adım İlyas, Yakup Beyin oğlu İlyas...”

“Ooo. Beyimizin oğlu. Beyimiz onurlandırmış obamızın konduğu yerleri. Ne mutluluk canımıza. Hadi, çadırımıza buyur da, bir tas ayran sunayım sana. Açsındır, çökelek çıkarayım.”

İlyas Bey, Ferayi’nin sunduğu çökeleği bazlamaya sarıp yemiş, tas tas ayran içmiş. Bir yandan da, Ferayi’yle evlenmeyi kafasına koymuş, içini açmış:

“Benle evlenir misin Ferayi?” Ferayi başını önüne eğip:

“Bunu anam-atamla konuşman gerek bey” demiş. İlyas Bey dönmüş Milas’a. Anasına iletmiş kararını: “Ana can, hep benim evlenmemi ister durursun değil mi?” Annesi, “Hem de nasıl! Hayrola, buldun mu yoksa gönlünün sultanını?” diye sormuş. İlyas Bey, “Buldum ana. Senden dileğim odur ki; dileğimi bey babama açasın.” demiş. Annesi, “Olur oğul. Kim ki gelinimiz olacak kız?” demiş.

İlyas Bey karşılık vermiş: “Göktepe’de oba kurmuş Yörük kızı Ferayi.” Bunun üzerine Yakup Bey, adamlarından birkaçını yanına alıp, varmış Ferayi’nin obasına. Hoş beşten sonra da çıkarmış ağzından baklayı: “Gelişimizin sebebi” diye söze başlamış. “Bahçenizdeki gülü dermeye geldik, sizinle kardeş olmaya geldik. Oğlum bir beğenmiş Ferayi’yi, ben iki beğendim.” Bey bu, sözü buyruktur. Ferayi’nin babası da mırın kırın etmemiş: “Civan oğlun İlyas’a kız vermek, obamıza şan verir” demiş. Düğün hazırlıklarına tez elden başlanması kararlaştırıldıktan sora konuklar daha oturmamışlar.

Muştuyu İlyas’a ve halka vermek için, Milas’a doğru yola koyulmuşlar. Onlar obadan uzaklaşırken, Ferayi’nin ağabeyi Mıstık dönmüş sürüyü yaylatmaktan. Babasına, neler olup bittiğini sormuş. Babası, “Obamızın başına devlet kuşu kondu oğul! diye girmiş söze; “Yakup Beyoğlu İlyas Bey, bacın Ferayi’ye gönül koymuş ki; babası Ferayi’yi istemeye gelmiş.” Mıstık, “O İlyas olacak Beyoğlu Ferayi’yi nerde görmüş. demiş ve “Anlaşılan Ferayi onunla yavuklanmadan (nişanlanmadan) görüşmüş. Ben bunu ar derim. İlyas kendine başka kısmet arasın” diye eklemiş. Nice ısrar etmişlerse de, “nal” demis, “mıh” dememiş Mıstık... Ferayi, bakmış ki başka yol yok; İlyas Bey’e, “Beni falan gün Kanlı Kapuz’un (kanyonun) ağzında bekle. Ben çeyizimi sarı mayaya (dişi deveye) yükler gelirim. Oradan da birlikte kaçalım” diye haber salmış. İlyas Bey, atlamış atına, kavil (buluşma) yerine doğru yola düzülmüş. Gelin görün ki; Mıstık sezmiş olan biteni. İzlemiş bacısını. Kanlı Kapuz’un başında yakalamış: “Demek İlyas’la kaçacaksın ha?” diyerek, çekmiş bıçağını, delik-deşik etmiş biricik bacısını. Sonra da kendini, kapusun kara derinliklerine atmış. İlyas Bey kavil yerinde, çeyiz yüklü sarı mayayı başıboş görünce, yüreği ağzına gelmiş. Az sonra da Ferayi’nin, al kanlar içindeki cesedini bulmuş. Bunun üzerine İlyas Bey ne yapmış, bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey var ki, o da halkın bu acılı öyküyü, dünya döndükçe çığılsın, sevenlerin arasına kimse girmesin diye türküleştirdiğidir.”¹¹⁴¹

Ferayi'dir kızın adı Ferayi

Türkmen de gızı katarlamış mayayı

Aman da aman Ferayi¹¹⁴²

Elazığ yöresine ait şu türküde Feride isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

Aman Feride'm aman

Kibar Şefika'm aman

Bir paytonda kaçalım yâr yâr¹¹⁴³

¹¹⁴¹ Merdan Güven, 377-379.

¹¹⁴² Türkü İsmi: “Ferayi'dir Kızın Adı Ferayi”; Yöre: Muğla; Kaynak Kişi: Galip Birgili/Raziye Gülten; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹⁴³ Türkü İsmi: “Bizim Dağlar Meşelidir Meşeli”; Yöre: Elazığ/Harpüt; Kaynak Kişi: Vasfi Akyol; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

G

Ağrı yöresine ait türküde, Güle isimli sevgilinin sabahın gelmesiyle uyanması istenmiştir.

Güle uyan sabahtır

Güle yüreğimiz yanıktır¹¹⁴⁴

Azerbaycan yöresine ait şu türküde Gülebatın isimli sevgilinin dağlardaki çiçeklerin hepsinden çok daha güzel olduğu dile getirilmiştir.

Dağlarda çiçek ay **Gülebatın**

Hamudan goyçek ay **Gülebatın**

Doldur ver içek ay **Gülebatın** hey hey¹¹⁴⁵

Kerkük yöresine ait şu türküde âşık, Gülçin isimli kızı sevdiği için herkesin kendisine düşman olduğunu ifade etmiştir.

Kız senin adın **Gülçin**

Bülbül ağlar gül için

Herkes bana düşmandır

Seni sevdiğim için¹¹⁴⁶

Kars yöresine ait aşağıdaki türküde âşık, büyük ve siyah gözleriyle ceylan gözlü olarak tasavvur ettiği sevgilisi Gülendam'ın ayağında mest, boynunda elmas kolye ve başında fes olma isteğini dile getirmiştir.

Ayağında mes olaydım

Boynunda elmas olaydım

Başındaki fes olaydım

Ceylan gözlü **Gülendam** 'ın¹¹⁴⁷

¹¹⁴⁴ Türkü İsmi: “Bu Dağlar Bizim Olsa (Güle Uyan Sabahtır)”; Yöre: Ağrı; Kaynak Kişi: İsmet Koçkar; Derleyen: İsmet Koçkar.

¹¹⁴⁵ Türkü İsmi: “Bu Dağda Maral Gezer”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: İbrahim Yıldırım Arşivi; Derleyen: Plâktan Yazıldı.

¹¹⁴⁶ Türkü İsmi: “İncili Sedef Kolbağın”; Yöre: Kerkük; Kaynak Kişi: Abdülvahit Kuzecioğlu; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm Md.

¹¹⁴⁷ Türkü İsmi: “Elinde Bir Gül Olaydım”; Yöre: Kars/Sarıkamış; Kaynak Kişi: Kurbanı Kılıç; Derleyen: TRT İstanbul Rad. Thm. Md.

Ordu yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisi Gülizar'ın ne derdi olursa olsun bunu kendisine söyleyebileceğini dile getirmiştir.

*Aman da **Gülizar***

*Ben yandım da **Gülizar***

Olur mu böyle

*Ne derdin varsa da **Gülizar***

Gel bana söyle¹¹⁴⁸

Sivas yöresine ait şu türküde âşık, Güllü isimli sevgilisini karlı dağlara kaçıracağından, o dağların arkasında çadır kuracağından, kahve bulamazsa yaprakları dikenli yabani bir bitki olan kenger¹¹⁴⁹ içip yine de sevgilisi Güllü'yü besleyeceğinden bahsetmiştir.

***Güllü** seni alır dağa kaçarım*

Karlı dağ ardında çadır açarım

Kahve bulamazsam kenger içerim

*Elbet ben de bir **Güllü** 'mü beslerim¹¹⁵⁰*

Gülnaz isimli sevgilinin karşı taraftan geldiği ve yanaklarının terlemiş olduğu Sivas yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Berçelan yaylaları

Severim buraları

***Gülnaz** karşıdan gelir*

Terlemiş yanakları¹¹⁵¹

Ardahan/Hanak/Çayağzı Köyü'ne ait bu türküde, Gülşenem isimli sevgiliye başkalarının hayran olduğu belirtilmiş ve âşık, sevdiğinin bahçesinden kendisine gül göndermesini istemiştir.

¹¹⁴⁸ Türkü İsmi: “Yeni Yolun Bükmesini Dolaşamadım (Gülizar)”; Yöre: Ordu; Kaynak Kişi: Ali Rıza Gündoğdu; Derleyen: Tuncer İnan.

¹¹⁴⁹ TRT, 63.

¹¹⁵⁰ Türkü İsmi: “Aşağıdan Gelir Eli Develi”; Yöre: Sivas/Zara; Kaynak Kişi: Muzaffer Sarısözen; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹⁵¹ Türkü İsmi: “Berçelan Yaylaları”; Yöre: Sivas/Kangal; Kaynak Kişi: Abdülhakim Keskin; Derleyen: Can Etili.

*Senin adın **Gül**senem*

Hayran olur el sene

Sevdiğim bahçenizden

Yollasana gül bene¹¹⁵²

Isparta yöresine ait şu türküde kız çocuğu olan annelerin, kızlarının ismini Gülsün koymaları istenmiştir.

Garip dağın odunu

Yakan bilir dadını

Gız doğuran analar

***Gülsün** goysun adını¹¹⁵³*

Şair, arabasının yokuşa çıkamadığını, Gülüşan'ın dükkân açtığını ve şekerin onun dükkânından alınmasını istediğini Burdur yöresine ait şu türküde dile getirmiştir.

Arabamın tekeri

Çıkmaz yokuş yukarı

***Gülü**şan dükkân açmış*

Ondan alın şekeri¹¹⁵⁴

Afyon yöresine ait şu türküde, yol üstündeki kestane ağacının gölgesinin kendi üzerine düştüğü, Güssüm isimli kadına selam gönderen ve onun üstüne kuma olarak geleceğini söyleyen bir kadın söz konusu edilmiştir.

Yol üstünde kestane

Gölgesi vurdu üstüme

*Selâm söylen **Güssüm**'e*

Eş varacam üstüne¹¹⁵⁵

¹¹⁵² Türkü İsmi: “Aya Baktım Ay Hani (Turalım)”; Yöre: Ardahan /Hanak /Çayağzı Köyü; Kaynak Kişi: Faruk Demir; Derleyen: Faruk Demir.

¹¹⁵³ Türkü İsmi: “Daşlı Tarla Ayrıklı”; Yöre: Isparta /Barla; Kaynak Kişi: Yalçın Özsoy; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹¹⁵⁴ Türkü İsmi: “Arabamın Tekerı”; Yöre: Burdur; Kaynak Kişi: Ziyet Yenyaz/Ayşeli Kandemir; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹¹⁵⁵ Türkü İsmi: “Al Kadifenin Topu”; Yöre: Afyon/Dinar/Kozluca Köyü; Kaynak Kişi: Emine Toplu; Derleyen: İsmet Eğeli.

Sivas yöresine ait şu türküde sevgilisi Gülfidan’a yavrum diye hitap eden âşık, sevgilisinin uykusundan uyanıp sallanarak yanına gelmesini istediğini belirtmiştir.

*Haydi yavrum **Gülfidan***

Uyanda gel uykudan

Uykuya doyum olmaz

*Sallan da gel **Gülfidan***¹¹⁵⁶

H

Âşık, çeşme başına gidip çeşmenin taşına kızlar okuyup akıllansın diye yazı yazdığını İzmir yöresine ait bu türküde dile getirmiştir. Türküde Habibe ismine yer verilmiştir.

Vardım çeşme başına

*(baygın **Habibe**’m)*

Yazı yazdım daşına

Kızlar gelsin okusun

*(baygın **Habibe**’m)*

*Akıl koysun başına*¹¹⁵⁷

Kütahya yöresine ait şu türküde sevgilisi Halime’nin kendisine yangın olduğunu belirten ve sevgilisini şeker olarak tasavvur eden âşık, Halime’nin kendisinin elini tuttuğunu ve yaslanması için kolunu uzattığını dile getirmiştir.

*Aman da **Halime**’m aman yangın şekerim*

Elverir haydi elverir

Yârim bana aman yaslan diye

*Kol verir haydi kol verir*¹¹⁵⁸

Rumeli yöresine ait şu türküde anen: annen, yanen: yanağın¹¹⁵⁹ anlamlarında kullanılmıştır. Türküde Hanife isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

¹¹⁵⁶ Türkü İsmi: “Bir Sigara Ver Bana”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Muzaffer Sarısözen; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹⁵⁷ Türkü İsmi: “Ak Çeşmenin Taşları”; Yöre: İzmir/Bergama; Kaynak Kişi: Hasan Çakı Efe; Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu.

¹¹⁵⁸ Türkü İsmi: “Uzun Olur Kum Tarlalığın Dönümü”; Yöre: Kütahya/Simav/Gökçeler Köyü; Kaynak Kişi: Semiha Çetin/Mehmet Çetin; Derleyen: Hulki Rıza İpek.

Ah **Hanife**'m isyan senin anende
İsyan değil kız senin o gül yanende¹¹⁶⁰

Kayseri yöresine ait şu türküde Hamide isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

Aman **Hamide**'m bir tane
Bir de ben iki tane
Elindeki gülleri de
Alalım birer tane¹¹⁶¹

Rumeli yöresine ait şu türküde âşık, beyaz ellerine siyah kına yakan sevgilisi Hatice'nin, kendisini almasını söylediğini ve giyinip süslenmesiyle âşığının kendisini sarmasını istediğini ifade etmiştir.

Kar beyaz ellerine kara kına vurmuş al diyor beni
Giyinmiş kuşanmış **Hatice**'m sar diyor beni¹¹⁶²

Bursa yöresine ait türküde Hayriye Hanım'ın, çeşmenin arkasında yâr sevdiği ele alınmıştır.

Denizin ortasında
Mor mintan arkasında
Hayriye Hanım yâr sevmiş
Çeşmenin arkasında¹¹⁶³

Hazal isimli sevgilinin, âşığın dilini konuşamaz hale getirdiği belirtilen Adıyaman yöresine ait şu türküde sevgilinin, kırdığı kalbini onarması âşık tarafından istenmiştir.

Hazal Hazal
Sen ettin dilimi lal
Hazal Hazal
Gel kırık gönlümü al¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁹ TRT, 264.

¹¹⁶⁰ Türkü İsmi: "Demirciler Demir Döğeri Tunç Olur"; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Osman Pehlivan; Derleyen: Yaşar Aydaş.

¹¹⁶¹ Türkü İsmi: "Talas Altı Haymana"; Yöre: Kayseri; Kaynak Kişi: Kâzım Altan; Derleyen: Emin Aldemir.

¹¹⁶² Türkü İsmi: "Evimizin Önü Hatice'm"; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Aysel Hasanova; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

¹¹⁶³ Türkü İsmi: "Denizin Ortasında"; Yöre: Bursa; Kaynak Kişi: Kıymet Varol; Derleyen: İsmet Akyol.

Rize yöresine ait şu türküde, Hediye isimli kızın siyah kediye benzetilmesi söz konusu olmuştur.

*Teyze kizun **Hediye***

*Benzer kara cediye*¹¹⁶⁵

Rumeli yöresine ait şu türküde âşık, yolların kapandığını belirtmiş ve sevgilisi Hilmiye'yle nerelerden geçeceklerini kendi kendine sorgulamıştır.

*Susuz köy başlarında (**Hilmiye**'m)*

Sarı meyva dalları

*Biz nerelerden geçelim (**Hilmiye**'m)*

*Tıkamışlar yolları*¹¹⁶⁶

Âşık, Rumeli yöresine ait türküde, pembe çoraplı sevgilisi Huriye'ye konakta kim olduğunu soruyor:

*Al **Huriye** 'm bayrağı*

Dolaşalım konağı

Pembe çorap ayakta

*Kim var **Huriye** 'm konakta*¹¹⁶⁷

Âşık; evleri yayla yolunda, zilleri elinde, eteği ince belinde olan Hürü isimli sevgilisinin, kendisini Yemen ülkesinde bırakmamasını istediğini şu türküde ifade etmiştir.

***Hürü** 'nün evleri (anim) yayla yolunda*

Etekcek ince belinde ziller elinde

Seni de oynadayım beyler önünde

*Koyma beni zalim Arap Yemen elinde*¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁴ Türkü İsmi: "Dere Boyu Saz Olur"; Yöre: Adıyaman; Kaynak Kişi: Mehmet Seske; Derleyen: Mehmet Seske.

¹¹⁶⁵ Türkü İsmi: "Teyze Kizun Ayışe"; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Hasan Sözeri; Derleyen: Cemile Cevher.

¹¹⁶⁶ Türkü İsmi: "Susuz Köy Başlarında"; Yöre: Rumeli/Deliorman; Kaynak Kişi: Emine Balkanlı; Derleyen: Hasan Karakaş.

¹¹⁶⁷ Türkü İsmi: "Aman Huriye'm Sen Misin"; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Sabri Gencer; Derleyen: Nihat Kaya.

¹¹⁶⁸ Türkü İsmi: "Hürünün Evleri Daldan Meşeden"; Yöre: Konya/Sille; Kaynak Kişi: Silleli İbrahim (Berberoğlu); Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Niğde yöresine ait türküde ise âşık, sevgilisi Hüsne'nin geçtiği yerlerde görülüp görülmediğini sorgulamıştır.

Türkünün hikâyesi ise şöyledir: “Niğde, Ortaköy’den Tahir Efendi adında bir âşık, altında atı, terkisinde sazıyla şehir şehir, kasaba kasaba, köy köy dolaşır durur. Yine bir yaz günü Ereğli’ye gider. Şehrin kenarında konaklamış bir aşirete rastlar. O anda, çadırlardan birinden güzel bir kız çıkar. Elinde helkeler, su almaya giden iki belikli bu kız, Tahir Efendi’nin aklını başından alır. Âşık bu, Karacaoğlan neslindendir, gördüğü güzele sevdalanır elbet. Âşık, kendisini tanıtır, konak olur. Daha sonra Tahir Efendi, bir ara kızı çeşmede görüp evlenme teklif eder. Kız da Tahir Efendi’yi beğenir ve teklifini kabul eder. Ancak, babasının Adana’ya gittiğini, bir hafta sonra döneceğini; dönünce de babasından kendisini istemesini söyler. Tahir Efendi, hemen Ortaköy’e geri döner ve durumu yakınlarına anlatır. Haftanın geçmesini de sabırsızlıkla bekler. Bu arada Adana’dan üç gün içinde dönen baba, kızının hal ve hareketlerindeki değişikliği sezer. Vaziyeti başkalarından duyan baba, bir gece içinde göçü toplatır ve Adana’ya doğru yola çıkarlar. Bir hafta dolduktan sonra dünürleriyle birlikte konak yerine gelen Tahir Efendi, sevgilisi Hüsne’nin ayak izlerinden başka bir şey bulamaz. Bu olaya çok üzülen Tahir Efendi, hemen orada alır sazını eline ve bu yanık türküyü söyler, Hüsne’sinin ardı sıra.”¹¹⁶⁹

Tekir'e vardım da hava bulandı
Göçün önü Akköprü'yü dolandı
Benim yârim Kavaklı 'da sulandı
*Buralardan **Hüsne** 'm geçti gördün mü*¹¹⁷⁰

İ

Muğla yöresine ait şu türküde güzel kokusunu etrafa saçan İliye isimli sevgili ele alınmıştır. Âşık, gençliğinin gitmesinden bahsetmiş ve sevgilisiyle sarılmak istediğini dile getirmiştir.

¹¹⁶⁹ Merdan Güven, 362-363.

¹¹⁷⁰ Türkü İsmi: “Ereğli’den Çıktı Sökün Eyledi”; Yöre: Niğde; Kaynak Kişi: Ali Ercan; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

İliye'm geçip gider aman
Kokular saçıp gider
Gel sarılalım yatalım İliye'm
*Gençliğim geçip gider*¹¹⁷¹

K

Âşık, yeşil söğüt yaprağı toplayan Kafiye isimli sevgilisinin gelen jandarmalara şekerli kahve pişirmesini istediğini Sivas yöresine ait şu türküde dile getirmiştir.

Söğüt yaprağı yeşil
Döşür Kafiye'm döşür
Candarmalar geliyor
*Şekerli kahve pişir*¹¹⁷²

Rumeli yöresine ait şu türküde âşık, sevgilisi Kamile'nin Arda denilen yere su almak için gitmemesini, geçerken kuma dalmamasını ve yabancılardan mektup almamasını söylediğini ifade etmiştir.

Arda'ya suya varma (Kamile'm aman)
Geçerken kuma dalma
Ben sana demedim mi (Kamile'm aman)
*Ellerden mektup alma*¹¹⁷³

Edirne yöresine ait türküde âşık, sevgilisi Kazibe'nin gülüp oynadığını belirtmiştir.

Türkünün hikâyesi şöyledir: “1900 yıllarında, Batı Trakya'nın Yunanistan Draması yörelerinde Sürücüler Köyü'nde geçmiştir. Bu köyde, hali vakti yerinde bir Tahir Efendi ailesi bulunur. Yine aynı köyde Hasan Kahya adında bir çoban vardır. Çoban Hasan, Tahir Efendi'nin güzel kızı Kâzibe'ye gönlünü kaptırır. Sevgisi dillere düşer, öykülenir kısa zamanda. Kâzibe, köyün en güzelidir. Kara gözlü, ince uzun

¹¹⁷¹ Türkü İsmi: “İliyem Geçip Gider”; Yöre: Muğla/Bodrum/Yeniköy; Kaynak Kişi: Mustafa Bacaksız; Derleyen: Halil Atılğan/Ahmet Çakır.

¹¹⁷² Türkü İsmi: “Söğüt Yaprığı Yerde (Azime Türküsü)”; Yöre: Sivas/Zara; Kaynak Kişi: Zara'lı Halil Söyler; Derleyen: Rıfat Kaya.

¹¹⁷³ Türkü İsmi: “Arda'ya Suya Varma”; Yöre: Rumeli/Deliorman; Kaynak Kişi: Emine Balkanlı; Derleyen: Hasan Karakaş

boylu, esmer güzeli bir kızdır. Çoban da yakışıklıdır. Merttir hem. Köyün sevgisini kazanmış, iyi yürekli, çalışkan, sözüne güvenilir bir gençtir. Yalnız yoksuldur biraz. Kâzibe'ye gelince; Hasan Kâhya ile gününü gün etmeye niyetlidir. Hasan Kâhya'nın yoksulluğu Kâzibe'nin tutkusundan önde gelmektedir. Çaban Hasan ise bunu hiç düşünmeden günden güne daha da tutulur Kâzibe'ye. Bu sevgi böyle sürüp giderken, bir gün aynı köyden oldukça yakışıklı ve varlıklı bir ailenin genç oğlu Kara Ali Kâzibe'yi görerek çok beğenir. Hemen görücü gönderir. Bu haberi duyan Hasan Kâhya deliye döner. Hele Kâzibe'nin Ali'ye isteyerek varması onu iyice şaşkına çevirir. Ama elinden gelen yoktur. Çaresizdir. Kısa zaman sonra Kâzibe'nin Kara Ali ile düğünleri olacaktır. Bu arada Hasan Kâhya, umutsuz sevgisini dile getiren bir türküyü yakar. Kara Ali ise Hasan Kâhya'nın Kâzibe'ye olan tutkusunu çok iyi bilmektedir. Üstelik halk tarafından da hoş karşılanmayan bu evliliğin hüznü tüm köyü sarmıştır. Kara Ali hem kendisini affettirmek, hem de Hasan Kâhya'yı biraz olsun avutabilmek için ona üç altın lira armağan gönderir. Hasan Kâhya bu liraları almaz, geri çevirir. Deli gibi sevdiği Kâzibe'den öcünü almak için de türküsünü Kâzibe'nin düğününde de söyler. Düğünün neşesini iyice kaçırarak türkü büyük bir kavganın çıkmasına neden olur. Hasan Kâhya'nın Kâzibe türküsü önce köyün malı olur sonra bütün Drama'ya yayılır. Türkü ve öykü artık tüm Dramalılar'ın dilindedir. Kâzibe'nin yuvası da bu türküden oldukça etkilenmiştir. O kadar ki, kocası da huysuzlanıp karısından şüphelenmeye başlar. Bu şüphe kısa bir zaman sonra yuvasının yıkılmasına değin varır. Düğünlerde, bayramlarda acımasız taşlamalarla tefe konup çalınan Kâzibe, 1920-1921 göçmenleriyle Türkiye'ye gelip bu acıdan kurtulur. Kâzibe'nin İstanbul'a gidip Kartal-Maltepe'sine yerleştiği ve kendisini unutturmağa çalıştığı söylenir. Çünkü bu öyküyü kendisinden başka göç edenlerden bir tek Keşan'ın Mahmut Köyü'ne yerleşen Kâzım Ağa bilmektedir. O da kimseye söylemeyeceğine söz vermiştir.¹¹⁷⁴

Kazibe'm

*Güler oynar **Kazibe'm***

*Döner oynar (**Kazibe'm**)*¹¹⁷⁵

¹¹⁷⁴ Merdan Güven, 291-293.

¹¹⁷⁵ Türkü İsmi: "Ağlama Kazibe'm Sızlama Kazibe'm"; Yöre: Edirne; Kaynak Kişi: Sabahattin Türkoğlu; Derleyen: Nida Tüfekçi.

Rize yöresine ait şu türküde kızın isminin Kadriye olduğu belirtilmiştir.

*Teyzi kizun **Kedriye***

*Veren alsın geriye*¹¹⁷⁶

Gurbet elde kalmış yetim biri olduğunu belirten âşık, şu türküde sevgilisi Kerime'nin kendisini yalvartmamasını istemiştir.

Tabakamda tütünüm de

*(**Kerime** 'm) inadına bütünüm (oy)*

Yalvartma beni gelin (de)

*Gurbette bir yetimim (oy)*¹¹⁷⁷

Denizli/Acıpayam/Dedebağ yöresine ait türküde susayan âşık, susuzluğunun çeşme suyuyla gitmeyeceğini ve Kezban isimli sevgilisinin, susuzluğuna çâre olacağını dile getirmiştir.

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Halil İbrahim köyün en efendi, en saygılı, halim selim, kendi halinde, kimselere zararı dokunmayan, kimselere karşı art niyet beslemeyen hoş delikanlısıdır. O, böylesine iyidir, hoştur ama babası onun tam tersine çok aksi ve çok inatçı bir adamdır. Zaten köyün varlıklı ve ileri gelenlerinden birisidir. Zaten onun aksiliği ve huysuzluğu da biraz da olsa bu varlıklı oluşundan ileri geliyor derler. Oğlan da babasının bu özelliğinden pek hoşnut değildir ama ne yapsın babası işte. Baba olmuş mecburen onun türlü türlü hoş olmayan ve bazen de çok gereksiz huysuzluklarına katlanmak zorundadır. Babası köy içinde ne kadar hoşlanılmayan özellikleriyle tanınırsa, oğlu Halil İbrahim de o derece sözde, sohbette aranan, yokluğu hissedilen bir gençtir. Hele köyün kızları bu kendi halindeki pırıl pırıl köy delikanlısını hiç hayallerinden çıkarmazlar. Halil İbrahim, köyde birçok köy dilberinin rüyalarını süsleyen birisi olmuştur. Zaten iyice büyüyen Halil İbrahim de son zamanlarda yüreğinin sızım sızım sızladığını bilmektedir ama bilmek bu sızıyı dindirmemektedir. Artık onun da uykuları kaçmış, derin hülyalara dalmak onun için sıradan iş olmuştur. Nazlı bir köy güzeli ona uykularını dar etmiştir. Fakat oğlan bunun çâresini nasıl

¹¹⁷⁶ Türkü İsmi: “Teyze Kizun Ayışe”; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Hasan Sözeri; Derleyen: Cemile Cevher.

¹¹⁷⁷ Türkü İsmi: “Tabakamda Tütün Az”; Yöre: Ordu/Gölköy; Kaynak Kişi: Ahmet Sırtbaş; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

bulsun. Kime derdini desin, kimden sual etsin. Onun için gece gündüz uyumadığını Kezban kıza kim iletin. Oğlan zaten mahçup birisi. Bu utangaçlıkla kimlere sırrını açsın bir türlü bilememiş. Kezban kız ise biraz yaşı küçük olmasına rağmen köyde herkesin yüreğini hoplatır olmuştur. Evlilik çağına gelmiş oğlu olan her ana, düğünde bayramda mutlaka bir bahane bulup Kezban kızın evine uğramaya çalışır olmuştur. Çaktırmadan oğlunun üstün vasıflarını anlatır olmuştur. Kezban ise bunların hiçbirisine aldırmaz. Sülün gibi olmuş zeytin gözlü Kezban'ın da gönlü Halil İbrahim'e düşmüş ama o da bunu sevdiğine bildirecek birisini bulmanın çabasına düşmüş. Nerden bilsin ki Halil İbrahim de onu deliler gibi sevmektedir. Tez davranmazsa Halil İbrahim'i birisi elinden alacakmış gibi telaşlara düşer Kezban. Fakat Kezban daha çok babasından korkmaktadır. Çünkü onun babası da çok aksi bir adamdır. Hele böyle bir şeyi duyarsa babası, kızı diri diri keser âlim Allah. Onun babası ile oğlanın babası köyün iki ileri gelen ailesinin reisleridir. Her ikisi de oldukça varlıklı ama adeta birbirinin rakibidirler. Arada bir düşmanlık yoktur ama benlik duyguları, inatçılıkları yeri göğü tutmuştur derler. Bütün bunlar da Kezban'ı ümitsizliğe sürüklemektedir. Birbirlerinden habersizce hem oğlan hem de kız analarına durumu açıklarlar. Kezban'ın anası aman kızım baban böyle bir şeyi duymasın. Yoksa seni de keser beni de, diye kızını korkutur. Sonra o da nerden çıkmış, kız kısmı şunu istiyorum diyebilir mi? Dünürçüler gelir. Baban da kimi münasip görürse ona verir. Sen de onunla evlenirsin. Biz atadan, dededen böyle gördük. Biz böyle evlendik. Sen bu geleneklere karşı, bunu nasıl yaparsın? Bizi rezil mi edeceksin ele âleme karşı, diye de kızını iyice bir haşlar. Oğlanın anası ise evinin, yuvasının biricik yavrusunu üzme istemez ama ona babasının huysuzluğunu döner döner anlatır. Oğlan da ne olursa olsun, sen durumu babama aç ana, der ve çıkıp kırlara gezmeye gider. Anası durumu babasına hemen söyleyemez. Çünkü babanın bağırıp çağırmasından korkar. Oğlan eve son zamanlarda sık sık geç gelmeye başlar. Bu durumu sezen babası, hanımını çağırıp oğlunun neden eve geç geldiğini sorar. Anası da tam bu fırsat diyedek oğlunun Kezban'a sevdalandığını, halini ahvalini bir bir anlatır. Bu hale oğlanın babası çok kızar. Ben o herifin kızını asla gelin etmem der. Böyle der demesine ama baba yüreği evladının o perişan haline, eriyip giden haline daha fazla dayanamaz ve kızı istemeye gitmeyi kabul eder. Bir gece kimseler görmeden hanımı ile Kezban'ın babasının kapısını çalarlar. Kezban'ın babası da şaşırır. Bunda bir iş vardır diye düşünürken oğlanın babası dünür düşer ve kızı oğluna ister. Bunu duyan Kezban'ın

babası çok sinirlenir ve bu sözü ne sen söyledin ne de ben duydum. Bir daha asla bu konu konuşulmasın diyerek gelenleri tez elden evinden gönderir. İki aksi adamın aksiliği orada da bir kez daha sergilenir. Aradan zaman geçer, birçok aracı koyulur fakat ne oğlanın babası ne de kızın babası Nuh der de peygamber demez. Oğlanın babası ikinci kez dünür gitmeyi gururuna yediremez. O benim ezeli hasmım, rakibim şimdi ben onun kapısına bir daha nasıl giderim. Tarla yüzünden birbirimize az mı söz söyledik, az mı birbirimizi horladık, zaten birinci de zaten evinden bir kovmadığı kaldı. Şimdi ben onun kapısına nasıl giderim diyerek bir türlü ikna olmaz. Artık Halil İbrahim ile Kezban'ın sevdası dillere düşmüştür. Fakat huysuz ve inatçı babaları yüzünden bu sevdalıların kavuşması bir türlü mümkün olmamaktadır. Hem oğlan hem de kız günlerce, aylarca acı ve ızdırap çekmekten yorulmuşlardır. Bu işin çıkmaza girdiğini, babalarının gereksiz yere karşılıklı yeminlerle bu evliliğe karşı olduklarını sık sık dile getirdiklerini bildiklerinden dolayı buna bir çâre bulmaya çalışmışlar. Bu çârenin de kaçırmaktan başka bir yol olmadığını görmüşler. Bir gece iki genç gizlice görüşüp kaçma gününü ve zamanını kararlaştırırlar. Çâresi yok artık kaçacaklar. Her ikisi de her türlü hazırlıklarını yaptıktan sonra denilen gün ve saatte buluşurlar ve şafakla birlikte bohçalarını kollarına takıp ver elini gurbet el deyip köyden uzaklaşırlar. İşte bu türkü bu iki huysuz babanın iki uyumlu çocuklarının sevdaları üstüne söylenmiştir.”¹¹⁷⁸

Susadım su isterim

Pınar nerde gösterin

Ben pınardan ganmeyom

Kezban 'ı isterim¹¹⁷⁹

Tokat yöresine ait şu türküde kırmızı nakışlı çorabın kendisine yakıştığı belirtilen Kıymet isimli sevgilinin bakışlarının, birçok âşığı kalbinden yaralayıp, onların ölmelerine sebep olduğu ifade edilmiştir.

Ala çorap nakışı

Kıymet kıza yakışı

*Çoklarını öldürür (de) / Kıymet kızın bakışı*¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁸ Merdan Güven, 357-359.

¹¹⁷⁹ Türkü İsmi: “Elindedir Bağlama”; Yöre: Denizli/Acıpayam /Dedebağ; Kaynak Kişi: Osman Acar (Paşa Osman); Derleyen: Özay Gönüm.

L

Lemide hayranın olim

Kara kız kurbanın olim¹¹⁸¹

Erzurum yöresine ait bu türküde esmer tenli sevgilinin isminin Lemide olduğu belirtilmiştir.

Aman da **Lütfiye** 'm ne oldu da sana n'olacak

Al kınaların kalbimde mi solacak¹¹⁸²

Bolu yöresine ait bu türküde ise, sevgilinin isminin Lütfiye olduğu ifade edilmiştir.

M

Sigara içesim geldi

Ne tütün var ne kağıt

Yaktı guruttu beni

Gomşu gızı **Melahat**¹¹⁸³

Sigara içmek isteyen fakat malzeme bulamayan âşık, gönlünü yakıp kavuran komşu kızının isminin Melahat olduğunu Giresun yöresine ait bu türküde dile getirmiştir.

Sepet sepet yumurta (**Meliha** 'm)

Yâr sen beni unutma

Sen beni unutursan

Gözyaşını kurutma

Meliha'm **Meliha** 'm aman¹¹⁸⁴

¹¹⁸⁰ Türkü İsmi: “Ala Çorap Örmedim”; Yöre: Tokat/Reşadiye; Kaynak Kişi: Aslan Kurt; Derleyen: Arif Meşhur.

¹¹⁸¹ Türkü İsmi: “Aya Bak Nice Gider”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Raci Alkır/Muharrem Akkuş; Derleyen: Alaattin Seçgel.

¹¹⁸² Türkü İsmi: “Gözümde Cemalin Çok Irak Oldu”; Yöre: Bolu; Kaynak Kişi: Reşat Aker; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹¹⁸³ Türkü İsmi: “Koyunum Kuzuladı”; Yöre: Giresun/Görece/Çavuşlu Köyü; Kaynak Kişi: Ömer Akpınar; Derleyen: Hüseyin Akpınar.

¹¹⁸⁴ Türkü İsmi: “İndim Bahçeye Durdum (Ramize'm)”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Fuat Erenoğlu; Derleyen: Fuat Erenoğlu.

Rumeli yöresine ait bu türküde ise âşık, kendisini unutmamasını istediği sevgilisinin isminin Meliha olduğunu dile getirmiştir.

Melek Hanım has bahçede geziyor
Kınalı da eller inci de mercan diziıyor
Hanım da ninesi bu işleri seziyor¹¹⁸⁵

Bolu yöresine ait bu türküde, elleri kınalı olan Melek Hanım'ın has bahçede gezdiği ifade edilmiştir.

Elinde mili
Bülbüldür dili
Mehlenin güli
Menşüre Hanım¹¹⁸⁶

Van yöresine ait bu türküde elinde ince, uzun metal çubuk anlamında mil¹¹⁸⁷ bulunan ve konuşkan olması sebebiyle dili bülbüle benzetilen Menşüre isimli sevgili, mahallenin gülü olarak tasavvur edilmiştir.

Altı kızlar altı kızlar
Altı kızın biri **Meryem**
Benleri var eyrem büyrem
Altı kızlar altı kızlar¹¹⁸⁸

Altı kızdan birinin adının Meryem olduğu ve eğri büğrü şekilli benleri olduğu Aydın yöresine ait bu türküde belirtilmiştir.

Meyram kulun ben olayım
Sen salın ki ben göreyim
Hele hele yavrum gel gel¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁵ Türkü İsmi: "Melek Hanım Has Bahçede Geziyor"; Yöre: Bolu/Göynük; Kaynak Kişi: Fahri Ünsal; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹⁸⁶ Türkü İsmi: "Elinde Oya (Menşüre Hanım)"; Yöre: Van/Erciş; Kaynak Kişi: Mehmet Bülbül; Derleyen: Hüsamettin Subaşı.

¹¹⁸⁷ TRT, 310.

¹¹⁸⁸ Türkü İsmi: "Altı Kızlar"; Yöre: Aydın; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹⁸⁹ Türkü İsmi: "Vardım Bakdım Süt Pişirmiş"; Yöre: Hatay/Antakya; Kaynak Kişi: Mehmet İpekçi; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

Hatay yöresine ait bu türküde âşık, Meyram isimli sevgilisine duyduğu yoğun hislerden dolayı sevgilisinin kulu olabileceğini belirtmiş ve sevgilisine yavrum diye hitap etmiştir.

Mihriban'ım Mihriban'ım gel oyna gül oyna
Gözel oğlan güzel kız sen oyna¹¹⁹⁰

İğdır yöresine ait bu türküde Mihriban'ın oynamasının istendiği dile getirilmiştir.

Tabaklı'nın kayası (da)
Çayır çayır yanası
Oturmuş da ağlıyor (da)
Muhlise'nin anası¹¹⁹¹

Sinop/Boyabat yöresine ait bu türküde Muhlise isimli sevgilinin annesinin ağlaması ele alınmıştır.

Bafra'dan çıktım başım selamet
Hacıköy'üne vardım koptu kıyamet
Münevver Hanım Allah'ıma emanet¹¹⁹²

Çorum yöresine ait türküde Münevver Hanım'dan bahsedilmiştir.

Yol boyu burçak burçak (Mürüde'm aman)
Burçaklar yolunacak
Nasıl alayım seni (Mürüde'm aman)
*Düğünümüz olacak*¹¹⁹³

Rumeli yöresine ait türküde âşık, bir başkasıyla evleneceği için Mürüde isimli kızı alamayacağını ifade etmiştir.

¹¹⁹⁰ Türkü İsmi: “Dost Bağında Açılıp Gül”; Yöre: İğdır; Kaynak Kişi: Y. Yıldırım/Kamil Çiftçi/Nevruz Ergin; Derleyen: Neriman Tüfekçi.

¹¹⁹¹ Türkü İsmi: “Tabaklı”; Yöre: Sinop/Boyabat; Kaynak Kişi: Mustafa Önen; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹¹⁹² Türkü İsmi: “Bafra'dan Çıktım Başım Selamet”; Yöre: Çorum/İskilip; Kaynak Kişi: Ahmet Tatar; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹¹⁹³ Türkü İsmi: “Sarı Tütün Yelpaze”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Fuat Erenoğlu; Derleyen: Fuat Erenoğlu.

N

Aşağıdaki türkûde âşık, Naciye isimli sevgilisiyle dere boyu gitmek istediğini ve koyun kuzu çobanlığı yapmak istediğini dile getirmiş, insanlara birlikte görüldüklerini ve bu durumu inkâr edemeyeceklerini ifade etmiştir.

*Dere boyu gidelim (**Naciye** 'm)*

Goyun guzu güdelim

*İkimizi görmüşler (**Naciye** 'm)*

Nasıl inkâr idelim¹¹⁹⁴

Âşık, saçları örülü Nadire isimli sevgilisinin aşkından yandığını ve bu durumdan kurtulamayacağını, sevgilisinden de ayrı kalamayacağını Manisa yöresine ait şu türkûde ifade etmiştir.

Yandım a dostlar onamam gayrı

*Saçı belikli **Nadire** 'siz olamam gayrı¹¹⁹⁵*

Muğla yöresine ait türkûde vurulması sebebiyle ölümün eşiğinde olan âşık, nazlı sevgilisi Naime'ye doyamadığını ifade etmiştir.

Annem annem annem beni vuran Âdem

*Doymadım sana nazlı **Naime** 'm¹¹⁹⁶*

Sivas yöresine ait türkûde, gelinin isminin Name olduğu belirtilmiştir.

*Yandım **Name** gelin*

Bir domurcuk gül iken

*Soldum **Name** gelin¹¹⁹⁷*

¹¹⁹⁴ Türkü İsmi: “Dere Boyu Gidelim (Naciye'm)”; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Refik Başaran; Derleyen: Plâktan Yazıldı.

¹¹⁹⁵ Türkü İsmi: “Beyler Bağında Damları Var”; Yöre: Manisa/Kırkağaç; Kaynak Kişi: Selçuk Satı; Derleyen: İsmet Egeli.

¹¹⁹⁶ Türkü İsmi: “Âdem Gardaş Dedim Geldim Yanına”; Yöre: Muğla; Kaynak Kişi: Mursal Ünsal; Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu.

¹¹⁹⁷ Türkü İsmi: “Bahçelerde Hıyar”; Yöre: Sivas /Şarkışla; Kaynak Kişi: ÂşıkVeysel Şatıroğlu/Şarkışlalı İbrahim; Derleyen: Banttan Yazıldı.

Diyarbakır yöresine ait şu türküde, Nare isimli sevgilinin teşt denilen büyük leğende¹¹⁹⁸ giysi yıkadığı ve deterjanın köpüğünü taşırdığı anlatılmış ve Nare'nin kaşının, gözünün güzelliğinin âşığının ciğerini yaktığı ifade edilmiştir.

***Nare** esvab yihıyor (**Nare**)*

*Köpük teştten akıyor (**Nare**)*

*Nare'min kaşı gözü (**Nare**)*

*Ciğerimi yakıyor (**Nare**)¹¹⁹⁹*

Sivas yöresine ait türküde Nazel isimli sevgilinin, âşığı için dünyanın en güzeli olduğu aşağıdaki türküde dile getirilmiştir.

*Aman **Nazel**'im **Nazel**'im*

***Nazel**'im dünya güzelim*

Malamayı doldururken

Elinde galmış gözerin¹²⁰⁰

On beş yaşında olan Nazife isimli kıza doyulmayacağı, Tekirdağ yöresine ait şu türküde ifade edilmiştir.

O tepeden bu tepeye

Oyun olur mu

*On beş yaşında da **Nazife** de Hanım'a*

Doyum olur mu¹²⁰¹

Âşık, beyaz kollarına bilezik takmasını istediği sevgilisinin isminin Nazik olduğunu Afyon yöresine ait türküde belirtmiştir.

*A kız senin de adın da **Nazik***

Ak kollara da tak bilezik

Sen orada da aman bize yazık¹²⁰²

¹¹⁹⁸ TRT, 611.

¹¹⁹⁹ Türkü İsmi: "Nare Esvab Yihıyor"; Yöre: Diyarbakır; Kaynak Kişi: Celâl Güzelses; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

¹²⁰⁰ Türkü İsmi: "Aman Nazelim Nazelim"; Yöre: Sivas/Şarkışla/Kaleköy; Kaynak Kişi: Medine Köseoğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

¹²⁰¹ Türkü İsmi: "Bağa Girdim Bağ Budanmış"; Yöre: Tekirdağ/Şarköy; Kaynak Kişi: Mustafa Karayer; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

Tekirdağ yöresine ait türküde kınalı topuklarıyla bağa giden ve kolunda sepeti olan Nazike isimli sevgiliden bahsedilmiş ve küçük olarak ifade edilen cuka¹²⁰³ Şaban'ın yanında olduğu ifade edilmiştir.

*Bağya gider al topuklu **Nazike**'m*

*Sepeti de kolunda **Nazike** 'm*

***Nazike**'yi sorar isen (efendim)*

Cuka da Şaban yanında¹²⁰⁴

Âşık, söyleyeceği türkü sebebiyle sevgilisi Nazmiye'nin uyanıp uyanmayacağını sorguladığı Rize yöresine ait şu türküde, sevgilisiyle karşı karşıya geldiklerini ve bu esnadaki yoğun hislerini dile getirmiştir.

Bir türkü diyeceğim

***Nazmiye**'m uyanır mı*

Geldik karşı karşıya

Buna can dayanır mı¹²⁰⁵

Sivas yöresine ait türküde, Necibe isimli sevgilinin aşkı sebebiyle üzüntüden gökyüzünün bile bulutlandığı, güneşin kaybolduğu ifade edilmiştir.

Karşıda fiğ otlanır

Bu derde kim katlanır

***Necibe** 'nin aşkından*

Gökyüzü bulutlanır¹²⁰⁶

Rumeli yöresine ait türküde, Nefise isimli kızın istenilmesi dile getirilmiştir.

Elma attım denize

*Kızın adı **Nefise***

¹²⁰² Türkü İsmi: “A Gız Senin Adın Dudu”; Yöre: Afyon; Kaynak Kişi: Abdullah Uluçelik; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹²⁰³ TRT, 102.

¹²⁰⁴ Türkü İsmi: “Bağya Gider Altopuklu Nazike'm”; Yöre: Tekirdağ/Şarköy; Kaynak Kişi: Cemil Çil; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

¹²⁰⁵ Türkü İsmi: “Bir Türkü Diyeceğim”; Yöre: Rize; Kaynak Kişi: Hasan Sözeri; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹²⁰⁶ Türkü İsmi: “Yakışır Allar Sana”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Muzaffer Sarısözen; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Nefise'yi ver bize

*Dua edelim biz size*¹²⁰⁷

Elazığ yöresine ait şu türküde, elbisesinin şeridi yeşil renk olan ve o bölgede eşi benzeri olmayan Nesibe isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

Yeşil olur fistanının şeridi

Yüreğimde yağ kalmadı eridi

*Nesibe'mde bu yerlerde biridi*¹²⁰⁸

Kütahya yöresine ait şu türküde, aşağı yönden gelen ve ellerinde fesleğen bulunan Neslihan isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

Aşağıdan geliyor Neslihan

*İki elleri tutam tutam fesliğan (feslihan)*¹²⁰⁹

P

Rumeli yöresine ait türküde Pembe isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

Amanda Pembe'm

Yollara duralım

Gelen geçen yolculardan

*Adınida soralım*¹²¹⁰

R

İstanbul yöresine ait türküde Rabiye isimli sevgiliden bahsedilmiştir.

Sürüverin cezveler kaynasın

Rabiye'min kolları oynasın

Yarın da çarşıya varayım

*Rabiye'me bir hotoz alayım*¹²¹¹

¹²⁰⁷ Türkü İsmi: “Elma Attım Denize”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Sabri Gencer; Derleyen: Nihat Kaya.

¹²⁰⁸ Türkü İsmi: “Duman Almış Mezarımın Üstünü”; Yöre: Elazığ; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Vasfi Akyol.

¹²⁰⁹ Türkü İsmi: “Aşağıdan Geliyor Neslihan”; Yöre: Kütahya/Domaniç/Çarşamba Köyü; Kaynak Kişi: Mehmet Aktepe; Derleyen: Özyay Gönülüm.

¹²¹⁰ Türkü İsmi: “Serez'in Başında Bir Yeşil Bostan”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Hüseyin Yaltırık; Derleyen: TRT Müzik Dairesi Bşk. Thm Md.

Ramize isimli sevgili, topuğuna kadar uzanan saçlarıyla Rumeli yöresine ait türküde ele alınmıştır.

Karşıda yeşil yonca
Yonca kalkar boyunca
Ramize'nin saçları
*Uzanır topuğunca*¹²¹²

Rumeli yöresine ait türküde, Refiye isimli kadının Recep tarafından evlilik vaadiyle kandırılması ve ağaların karşısında oynatılması konu edilmiştir.

Receb ağalara beylere karşı oynatacak seni
Refiye'm oynatacak seni
*Sen benimsin diyerek **Refiye** 'm aldatacak seni*
Refiye'm almayacak seni¹²¹³

Göz rengi siyah olan Remziye isimli sevgili, Manisa/Akhisar yöresine ait türküde ele alınmıştır.

Atma Bektaş atma hastayım hasta
*Kara gözlü **Remziye** 'm kalmasın yasta*
Atma Bektaş atma nar danesiyem
*Anamın babamın bir danesiyem*¹²¹⁴

S

Âşık, Edirne yöresine ait türküde Saadet isimli sevgilisinin kaşına, gözüne değil de gözyaşlarına düşkün olduğunu dile getirmiştir.

Aman aman
Saadet ben mail oldum kaşına

¹²¹¹ Türkü İsmi: “Sürüverin Cezveler Kaynasın”; Yöre: İstanbul; Kaynak Kişi: Nuri Halil Poyraz; Derleyen: Nuri Halil Poyraz.

¹²¹² Türkü İsmi: “İndim Bahçeye Durdum (Ramize'm)”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Fuat Erenoğlu; Derleyen: Fuat Erenoğlu.

¹²¹³ Türkü İsmi: “Evlerimizin Önü Nane Maydanoz (Refiye'm)”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Raziye Fazlıova; Derleyen: TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

¹²¹⁴ Türkü İsmi: “Beyoba Kahvesinde Masa Kuruldu”; Yöre: Manisa/Akhisar; Kaynak Kişi: Hayri Altıok; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

*Kaşına da değil gözüne de değil
Akan da çeşmin yaşına*¹²¹⁵

Âşık, ince kaşlı ve gencecik olan sevgilisinin isminin Sabriye olduğunu, Rumeli yöresine ait türküde dile getirmiştir.

*Keten gömlek incecik **Sabriye**'m
Bir yâr sevdim gencecik
Gençli
ğinde meram yoktur **Sabriye**'m
Kaşları var incecik*¹²¹⁶

Âşığını baştan çıkaran orta boylu sevgilinin isminin Sakine olduğu, Bartın yöresine ait şu türküde belirtilmiştir.

*Evlerinde makine
Kalk gidelim hâkime
Beni baştan çıkaran
Orta boylu **Sakine***¹²¹⁷

Gaziantep yöresine ait şu türküde, âşığı için dünya güzeli olan sevgilinin isminin Sanem olduğu belirtilmiştir.

*Alacağım oy **Sanem** oy oy
Hele canım oy **Sanem** oy oy
Dünyada güzelim
Oy **Sanem** oy oy **Sanem** oy*¹²¹⁸

Rumeli yöresine ait şu türküde boyunun uzunluğu dalga olarak tasavvur edilen Saniye isimli sevgilinin, âşığını aşkıdan öldürdüğü ifade edilmiştir.

¹²¹⁵ Türkü İsmi: “Bir Gemim Var Salıverdim Engine”; Yöre: Edirne; Kaynak Kişi: Kont Mustafa; Derleyen: Metin Gürgen.

¹²¹⁶ Türkü İsmi: “Gök Güvercin Olaydım (Sabriye'm)”; Yöre: Rumeli/Eskicuma; Kaynak Kişi: Rembiye Mutlu; Derleyen: Rüstem Avcı.

¹²¹⁷ Türkü İsmi: “Evlerinde Makine”; Yöre: Bartın; Kaynak Kişi: Cavidan Akçakoca; Derleyen: Sadi Yaver Ataman.

¹²¹⁸ Türkü İsmi: “Bağa Girdim Üzüme”; Yöre: Gaziantep/Nizip; Kaynak Kişi: Cuma Pamuk; Derleyen: Nida Tüfekçi.

*Aman da **Saniye**’m*

*Dalga da boylu **Saniye**’m*

Aman öldürdün beni

*Kollarının arasında **Saniye**’m*

Aman soldurdun beni¹²¹⁹

Şanlıurfa yöresine ait türküde salaca: tabut; asi: (ar) doktor, cerrah; alaca: birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma; Nezif: Nazif adının yöredeki söyleniş biçimi; Sara’nın da bir kadın adı olduğu belirtilmiştir.¹²²⁰

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Nezif, yürekli, iyi kalpli, fakir, dost, yiğit biridir. Her haksız, her zalim karşısında daima Nezif’i bulur. Gayri meşru yoldan zengin olanlardan bilek kuvvetiyle aldığını fakir halka dağıtır Nezif. Hacı İsalâr’ın yanında devecilik yapan Hacı Mehmet de bu işlerde en yakın arkadaşıdır. Bir gün Nezif, Hacı Mehmet’in evine gider fakat evde bulamaz. Çok yakın oldukları için içeri girip bekler. Bu arada aynanın önündeki esans şişesine gözü takılır. Daha sonra esanstan dökünür ve şişeyi de cebine koyar. Akşam Nezif’le Mehmet buluştuklarında Nezif şişeyi çıkarır, Mehmet’e esans verir. Esans şişesini tanıyan Mehmet, karısıyla Nezif arasında bir ilişkinin olduğundan şüphelenmeye başlar. Aradan bir kaç gün geçmiştir, Nezif’le Mehmet yine pusu kurmak üzere Feriz (Fariz) Paşa hayratına gelirler. Şehirden bir hayli dışarıda olan bu hayrat, kervanların konup göçtüğü bir su başıdır. Hayrata girerler, Urfa’nın yaz sıcağında orası Nezif’e pek hoş gelir ve uzanıp biraz dinlenmek ister. “Galiba dışarıda birileri var, ayak sesleri geliyor ver şu tüfeğini de bir bakayım” diyen Mehmet, tüfeği alır ve tam hayrattan çıkarken geri dönüp Nezif’e, “Demek en yakın arkadaşım evime kötü niyetle giriyor” der ve tetiğe basar. Nezif’in konuşmasına fırsat vermeden, bir kez daha tetiğe basar. Nezif kuvvetini toplayarak Mehmet’i kovalar, fakat takati kesilir yere yığılır kalır. Oradan geçen kervanlar Nezif’in ölümünü babasına ulaştırır. Dertli baba gelip oğlunun cenazesini götürür. O günden sonra bu ağıt yayılmaya başlar Urfa’da.¹²²¹

¹²¹⁹ Türkü İsmi: “O Şumnu’nun Taşlarını (Saniye'm)”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: İsmail Tunca; Derleyen: Rüstem Avcı.

¹²²⁰ TRT, 784.

¹²²¹ Merdan Güven, 515-516.

Nezif'in hircunda bir top alaca

Sara'yı getirdiler kanlı salaca

*Asi'yi gönderin gitsin ilaca*¹²²²

Denizli yöresine ait şu türküde âşkın, kaderinin kötü olması sebebiyle ağlayan Satı isimli sevgilisine çay getirmesi için çağrıda bulunması dile getirilmiştir.

*Ünne dim **Satı** deye*

Çayımı geti diye

Oturmuş da ağleyo

*Gaderim kötü deye*¹²²³

Kastamonu yöresine ait şu türküde âşık, başkalarının sözüne uyan elâ gözlü sevgilisinin gözlerine sürme çekmek istediğini dile getirmiş ve Sayide isimli sevgilisini, yanına oturması için çağırıştır.

Sayide'm Sayide'm otur yanıma

Sürmeler mi çekeyim elâ elâ gözüne

*Uyma da dedim uydun eller sözüne*¹²²⁴

Bolu yöresine ait şu türküde, kapısı demirden olan sevgilinin isminin Selime olduğu dile getirilmiştir.

Selime'min kapusu demir

Yandı ciğer oldu kömür

*Mevlâ'm sana versin ömür*¹²²⁵

Erzurum yöresine ait şu türküde Selvihan isimli sevgilinin bahçeye girmesiyle birlikte, güzelliği karşısında çiçeklerin selama durmasından, mor menekşenin boyun eğmesinden ve bu güzellik karşısında utanan gülün kırmızı renge bürünmesinden bahsedilmiştir.

¹²²² Türkü İsmi: "Yaylalar İçinde Erzurum Yayla"; Yöre: Şanlıurfa; Kaynak Kişi: Mustafa Savaş; Derleyen: Mehmet Özbek.

¹²²³ Türkü İsmi: "Dam Başında Durursun"; Yöre: Denizli/Acıpayam /Dedeabağ; Kaynak Kişi: Hüseyin Aktekin; Derleyen: Özay Gönülüm.

¹²²⁴ Türkü İsmi: "Sayide'm Otur Yanıma"; Yöre: Kastamonu; Kaynak Kişi: Sarı Recep; Derleyen: Kemal Karasüleymanoğlu.

¹²²⁵ Türkü İsmi: "Selime'min Kapusu Demir"; Yöre: Bolu/Göynük; Kaynak Kişi: Niyazi Aydın; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

Selvihan bahçaya girdi
 Çiçekler selama durdu
 Mor menekşe boynun eydi
 Gül kızardı hicâbından¹²²⁶

Bursa yöresine ait şu türküde sevgilinin isminin Sıdika olduğu ifade edilmiştir.

Zemilli *Sıdika*’m zemilli
 Versene oyalı da mendili
 Akşam karanlığı bastı ya *Sıdika*’m
 Yaksana şişe şişe kandili¹²²⁷

Manisa yöresine ait şu türküde, kaymak olarak tasavvur edilen Sofile isimli sevgilinin kandil yakması âşığı tarafından istenmiş ve doğurduğu çocuğun cinsiyetinin ne olduğu sorgulanmıştır.

Kaymak *Sofile*’m bahar mıdır yaz mıdır
 Doğurduğun oğlan mıdır kız mıdır¹²²⁸

Rumeli yöresine ait türküde, Sultan isimli sevgilinin çardakta gezdikçe ses çıkarmasından ve âşığına varamadığı için gururunun incinmesinden dolayı inlemesinden bahsedilmiştir.

Yörük *Hasan*’ın çardağı
Sultan gezdikçe gümler
 Alim alamadı seni
Sultan gücünden inler¹²²⁹

Rumeli yöresine ait türküde Sümbül isimli sevgiliden daha güzel, daha beğenilen sevgilinin bulunmadığı dile getirilmiştir.

¹²²⁶ Türkü İsmi: “Bade İçerler Nazınan”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Ağa Dede Keskin; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹²²⁷ Türkü İsmi: “Zemilli Sıdika’m Zemilli”; Yöre: Bursa; Kaynak Kişi: Tütüncü Kızlardan Derlenmiştir; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

¹²²⁸ Türkü İsmi: “Sofile’m Hamamlara Giderken”; Yöre: Manisa/Soma/Tarhala; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: N. Kaya/S. Özdemir/M. Yazıcıoğlu.

¹²²⁹ Türkü İsmi: “Yörük Hasan’ın Çardağı”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Zekiye Çınar; Derleyen: Hüseyin Yaltırık.

*Mavrova'dan aldım **Sümbül** bir okka biber
Kazada kaza geldim **Sümbül** yok senden dilber*¹²³⁰

Azerbaycan yöresine ait türküde, sabahın erken saatlerinde tarlaya giden sevgilinin isminin Süreyya olduğu belirtilmiştir.

*Seher vakti sen tarlaya gidende
Ses yayılır dört bir yana **Süreyya**
Elindeki gonca gülü derende
Gelmeyesen bizim ele **Süreyya***¹²³¹

Ş

Uşak yöresine ait şu türküde âşık, on yedi beni bulunan ve gelmesini beklediği sevgilisinin isminin Şadiye olduğundan bahsetmiştir.

*Ay bulutta bulutta
Mendilim kaldı dutta
Geleceksen gel gayri
(on yedi benli **Şadiye**'m)
Daha gönlüm umutta*¹²³²

Elazığ yöresine ait şu türküde kibar olan sevgilinin ismi Şefika olarak belirtilmiştir.

*Aman Feride'm aman
Kibar **Şefika**'m aman
Bir paytonda kaçalım yâr yâr*¹²³³

Âşık, Şerife isimli sevdiğinin gitmesi halinde onunla gitmek için gerekirse gömleğini satıp harçlık edeceğini Manisa yöresine ait şu türküde dile getirmiştir.

¹²³⁰ Türkü İsmi: “Mavrova'dan Aldım Bir Okka Nohut”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Faruk Yılmaz; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

¹²³¹ Türkü İsmi: “Seher Vakti Sen Tarlaya Gidende (Süreyya)”; Yöre: Azerbeycan; Kaynak Kişi: Hacı Ali Hancı/Hulusi Seven; Derleyen: Osman Özdenkçi.

¹²³² Türkü İsmi: “Ay Bulutta Bulutta”; Yöre: Uşak; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Nurten İnnap.

¹²³³ Türkü İsmi: “Bizim Dağlar Meşelidir Meşeli”; Yöre: Elazığ/Harpüt; Kaynak Kişi: Vasfi Akyol; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Şerife'm giderse ben de giderim
Satarım mintanı harçlık ederim
*Ayva yapraklandı leylim yârim*¹²³⁴

Tokat yöresine ait şu türküde, Tinyaba isimli yerin taşları ve öten kuşları ele alınmış ve Şemşin isimli kızın saçları gibi saçların hiç kimsede olmadığı ifade edilmiştir.

Tinyaba'nın daşları (da)
Cıvciv öter kuşları
Hiç kimseye benzemez (de)
*Şemşin gızın saçları*¹²³⁵

T

Baylere gidersin (Tayyibe 'm) üzüme üzüme
*Nasıl da çıkacan (mari de Tayyibe 'm) süt agunun yüzüne*¹²³⁶

Rumeli yöresine ait türküde, Tayyibe isimli sevgilinin bağlara üzüme gitmesi ve süt abisinin karşısına çıkması dile getirilmiştir.

Y

Bartın yöresine ait türküde, elâ gözlü ve mavi kıyafetli gelinin isminin Yıldız olduğu belirtilmiştir.

Mavili mavili elâ kız
Bilemiyom kimlerin Yıldız kız
Aman amman elini
*Yabancıların gelini*¹²³⁷

¹²³⁴ Türkü İsmi: “Limonun Çiçeği”; Yöre: Manisa/Soma/Tarhala; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: N. Kaya/S. Özdemir/M. Yazıcıoğlu.

¹²³⁵ Türkü İsmi: “Tinyabanın Daşları”; Yöre: Tokat/Reşadiye; Kaynak Kişi: Mührican Bahar; Derleyen: TRT İstanbul Radyosu Thm Md.

¹²³⁶ Türkü İsmi: “Baylere Gidersin Tayyibe'm”; Yöre: Rumeli/Kavala; Kaynak Kişi: Ayşe Özden; Derleyen: Yıldırım Aytaç.

¹²³⁷ Türkü İsmi: “Mavili Mavili Elâ Kız”; Yöre: Bartın; Kaynak Kişi: S. Çilsüleymanoglu/Recai Başaran; Derleyen: Mansur Kaymak.

Z

Kırşehir yöresine ait türküde, Zahide isimli sevgilinin gelin olacağı haberinin, âşığını üzmesi dile getirilmiştir.

Türkünün hikâyesi şöyledir: “Halk arasında “Zahide’m” adıyla ün yapan türkünün şairi Âşık Arap Mustafa, 1901 yılında Çiçekdağı’na bağlı Orta Hacı Ahmetli köyünde dünyaya gelmiştir. Babasını ve annesini çok küçük yaşlarda yitirdi. İlk önce bir akrabasının himayesinde, daha sonraları da onun bunun yanında büyüdü. Arap Mustafa’nın babası düğünlerde, toplantılarda “Koca Oyunu” adı verilen oyunda “Arap” rolünü üstlenirdi. Bu nedenle Mustafa’ya da “Arap” lakabı takılmıştır. Kimsesiz kalan Arap Mustafa on yaşına gelince Yukarı Ahmetli köyünden Hacı Bürozadeler’den Mehmet’e çiftçi durdu. Zaman içinde çalışkan, babayiğit, giyimine özen gösteren, yakışıklı bir delikanlı olan Arap Mustafa, ağasının yeni yetişen kızı Zahide’ye gönlünü kaptırdı. Fakir ve kimsesiz olduğundan bu sırrını bir türlü açığa vuramadı. Yirmisinde askere giden Mustafa’nın aklı, deliler gibi sevdiği Zahide’de kalmıştı. Köydeki dostlarına mektuplar göndererek Zahide’den haber almaya çalışan Arap Mustafa, Zahide’nin başka biriyle evlendirildiğini ve düğününün de bir hafta sonra olacağını duyunca üzüntüsünü aşağıdaki şu içli mısralara dökmüştür. Türküyü Neşet Ertaş plağa okuyup tanıtmıştır.”¹²³⁸

Zahide kurbanım n'olacak halim

Gene bir laf duydum kırıldı belim

Gelenden gidenden haber sorayım

Zahide’m bu hafta oluyor gelin¹²³⁹

Sivas yöresine ait şu türküde âşık, Zarife isimli sevgilisinin ovada gezmesinden ve nazar değmemesi için sevgilisine muska alma isteğinden bahsetmiştir.

Alim Pınarı’nın arkası mezer

N'ediyim **Zarife**’m ovada gezer

Bir muska alıyım değmesin nazar

¹²³⁸ Merdan Güven, 523-524.

¹²³⁹ Türkü İsmi: “Zahide Kurbanım N'olacak Halim”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Neşet Ertaş; Derleyen: Neşet Ertaş.

*Ölürsem de can hasiret gitmesin*¹²⁴⁰

Rumeli yöresine ait şu türküde, elinde altın iğne bulunan Zeliha isimli sevgilinin yengesinin, Zeliha'yı sulara hiç göndermediği ele alınmıştır.

***Zeliha** Hanım 'ın elindedir altın iğnesi*

Hiç sulara göndermiyor

***Zeliha** hanımın en küçük yengesi*¹²⁴¹

Sivas yöresine ait türküde, ismi Zeynep olan sevgilinin güzelliğinin soyunda olup olmadığı sorgulanmıştır.

***Zeynep** bu güzellik var mı soyunda*

Elvan elvan güller biter bağında

*Arife gününde bayram ayında*¹²⁴²

Aydın yöresine ait şu türküde on yedi beniyle âşığını mest eden, herkesi kendine dost edinen, söylediği sözü yerine getiren ve kırmızı yanağıyla, bal olarak tasavvur edilen gerdanıyla, sevgilinin Zühre olan adı Zührhe olarak ifade edilmiştir.¹²⁴³

Mestetdin de onyedi benlim mestetdin

Sen kendine cüml'aleme dost ettin

*Merdanesin hanım **Zührhe**'m merdane*

*Bal mı (da) sürdün al yanağına gerdana*¹²⁴⁴

Ardahan/Çıldır yöresine ait şu türküde gözleri elâ, dudakları kırmızı rengiyle güle, yanağı kırmızı rengiyle lâleye benzetilen sevgilinin ismi Züveyda olarak belirtilmiştir.

Hey ağalar nasıl deyim

*Gözleri elâ **Züveyda***

*Dudakları gül yaprağı / Yanağı lala **Züveyda***¹²⁴⁵

¹²⁴⁰ Türkü İsmi: “Alim Pınarı’nın Arkası Mezer”; Yöre: Sivas/Şarkışla; Kaynak Kişi: Medine Köseoğlu; Derleyen: İhsan Öztürk.

¹²⁴¹ Türkü İsmi: “Zeliha Hanımın Elindedir Altın İğnesi”; Yöre: Rumeli/Kırcaali; Kaynak Kişi: Rodoplu Hasan (Atasever); Derleyen: Nihat Kaya.

¹²⁴² Türkü İsmi: “Zeynep Bu Güzellik Var Mı Soyunda”; Yöre: Sivas/Kangal/Mamaş; Kaynak Kişi: Âşık Süleyman; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹²⁴³ TRT, 268.

¹²⁴⁴ Türkü İsmi: “Denizlerin Kumuyum”; Yöre: Aydın; Kaynak Kişi: Aydınlı Fatma; Derleyen: İstanbul Belediye Konservatuvarı.

5.4. İŞ, UĞRAŞ

Sevgilinin yaptığı iş ve uğraşlardan bahseden türküler şöyledir:

Sevgilinin, halı dokumada kullanılan tokmaklı, taraklı bir alet olan kirkitle¹²⁴⁶ halı dokuduğundan, sürmeli gözlerinin Kur'an okuduğundan bahsedilen Nevşehir / Hacıbektaş yöresine ait şu türküde sevgilinin yüzü ışıyla güllerin açılmasına sebep olan güneşe benzetilmiş ve sevgilinin bir benzerinin olmadığı dile getirilmiştir.

*Bir elinde kirkit halı dokuyor
Sürmeli gözler de Kur'an okuyor
Cemalin şavkında güller açıyor
Acep sevdiğimin eşi varm'ola*¹²⁴⁷

Kocaeli yöresine ait şu türküde; nakış manasında gergef¹²⁴⁸ işleyen üç güzelden ve sevgiliye hediye edilen sırma işlemeli mendil manasında çevreden¹²⁴⁹ bahsedilmiştir.

*Üç güzel oturmuş (of) gergefin işler
Gergefin üstüne a yârim dökülür yaşlar
Herkes sevdiğine (of) çevre bağışlar*¹²⁵⁰

Ankara yöresine ait türküde Fadime isimli sevgilinin süt pişirmesinden, sütün kaymağını taşırmamasından ve âşığı geldiği için sevinen sevgilinin ellerini kavuşturmasından bahsedilmiştir.

*Vardım baktım süt büşürür
Südün gaymağın daşurur
Geldim deyi de el gavşurur (Fadime'm)*¹²⁵¹

¹²⁴⁵ Türkü İsmi: "Hey Ağalar Nasıl Deyim"; Yöre: Ardahan/Çıldır; Kaynak Kişi: Naim Yıldırım; Derleyen: Ahmet Yamacı.

¹²⁴⁶ TRT, 147.

¹²⁴⁷ Türkü İsmi: "Bir Çift Güzel Gördüm Yolda Yolakta"; Yöre: Nevşehir/Hacıbektaş; Kaynak Kişi: Gürbüz Sapmaz; Derleyen: Gürbüz Sapmaz.

¹²⁴⁸ TRT, 761.

¹²⁴⁹ TRT, 761.

¹²⁵⁰ Türkü İsmi: "Üç Güzel Oturmuş Gergefin İşler"; Yöre: Kocaeli/Kandıra; Kaynak Kişi: Kazım Taştekin; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹²⁵¹ Türkü İsmi: "Vardım Baktım Süt Büşürür"; Yöre: Ankara/Kızılcahamam/Çamlıdere; Kaynak Kişi: Ali Osman Dökük/Yusuf Adıbelli; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Tokat yöresine ait türküde güzel olan; fakat boyu kısa olan sevgilinin, altın tas içine süt sağmasından bahsedilmiştir.

Haydi yavrum tek basa basa

Süt sağıyor altın tasa

Benim yerim çok güzeldir

*İki parmak boydan kısa*¹²⁵²

Ankara yöresine ait şu türküde un eleyen sevgiliyi doğuran annenin, on parmağını kınalaması ele alınmıştır.

Vardım baktım un eler

On parmağını kınalar

*Gız seni doğuran analar (Fadime'm)*¹²⁵³

Mersin/Silifke yöresine ait şu türküde, Türkmen kızının yağ yapmak için kullanılan yayık yayma işiyle uğraşması, inek sağması ve hamur yoğurması ele alınmıştır.

Türkmen kızı Türkmen kızı

Yayık yayar Türkmen kızı

Türkmen kızı Türkmen kızı

İnek sağar Türkmen kızı

Türkmen kızı Türkmen kızı

*Hamur yoğurur Türkmen kızı*¹²⁵⁴

Âşık, Isparta yöresine ait şu türküde ebatını küçültmek için şeker kesen sevgiliyle evlenmesi halinde arkadaş, dost anlamında kullanılan ahbaplarının¹²⁵⁵ sevineceğinden bahsetmiştir.

¹²⁵² Türkü İsmi: “Uzun Olur Amasya'nın Selvisi”; Yöre: Tokat/Erbaa; Kaynak Kişi: İbrahim Karataş; Derleyen: Hulki Rıza İpek.

¹²⁵³ Türkü İsmi: “Vardım Baktım Süt Büşürür”; Yöre: Ankara/Kızılcahamam/Çamlıdere; Kaynak Kişi: Ali Osman Dökük /Yusuf Adıbelli; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

¹²⁵⁴ Türkü İsmi: “Türkmen Kızı”; Yöre: Mersin/Silifke; Kaynak Kişi: Hüseyin Say; Derleyen: Erkan Sürmen.

¹²⁵⁵ Kanar, *Farsça Dilbilgisi: Konuşma Çeviri Tekniği Farsca-Türkçe/Türkçe Farsça Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2011, 984.

Ey sokaklar sokaklar
Yârim şeker ufaklar
Ben o yâri alırsam
*Sevinecek ahbablar*¹²⁵⁶

Erzincan yöresine ait şu türküde güzelliğiyle görenleri şaşkına çeviren sevgili, kahve pişirmesiyle ve kınalı parmaklarıyla fincan toplamasıyla ele alınmıştır.

Odasına vardım gayfe büşürür
Gınalı barmaklar (aney yandım hudey) fincan devşürür
Seni gören aşuk aklun şaşurur
*Baba nerden aldın (aney yandım hudey hudey) sen bu gelini*¹²⁵⁷

Erzurum yöresine ait şu türküde yer alan somarlık ifadesi, on altı ölçek tohum ekilen tarla anlamında kullanılır. Hüküm yetirmek ise kararını uygulamak¹²⁵⁸ anlamında kullanılan bir ifadedir. Köy kızının, verdiği kararları uyguladığı, günde on beş somarlık ölçüde tarla sürdüğü, yüksek yerlerden yonca topladığı ve kahve pişirdiği yukarıdaki türküde dile getirilmiştir.

Köy kızı oturmuş hükmün yetirir
Günde onbeş somarlık tarla bitirir
Çıkar yücelerden yonca düşürür
İner çadırına kahve bişirir
*Seni gören yiğit aklın şaşırır*¹²⁵⁹

Muğla yöresine ait türküde, Nazmiye isimli sevgilinin kazak örmesinden bahsedilmiştir.

Kiraz dalı eymeli
Meyvesini yemeli
*Oturmuş kazak örür (Nazmiye 'm) / Bekliyor süreleri*¹²⁶⁰

¹²⁵⁶ Türkü İsmi: “Şu Derenin Uzununu”; Yöre: Isparta; Kaynak Kişi: İkbal Ünal; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹²⁵⁷ Türkü İsmi: “Odasına Vardım Gayfe Büşürür”; Yöre: Erzincan/Kemaliye (Eğin); Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: İzzet Altınmeşe.

¹²⁵⁸ TRT, 566.

¹²⁵⁹ Türkü İsmi: “Köy Kızı Oturmuş Dokuyor Halı”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Cazim Demir; Derleyen: Muammer Özkavcı.

Gül ağacı altında nakış işleyen ve iğne ile sarma saran sevgili, Gümüşhane'ye ait şu türküde ele alınmıştır.

Gül altında gergef işler (güzeller)

Elde biçer diler işler bezerler

İğne ile sarma sarar sevdiğim

*Önüne türlü yemişler dizerler*¹²⁶¹

Antalya yöresine ait bu türküde, Ayşe isimli sevgilinin yazma oyaladığından bahsedilmiştir.

Aşa'nın elinde makas kınalar

*Aşa çıkmış yukarıya yazma oyalar*¹²⁶²

Aksaray yöresine ait şu türküde oya ören, taştan yapılmış dibek anlamındaki sokuda¹²⁶³ bulgur döven ve âşığını unutup ona bakmayan sevgiliden bahsedilmiştir

Oturmuş oya örer

Soku da bulgur döğer

Dönüp de bakmıyordu

*Çoktan unutmuş meğer*¹²⁶⁴

Giresun yöresine ait şu türküde, Giresun'un önemli geçim kaynaklarından biri olan fındığa temas edilmiş ve âşığın konuşmak istediği gelinin fındık toplamasından bahsedilmiştir.

Fındık toplayan gelin

Fındık dalda kalmasın

Gel biraz konuşalım

*Ahım sende kalmasın*¹²⁶⁵

¹²⁶⁰ Türkü İsmi: "Kiraz Dalı Eymeli"; Yöre: Muğla/Fethiye; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Hamdi Özbay.

¹²⁶¹ Türkü İsmi: "Gül Altında Gergef İşler"; Yöre: Gümüşhane; Kaynak Kişi: Cemal Alemdar; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹²⁶² Türkü İsmi: "Aşa'nın Elinde Makas Kınalar"; Yöre: Antalya/Korkuteli; Kaynak Kişi: Şevki Yolcu / Mehmet Uysal/Hamdi Çetin; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı.

¹²⁶³ TRT, 342.

¹²⁶⁴ Türkü İsmi: "Dam Başında Oturur"; Yöre: Aksaray/Ortaköy; Kaynak Kişi: Emel Demiryürek; Derleyen: Belkıs Akkale.

5.5. MEVKİ-MAKAM

Sinop yöresine ait şu türküde söz konusu edilen kızın, bir çalgı aleti olan tefi parmaklarını yormamak adına çalamayacağından ve eskiden hâkimlik mesleği yerine kullanılan kadılığın, babasının mesleği olması hasebiyle kendisinin sıradan insanlarla evlenemeyeceğinden bahsetmiştir.

Ben bu defî çalamam

Parmaklarımı yoramam

Ben bir kadı kızıyım

*Değme beylere varamam*¹²⁶⁶

Muğla/Fethiye yöresine ait şu türküde kız, babasının muhtar olmasından bahsetmiş ve kendisinin muhtar kızı olduğu halde neden hiç kimse tarafından istenmediğini sorgulamıştır.

Kiremitin tozuyum

Ben kurbanlık kuzuyum

Beni neden almazlar

*Ben muhtarın kızıyım*¹²⁶⁷

Eskişehir/İnönü yöresine ait şu türküde mecâzî anlamda bir konuda en üstün durumda bulunan, en zengin olan anlamlarında kullanılan kral,¹²⁶⁸ sevgilinin babasının mesleği için benzetilen olmuştur.

Aman kralın kızı

Vay kralın kızı

*Haydi gülüm aman gel gel sallan dolan gel*¹²⁶⁹

¹²⁶⁵ Türkü İsmi: “Bir Fındığın İçini Yâr Senden Ayrı Yemem”; Yöre: Giresun; Kaynak Kişi: Osman Kalyoncu; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹²⁶⁶ Türkü İsmi: “Sinop’ta Tabyaya Yakın”; Yöre: Sinop; Kaynak Kişi: Âşık Hasan Ayazma; Derleyen: Serbülent Yasun.

¹²⁶⁷ Türkü İsmi: “Kiremidin Tozuyum”; Yöre: Muğla/Fethiye; Kaynak Kişi: Hüseyin Hançer; Derleyen: Yılmaz İpek.

¹²⁶⁸ Doğan, 682.

¹²⁶⁹ Türkü İsmi: “Evlerim Evlerim Saray Evlerim”; Yöre: Eskişehir/İnönü; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Muammer Uludemir.

Karadeniz yöresine ait şu türküde sevgili endamıyla, görkemiyle padişah kızı olarak tasavvur edilmiştir.

Deniz kunduzu misun

Sabahyıldızı misun

Geldin gittin garşuma

*Padişah gizu misun*¹²⁷⁰

5.6. UNVAN

İsim, lakap (bir kimseye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan ve o kimsenin bir özelliğini belirten ad) anlamlarına gelen unvan,¹²⁷¹ aşağıdaki türkülerde yer almıştır. Âşığın, gönlündeki yerine göre sevgiliye verdiği unvanları görelim:

5.6.1. Can

Can, insanın varlığını sürdürmesinin tek sebebidir. Ölüm hadisesi, canın bedeni terk etmesine bağlıdır. Sevgilinin can olarak tasavvuru, âşık için taşıdığı değerle ilgilidir.¹²⁷²

Yeşil boya yapısı

Ayşe de satar sakızı

Portakala benziyor

*Can Ayşe'nin kokusu (sar Ayşe'm beni)*¹²⁷³

Manisa yöresine ait bu türküde âşık, kokusunu portakala benzettiği sevgilisi Ayşe'ye “can” diye hitap etmiştir.

Evren köyün alt yanında söğüdü

*Can Fadime'm de nerden almış öğüdü*¹²⁷⁴

¹²⁷⁰ Türkü İsmi: “İki Gemi Yan Yana”; Yöre: Karadeniz; Kaynak Kişi: Zehra Bilir; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

¹²⁷¹ “Lakap”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, VII, 779.

¹²⁷² Sefercioğlu, 136.

¹²⁷³ Türkü İsmi: “Ak Üzümün Salkımı”; Yöre: Manisa; Kaynak Kişi: Hüseyin Dülgerhan; Derleyen: Ümit Bekizağa.

¹²⁷⁴ Türkü İsmi: “Evrenköyün Alt Yanında Bostanı”; Yöre: Uşak; Kaynak Kişi: İbilak Mehmet; Derleyen: Yüksel Ayhan.

Uşak yöresine ait bu türküde âşık, Fadime isimli sevgilisine “can” diye hitap etmektedir.

5.6.2. Cânân

Sevgili, gönül verilmiş anlamlarındaki cânân ifadesi,¹²⁷⁵ Azerbaycan yöresine ait şu türküde ele alınmıştır. Âşık bu türküde “cânân” olarak hitap ettiği sevgilisini yanına çağırmakta ve ona aşkıdan ötürü kurban olacağını ifade etmiştir.

Gel gel gel sevimli cânân

*Yârim gel sene gurban*¹²⁷⁶

5.6.3. Canımın İçi

Amasya yöresine ait şu türküde sevgilinin, çok değer verilen ve sevilen olduğunu belirtmek için “canımın içi” ifadesi kullanılmıştır. Âşık sevgilisinin saç telini koynunda sakladığını ve sevgilisinin, adını ellerin diline düşürdüğünü belirtmiştir.

Aşağıdan gelir yavrunun göçü

Gene nerden gelin canımın içi

Koynumda sakladım verdiğin saç

*Düşürdün dillere sevdiğim beni*¹²⁷⁷

5.6.4. Ciğerimin Köşesi

Zeytinyağı şişesi

Ateşlere düşesi

Gel biraz konuşalım

*Ciğerimin köşesi*¹²⁷⁸

Rumeli yöresine ait bu türküde âşık, sevgilisine olan duygularını çok sevilen kimse anlamında kullanılan “ciğerimin köşesi” ifadesiyle belirtmiştir.

¹²⁷⁵ Devellioğlu, 124.

¹²⁷⁶ Türkü İsmi: “Yâr Eğer Nâzenîn Olsa”; Yöre: Azerbaycan; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: Plaktan Yazıldı.

¹²⁷⁷ Türkü İsmi: “Yüce Dağ Başında Koyun Güderken”; Yöre: Amasya; Kaynak Kişi: Âşık Davut Aslan; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹²⁷⁸ Türkü İsmi: “Zeytinyağı Şişesi”; Yöre: Rumeli; Kaynak Kişi: Sevim Sütçü; Derleyen: Nurettin Çamlıdağ.

5.6.5. Dilber

Yürü dilber yürü ömrümün varı
Eridi kalmadı dağların karı
Günde on beş kere gördüğüm yâri
*Aylar yıllar geçti göremez oldum*¹²⁷⁹

Ankara yöresine ait bu türküde âşık, öncesinde sık gördüğü fakat şimdilerde göremediği sevgilisini gönlü alıp götüren, güzel anlamlarındaki dilber¹²⁸⁰ olarak nitelendirmiştir.

5.6.6. Domuz

Giresun yöresine ait şu türküde mecâzî anlamda kötü huylu, inatçı olarak ifade edilen domuz,¹²⁸¹ âşığın yanına alıp, ince belini sarmak istediği sevgilisinin anne ya da babasına hitaben kullanılmıştır.

Seni domuzun kızı
Hayırsızın gelini
Alsam seni yanıma (da)
*Sarsam ince belini*¹²⁸²

5.6.7. Efendim

Bolu yöresine ait şu türküde âşık, efendisi olarak hitap ettiği sevgilisine kavuşmaktan ve bu durumdan dolayı düşmanı olarak gördüğü, sevgilinin yüz gösterdiği rakibin güceneceğinden söz etmiştir.

Karanfilsin bibersin
Sen hepsinden dilbersin
(ah) Efendim benim olsun
*(ah) Ko rakipler gücensin*¹²⁸³

¹²⁷⁹ Türkü İsmi: “Yürü Dilber Yürü Ömrümün Varı”; Yöre: Ankara; Kaynak Kişi: Ünal Türkbek; Derleyen: TRT.

¹²⁸⁰ Devellioğlu, 186.

¹²⁸¹ “Domuz”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 828.

¹²⁸² Türkü İsmi: “Yaylanın Soğuk Suyu”; Yöre: Giresun/Görece/Çavuşlu Köyü; Kaynak Kişi: Ömer Akpınar; Derleyen: Nida Tüfekçi.

5.6.8. Güzel

Kastamonu yöresine ait şu türküde âşık, güzel diye hitap ettiği sevgilisinin boyunun, kendi boyuna uygun oluşundan ve sevgilisinin güzel oluşundan bahsetmiştir.

Irmak kenarından geldim de geçtim
Boyunu boyuma ölçdüm de geçdim
*Güzel seni güzel diye seçtim de geçtim*¹²⁸⁴

5.6.9. Küçük Hanım

Şemsiyemin ucu baston
Küçük hanım kimler dostun
*Küçük hanımı gece bastım*¹²⁸⁵

Şımarık, haylaz genç kız anlamlarında kullanılan “küçük hanım” ifadesi¹²⁸⁶ Bilecik yöresine ait bu türküde sevgili için kullanılmıştır.

5.6.10. Mektepli/Tâlimli Yâr

Zülfü top şeklinde yuvarlak olan sevgili, zülfünü sallayışıyla, oynayışıyla ve okula gidip eğitim görmüş olmasıyla Yozgat yöresine ait şu türküde ele alınmıştır.

Hani ya da kızım senin oynayışın
Toppalı zülfünü sallayışın
Talimli talimli mektepli yâr
*Mektepli mektepli talimli yâr*¹²⁸⁷

5.6.11. Padişah

Sevgili; erişilmezliği, âşıkların kendisine kul köle olmaları, âşığın gönlünün sevgilinin mülkü olması, âşıklarına istediği zaman ilgi göstermesi, ondan gelen her türlü

¹²⁸³ Türkü İsmi: “Yemenimin Uçları”; Yöre: Bolu; Kaynak Kişi: Ali Murat Karageyik; Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

¹²⁸⁴ Türkü İsmi: “Irmak Kenarından Gelür Geçersin”; Yöre: Kastamonu/Taşköprü; Kaynak Kişi: Zehra Şenel; Derleyen: Süleyman Şenel.

¹²⁸⁵ Türkü İsmi: “Şemsiyemin Ucu Baston”; Yöre: Bilecik/Bozüyük; Kaynak Kişi: Muhittin Tartan; Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu.

¹²⁸⁶ Türkü İsmi: “Ufak Altının Dizisi”; Yöre: Bilecik; Kaynak Kişi: Muhittin Tartan/Hasan Oymak /Neşat Erkivanç /Necdet Aruca; Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

¹²⁸⁷ Türkü İsmi: “Şu İzmir’i Boydan Boya Gezerim”; Yöre: Yozgat/Boğazlıyan; Kaynak Kişi: Sabiha Kubilay; Derleyen: İclal Akkaplan.

davranışın âşık tarafından lütuf olarak görülmesi sevgilinin padişah olarak tasavvuruna sebep olmuştur.¹²⁸⁸

Erzincan yöresine ait şu türküde âşığın gönlünün ve güzellerin sultanı olarak görülen sevgiliyle, ülke sultanı olan padişah arasında ilgi kurulmuştur. Sevgilinin padişah olarak tasavvur edilmesi, onun güzelliğinin yüceliğinden kaynaklıdır.¹²⁸⁹

Gökte de yaldız mah gider

Gâh eylenir gâh gider

Yâri de karşıda gördüm

Sandım padişah gider¹²⁹⁰

5.6.12. Perî

Açtırdım kapıyı girdim içeri

Aklımı başımdan aldı o peri

Dedim sende buldum halis gevheri

Dedi yoh yoh bir mehenge sürmeli¹²⁹¹

Çekici güzelliği olan çok alımlı kız veya kadın anlamında kullanılan perî,¹²⁹² Kırşehir yöresine ait bu türküde sevgili için benzetilen olmuştur. Bu benzetmenin bir başka sebebi de âşığın görünmeyen sevgili ile gözle görünmeyen peri arasındaki ortak noktadır.¹²⁹³ Ayrıca bu türküde peri olarak tasavvur edilen sevgilinin, âşığının aklını başından alacak kadar güzel olmasından bahsedilmiştir.

5.6.13. Pîr

Sözlükte “ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse” anlamındaki Farsça pîr kelimesi tasavvufta mürşit, veli ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.¹²⁹⁴ Erzincan yöresine ait şu türküde sevgilinin güzelliğine her âşığın değer biçemeyeceğinden, sevgilinin, değeri çok üstün şahıs olarak görüldüğünden bahsedilmiştir.

¹²⁸⁸ Sefercioğlu, 135.

¹²⁸⁹ Kurnaz, 140.

¹²⁹⁰ Türkü İsmi: “Gökte Yıldız Ellidir”; Yöre: Erzincan/Kemaliye (Eğin); Kaynak Kişi: Mustafa Özgül; Derleyen: Mustafa Özgül.

¹²⁹¹ Türkü İsmi: “Seher Vakti Çaldım Yârin Kapısını”; Yöre: Kırşehir; Kaynak Kişi: Neşet Ertaş; Derleyen: Nida Tüfekçi.

¹²⁹² Devellioğlu, 860.

¹²⁹³ Sefercioğlu, 133.

¹²⁹⁴ Safi Arpaguş, “Pîr”, *DİA*, Ankara 2007, XXXIV, 272-273.

*Bu aşkın yurduna her can göçemez
Sadık yâr olmayan candan geçemez
Her âşık hüsnüne paha biçemez
Pahası biçilmez pir görünürsün¹²⁹⁵*

5.6.14. Sultan

*Ayrılık hasreti kâr etti cana
Seher yeli sevdiğimden bir haber
Selamım tebliğ et kutb-i cihana
Seher yeli sultanımdan bir haber¹²⁹⁶*

Tunceli yöresine ait şu türküde sevgilinin, bir ülkenin en yetkili kişisi manasında kullanılan sultana benzetilmesi, âşığın gönlüne hükmetmesi ve âşığın gönlündeki değerli konumu sebebiyledir.

5.6.15. Suna

Âşık, sevgilisinde bulunan gözleri bulmak için birçok memleket gezdiğinden bahsettiği türküde sevgilisinin, başkalarından duyduğu sözlerden ötürü kendisine küsmesini sorgulamıştır. Erzurum yöresine ait türküde sevgiliye beddua eden âşık, suna olarak hitap ettiği sevgilisinin derin uykusundan uyanmasını istemiştir.

*Bunca diyar gezdim gözlerin için
Niye küstün bana el sözü için
Dilerim Allah'tan sızlasın için
Uyan sunam uyan derin uykudan¹²⁹⁷*

5.6.16. Yosmanın Kızı

Trabzon yöresine ait şu türküde genç, güzel ve fattan kadın; süsüne ve giyimine düşkün kadın anlamlarında kullanılan “yosma” ifadesi,¹²⁹⁸ sallanması istenen sevgilinin annesi için kullanılmıştır.

¹²⁹⁵ Türkü İsmi: “Sevdiğim Yüzünden Kaldır Nikabı”; Yöre: Erzincan/Tercan; Kaynak Kişi: Âşık İsmail Aydın (Daimi); Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

¹²⁹⁶ Türkü İsmi: “Ayrılık Hasreti Kar Etti Cana”; Yöre: Tunceli; Kaynak Kişi: Nesimi Çimen; Derleyen: İhsan Öztürk.

¹²⁹⁷ Türkü İsmi: “Şafak Söktü Gine Sunam Uyanmaz”; Yöre: Erzurum; Kaynak Kişi: Haydar Telhüner; Derleyen: Ali Canlı.

Yaylanın çimenine
Kuzu yayılır kuzu
Gün de bugünkü gündür
*Sallan yosmanın kızı*¹²⁹⁹

Ordu yöresine ait şu türküde ise evlerinin önünde üzüm ağacı bulunan, süsüne düşkün, genç ve güzel sevgili Gülizar'ın, dünyada denginin bulunmadığı vurgulanmıştır.

Evlerinin önünde (de Gülizar) üzüm asması
Üzümünü yediler de (Gülizar) kaldı tasması
*Var mıydı da senin gibi (Gülizar) cihan yosması*¹³⁰⁰

5.7. YAKINLIK DERECESESİ

Aşağıdaki türkülerde sevgilinin, âşığına yakınlık derecesinden bahsedilmiştir. Şimdi bunları inceleyelim:

Muğla/Fethiye yöresine ait bu türküde âşık, kendine uygun sevgilinin, yengesinin kızı olduğunu belirtmiştir.

İndim dereye durdum efem
Çifte güvercin vurdum
Yenge kızı nasıl yâr aman
*Kendime de uygun yâr buldum*¹³⁰¹

Denizli yöresine ait şu türküde nazlı ve cilveli olan teyze kızının, âşığın gönlünü yakması ve âşığın, sevdiği kızı kaçırmak istemesi dile getirilmiştir.

Cilve nazına
Ben yandım deyze gızına
*Gocuman gız ben seni kaçırıcem / Buban gelsin sözüme*¹³⁰²

¹²⁹⁸ “Yosma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 823.

¹²⁹⁹ Türkü İsmi: “Yaylanın Çimenine”; Yöre: Trabzon; Kaynak Kişi: Nejat Buhara; Derleyen: Nejat Buhara.

¹³⁰⁰ Türkü İsmi: “Yeni Yolun Bükmesini Dolaşamadım (Gülizâr)”; Yöre: Ordu; Kaynak Kişi: Ali Rıza Gündoğdu; Derleyen: Tuncer İnan.

¹³⁰¹ Türkü İsmi: “Üzüm Aldım Bal Oldu Efem”; Yöre: Muğla/Fethiye; Kaynak Kişi: Ramazan Güngör; Derleyen: Hamdi Özbay.

Bir şeyin elden çıkarılması gerektiği hâlde buna bir türlü kıyamamak□ anlamında kınama yollu söylenen turşu kurmak deyimi,¹³⁰³ Orta Anadolu yöresine ait bu türküde âşığın, amcasının kızını istemesi ve amcası kızını vermediği takdirde onu hiç kimseye vermeyip evde saklamasını sitemli sözlerle ifade etmiştir.

Penceresi cam cama (Muallim)

Selam söylen amcama

Amcam kızını vermezse

*Turşu da kursun fincana*¹³⁰⁴

Giresun yöresine ait şu türküde âşık, komşu kızı Melahat'ın, gönlünü nasıl yakıp kavurduğunu anlatmıştır.

Sigara içesim geldi

Ne tütün var ne kağıt

Yaktı guruttu beni

*Gomşu gızı Melahat*¹³⁰⁵

Sivas yöresine ait şu türküde ise komşu kızının taze ve genç anlamlarında ferik¹³⁰⁶ olduğuna işaret edilmiştir.

Yayladan gelirim yüküm eriktir

Yaylanın kızları bölük bölüktür

*Bir komşu kızı var taze feriktir*¹³⁰⁷

¹³⁰² Türkü İsmi: “Uzadım Gamiş Oldum”; Yöre: Denizli; Kaynak Kişi: Özay Gönlüm; Derleyen: Özay Gönlüm.

¹³⁰³ TDK, 2010.

¹³⁰⁴ Türkü İsmi: “Penceresi Cam Cama (Muallim)”; Yöre: Orta Anadolu; Kaynak Kişi: Yöre Ekibi; Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

¹³⁰⁵ Türkü İsmi: “Koyunum Kuzuladı”; Yöre: Giresun/Görece/Çavuşlu Köyü; Kaynak Kişi: Ömer Akpınar; Derleyen: Hüseyin Akpınar.

¹³⁰⁶ TRT, 783.

¹³⁰⁷ Türkü İsmi: “Yayladan Gelirim Yüküm Üzümdür”; Yöre: Sivas; Kaynak Kişi: Hasan Irmak; Derleyen: Yücel Paşmakçı.

SONUÇ

“Türkülerde Sevgili Tipi” başlıklı çalışmada, türkülerin tamamı “*Türk Halk Müziği Sözler Antolojisi 1. ve 2. Ciltlerden*” taranmış olup, 5113 türkü içerisinde “sevgili” kavramıyla ilgili türküler kendi içinde sınıflandırılarak çalışmamıza aktarılmıştır. Diğer edebî türlerde bulunmayıp türkülerde bulunan sevgilinin yaşı, memleketi, ırkı, ismi, uğraştığı işler, içinde bulunduğu hal ve durumlar, kullandığı takılar, kıyafetleri, âşığına yakınlık derecesi, mevki-makamı vs. özellikleri, bölümlere ilave edilmiş hem de ayrı bölüm olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında; âşık edebiyatı, dinî ve tasavvufî Türk edebiyatı, divan edebiyatı, tanzimat edebiyatı ve Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatları hakkında kısaca bilgi verilmiş, bu edebiyatlarda “sevgili” kavramının ele alınışı ile ilgili yapılmış olan akademik çalışmalarla ilgili örnekler çalışmaya aktarılmıştır. Giriş kısmının son bölümünde ise halk edebiyatı ürünü olan türkü hakkında bilgi verilmiştir.

Beş bölümden oluşan çalışmamızın giriş kısmında bahsettiğimiz âşık edebiyatındaki sevgili özelliklerinin divan edebiyatındaki özelliklere benzediğini, tekke âşıkları dışındaki âşıkların, güzeli ve güzelliği yeryüzünde aradıklarını belirtirken, halk edebiyatında ise sevgilinin daha somut özellikleri bulunduğunu söyleyebiliriz.

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında ise, tasavvufta gerçek aşkın ilahî aşk olduğu ve Yaratan'dan ötürü yaradılanı sevmenin de gerekli olduğu belirtilirken, halk edebiyatında sevgili halktan biridir.

Divan edebiyatını halk edebiyatıyla karşılaştırdığımızda, halk edebiyatında daha somut özelliklerle ele alınan ve kavuşulan sevgilinin divan edebiyatında ulaşılmazlığı ve soyut özelliklere sahip olduğu, divan edebiyatında sevgilinin özellikleriyle ilgili küçük ayrıntılara dikkat edilirken, halk edebiyatında bunların görmezden gelindiği, divan edebiyatında estetik kaygının fazla olduğu; fakat halk edebiyatında estetik kaygı güdülmediği gibi farklılıklar göze çarpmaktadır.

Tanzimat edebiyatında vatan ve millet sevgisinin canlılık kazandığını söylerken, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında ise, klasik şiirdeki sevgilinin aksine daha somut özellikte ve bir divan şairi gibi, güzele kayıtsız, şartsız bağlı olunmayan özellikler yer almıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde dinî içerikli türküler hakkında bilgi verilmiş, Allah, melekler, cennet-cehennem, peygamberler, kitaplar, ahiret, kaza ve kader gibi dinî motiflerin ele alındığı türküler bu bölüme aktarılmıştır. Türkülerin birer halk ürünü olduğu ve gerçekte yaşanmış olaylar sonucu ortaya çıktığı düşünülürse, türkülerde Allah inancının varlığı, Allah'ın esmâsının geçmesi, sevgiliyle kavuşmak için Allah'a yapılan dualar, yine âşığın canınıyakanların ve yanlış yapanların Allah'a havale edilmesi, hesabı ahirette sorulacağı inancı dinî değerlerin türkülerde yer aldığını gösterir. Sevgiliyle kavuşmak için adanan kurbanlar, namaz ibadeti, sevgilinin yüzünün cennete, Kâbe'ye; kaşlarının mihraba, besmeleye; kaş aralarının hac yoluna, dudağının Kevser Irmağı'na benzetilmesi, sevgilinin melek ya da hûrî olarak tasavvur edilmesi; ayrıca, sevgiliye peygamberlerin hayatlarının örnek olarak gösterilmesi, Yusuf, Eyyüb Peygamberlerden bahsedilmesi, dört kitabın ele alınması, kaderin ve kazanın Allah tarafından yazıldığı da dinin türkülerde var olduğunun bir sonucudur. Çalışmada iman, kâfir, günah, tevbe, Müslüman, Hızır, gâvur gibi ifadeler de yer verildiği görülmüştür.

Ortak dil, coğrafya ve kültürü paylaşan, yaşanan toplumsal olaylardan etkilenen insanların ortak duygularını yansıtan, ferdi olaylarda ise insanların bir nevi içlerini döktüğü, geçmişe ışık tutan türkülerimizde “sevgili” kavramının ele alınışını incelemeye çalıştık. Çalışmamızda türkülerde “sevgili”ye çok çeşitli açılardan bakıldığını gördük ve türkülerle bunu çalışmamıza yansıttık. Bu çalışmanın, bu konuda çalışma yapacaklara faydası olmasını diliyoruz.

KAYNAKÇA

- Akgöynük, Maşuta, *17. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili Motifi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2012.
- Akgül, Hüseyin, *Manisa Türküleri*, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü Yayını, Manisa 1998.
- Akın, Erhan – Akın, Erdem – Ayverdi, Gökhan, “Şeyh Galib Divanında Mitolojik ve Efsanevî Kuşlar”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (9), 2016, 82-98.
- Akkaya, Mehmet, “Dîvan ve Halk Şiirinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, *Turkish Studies*, 13 (20), 2018, 48-49.
- Aksu, Cemal, “Yahya Kemal’in Gazellerinde Sevgili ve Âşık Tipi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (40), 2009, 12-19.
- Albayrak, Nurettin, “Türk Halk Şiirinde Biçim ve Tür Sorunu”, *Motif Akademi*, 1(2), 144.
- Albayrak, Nurettin, “Türkü”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXI, 611.
- Albayrak, Nurettin, *Halk Edebiyatı-Kapsamı, Biçimi ve Tür Özellikleri-Literatürü*-, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, 7-8.
- Alpaslan, Gonca Gökalp, *XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Arpaguş, Safi, “Pîr”, *DİA*, Ankara 2007, XXXIV, 272-273.
- Artun, Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı* (4. Baskı), Karahan Kitabevi, Adana 2011.
- Artun, Erman, *Dini-Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri* (I. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.
- Atılgan, Halil, “Türkü Üstüne”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (4), 1997, 1.

- Ay, Ümran, “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 2009, 121.
- Aydın, Mustafa, “Şirvan”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 204-206.
- Ayva, Aziz, “Âşıkların Dilinde ‘Elma - Sevgili’ İlişkisi”, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2(1), 2009, 94.
- Ayverdi, İlhan, *Büyük Misalli Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.
- Balım, Ali, *Destanlar ve Türküler*, II., Emek Basım Yayımevi, Ankara 1957.
- Balkaya, Âdem, “Kerem ile Aslı Hikâyesinde Kerem’in Sevgili Tasvirleri Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (4), 2008, 90.
- Balkaya, Âdem, *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Bayrak, Ömriye, *Şeyhî ve Nedîm Divanlarında Sevgili*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2012.
- Bayram, Sibel, “Sevdalinka ve Türkülerde Sevgili ve Aşk Algısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 2015, 114.
- Bayram, Yavuz, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2001.
- Bilge, Özlem, *Esrâr Dede Divânı’nda Âşık ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2015.
- Bulut, Bağdagül, “Âşık Şenlik’in Şiirlerinde Güzel Tipi”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4 (16), 2012, 23-29.
- Bulut, Yıldırım, “Namık Kemal’in Tiyatro ve Romanlarına Genel Bir Bakışla, Bu Eserlerinde Sevgiliye ve Vatana Duyulan Aşk”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (19), 2015, 200-212.

- Cerrahoğlu, Münir, 20. Yy. *Âşık Şiirinde Konular (Tahlil ve Karşılaştırma)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Çağrıçı, Mustafa, “Ahlâk”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 10-14.
- Çetin, Vahap, *Türk Saz Şiirinde Âşık-Sevgili-Rakip*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009.
- Doğan, Mehmet, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (25. Basım), Yazar Yayınları, Ankara 2014.
- Düzenli, Mesut Bayram, *Hüseyin B. Ahmed Sirôzî'nin Câmiü'l-Envâr'alâ Tefsîri'l-İhlâs Adlı Eseri (1b-192b, İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2014.
- Düzlü, Özlem, “Ercişli Emrah’ın Şiirlerinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Bakımından Klasik Edebiyat Hususiyetleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, (26), 2011, 3.
- Ekici, Metin, “Türkü İncelemelerinin Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme”, Kadir Pürlü (Ed.), *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri 22-25 Ekim 2011-Sivas* (ss.43- 49), Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas 2013.
- Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.
- Erdem, Sargon, “Atlas”, *DİA*, Ankara 1991, IV, 80.
- Erdoğan, Mehtap, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.
- Eskigün, Kübra, *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006.
- Gönel, Hüseyin, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 214.
- Gönel, Hüseyin, *15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Güç, Ahmet, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 433.

- Gül, Halime, *İbrahim Bin Edhem ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.
- Gülendam, Ramazan, “Cahit Sıtkı Tarancı’nın Hikâyelerinde Kadın”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012(26), 2012, 69-90.
- Günay, Hacı Mehmet,”Su”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 442-443.
- Gür, Alim – Engin, Ertan (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- Gürbüz, İncinur Atık, “Kerbelâ Şehidinden Sevgili İmgesine: Hz. Hüseyin”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (64), 2012, 132.
- Güven, Merdan, *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, 88-90.
- Güven, Merve, *Kadın Divan Şairlerinde Çiçekler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.
- Güzel, Abdurrahman ve Torun, Ali, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (3. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Hakverdioğlu, Metin, “Sevgili Neden Servi Boyludur?”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7), 2016, 218.
- Hasan, Vejdi Mehmed, *17. Yüzyıl Divan Edebiyatı ve Nef’i*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya 2014.
- <http://www.meleklermekani.com/threads/turk-orf-ve-adetlerine-gore-kina-gecesi.30691/24/02/2019>.
- <https://www.repertukul.com/diyarbakir-bu-mudur-1761>, 24/03/2019.
- <https://www.repertukul.com/gıydivan-in-gızları-629>, 24/03/2019.
- <https://www.repertukul.com/makaram-sarı-baglar-1179>, 24/03/2019.
- <https://www.repertukul.com/meclisinde-mail-oldum-2201>, 26/03/2019.
- <https://www.frmartuklu.org/konu/tasburun-koyu-inebolu-kastamonu.136073/>, 28/02/2019.

<https://www.Gencdergisi.Com/8469-Mutlulugun-Sirri-Altin-Top.Html>, 24/02/2019.

<https://www.repertukul.com/Denizın-Dıbinde-Haccem-Demırden-Evler-1455>,
24/03/2019.

<https://www.turkudostlari.net/kimdir.asp?kim=58>, 10/04/2019.

Kanar, Mehmet, *Farsça Dilbilgisi: Konuşma Çeviri Tekniği Farsca-Türkçe/Türkçe Farsça Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Türkçe- Farsça Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Karaalioğlu, Seyit Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü* (2. Basım), Yelken Basımevi, İstanbul 1978.

Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (3. Basım) , Sütun Yayınları, İstanbul 2011.

Karçebaşı, Sinem, *Şeyhülislâm Yahyâ'nın Gazellerinde Âşığa ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010.

Kavaklı, Şekere, *Şeyh Galib Divanı'nın Dini ve Tasavvufî Tahlili*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2004.

Kaya, Doğan, *Anonim Halk Şiiri* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Kırbıyık, Mehmet, “Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 18, 2007, 68.

Kiel, Machiel, “İslimye”, *DİA*, Ankara 2001, XXIII, 73-75.

Koç, Sema Özher, “Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerinde Aşk/Sevgi Temi ve Bu Temin Nesnesi ‘Kadınlar’ ”, *Turkish Studies*, 7 (2), 2012, 882-883.

Korkmaz, Âdem, *19. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili (Seyranî, Ruhsatî ve Dadaloğlu)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2014.

Kurnaz, Cemal, *Türkülerin Gücü*, Berikan Yayıncılık, Ankara 2013.

- Kurt, Begüm, *Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2016.
- Nacar, Ayşe, *Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2011.
- Nas, Şevkiye Kazan, “Klâsik Türk Şiirindeki Leylâ Mazmunundan Modern Türk Şiirindeki Leylâ İmgesine: Mehmet Akif’in Kaleminden Leylâ Şiiri”, *Sutad*, (42), 2017, 252-269.
- Nazik, Sıtkı, “Klasik Türk Şiirindeki Sevgili Anlayışının Hurilerle İrtibatı”, *Turkish Studies*, 12(15), 2017, 469.
- Olçay, Selahattin, *Erzurum Ağzı İnceleme-Derleme-Sözlük*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1966.
- Özbek, Mehmet, *Folklor ve Türkülerimiz* (1. Basım), Ötüken Yayınları, İstanbul 1975.
- Özcan, Nurgül, “15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 2012, 162.
- Öztürk, Bekir, *Tanzimat Edebiyatı*, Mimoza Yayınları, Konya 1995, 71-72.
- Öztürk, Mustafa, “Divan’ı Bağlamında Fuzûlî’de Sevgili Kavramının Beşerî ve İlahî Boyutları ile Sevgiliden Şikâyet”, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 2017, 44.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (28. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2017.
- Pektaş, Mehmet, “XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Şairin Sevgili Karşısındaki Konumu”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 480.
- Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev’î Divanının Tahlili* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Şirin, Said Ahmet, *Elmalılı Yusuf Sinan-ı Ümmî’nin (V.1067/1657) Tasavvûfî Görüşleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2012.

- Taş, Ayşe Işıl, *Şeyh Gâlib Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2013.
- Topcu, Abdullah, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği Bağlamında Zikri Aliyâr'ın Şiir Dünyası Üzerine Kuramsal İncelemeler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.
- TRT, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara 2000.
- Tuncer, Hüseyin, *Arayışlar Devri Türk Edebiyatı: Tanzimat Edebiyatı* (Genişletilmiş III. Baskı), Akademi Kitabevi, İzmir 1996.
- Turan, Muhittin, "Ahmedî Divanı'nda Kuşlar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 2014, 33.
- Türkdoğan, Melike Gökcan, "Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 2011, 113.
- Uçar, Mustafa, *Erzincan'da Giyim Kuşam Halk Oyunları ve Halk Türküleri*, Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Erzincan 1993.
- Unat, Yavuz, "Yıldız", *DİA*, İstanbul 2013, XXXXIII, 534-538.
- Undu, Sevdâ, *Fehîm-İ Kadîm Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2007.
- Yağcıoğlu, Songül Aydın, "Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi", *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 578.
- Yanık, Murat, *Neşâtî Divanı'nda Sevgili Tipinin İncelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.
- Yazıcı, Gürhan, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı", Kemal Albayrak (Ed.), *Edebiyatist Yayınları*, İstanbul 2017.
- Yılmaz, Aktan Müge, "Sembolik ve Gerçek Anlamlarıyla Türkü Metinlerine Yansıyan Hayvanlar" *Folklor/Edebiyat*, 17(66), 2011, 229-250.

Zavotçu, Gencay, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, 734.

“Ay”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, I, 922.

“Ceylan”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, II, 879.

“Çengel”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 194.

“Çerkes”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, IX, 67.

“Çiçek”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 221.

“Dal”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 348.

“Dalyan”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 359.

“Dane”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 374.

“Dolma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 817.

“Döküm”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, V, 302.

“Dudu”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, III, 893.

“Elâ”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, IV, 150.

“Fidan”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, IV, 644.

“Gerdan”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, V, 123.

“Gonca”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III, 344.

“Herif”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IX, 5300.

“Hırçın”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, V, 819.

“Hilal”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, V, 853.

“Hurma”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık ve Encyclopedia Britannica, İstanbul 1986, XVI, 78.

“Hurma”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII, 217

“Kaş”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, VII, 62.

“Keman”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1987, VII, 161.

“Maral”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, VIII, 362.

- “Mil”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, VIII, 778.
- “Mühür”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, IX, 131.
- “Pabuç”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, IX, 794.
- “Rum” *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, X, 742.
- “Sırma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 277.
- “Susam”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 630.
- “Sümbül”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XVIII, 10920.
- “Sümbül”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1991, XVI, 202.
- “Süsen”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1992, XI, 672.
- “Şal”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 711.
- “Şeker”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 749.
- “Şirin”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XI, 791.
- “Tire”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 173.
- “Türkü”, *Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, VIII, 447.
- “Yıldız”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 803.
- “Yıldız”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 803.
- “Yosma”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1988, XII, 823. Yosma: Genç, Güzel ve Fattan Kadın; Süsüne ve Giyimine Düşkün Kadın.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hatice ERTEKİN
Doğum Yeri ve Tarihi	ERZURUM - 20.12.1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Türk İslâm Edebiyatı Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	Ert.0538@outlook.com
Tarih	26.03.2019